هایدیگەر و شۆڕشێکی فەلسەفی

د.   محەمەد کەمال

Heidegger and the Philosophical Revolt

Heidegger and the Philosophical Revolt

هایدیگەر و شۆڕشێکی فەلسەفی

پێشکەشە بە باوکم،
ئەو مامۆستایەی یەکەمجار پەنجەکانمی فێری قەڵەم گرتن کرد.

ناوەڕۆک

سەرەتا ...... 8 – 11
بەشی یەکەم
لە کۆتاییەوە بۆ سەرەتایەکی نوێ ....12 - 35
بەشی دووەم
بیرکردنەوەی فەلسەفی و کێشەی بنەڕەتی بوون....36-53
دازاین و دەرچوون لە نەریتی دێکارتی.... 53-65
بەشی سێیەم
پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکانی بوونی مرۆڤ
بوون- لەنێو- جیهاندا 66-73
بوون– لەگەڵ 74-83
بوونی ڕەسەن و تێگەیشتن..... 83-94
نیگەرانی 95-110
بەشی چوارەم
بوونی ڕەسەن و تراجیدیای (کۆتایی) و کات 111-139
بوونی ڕەسەن و ڕاستی 139-151
بەشی پێنجەم
بیروباوەڕی فەلسەفی هایدیگەر پاش قۆناخی یەکەم
(هایدیگەری دوا) 152-161
هەڵەی ڕامیاری هایدیگەر 162-172
لەبیرچوونی بوون و هیچگەرایەتی و ئاکامە نەرێکانی172-178
هیچگەرایەتی و ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا.......178-191
هونەر وەکو هێزی ڕزگارکەر 191-200

هایدیگەر و نیتشە 212-200
بەشی شەشەم
کاریگەریێتی هایدیگەر لەسەر بیرکردنەوەی فەلسەفی سەردەم 251-213
بەشی حەوتەم
لە کۆتایی ئەم پڕۆژەیەوە بۆ سەرەتا 267-252
پاشکۆی یەکەم
وانە لەسەر مێتافیزیک 1929................ 274-268
پاشکۆی دووەم
تەواوبوونی تازەگەری 280-275
هونەر لە سەردەمی تەواوبوونی تازەگەرییدا.. 287-280
پاشکۆی سێیەم
بوون بە- خۆی ڕۆژانە و "ئەوان"............. 294-288
پاشکۆی چوارەم
مارتن هایدیگەر لە هەشتاساڵیدا........... 312-295
سەرچاوە کوردییەکان 313
سەرچاوە ئینگلیزییەکان 320-314
فەرهەنگۆک 332-321
ئیندێکس

دکتۆر محەمەد کەمال پسپۆری فەلسەفەی (هیگڵ)ە. ئێستا مامۆستای فەلسەفەی ڕۆژهەڵاتە لە بەشی خوێندنی ئاسیایی لە زانکۆی مالبۆرن. بە زمانی کوردی و ئینگلیزی دەنوسێت. محەمەد کەمال پێنج پەرتووکی بە زمانی ئینگلیزی و ئەم پەرتووکانەشی بە کوردی لەسەر فەلسەفە نوسیوە.

- ئۆنتۆلۆجی بنەرەتی و بوونی مرۆڤ (2001)
- فەلسەفەی هیگڵ (2001)
- کێشەی بوون لە مێژووی فەلسەفەدا (2003)
- فەلسەفەی سارتەر و خوێندنەوەیەکی نوێ (2003)
- بوون و داهێنان (2004)
- گفتوگۆیەک لەگەڵ مارتن هایدیگەر(لە ئینگلیزییەوە) (2005)
- نیهێڵیزم و ڕەهەندەکانی بیرکردنەوە (2005)
- نیتشە و پاش تازەگەری (2006)
- مێتافیزیک-ئەریستۆ (لە ئینگلیزییەوە) 2008
- کۆماری ئەفلاتۆن (لە ئینگلیزییەوە)2009
- کاتیگۆرییەکان-ئەریستۆ (لە ئینگلیزییەوە) 2009
- شیعر-ئەریستۆ (لە ئینگلیزییەوە) 2010

سەرەتا

ئاوڕدانەوەیەک لە گەشەکردن و پەرەسەندنی بیرکردنەوەی فەلسەفی سەردەمەکەمان ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات، کە مارتن هایدیگەر کاریگەریّتی بەسەرەوە هەیە و گۆڕانکاری بنەڕەتی تێدا دروستکردووە. لە پڕۆژەی ئەم نوسراوەدا لەسەر ئەو کاریگەریّتی و گۆڕانکارییە بنەڕەتیانە دواوم و بە شۆڕشێکی فەلسەفیم داناون. مەبەست لە شۆڕش، بەگشتی و لە فەلسەفەشدا بەتایبەتی، گۆڕانکاری بنەڕەتییە، کە لەگەڵ خۆیدا ناوەڕۆکی بیرکردنەوە فەلسەفییەکە دەگۆڕێ و مێژووی بیر بە قۆناخێکی نوێتر و پێشکەوتوتر دەگەیەنێت. ئەگەر بیرکردنەوەیەکی فەلسەفی نوێ گۆڕانکارییە بنەڕەتیەکانی نەهێنایە کایەوە، هەرچەندە نوێش بێت، ئەوا نەیتوانیوە شۆڕشێک بەسەر نەریتی زاڵبوی بیرکردنەوەدا بکات و سەرەتای قۆناخێکی نوێترمان بۆ دیاریبکات. شۆڕشی فەلسەفیانە لە سەردەمەکەماندا پێویستییەکی مێژووییە. لەلایەکەوە ڕاستی بوون لەبیرچۆتەوەو مێتافیزیکی هیچگەرایەتی لە ئەفلاتونەوە تاکو ئەمڕۆ(بوون) ی بە(هیچ) داناوەو پەنای بۆ(هەبوو)یەک بردووە، کە ئەم هەبووەش ئۆنتۆلۆجیانە لەسەر (بوون) ڕادەوەستێت و نابێت بە بنەڕەتێکی مێتافیزیکی. لەلایەکی دیکەوە، دەستەڵاتی توێژینەوە و گەڕان بە دوای واتای بووندا دراوەتە دەست زانستەکان و ڕۆڵی گرنگی فەلسەفە نەماوە. ئەم دوو هەڵوێستەی بیرکردنەوەی سەردەم، کە مێتافیزیکی هیچگەرایەتی(کلاسیکی) وەریگرتوە و دوایش سەرهەڵدانی تەکنەلۆجیا لە ئاکامی دەستەڵات وەرگرتن لەلایەن زانستەکانەوە،

هۆکارن بۆ نامۆبوونی بیرکردنەوە لە ڕاستی بوون و خزاندنی بوون و مرۆڤیش لەنێو چوارچێوەی وەبەرهێناندا. مرۆڤی سەردەم، لەنێو تۆڕی کایەکانی مێتافیزیکی هیچگەرایەتی و تەکنەلۆجیادا نامۆ کراوە و بووە بە کەلوپەل و سامان بۆ وەبەرهێنان. ئەمەش دەبێتە زاگەی پێویستی بۆ شۆڕشێکی فەلسەفی و کۆتاییهێنان بە تازەگەرایەتی و کردنەوەی بوارەکانی بیرکردنەوە و خۆئامادەکردن بۆ قۆناخیکی نوێ. بە بیروڕای من، بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر شۆڕشێکی فەلسەفییە بۆ ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی قۆناخی نامۆبوون و گە ڕانەوە بەرەو مزڵگەی ڕەسەنایەتی و بیرکردنەوەی داهێنەرانە. ڕێگەچارەیە بۆ لەناوبردنی دەستەڵاتی چەوسێنەرانەی تەکنەلۆجیا و هەڵوەشاندنەوەی بنەما مێتافیزیکییەکەی.

مارتن هایدیگەر ڕۆژی 26 ی مانگی نۆ ی 1889 لە شاری مێسکرش Messkirch لە ئەڵمانیا لەدایکبووە. لە تەمەنی چواردەساڵیدا خراوەتە بەر خوێندنی ئایینی و پەروەردەکراوە تاکو ببێت بە کەشیش. بە ڕێکەوت پەرتووکەکەی فرانز برینتانۆ لەسەر کێشەی بوون لە فەلسەفەی ئەریستۆدا دەبینێ و پاش خوێندنەوەی ئەم پەرتووکە بەرەو جیهانی فەلسەفە ڕێدەکات. لە زانکۆی فرایبۆرگ لەساڵی 1913 دا لەژێر سەرپەرشتیکردنی ئارتەر شنایدەر، سەرۆکی بەشی فەلسەفەی زانکۆ، دکتۆراکەی وەردەگرێت و لە زانکۆی ماربۆرگ دادەمەزرێت. پاش خانەنشینکردنی ئەدمۆند هوسرڵی فەیلەسوف و هاوڕێی هایدیگەر، لە فرایبۆرگ، هوسرڵ داوا لە زانکۆ دەکات هایدیگەر بخەنە جێگەی. لە ساڵی 1929 تاکو ئەو ڕۆژەی خانەنشین دەکرێت لەم زانکۆیە دادەمەزرێت. هایدیگەر زۆری نوسیوە و کەمی بڵاوکردۆتەوە. یەکێک لەو نوسراوانەی

لە ساڵی 1927 دا بڵاویکردەوە و ئەمڕۆ بە شاکارێکی فەلسەفی دادەنرێت و یارو نایاری بۆ هایدیگەر پەیداکردوە پەرتووکەکەیەتی بە ناوی (بوون و کات). من لە نیوەی یەکەمی ئەم پڕۆژەیەدا بە درێژی بۆچوونەکانی هایدیگەرم لەم پەرتووکەیدا باسکردووە و مامەڵەم لەگەڵ کێشە فەلسەفیەکانیدا کردووە. لێرەوە ئاماژەم بۆ ئەو خاڵە کردووە، کە ئەمڕۆ هەندێک لە هایدیگەر ناسەکان باسی دوو هایدیگەر دەکەن و لەگەڵ چاپدانی (بوون و کات) دا جۆرێک بیرکردنەوەی فەلسەفی و قۆناخی دوای (بوون و کات) جۆرێکی دیکەی بیری هایدیگەر باسدەکەن. گۆڕانکارییەکەش بە(وەرگەڕان) ناوزەدە کراوە و لەنیوەی دووەمی ئەم پڕۆژەیەدا ڕوونمکردۆتەوە. نوسراوەکانی هایدیگەر، ئەمڕۆ، ئەوانەی لە چاپدراون لە (66) بەرگدا کۆکراونەتەوە. زۆریشیان وەرگێڕاون بۆ سەر زمانەکانی دیکە. نامەکانیشی بۆ کارڵ یاسپەرز و هانا ئارنت لە چاپدراون. ساڵێکیش لەمەوبەر نامەکانی نێوان هایدیگەر و هاوسەرەکەی (ئەلفریدە پێتری) بڵاوکرانەوە، کە گەلێک لایەنی ژیانی هایدیگەر، بەتایبەتی پەیوەندییەکەی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا ڕووندەکەنەوە.

لەم توێژینەوەیەدا سودم لە نوسراوەکانی هایدیگەر و نوسراویش لەسەر هایدیگەر وەرگرتوە. هەوڵمداوە بیرکردنەوە و زمانی فەلسەفی هایدیگەر، کە زۆر لە توێژەرەکان بە دژواری دادەنێن، بە جۆرێک ڕوونبکەمەوە خوێنەری کورد بتوانێت تێیانبگات.
هایدیگەر یان ئەم بلیمەتە فەیلەسوفە، لە تەمەنی 86 ساڵیدا ڕۆژی 26 ی مایسی 1976 لەنێو جێگا بە ئەسپایی و لەبەرخۆیەوە دەڵێت: (سوپاس) و دەمرێت. لە شارەکەی خۆیدا نێژراوە. چەند لقی دارو گەڵاشیان نێو تابوتەکەی داناوە و کوڕە بچوکەکەشی بۆ

ڕێزلێنان لە باوکی پارچەیەک هۆنراوەی(هۆڵدەرلن)ی لەسەر تەرمەکەی خوێندۆتەوە. (*)

د. محەمەد کەمال
زانکۆی ماڵبۆرن
The University of Melbourne
2007

(*) هایدیگەر دوو کوڕی هەیە (یۆرگ) لە ساڵی 1919 و (هێرمەن) لە ساڵی 1920 لەدایکبووە.

بەشی یەکەم
لە کۆتاییەوە بۆ سەرەتایەکی نوێ

بیرکردنەوەی فەلسەفی، بۆ ماوەیەکی درێژخایەن، لە ژێر کاریگەرێتی جۆرێک بۆچوونی مێتافیزیکیانەدا گیریخواردووە. خۆی لەسەر زەمینەی دووەلیستی لە نیوان خۆو بابەت، ناوەڕۆک و دیاردە، هەستەکی و ژوور هەستەکیدا ڕاگرتووە. یەکێک لەم لایەنانەشی لەویدیکە بە بەرزتر داناوەو لایەنی دووەمی کردووە بە پاشکۆو خزانوێتیەتە نێو پەراوێزەوە. ئەمەش بووە بە هۆی کەمکردنەوەی نرخ و گرنگیدان بە لایەنی دووەم و داگیرکردن و دەستگرین بەسەریدا. پەیوەندییەکانی نێوان دوو لایەنەکان، لەبەر ڕۆشنایی ئەم جۆرە مێتافیزیکەدا، بۆ نموونە(خۆ و بابەت) لەسەر دژوەستان و سەپاندنی خۆ بە سەر بابەتدا دامەزراون. ئەمەش لە ئاکامی ئەو لێکدانەوەیە سەریهەڵداوە، کە جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان خۆ و بابەتدا دادەمەزرێنێت. بۆ نزیکبوونەوە لەم بابەتە دوورو بێگانەیە، (خۆ) هەڵوێستێکی شەڕەنگێزانە هەڵدەبژێرێت و لە ڕێگای داگیر کردنی بابەتەکە و ڕامالینی بەرەو جیهانی (خۆ) جیاوازییەکان دەڕوخێنێت و بابەتەکە دەکات بە بەشێک لە بوونی خۆی. ئەگەر ئاوڕێک لە مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفی بدەینەوە دەبینین سەرهەڵدانی میتافیزیکی دووەلیستی لە بۆچوونە فەلسەفییەکەی ئەفلاتونەوە دەستپێدەکات و بە نیتشە کۆتایی دێت. ئەفلاتون بۆ یەکەمجار جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان دوو جۆر ڕاستەقینەدا دیاریکردوە. ئاماژەی بۆ دوو جیهان کردوە:

جیهانی بەرز و نزم، ژوور هەستەکان و هەستەکی، ئایدیا(فۆرمە هەمەکییەکان) و ئەستویی (ماتەر) یان جیهانی بابەتە هەستەکییەکان. جیهانی بەرزیشی بە نەبڕاوە و نەگۆڕ و پڕ و هەمەکی داناوە. جیهانی نزمیش، بەپێچەوانەی جیهانە بەرزەکەوە، بڕاوە و ساختەیە و وەرگیراوی جیهانە بەرزەکە یە و لە شێوازێکی ئەستویی و ناتەواودایە. جیهانێکە، وەکو کەرەسە و بابەت بەکاردەهێنرێت. لێرەدا کێشەی بەکارهێنانی جیهانی نزم لە ئاکامی ئەو ڕوانینە میتافیزیکییەوە سەریهەڵداوە، کە (بوون) بە کەرەسەیەکی خاو بۆ بەرهەمهێنان و وەبەرهێنان ڕێگەی داگیرکردن و دەستبەسەردا گرتنی بۆ خۆشدەکات. بەو ڕاستییەی دادەنێت، کە لە (خۆ) وە دوورە و دابڕاوە و بێگانە یە. (خۆ) هەوڵدەدات (بێگانەیی) بوون بە داگیرکردن و بە (خۆ کردنی) ئەو ڕاستەقینە دەرەکییە لە ناو بەرێت. میتافیزیکی دووەلیستی، پاش گەڕانی بە دوای ڕاستی و بنەڕەتی بووندا و هەڵبەستنی پەرژینێکی بەرز لە نێوان دوو جۆر ڕاستەقینەدا، یەکێک لەم ڕاستەقینانەش لەوی دی بە سەرچاوە و بنەڕەت دادەنێت. بوونی هەموو شتێک بۆ ئەو سەرچاوە تاکە دەگەڕێنێتەوە. ئەمەش، بە بیروڕای من، کەمکردنەوەو پەلکێشکردنی هەموو شتەکانە بەرەو(یەکێک) لە ئەوان و تەسککردنەوەی بواری مێتافیزیکە. دامەزراندنی زەمینەیەکە بۆ (باوەڕ) و پەنابردنە بەر لایەنێکی بوون، کە لە سەرو یان لە ژوور هەموو شتێکەوە، مەبەست و بەهاکان بۆ بوون لە پێشتر ئامادە دەکات و چارەنووس دیاریدەکات. ئەم هەڵوێستە دوو فاقیەی بیرکردنەوەی فەلسەفی دیسانەوە سەرچاوەکەی بۆ فەلسەفەی ئەفلاتون دەگەڕێتەوە. مەبەست لە هەڵویستی دووفاقیش لەوەدایە، کە لە سەر بنەڕەتی (بوون) بدوێین و هاوکات

لایەنێکی ئەو بنەڕەتە لە هەموو لایەنەکانی دیکە بۆ هەڵسوڕانی جیهان بە دەستەڵاتر و بەرزتر دابنێین. ئەفلاتون بنەڕەتی بوونی بە فۆرمە هەمەکی و نەگۆڕەکانی جیهانی بەرز داناوە. لەسەر ئەم فرە فۆرمانەشەوە، فۆرمی (چاکە) ی لە هەموویان بەرزتر ڕیز کردوە. پاش ئەفلاتون ئەریستۆ، لە پەیڕەویکردنی هەڵوێستە دووفاقیەکەدا، هەرچەندە بیردۆزی ئایدیای ئەفلاتون ڕەتدەکاتەوە، (جوڵێنەری یەکەم) ی لە شوێن فۆرمی (چاکە) ی ئەفلاتون داناوە، کە لە ژوور هەموو شتێکەوە خۆی سەقامگیر کردوە و جیهان بەڕێوە دەبات. ئەم بۆ چوونەش لە هەندێ ڕووەوە لەگەڵ بۆچوونی ئاینییدا تێهەڵکێش بووە. کاریگەرێتی بەسەر گەشەکردنی فەلسەفی سەدەکانی ناوەڕاستدا، لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دا تۆمارکردوە.[1] لەم بیرکردنەوەیەدا مێتافیزیک بە تەنیا (ئۆنتۆلۆجی) نیە و لەگەڵ دۆزینەوەی بنەڕەتی بووندا کۆتایی بە گەشتەکەی ناهێنێت. دەیەوێت لەگەڵ ناسینی ئەو بنەڕەتەدا لایەنێکیش لە هەموو شتێک بە دەستەڵاتتر و ژوورتر دابنێت. ئەمەش، کە ئێمە بە هەڵوێستی

---

[1] یەکێک لە جیاوازییە سەرەکییەکانی نێوان هەڵوێستی دووفاقی مێتافیزیکی ئەریستۆ و ئاینخوازەکان لە گەڵ کێشەی ئافەریدکردنی جیهان سەرهەڵدەدات. بۆ ئەریستۆ (جوڵێنەری یەکەم) جیهانی ئافەرید نەکردووە، چونکە مەحاڵە بوونێک لە نەبوونەوە، بەرەو بوون پەلکیش بکرێت. جوڵێنەری یەکەم، بۆ ئافەرید کردنی جیهان، ئەستوی هێناوە، کە کەرەسەیەکی خاوی هەمیشەیی یە، فۆرمەکەی گۆڕیوە و ئەم جیهانەی لێ پێکهێناوە. بۆ ئاینخوازەکان ئافەرید کردنی جیهان لە (هیچ) ە وە. ئەم کێشەیەش، بە درێژی لە لایەن فەیلەسوفە مەسیحیەکان و موسوڵمانەکان مشتومڕی لە سەر کراوە.

دووفاقی ناوزەدمانکرد، مێتافیزیک دەکات بە(ئۆنتۆ- تیۆلۆجی).[2] مێتافیزیکی ئۆنتۆ- تیۆلۆجی یان دووفاقی نەریتێکی ئەفلاتونییە.

لە سەردەمی نوێدا ئەم نەریتە لەگەڵ گۆڕانی شێوازی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا ناوەکەی بۆ نەریتی مێتافیزیکی دێکارتی گۆڕا. بەڵام سەرنجدانێکی ورد لە نەریتی دێکارتی ئەوەمان بۆ دیاریدەکات، کە ئەمیش سەر بە نەریتە ئەفلاتونییەکەیە و نەیتوانیوە شۆڕشێکی فەلسەفی ڕادیکاڵانە بەسەر نەریتی ئەفلاتونیدا بکات. لە هەردوو نەریتە مێتافیزیکییەکەدا، کە تەواوکەری یەکدین و دووەمیان بەردەوام بوونی یەکەمیانە (بوون) بە شتێکی دیکە دانراوەو بە تەواوی وەکوخۆی نە ناسراوە و ئاماژە بۆ واتاکەی نەکراوە. لە سەرو ئەمانەشەوە، هەڵوێستی دووفاقی یان ئۆنتۆ- تیۆلۆجی مێتافیزیکی ئەفلاتونی لەگەڵ جیاکردنەوەی دوو لایەنەکە پەیوەندی شەڕەنگێزانەی لە نێوانیاندا دامەزراندوە و بە دوو شتی ناکۆک و دژوەستا و بەرانبەر یەکدی قوتیکردوونەتەوە. هەندێک جار لایەنە بەرزەکە بووە بە پرنسیپاڵی لایەنە نزمەکە، خراوەتە بەر ڕۆشنایی زانینەوە و بەڕادەیەک ناسراوە. هەندێ جاری دیکەش نەناسراوە و بە نادیار و شاراوە ماوەتەوە. دەبینین لە سەردەمی نوێدا، پاش دێکارت، ئەم کێشەیە لە بیروباوەڕی

---

[2] بڕوانە:

Martin Heidegger. "The Onto-Theo-Logical Constitution of Metaphysics", in *Identity and Difference*, translated with an introduction by Joan Stambaugh, Chicago: Chicago University Press, 2002. P. 59.

فەلسەفی کانتدا بە زەقی و لە نیو کالآی پارادۆکسێکی لە چارەبەدەردا خۆی دەرخستوە. بیریارانی پاش کانت بۆ دۆزینەوەی ڕێگەچارەی ئەم پارادۆکسە تەرخانکردوە. لە نێو ئەم بیریارانەدا هیگڵ لە هەموویان زیاتر بە پەرۆشەوە مامەڵەی لە گەڵدا کردووە. بەڵام ئەم بیریارە سەرەتای پارادۆکسەکە بۆ ئەفلاتون ناگەڕێنێتەوە. مامەڵە کردنەکەی لەگەڵ کێشەکەدا وابەستە بە بۆ چوونەکانی کانتەوە. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت هیگڵ لە ئەفلاتون بێ ئاگا بووبێت. ئەوەی بۆ ئەم بیریارە گرنگە کردنەوەی ئەو گرێ کوێرانەیە، کە کانت نەیتوانیوە بیانکاتەوە و لە ئاکامدا گەیشتۆتە کۆڵانێکی دەرنەچووی بیرکردنەوەی فەلسەفی و لایەنە بەرز و پرنسیپاڵی بۆچوونە ئۆنتۆ- تیۆلۆجییەکەی خۆی نەناسیوە. بەڵام خاڵێکی سەرەکی هاوبەش لە نێوان مێتافیزیکی ئەفلاتون و هیگڵدا هەیە. بێجگە لەوەی مێتافیزیکی هەردووکیان دووفاقی یان ئۆنتۆ- تیولۆجییە، ئەم دوو بیریارە بنەڕەتی بوون بە (ئایدیا) یان (بیرەکان) دادەنێن. فۆرمە هەمەکییەکانی جیهانی بەرز بۆ ئەفلاتون ئایدیان بۆ هیگڵیش هەموو شتێک بیر و دیاردەی بیرە. جیهانیش سیستەمی بیرەکانە و بە ڕێگەی لۆجیکی دیالێکتیکییەوە دەخرێتە گەڕ. فۆرمە هەمەکییەکان بۆ ئەفلاتون و بیرەکان بۆ هیگڵ ناوەڕۆک و ڕاستی هەموو شتێکن. بوونی هەموو شتێک لە سەر بیرەکان یان ناوەڕۆک ڕادەوەستێ و (بوون) هیچە. ئەوەی هەیە بیرەکانە یان ناوەڕۆکە.[3] ئەم بیریارانە، کە جێگەی تایبەتیان لە

---

[3] لێرەدا ئاماژەش بۆ شەهاب ئەلدین سوهرەوەردی (1153-1191) فەیلەسوفی ئیشراقی دەکەم. ئەم فەیلەسوفە، کە بە ئێرانی ناسراوە، کورد بووە و لە گوندی(سورەبەرد) ی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دایکبووە. بۆ چوونە

مێژووی گەشەکردنی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا هەیە و گۆڕانیان لە نێو ئەم مێژوویەدا هێناوەتە کایەوە نەیانتوانیوە خۆیان لە نەریتی ئەفلاتونی ڕزگار بکەن و شۆڕشێکی بنەڕەتی لە فەلسەفەدا بکەن. شۆڕشێک، کە زەمینە و بناخەیەکی نوێ بۆ بیرکردنەوەی فەلسەفی دابهێنێت. دواجاریش، نیتشە لەگەڵ ئەو هەنگاوە مەزنانەیدا، بۆ ڕووخاندنی بناخەی بەها هەمەکییەکان و مێتا- گۆتارەکاندا، ڕەتدانەوەی مێتافیزیک، وەکو ئۆنتۆ- تیولۆجی پەیڕەوی نەریتی ئەفلاتونی لەو لایەنەدا کردووە، کە ڕاستی بوونی بۆ شتێکی دیکە بێجگە لە (بوون) گەڕاندۆتەوە. لەم ڕووەوە ئەم بیرکردنەوە فەلسەفییە لە ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە لەسەر ئەو خاڵەی دەڵێت (بوون) هیچە و خۆی بە جۆرێکی دیکە لە (ڕاستی)یەوە ماندوو کردووە بۆچوونێکی هیچگەرایەتی یان نەهێڵیستی مێتافیزیکیە.[4]

فەلسەفییەکەی، کە لە ئەفلاتونەوە نزیکە (ناوەڕۆک) نەک (بوون) بە بنەڕەتی هەموو شتێک دادەنێت و بە ناوەڕۆکگەرایەتی ناسراوە. فەلسەفەی سوهرە وەردی بە تایبەتی لە سەردەمی سەفەویەکاندا لە ئێران جێگایەکی تایبەت و گرنگی بۆ دانرا. یەکێک لەوانەی دژی ناوەڕۆکگەرایەتی وەستاو بانگەشەی بۆ بنەڕەتی (بوون) کرد و فەلسەفەی بوونگەرایەتی لەو سەردەمەدا هێنایە کایەوە سەدرئەلدینی شیرازی (1571-1640) بوو، کە بە مەلا سەدرە ناسرا. من لە پەڕتووکە کەمدا، لە سەر مەلا سەدرە بەدرێژی لەم کێشەیە دواوم. بڕوانە :

Muhammad Kamal. *Mulla Sadra’s Transcendent Philosophy*, London: Ashgate Publisher, 2006. Pp. 42-43.

[4] بڕوانە :

تێگەیشتن لەم حوکمدانە و ڕیزکردنی نیتشە لەگەڵ شوێنکەوتوانی میتافیزیکی ئەفلاتوندا لە سەرەتاوە سەختە و جێگەی باوەڕ نیە. بەتایبەتی ئەگەر ئێمە زیاتر لە ڕوانگەی بەرنامە ڕادیکاڵە هیچگەرایەتییەکەی نیتشە و سارتەرەوە بڕوانینە کێشەکە.

مەبەست لەم حوکمدانە ئەوە نیە، کە ئەفلاتون ، وەکو نیتشە باوەڕی بە دەستەڵاتیکی هۆشەکی مێتافیزیکی نیە نەخشە و پلانی لە پێشتری بۆ جیهان کێشابێت. هەروەها ئەوەش ناگەیەنێت، کە نیتشە پەیڕەوی مێتافیزیکی دووەلیستی ئەفلاتون دەکات و باوەڕی بەو جیهانە بەرزە هەیە، کە فۆرمە هەمەکی و نەگۆڕەکانی تێدایە. ئێمە دەزانین هایدیگەریش لەگەڵ نیتشە و سارتەردا لەو خاڵەدا هاوڕایە، کە مێتافیزیک بە ئۆنتۆلۆجی نەک ئۆنتۆ- تیۆلۆجی دادەنێت و بنەڕەتی بوون بە سەدەمێکی هۆشەکی بەرزەوە گرێنادات. بەڵام تێڕوانینمان لە مامەڵە کردنی ئەفلاتون و شوێنکەوتوانی نەریتی ئەفلاتونی و دواجاریش نیتشە لەگەڵ کێشەی واتای بووندا ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە، کە هەموو ئەم بیریارانە، لە سەردەمی ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە، هەر جارە ئاماژەیان بۆ لایەنێکی بوون یان شێوازێکی (بوون) کردوە. ئەگەر ئەو بنەڕەتە لای ئەفلاتون(ئایدیا) یان فۆرمە هەمەکیەکان بێت و لای ئەریستۆ (جوڵێنەری یەکەم) و لای دێکارت (بوونی تەواو کۆ و ڕەها) و لای کانت (نۆمینە) و لای هیگڵ (هۆشی ڕەها) ئەوا بۆ نیتشە

Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, translated by Parvis Emad and Kenneth Maly, Bloomington: Indiana University Press, 1999. P. 97.

(ویستی هێزە) نەک (بوون). بۆ هایدگەر هیچگەرایەتی تەنیا لەگەڵ ڕەتدانەوەی فۆرمە هەمەکییەکان یان جوڵێنەری یەکەمدا سەر هەڵنادات. هیچگەرایەتی ئەو باوەڕە فەلسەفییەیە، کە (بوون) بە (هیچ) دادەنێت و پوچەڵی دەکاتەوە و لە جێگەی بوون شتێکی دیکە بە بنەڕەت دادەنێت و بوون لە بیردەکات. [5]

ئەم هەڵوێستە مێتافیزیکییە یان لە بیرچوونی (بوون) و توێژینەوە، لە سەر شێوازێکی بوون خسڵەتێکی زەق و دیاردەیەکی فەلسەفی بیرکردنەوەی ڕۆژئاوایە لە سەردەمی ئەفلاتونەوە بیرکردنەوەی فەلسەفی تێدا گیریخواردوەو لە (بوون)، کە بنەڕەت و سەرچاوەی هەموو شتێکە نامۆ بووە. بیرکردنەوەی فەلسەفی ڕۆژئاوا لە ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە مێژووی نامۆبوونی بیرکردنەوەیە لە سەرچاوەی خۆی. یان هەرشتێک هەبێت و لە بارەیەوە زانیاریمان هەبێت، ئەو شتە دەبێ بوون بێت. کەوابوو(بوون) پێش هەموو شتێک دەکەوێت و مەرجێکی زەرورییە بۆی. بناخەی هەموو هەبوویەکە، تەنانەت لە ڕێگەی بوونەوە لە واتای نەبوونیش تێدەگەین. سەرەتای ئەو شۆڕشەی لەم توێژینەوەیەدا باسیدەکەین بە کۆتاییهێنان بە نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتونی دەستپێدەکات، کە نیتشە دوا فەیلەسوف و نوێنەریەتی. بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەریش لەگەڵ هەنگاوە ئۆنتۆلۆجیەکەیدا و گەڕانەوەی مێتافیزیک بۆ ئۆنتۆلۆجی و ئۆنتۆلۆجیش بۆ توێژینەوە لە سەر واتای (بوون) سەرەتای سەردەمێکی نوێی بیرکردنەوەی فەلسەفیمانە. توێژینەوە ئۆنتۆلۆجیەکەمان ڕاستەو خۆ لە بەردەم

---

[5] Martin Heidegger. *An Introduction to Metaphysics*, translated by Ralf Manheim, New York: Yale University Press, 1987. P. 203.

واتای (بوون) دا ڕاماندەگرێت و ئەو پرسیارە هەرە گرنگ و گەورە فەلسەفیەمان لە بەردەمدا قوتدەکاتەوە، ئایا واتای بوون چییە؟ لە وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەدا پێویستە خۆمان بە هیچ شێوازێکی بوونەوە (فۆرمە هەمەکییەکان، جوڵێنەری یەکەم یان ویستی هێزەوە) نە بەستنەوە و ڕووی تێنەکەین. بۆ ڕزگاربوون لەو هیچگەرایەتییەی هایدیگەر پێناسی کردووە، بیرکردنەوەی فەلسەفیش لەو نامۆ بوونەی لە سەردەمی ئەفلاتونەوە توشی بووە دەربهێنین، دەبێت لە واتای بوون بە گشتی بکۆڵینەوە. ئەو بوونەی، کە ئەم و ئەو شتە نیە و هاوکات بنەڕەتی هەموو شتێکیشە. بوونی هەموو هەبوویەکە و هیچ شتێک بەبێ ئەو نیە و نابێت. بنەڕەتێکی لە بنەڕەت بەدەرە و لە هەموو شتێک زیاتر لە پێشترە. شتەکانی دەوروبەرمان گەورە و بچوکن، ڕەش و سپین، ڕەق و نەرمن. ئەوانەی گەورەن بچوک نین، ڕەشن سپی نین، ڕەقن نەرم نین. لەگەڵ ڕەتدانەوەی یەکێک یان چەند خسڵەتێکی ئەم شتانەدا ناوەڕۆکیان ناگۆڕێت. بۆ نموونە، درەختێک گەورە بێت یان بچوک، سەوز بێت یان ڕووتەڵە هێشتا درەختە. کەسێک مامۆستا بێت یان کرێکار هەر مرۆڤە. ڕاماڵینی خسڵەتەکان بوونی ئەو شتە ناسڕێتەوە. هەموو ئەم شتانە باسیاندەکەین و لە نێو ئەزمونی ئێمەدان شتێکن هەن. هەیە یان (بوون) بنەڕەتیانە و بەبێ ئەو نابن. هەرشتێک بوونی نەبێت (لە دەرەوە و ناوەوەی بیرکردنەوەدا) ئەو شتە نیە یان هیچە.

پڕۆژە ئۆنتۆلۆجییەکەی هایدیگەر، لەم بەستێنەوە بە دوو شێوە شۆڕشێکی فەلسەفی بەرپاکردووە: یەکەم، زیندووکردنەوەی پرسیارە هەرە گەورە فەلسەفییەکەیە سەبارەت بە واتای بوون و

گەڕانەوەی بوونە بۆ جێگە سەرەکی و ناوەندییەی خۆی لە بیرکردنەوەی فەلسەفیدا، کە لە سەردەمی ئەفلاتونەوە لەو جێگەیەدا هەڵکەنراوە. رزگاریکردنی بیرکردنەوەی فەلسەفییە لە نامۆبوونی لە بنەڕەت. دووەم، لەم پێگەیەوە و لە هەوڵداندا بۆ تێگەیشتن لە واتای بوون، هایدیگەر توژینەوەکەی لە بوونی مرۆڤەوە (دازاین) دەخاتەگەر. ئەم توێژینەوەیەش بە (شیکردنەوەی بوونگەرانەی دازاین) ناسراوە و ڕاڤەیەکی نوێیە بۆ ئەم بوونە. ئەم شۆڕشە فەلسەفییە لە دوو قۆناخی بیرکردنەوەی هایدیگەردا دەستیپێکردووە. قۆناخی یەکەم بەو سەردەمە دەناسرێت، کە (بوون و کات)ی تێدا نوسراوە.[6] من هەوڵدەدەم لەم توێژینەوەیەدا ئەو خاڵەش ڕوونبکەمەوە، کە ئەم قۆناخە پێش نووسینی ئەو بەرهەمەی هایدیگەر دەکەوێت. پێش نووسینی (بوون و کات) هایدیگەر لە وانەکانیدا لە زانکۆکانی ماربۆرگ و فرایبۆرگدا گەلێک لەو بیرۆکە فەلسەفییانەی باسکردووە، کە لە پەرتووکی (بوون و

[6] پەڕتووکی بوون و کات *Sein und Zeit* بۆ یەکەمجار بە ئەڵمانی لە ساڵی 1927 دا بڵاوکرایەوە. تاکو ئێستا دووجار وەرگێڕاوەتە سەر زمانی ئینگلیزی. یەکەمجار جۆن ماکوێری و ئێدوارد ڕۆنبسن لە ساڵی 1962 بە ناوی(*Being and Time*) ه وە لە چاپیاندا. لەم دواییەشدا جۆوان ستەمبۆ وەریگێڕایەوە بۆ زمانی ئینگلیزی و لە سالی 1996 لە چاپیداوە. هەرچەندە وەرگێڕاوەکەی جۆوان ستەمبۆ سەرنجی زۆرینەی مامۆستای ئەکادیمی و هایدیگەر ناسەکانی ڕانەکێشاوە، بەڵام لە گەڵیک ڕووەوە ئەم مامۆستاژنە زمانێکی ڕەوان و سادەی بەکارهێناوە، کە بەبیروڕای من خوێندکاران زۆرتر سودیلێوەردەگرن. لە پێشتریش بەرهەمێکی دیکەی هایدیگەری (پێشەکی بۆ مێتافیزیک) لە سالی 1987 وەرگێڕاوە بۆ ئینگلیزی. من لەم توێژینەوەیەمدا، هەرچەندە زیاتر وەرگیرانی یەکەم بە سەرچاوە دادەنێم، هاوکات سودم لە وەرگێڕانی دووەمیش کردووە. لە جارێک زیاتر بەرهەردووکیانا چوومەتەوە.

کات) دا بەرجەستە بوون.

قۆناخی دووەم بە پاش (بوون و کات) یان (وەرگەڕان*die Kehre*) ناسراوە و هایدیگەریش لەم قۆناخەدا بە (هایدیگەری دوا) ناوزەد کراوە. ئایا هایدیگەر لەم قۆناخەدا لە چی بابەت و کێشەیەکی فەلسەفی دەکۆڵێتەوە؟ بۆچی بە وەرگەڕان دادەنرێت ؟ کێ ئەم خسڵەتەی بە بۆچوونە فەلسەفییەکانی هایدیگەر داوە؟ ئەم پرسیارانە و گەلێکی دیکە یەخەمان دەگرن. بەڵام من دەمەوێت بیسەلمێنم، کە هەردوو هایدیگەر، ئەو فەیلەسوفەی (بوون و کات)ی نوسیوە و هایدیگەری پاش ئەم قۆناخە یەک بیریارن و پەیوەندییەکی بنەڕەتی و بەردەوامی لە نێوان هەردوو قۆناخەکەشدا هەیە. هایدیگەری قۆناخی دووەم لە بۆچوونە فەلسەفییەکانی قۆناخی یەکەمی پەشیمان نیە. جیاوازی نێوان ئەم دوو قۆناخە لەوێدایە، کە هایدیگەر قۆناخی یەکەمی بڕیوە. بەشی یەکەمی پڕۆژە فەلسەفییەکەی بە ئاکامی خۆی گەیاندوە و لەو ئاکامەوە جارێکی دیکە دەگەڕێتەوە بۆ پرسیارە گەورە فەلسەفییەکە سەبارەت واتای بوون و هەوڵی ڕوونکردنەوەی دەدات. هایدیگەر بە درێژایی تەمەنی لەگەڵ وەڵامی ئەو پرسیارەدا مامەڵە دەکات، کە بە پرسیاری (سەبارەت بە بوون) *Seinfrage* ناسراوە. جیاوازی نێوان دوو قۆناخەکەشی لە وەڵامدانەوەی پرسیارەکەدا لە لادان و دابڕینی قۆناخێک لەوی دیکەوە نیە. قۆناخی یەکەم دۆزینەوەی سەرە ڕێگەیەکە بۆ توێژینەوەکە سەبارەت واتای بوون. سەرە ڕێگەکەش لە بوونی مرۆڤەوە دەستپێدەکات. شیکردنەوەیەکی بوونگەرانەی بوونی مرۆڤە لە پێناوی گەیشتن بە ویستگەیەکی ئۆنتۆلۆجی گرنگ، کە لە قۆناخی

دووەمدا خۆی سەپاندووە. ئەم ڕەوتەش لە شیکردنەوەی بوونگەرانە لە واتای بوونی مرۆڤەوە بۆ واتای بوون بەگشتی بە خولە لە نێو بازنەی هێرمینۆتیکی دادەنرێت. بەم جۆرە، تێگەیشتن لە پرۆژە فەلسەفییەکەی هایدیگەر دژوارە ئەگەر بەتەنیا ئاوەڕ لە یەکێک لەم قۆناخانە بدرێتەوەو ئەوی دیکە ڕەچاو نەکرێت.

هایدیگەر یەکێک بووە لەو مامۆستایانەی بەرهەمەکانی کەم بە چاپ گەیاندوە. بەڵام وانەکانی لە ڕووی بیرکردنەوەی فەلسەفییەوە دەوڵەمەند و ڕادیکاڵ بوون. ناوی هایدیگەری بە زانکۆ و گروپە فەلسەفییەکانی دیکەی ئەڵمانیا گەیاندووە.[7] هەرچەندە قۆناخی یەکەمی بیرکردنەوەی هایدیگەر بە دەرچوونی پەرتووکی (بوون و کات) دەستپێدەکات و بەو بەرهەمەشدا ناسراوە و لە پێش ئەم پەرتووکەدا بەرهەمێکی بلاوکراوەی سەرکەوتوی هایدیگەر نادۆزرێتەوە، کە ئەم فەیلەسوفەی بە خوێنەر ناساندبێت، هێشتا، ئەوە ناگەیەنێت لە پێش دەرچوونی (بوون و کات) دا بیرکردنەوەی

---

[7] چەند خوێندکارێکی هایدیگەر، وەکو هانس جۆرج گادامەر و هانا ئارەندت ئاماژەیان بۆ ئەم لایەنەی وانەکانی هایدیگەر کردووە. کونۆ لۆرانس، مامۆستای فەلسەفە لە زانکۆی زارلاند لە ئەڵمانیا، کە مامۆستا و هاوڕێی منە، گێڕایەوە هایدیگەر بۆ زانکۆکەیان بانگکرا و کۆڕێکی لەسەر ئەفلاتون گرتوە. ئەو کاتە بابەتی کۆڕەکە بۆ خوێندکاران گرنگ نەبوو. تەنانەت زۆر لەو خوێندکارانە فەلسەفەی ئەفلاتونیان بە کلاسیک و بێسود داناوە. بەڵام پاش کۆڕەکەی هایدیگەر و بەو جۆرەی هایدیگەر توێژینەوەکەی لە سەر ئەفلاتون پێشکەش کردوە خوێندکاران ڕوویانکردۆتە پەرتووکخانەی زانکۆ و دایەلۆگەکانی ئەفلاتونیان خوێندۆتەوە و مشتو مڕیان لەسەر بۆ چوونەکانی کردووە.

فەلسەفی هایدیگەر سەریهەڵنەدابێت و گەشەی نەکردبێت. لە پێش دەرچوونی ئەم پەڕتووکەدا هایدیگەر لەوانەکانیدا ناڕاستەوخۆ، هەندێک جاریش ڕاستەوخۆ لەو کێشانە دواوە، کە لەم پەرتووکەدا بوون بە بنچینەکانی بیرکردنەوەی فەلسەفی و پڕۆژە ئۆنتۆلۆجییەکەی. سەردەمی پێش (بوون و کات) کە سەردەمی سەرهەڵدان و گەشەکردنی بیروباوەڕەکانیەتی، سەردەمێکی دەوڵەمەند و گرنگە لە ژیانی هایدیگەردا. لەو ڕۆژەوە دەستپێدەکات هایدیگەر لە زانکۆی ماربۆرگ و فرایبۆرگ، دوای جەنگی جیهانی یەکەم لە 1919 دەکرێت بە مامۆستا و هاوڕێیەتی لەگەڵ ئەدمۆند هوسرڵ دەستپێدەکات و دەبێت بە یەکێک لە شوێنکەوتوانی میتۆدی فینۆمینۆلۆجی هوسرڵ. هەرچەندە هایدیگەر لە نێو گروپی هوسرڵدا چالاک بووە و سودی لە میتۆدی فینۆمینۆلۆجی بۆ توێژینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەی وەرگرتووە، شوێن فەلسەفەی فینۆمینۆلۆجی نەکەوتووە. هەوڵیداوە نەیاریی خۆی لەگەڵ هوسرڵدا ڕوونبکاتەوە. هوسرڵیش بەم نەیارییەی هایدیگەر نیگەران بووە. کاتێک پەرتووکی (بوون و کات)یش لە چاپدرا، کە هایدیگەر پێشەکەشی کردووە بە هوسرڵ، هوسرڵ دەگاتە ئەو باوەڕەی، کە هایدیگەر لە نەریتی فینۆمینۆلۆجی لایداوە و هوسرڵیانە بیرناکاتەوە. سەرنجدان لە وانەکانی هایدیگەر لەو سەردەمەوە، کە ئێستا هەموویان لە چاپدراون، ئەو خاڵەمان بۆ ڕووندەکاتەوە، کە هایدیگەر لەگەڵ بیرکردنەوەی مێتافیزیکی هوسرڵد یان فینۆمینۆلۆجی بەرزدا نایار بووە. ئەو تەنیا میتۆدی فینۆمینۆلۆجی بۆ ناسینی ڕاستی بەکارهێناوە. فینۆمینۆلۆجی بەرز Transcendental phenomenology، کە لە ئاکامی سەپاندنی میتۆدی فینۆمینۆلۆجی بەسەر بابەتەکانی ژوور ئەزمونی هەستەکییەوە

هاتۆتەپێش، لەژێر کاریگەرێتی نەریتی فەلسەفەی دێکارتدا ماوەتەوە. فینۆمینۆلۆجی، وەکو میتۆدێکی نوێ، ڕادیکاڵە بەڵام هوسرڵ میتۆدەکەی بۆ کێشە مێتافیزیکییە دێکارتییەکان بەکارهێناوە. بۆ نموونە کێشەی (خۆی بەرز) ، کە ڕەگوڕیشەی لە نێو بیردۆزی ناوەڕۆکی گیانەکی دێکارتدا داکوتاوە، لە فینۆمینۆلۆجی بەرزدا بووە بە ڕاستییەکی بنەڕەتی. بەڵام هایدیگەر ئەم ڕاستییە ڕەتدەداتەوە.[8]

میتۆدی فینۆمینۆلۆجی دەستکەوتێکی گەورە بوو. هایدیگەر، بە ڕێگەی ئەم میتۆدە توانی ڕاڤەیەکی نوێ بۆ بوونی مرۆڤ و جیهان بکات. لە وانەکانی ساڵی 1919، کە بە فاکتۆرەکانی بوونی مرۆڤ و بە جیهانکردنی جیهان دەستیانپێکرد، گۆڕانکارییەتی ڕادیکاڵ بەسەر بیرکردنەوەی هایدیگەرەوە دەردەخات. بەتایبەتی کێشەی (بەجیهانکردنی جیهان) و تێگەیشتنی هایدیگەر لە واتای جیهان بۆ

---

[8] هوسرڵ لە پەرتووکی *Logical Investigations* دا فینۆمینۆلۆجی وەکو میتۆد دەبینێت. لە دواییدا لە پەرتووکی *Ideas* دا ئەم میتۆدەی بە سیستەمێکی فەلسەفییەوە گرێدا و بە فینۆمینۆلۆجی بەرز Transcendental Phenomenology ناوزەدیدەکات. هایدیگەر و سارتەر، وەکو دوو شوێنکەوتووی میتۆدی فینۆمینۆلۆجی، لەگەڵ ئەم گۆڕانکارییەی هوسرڵدا ناگونجێن. سارتەر لە پەرتووکە کەیدا *The Transcendence of the Ego* ڕەخنەی لە هوسرڵ گرتووە وکێشەی (خۆی بەرز) ڕەتدەداتەوە.

خوێندکارەکان (دۆزینەوەی کیشوەرێکی نوێ) بوو.[9] لەم کیشوەرە نوێیەدا، مرۆڤ شەرەنگێزانە بەرانبەر جیهان ڕاناوەستێت. بوونی ئەو جیهانییە و جیهانیش نیشتمانی ئەوە. پەیوەندییەکانی لەگەڵ جیهانیشدا فرەلایەنە و بە تەنیا لە سەر (زانین) دانەمەزراون. لە هەموویان گرنگتر و لە پێشتر لە نێو ئەم پەیوەندییە فرە لایەنانەدا، پەیوەندی کردەگی (پراکتیکی)یە. بۆ هایدیگەر، بەپێچەوانەی دێکارت و هوسرڵەوە، بیردۆزە لە پێشتر نیە. لە ژیانی ڕۆژانەدا مرۆڤ ڕاستەوخۆ بە بێ پشت بەستن بە بیردۆزە مامەڵە لەگەڵ دەوروبەری دەکات. ئەم مامەڵە کردنەش کردەگییە، یان نا- بیردۆزەیی و نا- زانستانەیە. لەم ڕووەوە بیردۆزە، لە هەموو حاڵەتێکدا پێش کردەوە ناکەوێت. من هەموو ڕۆژێک چەند جارێک دەرگای ژوورەکەم بە کلیل دەکەمەوە، بەڵام لە خۆم ناپرسم کلیل چییە؟ ئەم پرسیارە لە ئاستی گەڕان بە شوێن بیردۆزە و شیکردنەوەی زانستانەدا ڕاماندەگرێت. لە بەستێنێکی کردەگییەوە بۆ ئەپستمۆلۆجی دەمانگوێزێتەوە. من پێش قووتکردنەوەی پرسیارەکە چەند جارێک کلیلم بۆ داخستن و کردنەوەی دەرگاکە بەکارهێناوە. تێگەیشتنم لە چییەتی کلیلەکەش هەڵوێستی کردەگی من ناگۆڕێت. پێشخستنی پەیوەندی کردەگی لە نێوان مرۆڤ و جیهاندا و دانانی جیهان بە نیشتمانی مرۆڤ، گۆڕانکاری و لادانێکی بنەڕەتییە لە نەریتی دێکارتی، کە فینۆمینۆلۆجی بەرزی هوسرڵیش خۆی بە شوێنکەوتووی ئەو نەریتە دادەنا. لەگەڵ ئەم

[9] Theodore Kisiel. *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, Los Angeles: University of California Press, 1995. P. 16.

جیاوازییانەی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا لە نێوان هوسرڵ و هایدیگەردا، هوسرڵ هایدیگەری بە نوێنەری فینۆمینۆلۆجی دادەنا و زۆر لە خوێنکارانی دەنارد بۆ لای هایدیگەر. لەو ساڵەدا ژمارەی خوێندکاران لە وانەکانی هایدیگەردا سێ جار گەورەتر بوو. تەنانەت زۆر کەس، کە خوێندکاری زانکۆش نەبوون، دەچوون لە وانەکاندا دادەنیشتن و گوێیان لە هایدیگەر دەگرت.[10]

لادان لەو ڕێگە فەلسەفییەی هوسرڵ و گوێنەدان بە فینۆمینۆلۆجی بەرز، بنەڕەتی و گۆڕانکارییەکی زەرورییە لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا. هەروەها، سەرەتای سەردەمێکی نوێ لەگەڵ خۆیدا دیاریدەکات. ئاماژەی ئەو لایەنە فەلسەفییە دەکات، کە دەیەوێت لە نەریتی فەلسەفی دێکارتی دوور کەوێتەوە و زەمینەیەکی نوێ بۆ بیرکردنەوە بدۆزێتەوە. بەپێچەوانەی هەندێک لە ڕەخنەگران، ئەوانەی دەیانەوێت ساردبوونەوەی پەیوەندی و هاوڕێیەتی هوسرڵ و هایدیگەر بە هۆکارێکی ڕامیارییەوە ببەستنەوە، ئەم لادانە و دەرچوونە لە نێو بازنەی فێرگە فەلسەفییەکەی هوسرڵدا، بۆ پێش خانەنشینی هوسرڵ لە زانکۆ و سەرهەڵدانی ڕژێمی نازییەکان لە ئەڵمانیا دەگەڕێتەوە. هوسرڵ و شاگردەکانی لە نێو فێرگە فینۆمینۆلۆجیەکەیاندا دێکارتیانە دەیانڕوانیە جیهان و لە بەر ڕۆشنایی ئەو نەریتە فەلسەفییەدا لە واتای بوونیان دەکۆڵییەوە. ئەمەش بۆ هایدیگەر هەلوێستێکی

---

[10] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 59

ڕادیکاڵ نەبوو. ئەو دەیویست میتۆدی فینۆمینۆلۆجی نەبێتە زەمینە بۆ فینۆمینۆلۆجی بەرز و سەر بە نەریتی دێکارتی نەبێت. بە دیدی ئەو، نەریتی دیکارتی و مێتافیزیکە ئایدیالیستەکەی سەر بە سەردەمێکی کۆن و نامۆبوونی بیرکردنەوەی فەلسەفییانەیە لە ڕاستی بوون، کە کاتی (هەڵوەشاندنەوە)ی هاتووە. مشتومڕی هایدیگەر لەگەڵ هوسرڵدا لەسەر مەسەلەی جولەکە و جولەکایەتی هوسرڵ نەبوو، بەڵکو کێشەیەکی فەلسەفییە و پێویستە لەم ڕوانگەیەوە تەماشابکرێت.[11] هایدیگەر لە چاوپێکەوتنەکەیدا لە گۆڤاری *Der Spiegel* بەم جۆرە باسی هوسرڵ دەکات.

دێرشپیگل : تۆ خوێندکاری (ئەدمۆند هوسرڵ) بوویت. ئەو مامۆستا(جوو) ە ی لە پێش تۆدا لە فرایبۆرگ مامۆستای فەلسەفە بوو. داوای لە زانکۆ کرد تۆ لە جێگاکەی ئەو دابمەزرێنن. پەیوەندیت لەگەڵیا پێویستی بە سوپاسکردن و ڕێزلێنانە.

هایدیگەر : دڵنیام لەوە. پەرتووکی (بوون و کات) م پێشکەش بەو کردووە.

دێرشپیگل : بێگومان. بەڵام پەیوەندییەکەتان لە دواییدا

---

[11] ئەدمۆند هوسرڵ (1859-1938) فەیلەسوفی ئەڵمانی و دامەزرێنەری فێرگەی فینۆمینۆلۆجییە. لە زانکۆی فرایبۆرگ مامۆستای فەلسەفە بوو. لەو زانکۆیە مارتن هایدیگەری ناسی و بوون بە هاوڕێ. کاتێک نازییەکان دەستەڵاتیان گرتە دەست، هوسرڵ لە بەر ئەوەی جولەکە بوو، لەوەوپێش خانەنشین کرابوو، ڕێگەی پێنەدرا لە کۆڕەکاندا بەشدارییبکات و سود لە پەرتووکخانەی زانکۆ وەرگرێت.

شێوا. ئایا دەتوانیت هۆکەی ڕوونبکەیتەوە ؟
هایدیگەر : جیاوازی نێوانمان لە سەر کێشە فەلسەفییەکان سەریهەڵدا. لە سەرەتای ساڵەکانی سییەوە(هوسرڵ) بە ئاشکرا خۆی لە من و (ماکس شیلەر) دوور دەخستەوە. من نەمدەزانی بۆچی هوسرڵ لەگەڵ بۆچوونە فەلسەفییەکانی مندا ناکۆک بوو یان خۆی لە من دووربخاتەوە.[12]

لە دوو بەرهەمی پێش (بوون و کات) دا، کە ئەمانەش ڕیزێک لە وانەکانی هایدیگەر بوون گەلێک کێشە و زاراوەی فەلسەفی باسکراون و بەکارهێنراون، کە لە دواییدا بوون بە هەوێنی بیرکردنەوەی فەلسەفی قۆناخی یەکەمی هایدیگەر. لە ساڵی 1922 ڕیزێک وانەی بە ناوی (ڕاڤەکردنی فینۆمینۆلۆجیانەی ئەریستۆ) *Phenomenological Interpretation of Aristotle* پێشکەشکرد و لە ساڵی 1923 دا چەند وانەیەکی لە ژێر ناوی (ئۆنتۆلۆجی : هێرمینۆتیکی فاکتۆر) *Ontology: Hermeneutics of Facticity* گوتەوە. هەروەها لە ساڵی 1924 کۆڕێکی لە زانکۆی ماربۆرگ بە ناوی (چەمکی کات) *The Concept of Time* گرت و لەساڵی 1926 پێش دەرچوونی (بوون و کات) لە کۆڕێکدا نوسراوێکی (لەسەر ناوەڕۆکی ڕاستی) *On the*

[12] محەمەد کەمال (لە ئینگلیزییەوە وەریگێڕاوە) گفتوگۆیەک لەگەڵ هایدیگەردا، کتێبی گیرفان 71، دەزگای سەردەم، سلێمانی، 2005، لاپەڕە 32

Essence of Truth خوێندەوە .[13] لەم بەرهەمانەدا، هایدیگەر هەوڵیداوە بە شێوازێکی جیاوازتر و لە بەر ڕۆشنایی میتۆدی فینۆمینۆلۆجیدا لە بوونی مرۆڤ و جیهان و ڕاستی بکۆڵێتەوە. لە دوو بەرهەمەکەی پێشەوەدا بوونی مرۆڤ بە زاراوەی فاکتۆری ئەزموونی ژیان ناوزەد دەکات. بەپێچەوانەی دێکارت و شوێنکەوتوانی نەریتەکەی زاراوی ناوەڕۆکی گیانەکی و (خۆ) بەکارناهێنێت. بوونی مرۆڤ، ئەگەر فینۆمینۆلۆجیانە تەماشاییبکرێت، خۆی وەکو ناوەڕۆکی گیانەکی و خۆی بەرز دەرناخات. کڵافەیەک چالاکییە لە نێو مێژوودا، کە دەبێت بە ئەزموونی ژیانی تاکە کەس. ئەزموونی ژیانیش، مادامەکی ڕوداوێکی نێو مێژووە، ئەوا لە جیهان دانابڕێت و ئەو بوونەش بە شتێکی ئەودیو مێژوو دانانرێت. بوونی مرۆڤ، بێجگە لەم ئەزموونە، کە فاکتۆرێکی فینۆمینۆلۆجیانەیە، چی دیکە نیە. جیهانیش ژینگە و سەرچاوەی ئەزموونەکانە.[14]

تێگەیشتن لە واتای جیهان بە ژینگە و نیشتمان پەیوەندییەکی هەرەگرنگ لە نێوان مرۆڤ و جیهاندا دیاریدەکات. لەم پەیوەندییەدا، کە بە نیگەرانیەوە Care مرۆڤ مامەڵە لەگەڵ

---

[13] Theodore Kisiel. *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, pp. 472-473.

[14] Martin Heidegger. *Phenomenological Interpretation of Aristotle*, translated by Richard Rojcewicz, Bloomington: Indiana University Press, 2001. P. 68.

جیهاندا دەکات، خۆی بە بەشێک لەو جیهانە دادەنێت. نیگەرانی دەبێت بە پەیوەندییەکی گرنگ و سەرەکی لە نێواندا. نیگەرانی، کە ناتوانین بە کاتیگۆری دابنێین، هایدیگەریش نایەوێت کاتیگۆری بە بوونی مرۆڤەوە بلکێنێت، لە پەرتووکی (بوون و کات) دا بووە بە پیشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بۆ ئەم بوونە و بەبێ ئەم بیر لە بوونی مرۆڤ ناکرێتەوە. لە پەرتووکی دووەمدا *Ontology: The Hermeneutics of Facticity* ئەو کێشانەی باسکراون لە مەڕ بوون و مرۆڤ و جیهان، بوون بە بنەما سەرەکییەکانی توێژینەوەی هایدیگەر لە(بوون و کات) دا.

تەنانەت لەم پەرتووکەدا زاراوەی (دازاین *Dasein*) بۆ یەکەمجار بۆ بوونی مرۆڤ بەکار دەهێنێت و ئاماژەی جۆرێک لە توێژینەوەش (هێرمنیۆتیک) بۆ ئەم بوونە دەکات. زاراوەیFacticity کە بە داخەوە، لە زمانی کوردییدا، زاراوەیەکمان بۆ دانەناوە، لە فاکتۆر یانFactual ی جیادەکاتەوە. یەکەمیان سەبارەت بە بوونی مرۆڤە. ئەو فاکتۆرانەن لەم بوونەدا هەن و لە فاکتوری (هەبوو) یەکەوە جیاوازن. جیاوازییەکەش لەوێدا سەرهەڵدەدات، کە بوونی مرۆڤ ئاگامەندە و دەتوانێت بڕیار لەسەر فاکتۆرێک بدات. دروستە بوون بە مرۆڤ لە ئاکامی بڕیاردانی ئەو بوونەدا پەیدا نەبووە و تاکێک ئەو فاکتۆرە هەڵنابژێرێت، بەڵام ئەو تاکە تەوانای هەڵبژاردنی هەیە. دەتوانێت خۆی بریار لەسەر پرۆژەیەکی بوونی بدات، کە پاش ئەنجامدانی دەبێت بە فاکتۆرێکی بوونی.

فاکتەستی Facticity خسڵە تێکە ئێمە بۆ ئەو بوونەی بەکاردەهێنین، کە (دازاین) یان خۆمانین. ئەمەش

ئەو واتایە دەبەخشێت، کە لە هەموو حاڵە تێکدا (دازاین)
لە بوونی (لەوێدا) لە کات و شوێنێکی دیاریکراودا...
هەتا ئەو کاتەی هەیە، خۆی خەریکدەکات و (لێرە)
هەڵسوکەوت دەکات.[15]

دەبینین هایدیگەر زاراوی فاکتۆری ئەزمونی ژیانی لێرەدا گۆڕیوە بۆ دازاین(بوون- لێرە). ئەم زاراوەیەش پاش ئەم قۆناخە جێگەی خۆی لە بیروباوەڕی فەلسەفی هایدیگەردا دەگرێت و هاوکات جیاوازییەکی بنەڕەتی لە توێژینەوەی هایدیگەر بۆ بوونی مرۆڤ و بۆچوونی دێکارتدا دادەمەزرێنێت. ئەو خاڵەش دیاریدەکات، کە دازاین تاکێکی دوورە پەریز و خۆبژێو نیە. بوونیکە دینامیکی و ناتەواو دەژی و بوونێکی جیهانی هەیە. بوونێکە، لە نێو جیهاندا ڕاستەوخۆ مامەڵە لەگەڵ بووندا دەکات و دوورەپەرێز ڕانەوەستاوە. نموونەش بۆ ئەم جۆرە وەستانە لە نێو چەقی جیهان و ڕووداوەکاندا شێوەی ژیانی هونەرمەندایە. ڤان کوخ لە نامەیەکیدا بۆ براکەی ئەم ڕاستییەی سەرکەوتوانە دەربڕیوە و دەنوسێت،(حەزدەکەم بمرم و لە زانکۆ هونەر نەخوێنم).[16]

خوێندنگا زاگەی هونەرمەند نیە. ئەزموونەکانی ژیان دەبن بە

---

[15] Martin Heidegger. *Ontology: The Hermeneutics of Facticity*, translated by John van Buren, Bloomington: Indiana University Press, 1999. P.5.

[16]بڕوانە نامەی ڤان کوخ لە 15 ی ئۆکتۆبەری 1879 بۆ براکەی، لە بەرگی یەکەمی نامەکانی ڤان کوخ بە ئینگلیزی بلاوکراوەتەوە.

هەوێنی هونەر. (دازاین) یش، کە هەریەکێک لە ئێمەیە هونەرمەندانە دەژی یان ژیانێکی فەلسەفییانە هەڵدەبژێرێت. ئەمەش لێکچونێکی بنەڕەتییە لە نێوان فەلسەفە و هونەردا، کە هایدیگەر لە قۆناخی دووەمی بیرکردنەوەیدا زیاتر جەختی لە سەرکردووە. هەروەها لێرەدا، لە قۆناخی یەکەمدا لە باتی زاراوەی (فەلسەفە)، فەلسەفەکاری philosophizing بەکاردەهێنێت.[17]

ژیان و ئەزموونەکانی ژیان خوێندنگای مەزنی بیرکردنەوەی فەلسەفین. فەیلەسوف لە خوێندگای ژیاندا فێری فەلسەفە دەبێت و خۆی بە فەلسەفەکارییەوە ماندوو دەکات. ئەم بۆ چوونەش ئاماژە بۆ ئەو خاڵە دەکات، کە دازاین(بەتایبەتی دازاینێک فەلسەفەکار و هونەرمەند) بێت دوورەپەریز، وەکو (بینەر) لە ئاستی ڕووداوەکاندا ڕاناوەستێت چونکە ئەو (بکەر) ی ڕووداوەکانە. ڕووداوەکان بۆ ئەو ئەزموونەکانی ژیانن، کە دەبن بە بەشێک لە ناوەڕۆکی بوونی. ئەو پرۆژانەن بە بەردەوامی دایاندەهینێت و لە ڕێگەیانەوە دەگات بەوەی هێشتا پێینەگەیشتوە. بەم جۆرە تیگەیشتن لە بوونی دازاین جیاوازییەکی گرنگ لە نێوان بۆچوونی هایدیگەر و میتافیزیکی دیکارتدا دیاریدەکات، کە لەم سەرەتایەوە سەریهەڵداوەو لە دواییدا لە پەرتووکی (بوون و کات) دا گۆڕانێکی بنەڕەتی هێناوەتەکایەوە. ئەم گۆرانە بنەڕەتییە، هەرچەندە میتۆدی فینۆمینۆلۆجی هوسرڵ ڕێگە خۆشکەرێتی، کاریگەرێتی هوسرڵ بەسەر بیروباوەڕی هایدیگەرەوە دەردەخات، بەڵام لە

[17] Martin Heidegger. *Phenomenological Interpretation of Aristotle*, pp. 33-34.

فینۆمینۆلۆجی بەرزەوە جیاوازە. ئاشکرایە فەلسەفەی هوسرڵ لە نێو بازنەی بۆچوونەکانی (برینتانۆ) دا نەماوەتەوە. هوسرڵ توانیویەتی، ئەم مامۆستایەی ڕەتبکات و کالایەکی فەلسەفی بە بەری میتۆدی فینۆمینۆلۆجیدا بکات. ئەمەش گۆرانکارییەکە لە بەکارهێنانی میتۆدەکەدا. ئەوەی هوسرڵ نەیتوانیوە دایهێنی و هایدیگەر ڕەخنەی لێدەگرێت گۆڕانکارییە بنەڕەتییە مێتافیزیکییەکەیە.[18]

میتۆدی فینۆمینۆلۆجی دەستکەوتێکی گەورەیە. فەلسەفەی ڕاستەوخۆ بە بوونەوە(بیر بە بوونەوە) گرێداوە. فەلسەفەی لە ژوورە نسرمەکانی خوێندنگاکانەوە بۆ نێو ڕووداوەکانی ژیان گواستۆتەوە. گلەیی هایدیگەر لە هوسرڵ (داهێنەری ئەم میتۆدە ڕادیکاڵە) لەوێدایە، کە هوسرڵ لەگەڵ نەریتە فەلسەفییە زاڵەبوەکەی دێکارتدا ماوەتەوە و بەڵگەی ناپێویست بۆ مانەوەی ئەو نەریتە ناپێویستە دەهێنێتەوە. گۆڕانکاری بنەڕەتی لە بیرکردنەوەی فە لسەفیدا لەو کاتەدا سەرهەڵدەدات، کە نەریتی زاڵبووی سەردەم ڕەتبدرێتەوە. بیرکردنەوە فەلسەفییە نوێکە تێگەیشتنێکی نوێی لە زەمینەیەکی نوێترەوە بۆ (بوون) هەبێت.
قۆناخی دووەم لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا بە قۆناخی پاش(بوون و کات) یان (هایدیگەری دوایی) ناسراوە. لەم قۆناخەدا هایدیگەر هەوڵدەدات ئەو پرۆژە ئۆنتۆلۆجییە تەواو بکات، کە لە قۆناخی یەکەمەوە دەستیپێکردووە. گۆرانکارییەکان لە شێوازی

[18] Martin Heidegger. *Ontology: The Hermeneutics of Facticity*, p. 55.

توێژینەوە و بەکارهێنانی زاراوە فەلسەفییەکاندا پەیوەندییان بە ناوەڕۆکی پڕۆژەکەیەوە هەیە. لە کاتێکدا هایدیگەر زیاتر جەخت لەسەر واتای (بوون) نەک بوونی مرۆڤ لەم قۆناخەدا دەکات، وابەستە بە گەشەکردنی ئەو قۆناخەی لە توێژینەوەکەیدا پێیگەیشتوە. توێژینەوەکەی لە نێو بازنە هێرمنیۆتیکییەکەیدا لە بوونی مرۆڤەوە بۆ (بوون) بەگشتی خراوەتە گەڕ. گۆڕانکارییەکانیش لە بەکارهێنانی زاراوەدا، لە ڕاستی بوونەوە بۆ واتای بوون، لە (*Sein*) وە بۆ (*Syen*) و جەختکردن لە سەر هونەر و ژیانی هونەرمەندانە بۆ دازاین لەسەر تێگەیشتن بۆ (بوون) ڕاگیراون. لێرەدا، لەم قۆناخەی شارستانییەتدا، کە بە قۆناخی تەکنەلۆجی دەناسرێت، هایدیگەر بۆچوون و لێکدانەوەی خۆی بۆ شارستانیەت و بیرکردنەوەی فەلسەفی ئەمڕۆ هەیە. هونەر بە هیزی ڕزگارکەر و بەرەنگاری دژی دەستەڵاتی تەکنەلۆجیدادەنێت، کە لە دواییدا باسیدەکەین و لەمەڕ واتای بوون و چییەتی تەکنەلۆجیا و هونەر دەکۆڵینەوە.

بەشی دووەم
بیرکردنەوەی فەلسەفی و کێشەی بنەڕەتی بوون

یەکێک لە کێشە گرنگەکانی بیرکردنەوەی فەلسەفی (بنەڕەت)ی هەبووەکانە. ئەم کێشەیە لەگەڵ ئەم شێوە بیرکردنەوەیەدا، کە بە (فەلسەفە) ناوزەددەکرێت، لە سەرەتای سەرهەڵدانیەوە خۆی لەگەڵدا ماندوو کردووە. لەو سەرەتایەوە شوێنکەوتوانی بیرکردنەوەی فەلسەفی هەوڵیان داوە دوورترین و لە هەموو شتێکیش بنەڕەتیتر بدۆزنەوە. بنەڕەتەکەشیان لە ژوور هەموو شتێکەوە بە بنەڕەتێکی لە بنەڕەتبەدەر داناوە. هاوکات، بەتایبەتی لە پاش ئەریستۆوە گەڕان بە دوای بنەڕەتی لە بنەڕەتبەدەردا بە (مێتافیزیک) ناسراوە، بەڵام ئێمە بۆ ئەوەی، مێتافیزیکی هایدیگەر لە شێوە مێتافیزیکەکانی دیکە جیابکەینەوە زۆرجار زاراوەی(ئۆنتۆلۆجی) بۆ ئەم گەڕان و توێژینەوەیە دادەنێین. ئەمەش بێ هۆ نیە و بۆ ئەو خاڵە دەگەڕێتەوە، کە مێتافیزیکی هایدیگەر کالای (تیۆلۆجی) لەبەردا نیە و تیۆ- ئۆنتۆلۆجی نیە. بۆ ئەم بیریارە مێتافیزیک گەرانە بە دوای بنەڕەتی لە بنەڕەتبەدەر، بەبێ ئەوەی ئەو بنەڕەتە بە پرنسیپاڵێکی بەرز، وەکو جوڵێنەری یەکەمی ئەریستۆ، لە داکەوتی بەردەستەوە دوور و جیاواز دابنرێت. لە میتافیزیکی هایدیگەردا بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەر زەمینەی هەموو شتێکە. بوونی هەموو شتێک لەسەر ئەو زەمینە ڕادەوەستێت و لە زەمینەکەی دابڕێت یان زەمینەکە ڕاستەقینە و بوونێکی

بەرزو ژوورتری نیە. بێبنەڕەتی ئەم بنەڕەتەش سەرەنجامێکی زەرورییە. ئەگەر بنەڕەت بەبێ بنەڕەت دانەنرێت و بوونیکی دیکە لە پێش ئەم بنەڕەتەوە هەبێت، ئەوا ئەم بنەڕەتە بە ڕاستییەکی لە پێشتر و لە بنەڕەت بەدەر دانانرێت. لە بنەڕەت بەدەری پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی ئەو بنەڕەتە. ئاماژەکردنیش بۆ بنەڕەتەکە لە هەرچ شێوازێکی بووندابێت ئەستویی یان گیانەکی وابەستە بە گرنگێتی بنەڕەتەکەو چۆنیەتی توێژینەوە فەلسەفییەکەوە. ناگونجێت بیریارێکی ماتەریالیست پەنا بۆ ڕاستییەکی گیانەکی بەرێت و بە بنەڕەتی دابنێت. چۆنیەتی توێژینەوە و باوەڕە مێتافیزیکییەکە ڕێگەنادات بەو ئاکامە بگات. هەروەها ئەو بیریارە دەڕوانێتە چییەتی بنەڕەتەکە و دەیەوێت بزانێت چۆن ئەو بنەڕەتە خۆی لەسەر زەمینەی بنەڕەتێکی دیکە دانەکۆتاوە. ئەم کارەش، بەپێچەوانەی باوەڕە مێتافیزیکییەکەی ئەریستۆ بۆ جولێنەری یەکەم وەکو بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەر بەستێنیکی پتەو هەروەها لۆجیکمەندانەی هەیە. دەبێت بگەینە ئەو باوەڕەی هیچ ڕاستییەکی دیکە لە ژوور ئەم بنەڕەتەوە نیە چونکە بنەڕەتەکەمان زەمینەیەکی ئۆنتۆلۆجی و لە پێشترە بۆ هەموو هەبوویەک. ئەریستۆ، لەم بۆچوونەیدا، لە دوو ڕووەوە کێشەیەکی ئاڵۆز و بناخە لەقی قووتکردۆتەوە. لەلایەکەوە جوڵێنەری یەکەم، کە بەو بنەڕەتە لە بنەڕەت بەدەری داناوە، بوونێکی هەمەکی و گشتگر نیە بەڵکو جۆرێکە یان شێوەیەکی بوونە. جۆرێکیش لە بوون بە خەسڵەتە ناوەڕۆکییە تایبەتیەکانەوە نابێت بە بنەڕەتی هەبووە فرەجۆر و خسڵەتە جیاکان. لەلاکەی دیکەوە، ڕێگەی گەیشتن بەو ئاکامەی جولێنەری یەکەم بە بنەڕەت دادەنێت ناکۆک و خۆبەزێنە. لەو باوەڕەدایە هەموو هەبوویەک

هۆیەکی هەبێت. مادامەکی جیهانیش هەیە ئەوا پێویستە هۆیەک هەبێت جیهانی پەیداکردبێت. ئێمە دەتوانین هەمان بەڵگە بۆ بوونی ئەو هۆیەش (جوڵێنەری یەکەم) بەکاربهێنین. جوڵێنەری یەکەمیش، مادامەکی هەیە، دەبێت هۆیەک بۆ بوونی هەبێت یان هێزێکی دیکە هەبێت بوونی ئەوی ئافەرید کردبێت. بەم جۆرە توێژینەوەکەمان و گەڕان بە دوای بنەڕەتتدا دەبێت بە گەڕانێکی نەبڕاوە و لە کۆتایی بەدەر. بۆ ئەوەی خۆمان لەم گەشتە نەبڕاوەیە ڕزگار بکەین باشترەجوڵێنەری یەکەم یان هۆی بوونی ئەم جیهانە بە یەکەم هۆ و هۆیەکی بێ هۆ دابنێین.[19]

بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەر بێجگە لەوەی نابێت بنەڕەتێکی لە پێشتری هەبێت، پێویستە بنەڕەتی هەموو هەبوویەک بێت. هەبووەکان بەبێ ئەم بنەڕەتە نابن و بیریشیان لێناکرێتەوە. تەنانەت نەبوونی ئەوانیش لە بەر ڕۆشنایی ئەم بنەڕەتەدا دەناسرێت. لەم ڕووەوە بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەر لە هەموو شتێک زیاتر گشتگرە و بناخەی هەموویانە. ئەگەر هەبوویەکی گیانەکی بە بنەڕەت دابنرێت، ئەوا پێویستە بزانین، کە جۆرێکی دیکەی هەبووەکان هەیە گیانەکی نیە و ئەستوییە. هەروەها هەبوویەکی ماتەریش بەو بنەڕەتە دانانرێت چونکە لە وانەیە هەبوویەک هەبێت لە ئەستو بەدەر بێت و بۆ بنەڕەتێکی ئەستویی نەگەڕێتەوە. ئەوەی لە هەموو شتێک گشتگرترە تەنیا(بوون)ە، کە

[19] Aristotle. “Metaphysics”, in *Complete Works of Aristotle*, vol. 2, (ed.) Jonathan Barnes, Princeton: Princeton University Press, 1995. Book II, 994b 1- 15, p. 1571.

هەموو شتێک لە سەری ڕادەوەستێت و لەبەر ئەو هەیە. (بوون)ی هەموو شتێک ڕاستەقینەیەکی لە پێشتر و بنەڕەتی ئەو شتەیە.

لە مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا، بەو جۆرەی هایدیگەر ئاماژەی بۆ کردووە، تێگەیشتن لە (بوون) و ڕاستی بوون بە پێنج قۆناخدا تێپەڕیوە : قۆناخی پێش سوکرات، سەردەمی ئەفلاتون، سەدەکانی ناوەڕاست، سەردەمی تازەگەرایەتی و سەردەمی ئەمڕۆ.[20] لە قۆناخی یەکەمدا یۆنانییەکان لەمەڕ ئەو بنەڕەتە دواون و(بوون) یان بە هیچ شتێک و هەبوویەک دانەناوە. بوون بۆ ئەوان ئەو ڕاستییە بووە، کە لە هەموو شوێنێکدا خۆی دەرخستوەو و بەرجەستە بووە[21]. ئەم بۆچوون و تێگەیشتنە لە واتای بوون بەتایبەتی لای پارمەنیدس و فیرگە فەلسەفییەکەی کێشەیەکی هەرە گرنگی فەلسەفە بووە. پاش ئەم قۆناخە لەگەڵ سەرهەڵدانی نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتون و سەرهەڵدانی شارستانیەت و ڕۆشنبیری ڕۆماندا ڕاستی و واتای ئەو بوونە خرایە پەراوێزەوە و لەبیرچووەوە. لە بری بوون هەبوویەک، کە خۆی پێویستی بە بوونە تاکو هەبێت، بەو ڕاستییە و بنەڕەتە لە ژوور هەبووەکانی دیکەوە دانراوە. ڕۆمانییەکانیش لەبەر کاریگەرێتی ئەم شێوە مێتافیزیکەدا زمانی فەلسەفی یۆنانیان وەرگێڕایە سەر زمانەکەی خۆیان و زۆر زاراوەی گرنگ بە جیاوازتر واتاکانیان لێکدرایەوە. بۆ نموونە زاراوەی فیزیک Physics یان *Physis* بە یۆنانی، کە واتای سەرهەڵدان، خۆ دەرخستن، خۆ ڕاگرتن و بەردەوامبوون دەبەخشێت

---

[20] هایدیگەر ئەم قۆناخانە بە (مێژووی بوون) ناوزەد دەکات.

[21] Martin Heidegger. *An Introduction to Metaphysics*, p. 14.

وەرگێڕا بۆ سروشت *natura*.[22] ئەمەش تەسککردنەوەی ئاسۆی فراوانی زاراوە فەلسەفییەکە و ڕاستی بوونە بۆ جۆرێک یان لایەنێکی بوون. سروشت بەشێکە لە بوون و لایەنێکی ڕاستییەکەیەو هەمووی نیە. تەماشاکردنی ئاسمانی پان و بەرین لە کلاوڕۆژنەیەکی تەسکەوە بەشێکی پانتایی ئاسمان دەردەخات بەڵام ناتوانرێت ئەو بەشە بکرێت بە چییەتی ڕاستی و لە ژوور هەموو بەشەکانی دیکەوە ڕیزبکرێت. هەڵسان بەم کارە و تێڕوانین لە و کلاوڕۆژنەیەوە توشی کێشەی گوێنەدان بە ڕاستی بوون و فەرامۆشکردنی یان لە بیرچوونی ئەو ڕاستییەمان دەکات. بیرکردنەوەی فەلسەفی لە قۆناخی دووەمەوە و لە سەردەمی ئەفلاتونەوە هەوڵیداوە لەو کلاوڕۆژنەیەوە بڕوانێتە ڕاستی بوون. بەشێک لە بوونی بە بنەڕەت و بەرز داناوە. هاوکات، ئەم بنەڕەتەی لە کاریگەرێتی کات و گۆڕانکارییەکان دوورخستۆتەوە و بە ڕاستییەکی چەقوەستاو و هەمیشە نەگۆڕی داناوە. پاش ئەفلاتون ئەم نەریتە بە بەردەوامی ماوەتەوە و هەرجارە بەبێ گۆڕانکاری بنەڕەتی لە بۆچوونە مێتافیزیکییەکەدا دەستکاریکراوە. ئەریستۆ (بیری چاکەی ڕەها) ی ئەفلاتونی بۆ (سەدەمی هۆشەکی) یان (جوڵێنەری یەکەم) گۆڕیوە و لە کەلتووری ئایینی ڕۆژئاوادا لە سەدەکانی ناوەڕاست ئەم لایەنە بەرزەی بوون بووە بە (خوا). لە سەردەمی تازەگەریشدا ئەم نەریتە بەردەوام مایەوە و بوو بە نەریتی دێکارتی و دوا فەیلەسوفیش نوێنەرایەتی ئەم شێوازە مێتافیزیکە بکات و ئاوەڕ لە (بوون) نەداتەوە و ڕاستی بوون بۆ لایەنێک نەک (هەموو) بگەڕێنێتەوە نیتشە یە. هایدیگەر لە

[22] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 15

بیرچوون و دەستهەڵگرتن لە بوون بە هیچگەرایەتی *Nihilism* دادەنێت. لە هیچگەرایەتیدا (بوون) بە (هیچ) دادەنرێت و ئاوەڕ لە لایەنێکی بوون دەدرێتەوە و ئەو لایەنە بە (ڕاستی) دەخوێنرێتەوە.[23] بە دیدی من، لەبەر بەستنەوەی بیرکردنەوەی مێتافیزیکی نیتشە بە ئەفلاتونەوە هایدیگەر هیچگەرایەتی نیتشە بە کلاسیکی دادەنێت.[24] لەو کاتەوە لەگەڵ سەرهەڵدانی نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتونی تاکو ئەمڕۆ، کە سەردەمی تەکنەلۆجیایە، ڕاستی بوون لە بیرچۆتەوە. بە درێژایی ئەم سەردەمانە بیرکردنەوەی فەلسەفی لە ڕاستی بوون و بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەری هەبووەکان و خۆمان نامۆ کراوەو نەیتوانیوە بیناسێتەوە. سەردەمی ئەمڕۆش لە ژێر کاریگەرێتی هەمان نەریتی

---

[23] هایدیگەر لە سێ بەرهەمدا واتای هیچگەرایەتی ڕوونکردۆتەوە و بەم شێوەیە باسیدەکات. لەبەر ئەمەشە، لەوانەکانی لەسەر نیتشە، ئەم فەیلەسوفە بەدوا ڕابەری هیچگەرایەتی دادەنێت. بڕوانە:

Martin Heidegger. *Nietzsche*, vol.4, David Farrell Krell (ed.), New York: Harper Collins, 1982. Pp. 198- 203.

هەروەها: Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy*

(From Enowning), pp. 96-97

[24] هیچگەرایەتی کلاسیکی زاراوەیەکە هایدیگەر بۆ هیچگەرایەتی نیتشە بەکاریهیناوە. لە زاراوەی هیچگەرایەتی بەرنامەگەرییەوە دوورە، کە من لە پەرتووکەکەمدا(نیتشە و پاش تازەگەری) بۆ تیگەیشتن لە فەلسەفەی نیتشە ئاماژەم بۆ کردووە. بڕوانە : محەمەد کەمال، نیتشە و پاش تازەگەری، سلێمانی، دەزگای سەردەم، 2006. لاپەرە 220

هیچگەرایەتیدا بە دەزگای تەکنەلۆجیا و بیرکردنەوەی ماتماتیکی خۆی سەقامگیرکردووە. لە نێو ئەم بارودۆخەدا، کە (جیهانێکی تاریک) ی پێکهێناوە، جیهانێک تیایدا هەموو (ئازادی و داهێنانێک بە ناشرین دەبینرێت)[25]، بیرکردنەوەی فەلسەفی و بوونی مرۆڤیش خراونەتە پەراوێزەوە. سەرهەڵدانی ئەم جیهانە تاریکە ئاکامی لە بیرچوون و وازهێنانە لە ڕاستی بوون. نامۆبوونە لە ڕاستی، کە مرۆڤ توشی بارودۆخێکی خنکێنەر دەکات و ڕێگەی نادات (پرسیاری مەزن) بکات و ڕەسەنانە لە واتای بوون بکۆڵێتەوە. دۆڕاندنی دەستەڵاتی پرسیارکردن خەسڵەتێکی گرنگی نامۆبوونە. لەبەر ئەوەی بیرکردنەوەی فەلسەفییانە بە بەردەوامی خۆی بە پرسیارە مەزنەکانەوە ماندوو دەکات هیچگەرایەتی و دەزگای تەکنەلۆجیای هیچگەرایەتی و نامۆیی نابن بە سەرچاوەی سەرهەڵدانی پرسیارەکان.[26]

سەردەمی تەکنەلۆجیا نامۆییە و سەردەمی پرسیار نەکردنە. دابڕانی بیرکردنەوەی فەلسەفەیە لە بابەتە بنەڕەتییەکەی، کە لێرەدا بووە بە لە بیرچوون و بە پەراوێز کردنی بوون یان بە (هیچ) دانانی بوون. کەوابوو، کاتی ئەوە هاتووە سەرەتایەکی نوێ بۆ بیرکردنەوەی فەلسەفی بدۆزینەوە و لە نامۆیی و ڕووخان ڕزگار بکرێت. سەرەتایەک، کە خۆی بە پرسیارە مەزنەکانەوە ماندوو بکات و وەڵامیان بداتەوە. پرسیاری مەزنیش سنوورەکانی

---

[25] Martin Heidegger. *An Introduction to Metaphysics*, p. 38.

[26] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, p. 86.

بیرکردنەوەی زانستیانە و نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتونی دەبڕێت و خۆی بە بنەڕەتێکی لە بنەڕەت بەدەری گشتگر دەگەیەنێت. بنەڕەتێک، کە ئەم یان ئەو شتە نیە، بەڵکو بناخەی هەموویانە. بنەڕەتێکە هەبووەکان بەبێ ئەو نابن، هاوکات ئەویش نین. مەزنترین پرسیاریش لەم سەرەتا نوێیەدا سەبارەت بە واتای (بوون)ە *Seinfrage* چونکە بوون بنەڕەتی هەموو شتێکە بەڵام خۆی بێ بنەڕەتە.[27]

پێش مامەڵە کردن لەگەڵ وەڵامی پرسیارەکە سەبارەت واتای بوون پێویستە بزانین هۆی ئاوەڕنەدانەوەی فەیلەسوفەکان لە ئەفلاتونەوە لە (بوون) چییە. لێرەدا ئەم پرسیارە خۆی دەسەپێنێت، بۆچی (بوون) لە مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا لە ئەفلاتونەوە لە بیرچۆتەوە و ئەم فەیلەسوفانە ڕوویان لە (هەبوو) یەک کردووە؟[28] خۆ دوورخستنەوەی ئەم بیریارانە لە گەڕان بە دوای واتای بووندا لەسەر سێ بنەما ڕاوە ستاوە. ئەوان لەو باوەڕەدان (بوون) هەمەکی ترین چەمکە، بەڵگەنەویستە و پیناس ناکرێت.[29] ئەم سێ بنەمایە بوون بە دۆگما و هاندەر بۆ لە بیرچوونی بوون. لە پێش

---

[27] Martin Heidegger. *Being and Time*, translated by John Macquarrie and Edward Robinson, Oxford: Blackwell, 1997. P. 1.

[28] (بوون) و (هەبوو) دوو شتی جیاوازن. (بوون) بنەڕەتی (هەبوو) ە کانە و هایدیگەر بە زمانی ئەڵمانی زاراوەی (*Sein*) ی بۆ داناوە. (هەبوو) بوونێکی هەندەکییە و بە ئەڵمانی پێیدەوترێت *Seinden* لە زمانی ئینگلیزیدا جیاوازی نێوانیان بە نوسین دیاری کراوە Being بە پیتی گەورە B بۆ بوون و being بە پیتی بچوکی b بۆ هەبوو بەکاردێت.

[29] Martin Heidegger. *Being and Time*, pp. 22.

هەموویانەوە ئەو خاڵە ڕووندەکەینەوە کە (بوون) بە چەمک دادەنێت. وە کو دەزانین چەمکەکان بوونێکی بابەتی و سەربەخۆیان لە دەرەوەی بیرکردنەوەدا نیە. بەڵام دەشێت نوێنەرایەتی بابەتێک لە دەرەوەی بیرکردنەوەدا بکەن. من دەڵێم (دەشێت) چونکە مەرج نیە بابەتی هەموو چەمکێک لە دەرەوەی بیرکردنەوەدا بدۆزرێتەوە. هەندێک چەمک نوێنەرایەتی بابەتێکی دەرەکی ناکەن و بیرکردنەوە دایهێناون. بۆ نموونە چەمکی (ئەسپی باڵدار) نوێنەرایەتی بابەتێکی دەرەکی ناکات. ئەگەر بوونیش بە چەمک دابنرێت پێویستە لە ڕیزی یەکێک لەم چەمکانە دابنرێت. ئەوە بسەلمێنرێت، کە چەمکی بوون نوێنەرایەتی بوونێکی دەرەکی دەکات یان وەکو چەمکی (ئەسپی باڵدار) ئەو نوێنەرایەتیەش دەدۆڕێنێت. لە حاڵەتی یەکەمدا، ئاماژە بۆ (بوون) وەکو داکەوتێکی بابەتی لە دەرەوەی بیرکردنەوەدا دەکەین. بەڵام ئایا بوون شتێکە پەنجەی بۆ ڕاکێشین و لە بەردەستدا مامەڵەی لەگەڵدا بکەین؟ نەخێر. (بوون)، کە بابەتی توێژینەوە فەلسەفییەکەمانە و پرسیارە هەرە مەزنە فەلسەفییەکە خۆی پێوە ماندودەکات، شتێکی هەندەکی، وەکو ئەم مێزە و ئەو درەختە نیە لە دەرەوەی بیرکردنەوەدا ئاماژەی بۆ بکرێت. هاوکات ڕاستییەکە مێز و درەختەکە بەبێ ئەو نابن. مێز و درەخت تاکو (بوون)یان نەبێت ناناسرێن. نەدۆزینەوەی (بوون) لە دەرەوەی بیرکردنەوەدا زۆر بیریاری گەیاندۆتە ئەو هەڵوێستەی (بوون) ڕەتبدەنەوە و بە شتێکی ڕاستی دانەنێن و پەنا بۆ(جەوهەر) بەرن. جەوهەر بەو بنەڕەتە دابنێن، کە بوونی هەموو شتێکی لەسەر رادەوەستێت. ئەفلاتون یەکێکە لەو بیریارانەی بەم باوەڕە گەیشتوە. ئایدیا بە فۆرمی هەمەکی و ڕاستەقینەی هەموو شتێک دادەنێت. سوهرەوەردیش، کە

خۆی بە شوێنکەوتوی ئەفلاتون دادەنێت پێشەوای ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەیە و مێتافیزیکی ناوەڕۆکگەرییەو لە پەرتووکەکەیدا (حکمة الاشراق) بە درێژی لەمەڕ ئەم خاڵەی نوسیوە. هەوڵیداوە بیسەلمێنێت، کە (بوون) چەمکێکە لە ڕیزی چەمکەکانی دووەم، وەکو چەمکی ئەسپی باڵدار نوێنەرایەتی بابەتێکی دەرەکی ناکات و بوونێکی ناوەکی و بیرەکی هەیە. ئێمە لە ناسینی بابەتێکدا هەمیشە ئاماژە بۆ ناوەڕۆکی دەکەین و لە مەڕ(بوون)ی بابەتەکە نادوێین.[30] ئەم شێوە مێتافیزیکە(ناوەڕۆکگەرێتی)یە لە سەردەمی سەفەوییەکاندا لە ئێران بوو بە بناخەی فێرگەی فەلسەفی لە ئەسفەهان و لە دواییدا لە تاران. بەڵام سەدرە ئەلدین شیرازی، کە بە (مەلاسەدرە) ناسراوە لەم نەریتە یاخیبوو. بەپێچەوانەی سوهرەوەردی و شوێنکەوتوانی فێرگەی ناوەڕۆکگەرایەتییەوە، کە خۆشی یەکێک بوو لەوان، (بوون) ی پێش (جەوهەر) خست و فیرگەی بوونگەرایەتی دامەزراند.

من لێرەدا بۆ مەبەستی ڕوونکردنەوەی نزیکی و لێکچونی بیروباوەڕە فەلسەفییەکانی سوهرەوەردی ئەو نەریتە فەلسەفییە ڕۆژئاوایەی لە ئەفلاتونەوە بوونی خستۆتە پەراوێزەوە ئەم بەراوردەم کردوە. هایدیگەر ئاگاداری ئەم مشتومڕەی نێوان بیریارانی ناوەڕۆکگەرێتی و بوونگەرێتی لە ئەسفەهان و شیراز نەبووەو سەردەمەکەشی جیاوازە. بەڵام نکۆڵی لەوە ناکرێت، کە لە

[30] شەهاب ئەلدین سوهرەوەردی (شیخ الاشراق) لە ساڵی 1153 لە گوندی سورەبەردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دایکبووە و ساڵی 1191 بە تاوانی زەندیە، بە فەرمانی سەلاحەدینی ئەیوبی خراوەتە زیندان و کوژراوە.

هەندێک ڕووەوە، ئەم دوو شێوە بیرکردنەوەیە لە دوو شارستانیەت و سەردەمی جیاوازدا لە یەکدی دەچن.

بنەمای دووەمی دۆگماکە گوایە بوون بەڵگە نەویستە. ناتوانرێت باس لە شتێک بکرێتیان بوونی بسەلمێنرێت تاکو ئەو شتە خەسڵەتە هەمەکییەکانی نەبێت. مەبەست لە توێژینەوەکەمان سەلماندنی بوونی (بوون) نیە، بەڵکو لێکدانەوەی واتاکەیەتی. بنەمای سێیەمیش لەسەر زەمینەی ئەو باوەڕە دامەزراوە، کە مادامەکی (بوون) هەمەکیترین چەمکە و چەمکێکی لە خۆی بەرزتری نیە ئەوا بە گوێرەی لۆجیکی ئەریستۆ پێناسناکرێت. بۆ ئەریستۆ پێناسە(جنس) و (جیاوازیی) دەرخستنە. لە پێناسەکردنی مرۆڤدا، وەکو ئاژەڵێکی ژیر، ئاژەڵ (جنس)ە و ژیری (جیاوازی) ئەم ئاژەڵەیە لەگەڵ ئاژەڵەکانی دیکەدا. چەمکی بوون لە هەموو چەمکێکی دیکە بەرزترە و جیاوازیشی نیە. لەبەر ئەمە پێناسناکرێت. ئەم بنەمایەش زەمینەیەکی پتەوی نیە. لەلایەکەوە یاسای پێناسکردنی ئەریستۆ، کە دوا یاسا و تاکە یاسا نیە بەسەر چەمکێکدادەسەپێت، کە(جنس) و(جیاوازی) هەبێت. لەلایەکی دیکەوە، مەرج نیە چەمکێک نەخرێتە بەر ڕۆشنایی ئەم یاسایەی ئەریستۆ وازی لێبهێنرێت و لە واتای بوونی نەکۆڵینەوە. پێویستە ڕێگەیەکی دیکە بۆ تێگەیشتن لە واتای ئەو چەمکە بدۆزرێتەوە. هایدیگەر، بەم جۆرە، ئەو سێ بنەمای دۆگمایە هەڵدەوەشێنێتەوە. پێویستکردنی پرسیار سەبارەت بە واتای (بوون) زیندوو دەکاتەوە.

تێگەیشتنمان لە بوون و واتای بوون لە نێو کالایەکی ڕەشدا پێچراوەتەوە. ئەمەش لە خۆیدا پێویستییەک بۆ سەرهەڵدانی

پرسیارکردن سەبارەت واتای بوون فەرزدەکات.[31] پرسیارکردن دەستەڵات و خسڵەتێکی مرۆڤانەیە. خولیای گەڕان و توێژینەوەو تێگەیشتن لە شتە نەناسراو و نەزانراوەکان دەردەخات. ئارەزووی هەڵوەشاندنەوەی دۆگما دامەزراوەکانیشە. ئاماژە بۆ دەستەڵاتی هەڵوەشاندنەوە و دامەزراندن لە تێگەیشتنمان لە بوون و واتای بوون لە نێو کاڵایەکی مرۆڤدادەکات. مرۆڤ لە پرسیارکردندا دەستەڵاتی خۆی بەرجەستە دەکات و لە پێناوی هەڵوەشاندنەوەی دۆگمایەکی باو و دۆزینەوەی نەزانراوێکدا دەیخاتەگەر. لەبەر دەرخستنی ئەم دەستەڵاتەشە، لە نێو کەلتوورە سەرکوتکەرەکاندا ڕێگە بە پرسیارکردن نادرێت. ئەو دەستەڵاتە بۆ مانەوە و بەردەوامی نەریتە سەرکوتکەرەکە داگیردەکرێت. ئەگەر ئەو نەریتە سەرکوتکەرە ڕێگە بە سەرهەڵدانی پرسیاکردنیش بدات، دەبێت دڵنیابێت لەوەی پرسیارکردنەکە بۆ هەڵوەشاندنەوەی خۆی نیە و وەڵامەکانیش بە ئامادەکراوی و لە پێشتر دادەنرێن. لەم حاڵەتەدا پرسیاکردن و پرسیارنەکردن وەکو یەکن چونکە ئەو پرسیارکردنەی ڕێگەی پێدراوە دەستەڵاتی هەڵواشاندنەوەی نیە. پرسیارکردنێکە وەڵامەکەی لە نێو خۆیدا هەڵگرتوە و ئەوەی ئاڕاستەشی دەکات ڕەسەنانە ناڕوانێتە کێشەی پرسیاکردنەکە. پرسیارکردنی ڕەسەن، کە لەو پرسیارکردنەی نێو نەریتە سەرکوتکەرەکەوە جیاوازە لەگەڵ بوونێکی ڕەسەندا لەو نەزانینەوە سەرهەڵدەدات، کە خواستی زانینی هەیە. گەڕانێکی ڕاستەقینەیە، نەک باو یان چاولێکەرانە بە دوای ڕاستیدا. پرسیاکردنی ڕەسەنانە مەترسییەکی گەورەیە بۆ سەر هەموو نەریتێکی سەرکوتکەر و

31 Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 23.

دۆگمایەکی دامەزرێنراو چونکە بە دەستەڵاتی هەڵوەشاندنەوەی مرۆڤ گۆڕانکارییەکان دەهێنێتەکایەوە.

پرسیارکردن سێ لایەنی گرنگ و پێکەوەگرێدراوی هەیە: پرسیارکەر، پرسیارکردن و ئەو بابەتەی پرسیاری لە بارەوەکراوە. پرسیارکەر بوونێکی ئاگامەندانەی هەیە، کە بە پرسیارکردن ئاگامەندێتی خۆی دەسەپێنێت. دەسەڵاتی پرسیارکردنی بۆ هەڵوەشاندنەوە و دامەزراندن بەکاردەهێنێت. پرسیارکردن ئەوە دەردەخات، کە پرسیارکەر ویستی گۆڕانی هەیە. بە دوای واتای نوێدادەگەڕێت. دۆزینەوەی واتای نوێش ڕەتدانەوەی واتا باو و کۆنەکەیە، کە لەگەڵ دۆزینەوە و دامەزراندنی واتا نوێکەدا هەڵدەوەشێتەوە. لێرەدا مەرج نیە بابەتی پرسیاکردنەکە بە تەواوی نەزانراوبێت. دەگونجێت هەندێک زانیاری دامەزراوی لە بارەوە لە ئارادابێت یان شتێکی ناسراو بێت، بەڵام کاتی گۆڕینی زانیارییە دامەزراوەکانی هاتوە چونکە ڕاستەقینەی ئەو بوونە بە تەواوی دەرناخەن. لە هەمانکاتدا دەشێ پرسیار لە بابەتێکەوە بکرێت، کە زانیاری لە بارەوە دانەمەزرابێت. لە هەردوو حاڵەتەکەدا پرسیارکردنەکە لە نەزانینەوە سەرهەڵدەدات و بە میتۆدی هەڵوەشاندنەوە خۆی بە وەڵامێک دەگەیەنێت، کە لە پێشتر نەزانراوە. پێویستە وەڵامی هەموو پرسیارێک، کە دەکرێت جیاوازتربێت لە زانیارییە دامەزراوە لە پێشترەکە بدرێتەوە. لەم جیاوازییەدا گۆرانکارییەکان سەرهەڵدەدەن و بیرکردنەوە بەرەو پێشەوە دەڕوات. بابەتی پرسیارکردنیش، کە لایەنی سێیەمە، شتێکە بە تەواوی یان بە ناتەواوی نە ناسراوە، بۆیە پرسیاری لە بارەوە دەکرێت.

پرسیارەکەمان، لێرەدا، لە بارەی واتای(بوون) ە. بوونیش بابەتێکی بەردەست و هەندەکی نیە. (هەبوویەک) نیە لە شوێنێکدا دانرابێت و بە ئاسانی بدۆزرێتەوە. ئەمەش خسڵەتی نا- ئاسانی بە پرسیارەکە دەدات. هەروەها (بوون) بنەڕەتێکی لە بنەڕەتبەدەری هەموو هەبوویەکە و بوونی هەموو شتێکە. لەبەر ئەمە پرسیارکردنەکەمان خسڵەتێکی دیکە وەردەگرێت. دەبێت بە مەزنترین پرسیار، چونکە خۆی لە قەرەی مەزنترین کێشە دەدات. پرسیارکردن سەبارەت بوون گرانترین و مەزنترین پرسیارکردنە. پێویستە وەڵامدانەوەکەشی گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە بیرکردنەوەی فەلسەفیدا دروستبکات. تێگەیشتنی ئۆنتۆلۆجی (مێتافیزیکی) لە پێشتر دامەزرێنراومان سەبارەت بە بوون هەڵبوەشێنێتەوە.

پرسیارکردن لە بارەی واتای (بوون) زەرورەت و پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ هەموو شێوە پرسیارەکانی دیکە لە بیرکردنەوەی فەلسەفیدا. لەبەر ئەوەی(بوون) بنەڕەتی هەموو شتێکە ئەم زەرورەتە دەردەخات و پێشمەرجبوونی ئۆنتۆلۆجیانەی خۆی دەسەپێنیت.[32] پێویستە بیرکردنەوەی فەلسەفییانە، کە لە سەردەمی ئەفلاتونەوە توشی نامۆیی بووە، بەم پرسیارە هەرەگران و مەزنەوە خۆی ماندوو بکات و بنەڕەتی خۆی بناسێتەوە. ئەو بوونەی پرسیاری لە بارەوە دەکەین بوونی هەموو شتێکە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە ئێمە بە دوای بنەڕەتی هەموو شتێکدا

[32] هەمان سەرچاوەی پێشو، لاپەڕە 29

دەگەڕێین. بنەڕەتێک هەموو شتێکی لەسەر دامەزرابێت و ئەو بنەڕەتەش، هاوکات، هیچ کام لەو شتانە نەبێت. لەم پێگەیەوە، دەگەینە ئەو باوەڕەی، کە دەمانەوێت ئۆنتۆلۆجیەک سەبارەت بەو بنەڕەتە پێکبهێنین. لەبەر ئەوەی بابەتی ئەم ئۆنتۆلۆجییە، بەپێچەوانەی بابەتەکانی دیکەوە بنەڕەتێکی لە بنەڕەت بەدەرە، ئەم ئەنتۆلۆجیەش دەبێت بە (ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی) Fundamental Ontology [33]. حەزدەکەم ئەو خاڵەش ڕوونکەمەوە، کە ئەم بۆچوونەی هایدیگەر لە بۆچوونی ئەریستۆوە، سەبارەت بە (فەلسەفەی یەکەم) و (ئۆنتۆ تیۆلۆجی)یەوە جیاوازە. ئەریستۆ لە نێو هەبووەکاندا ئاماژە بۆ هەبوویەکی بەرز دەکات و (ئەو) هەبووە بەرزە بە بوونی یەکەم دادەنێت. توێژینەوەش لەو بوونە بە فەلسەفەی یەکەم ناوزەددەکات. هایدیگەر باوەڕی بە هەبوویەکی بەرز، وەکو بوونی یەکەمی ئەریستۆ نیە. ئەو بە دوای ڕاستییەکدا دەگەڕێت، کە بوونی هەموو شتێکی لەسەر ڕادەوەستێت. لەبەر ئەوەی ئەو ڕاستییە بوونی هەموو شتێکە ئەوا بەرز Transcendent نیە. بەڵام هاوکات ئەو یان ئەم شتەش نیە. بۆیە دەتوانین بە بەرزی دابنێین. بەرزێتی ئەم ڕاستییە، بەپێچەوانەی بەرزێتی بوونی یەکەمی ئەریستۆوە، نەکەوتۆتە ژوور کات و شوێن و دیاردەکانەوە. ئەو ڕاستی کات و شوێن و دیاردەکانە و ئەوانیش نیە.

وەکو چۆن بەبێ(بوون) هیچ شتێک نابێت، بەم جۆرەش بەبێ ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی شێوە جیاوازەکانی دیکەی ئۆنتۆلۆجی، وەکو ئۆنتۆلۆجییە ناوچەگەرییەکانیش نابن. توێژینەوەکانمان لەسەر

---

[33] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 34

سروشت و مێژوو بەم ڕاستییەوە بەستراوە [34]. ئۆنتۆلۆجی ناوچەگەرێتی، لە هەرچ لایەنێکی بوون بکۆڵێتەوە، پێویستی بە ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتییە. ئەمەش تەنیا پێویستییەکی لۆجیکمەندانە نیە و هەموو لایەنیکی بوون لەسەر ئەو بنەڕەتە ئۆنتۆلۆجییانە ڕاگیردەکرێت.

توێژینەوە ئۆنتۆلۆجییە بنەڕەتییەکەمان مامەڵە لەگەڵ واتای بووندا دەکات. لە پێشتریش باسمانکرد، ئەم بوونە شتێکی هەبوو نیە، بەڵکو بوونی هەموو شتێکە و بنەڕەتی هەموو هەبوویەکە. هاوکات دۆزینەوەی (سەرەتایەک) بۆ دەستپێکردنی توێژینەوەکەمان دەبێت بە کێشە و خۆی فەرزدەکات. ئێمە، بۆ لێکۆڵینەوە لە واتای بوون، دەبێت لە سەرەتایەکەوە دەست بە لێکۆڵینەوەکەمان بکەین. بەڵام ئەو سەرەتایە چییە و چۆنە؟ چۆن هەڵیبژێرین؟ چی شتێک بکەین بە خاڵی دەرچوونمان؟

دۆزینەوەی ئەم سەرەتایە بۆ لێکۆڵینەوەکەمان هەنگاونانێکی گرنگ و(جدی)یە چونکە لەو سەرەتایەوە بە کۆتایی گەشتەکەمان دەگەین. لەوێوە ڕێگەدەگرین و کۆتایی گەشتەکەمان دەبینین و وێڵ نابین. بەکورتییەکەی، لێکۆڵینەوەکەمان لەلایەنێکی ئەم بوونەوە بەرە و بوونە (هەموو)ەکە دەستپێدەکەین. ئەم لایەنە لەلایەنەکانی دیکەی بوونە هەمووەکە گرنگترە، بۆیە ئێمە کردوومانە بە سەرەتا بۆ گەشتەکەمان. لە تێگەیشتنمان لەم لایەنەوە بەرەو هەمووەکە دەڕۆین. کەوابوو، لە سەرەتاوە دەبێت لە بوونی ئەم سەرەتایە

[34] هەمان سەرچاوە.

بکۆڵینەوە. لە واتای سەرەتاکە تێبگەین. ئەم تێگەیشتنەش بکەین بە پێشمەرج بۆ تێگەیشتنمان لەواتای بوونە هەمووەکە.

ئەو سەرەتایەی لێرەدا خۆی دەسەپێنێت **بوونی مرۆڤە**. بوونێکە، کە ئاگامەندانە دەژی. ئاگامەندی ئەم بوونە تایبەتمەندێتی مرۆڤە و جیاوازییەکی بنەڕەتی لەگەڵ هەبووەکانی دیکە و ئەم بوونەدا دیاریدەکات. لەلایەکەوە مرۆڤ، وەکو هەبووەکان بوونێکی هەندەکی و ئۆنتیکی (ontic) ی هەیە و لە نێو جیهاندایە و لە ڕیزی هەبووەکانە. بەڵام، لە سەرو ئەم شێوە بوونەوە مرۆڤ تاکە بوونێکە هەوڵدەدات لە واتای بوون تێبگات و پرسیار لە بارەیەوە بکات. ئەمەش مرۆڤ لە خانەیەکی ژوورتردا دەنێت و بوونێکی ئۆنتۆلۆجییانەی دەداتێ. بەم جۆرە ئەم سەرەتایەی ئێمە (هەبوو)یەک نیە، کە لە چوارچێوەی چییەتی خۆیدا دەرنەچێت. بوونێکە بە هەبوو دادەنرێت و دانانرێت چونکە ئۆنتیک-ئۆنتۆلۆجییە یان ئەو بوونەیە، کە بەردەوام خۆی ڕەتدەکات و هەوڵدەدات لە واتای بوون تێبگات.[35] خسڵەتی ئۆنتیک-ئۆنتۆلۆجییانەی ئەم بوونە لە دەستەڵاتی پرسیارکردندایە. بوونێکە بەو دەستەڵاتەوە بەردەوام لە پرۆسەی هەڵوەشاندنەوە و دامەزراندنی واتاکاندایە. ئەو، وەکو هەموو هەبووەکانی دەوروبەری شتێکە، کە هەیە بەڵام بوونی ئەو لە بوونی هەبووە ئۆنتیکییەکانەوە جیاوازە و ئۆنتۆلۆجییانەیە. بوونی مرۆڤ یان ئەم بوونە ئۆنیتکە-ئۆنتۆلۆجییە ئاگامەندە و پرسیارکەرە و تایبەتمەندێتی خۆی هەیە. ئەم تایبەتمەندێتیە لە پێشتر لەلایەن

---

[35] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 32

فێرگە فەلسەفییەکانەوە باسنەکراوە، بۆیە دەبێت بە زمانێکی فەلسەفی نوێ لە واتای بوونی بکۆڵینەوە. بەو زمان و کاتیگۆرییانەوە گرێینەدەین، کە هەبووەکانی پێ پێناسدەکرێت. لەم رووەوە، هایدیگەر ڕادیکاڵانە زمانێکی فەلسەفی نوێ دادەهێنێت و ئەم بوونە بە (دازاین) *Dasein* (بوون لێرە) ناوزەددەکات و کاتیگۆرییەکانی ئەریستۆ بۆ توێژینەوەی ئەم بوونە ڕەتدەکات.[36]

دازاین و دەرچوون لە نەریتی دێکارتی

هایدیگەر لە هەلبژاردنی ئەم زاراوەیەدا بۆ بوونی مرۆڤ مەبەستی تایبەتی خۆی هەیە. ئەو دەیەوێت گۆرانکارییەکی فەلسەفی بهێنێتەکایەوە و سەرەتایەکی نوێ لە بیرکردنەوەی فەلسەفیدا بدۆزێتەوە. ئەم کارەش بە پرسیارە مەزنەکەوە سەبارەت واتای بوون و لیکۆڵینەوە لە بوونی مرۆڤ، وەکو یەکەم هەنگاونان بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارەکەوە بەستراوە و دۆزینەوەی زمانێکی نوێی فەلسەفییانەیە. تێگەیشتن لە بوونی مرۆڤیش لەم سەرەتا نوێیەوە پێویستە لە نەریتە مێتافیزیکییەکەی سەردەمەکەی یاخیبێت و

---

[36] ئەریستۆ دە کاتیگۆری لە پەرتووکەکەیدا ڕیزکردووە، کە لەبەر ڕۆشناییاندا دەتوانرێت لە واتای هەموو شتێک تێبگەین. کاتیگۆرییە کان لەم پەرتووکەی ئەریستۆدا بەم جۆرە ڕیزکراون کاتیگۆرین: (جەوهەر، چۆنیەتی، چەندەکی، پەیوەندی، شوێن، کات، بار یان دۆخ، حاڵەت، کردار، کارتێکردن) بڕوانە: Aristotle. “Categories” in *Complete Works of Aristotle*, vol. 1, pp. 7-15.

ڕاڤەیەکی دیکە بۆ ئەم بوونە بکات. بۆ ئەوەی باشتر لە ڕاڤە نوێکەی هایدیگەر تێبگەین با ئاوەڕێک لەو نەریتە فەلسەفییە بدەینەوە، کە هایدیگەر شۆڕشی بەسەردا دەکات و بزانین بوونی مرۆڤ لەو نەریتەدا چۆن لێکدراوەتەوە.

ئەو نەریتە فەلسەفییەی لێرەدا مەبەستمانە، نەریتی تازەگەرایەتییە، بەتایبەتی ئەو تازەگەرایەتییەی لەسەر زەمینەی مێتافیزیکی دێکارتی بناخەی داکوتاوە. مێتافیزیکی دێکارتیش لە بنەڕەتدا ئەریستۆیانەیەو دەتوانین بە شێوە مێتافیزیکی ئەریستۆ-دێکارتی دابنێین. بێگومان، هایدیگەر ئەم زاراوەیەی بۆ نەریتەکە بەکارنەهیناوە و لە ئەنجامی لێکۆڵینەوەو بۆچوونەکەماندا سەریهەڵداوە. بە بیروڕای من، نەریتی دێکارتی (تازەگەری) باشتر لە بەر ڕۆشنانی نەریتی ئەریستۆییدا دەناسرێت، چونکە بنەما مێتافیزیکییەکانیان بە یەکدی دەگەن. هەردووکیان دووەلیستانە دەڕواننە بوون و دەیگەڕێننەوە بۆ دوو سەرچاوەی جیاواز و بە یەک نەگەیشتوی وەکو هۆش و ئەستو. هەر یەکێک لەم لایەنانەی بوون دەتوانێت بەبێ لایەنەکەی دیکە هەبێت و بەردەوامیش بمێنێتەوە. هاوکات، ئەم بۆچوونە نکوڵی لە هەندێک وردە جیاوازی نێوان دوو نەریتەکە ناکات. من ناڵێم دێکارت منداڵی ئەریستۆیە و ئەم منداڵەش بەتەواوی لە باوکی دەچێت. دەستپێکردنە فەلسەفییەکەی دێکارت بە (کۆجیتۆ) بەڵگە نەویستەکەی لادانێکی ئاشکرایە لە ئەریستۆ، بەڵام هێشتا دێکارت لە ئاکامی توێژینەوەکەیدا نەگەیشتوە بە باوەڕێک لە دۆگمای ئەریستۆوە جیاواز بێت. لە ڕوانگە دووەلیستییەکەی دێکارتەوە هۆش(گیان) و ئەستۆ(ماتەر) دوو ناوەڕۆکی جیاوازن. یەکەمیان نەگۆر و چەق وەستاوە و کات و

شوێن، کە دوو خەسڵەتی ناوەڕۆکە ئەستۆییەکەن و کارناکەنە سەری. هۆش بەم شێوەیە، لەودیو بوونی ئەستوییەوە پەیوەندی لەگەڵ ڕووداوەکانی نێو جیهانی ئەستوییدا دەبەستێت. بەڵام پەیوەندییەکەی (زەروری) نیە. ئەو دەتوانێت بەبێ ئەستو هەبێت. بوونی مرۆڤیش وێنەیەکی بچوکی ئەم پەیوەندییەیە لە نێوان هۆش و ئەستودا. مرۆڤ هۆشە لە نێو ئەستو(لەش) دا.

هۆش و لەش لە بنەڕەتەوە دوو ڕاستەقینەی جیاوازن و بۆ دوو ناوەڕۆکی جیاواز و پێکەوە گرێنەدراو دەگەڕێنەوە. ئەم یەکگرتنە ناپێویست و قایمنەکراوە، لە کۆجیتۆکەی دێکارتدا بە ئاشکرا دیارە. دێکارت لە کۆجیتۆکەدا(من بیردەکەمەوە، کەوابوو من هەم) بیرکردنەوە بە خسڵەتی ناوەڕۆکی هۆشەکی و هەبوونیش بە ئەستویی دادەنێت. ئەم دوو لایەنەش، کە لە پێشتر ئاماژەمان بۆ کردن پەیوەندییەکی زەرورییان نیە و بە توندی پێکەوە گرێنەدراون. لەم بۆچوونەوە مرۆڤ لەش نیە، بەڵکو لەشی هەیە یان لەشی پێدراوە. ئەو بوونێکی جیاوازترە، شتێکە لەودیو بوونە ئەستوییەکەوە، کە لە ناو کات و شوێندا دەبینرێت. لەبەر ئەوەی هۆش ناوەڕۆکێکی سەربەخۆیە و پێویستی بە ئەستو بۆ بوونی نیە، ئەوا دەگەینە ئەو ئاکامەی، کە لەم شێوە مێتافیزیکەدا مرۆڤ (ناوەڕۆکێکی هۆشەکی) یان گیانەکییەو بەبێ (لەش) دەتوانێت هەبێت و بە تێکشکاندنی لەشی کۆتاییش بە بوونی نایەت.[37]

[37] بۆ زیاتر تێگەیشتن لەم کێشەیە بڕوانە:

لە پێش هایدیگەردا بیریارانی فێرگەی ئەزموونگەری، وەکو جۆن لۆک و بارکلی و دایڤد هیوم ڕەخنەیان لەم بۆچوونەی دێکارت گرتووە. لە هەموویان گرنگتر(هیوم) ە، کە بوونی هۆش و بیرە زکماکییەکان ڕەتدەداتەوە. بەڵام ئەم بیریارانە ئاوەڕیان لە پرسیارە مەزنە فەلسەفییەکە سەبارەت بە واتای بوون نەداوەتەوە. هەرچەندە ئەم سێ بیریارە بە ئەزموونگەری ناسراون و سەرچاوەی سەرهەڵدانی زانین بۆ ئەزموونی هەستەکی دەگەڕێننەوە، بێجگە لە هیوم، کە بە توندی ڕەخنە لە دێکارت دەگرێت و بیرۆکەی ناسنامەی ناوەڕۆکی هۆشەکی بە ئەفسانە دادەنێت، دوو بیریارەکەی دیکە باوەریان بەو ناوەڕۆکە بە شێوەیەکی دیکە هەیە و نەیانتوانیوە بە تەواوی ڕەتیبدەنەوە.[38]

بوونی مرۆڤ، وەکو ناوەڕۆکێکی هۆشەکی و گرێدانی بە لەشەوە ئەوە دەگەیەنێت، کە مرۆڤ بوونێکی بەرزی هەیە و خزێنراوەتە نێو لەشەوە. بە ڕێگەی لەشەوە لە نێو کات و شوێندا مامەڵە لەگەڵ ڕووداوەکان دەکات. ئەم بوونە جیهانی نیە و سەر بە(ئێرە)نیە.

René Descartes. "Meditations on First Philosophy", in *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1999. Sixth Meditation, pp. 50- 62.

[38] David Hume. *A Treatise of Human Nature*, second edition, Oxford: At the Clarendon Press, 1985. Pp. 252- 256.

جیهان نیشتمانی ڕەسەنی ئەو نیە و لێرە نامۆیە. بوونی لە نێو ئەم جیهانەدا سنوورکێشانە بە دەوری دەستەڵات و بیرکردنەوەیدا.

لەبەر ئەوەی مرۆڤ بوونێکی هۆشەکی نادیارە لەودیوو لەشەوە، ئەوا بە(لەش) ناناسرێت. ئەو بوونە نادیارەشی ناکەوێتە بەر ڕۆشنایی ئەزموونەکانەوە. بەم جۆرە(من)، وەکو ناوەڕۆکێکی هۆشەکی نادیار لە نێو لەشمدا بە شاراوەیی دەمێنمەوەو تاکو بە ڕێگەی بیر دەربڕین و هەڵوێست هەندێک لەو لایەنە شاراوەیەم دەرنەخەم کەسانی دیکە ناتوانن بمدۆزنەوە. کەسانی دیکە لە پەنجەرەی چاوەکانیانەوە دەڕواننە من و تەنیا لەشم دەبینن. منیش(ئەوان) نابینم چونکە نە ئەوان و نە من لەشین. دەستنیشانکردنی لایەنی هۆشەکی لەم بوونەدا و دوورە لایەنی ئەم لایەنە لە گۆڕانکارییەکانی نێو کات و شوێن وابەستە بە خۆرسکی چەسپاو و نەگۆڕی ئەم لایەنەوە، کە لەپێشتر بە چەک و تفاقی زانینە زکماکییەکانەوە پەیدابووە.

بەم شێوەیە، بوونی مرۆڤ لە نەریتی دیکارتیدا ناوەڕۆکێکی گیانەکی یان(شت)ێکە لە مێژوو ڕووتکراوەتەوە و خۆرسکێکی لەپێشترو نەگۆڕی پێدراوە. بوونێکە ناچار نەک سەربەست لەم جیهانەشدا خۆی بە بێگانە و نامۆ دەبینێت. هایدیگەر بەرانبەر ئەم بۆچوون و تێگەیشتنە دێکارتییە نایار ڕادەوەستێت و ڕەتیدەداتەوە. دەیەوێت ڕاڤەیەکی نوێ بۆ بوونی مرۆڤ بکات و زاراوەی(ناوەڕۆکی هۆشەکی) بە کارنە هێنێت. ئەو پرسیارەی لێرەدا خۆی دەسەپێنێت ئەوەیە، ئەگەر بوونی مرۆڤ ناوەڕۆکی هۆشەکی و خۆرسکی نەگۆڕو لە جیهان ڕووتکراوە نەبێت، چۆنە و

چییە؟ بۆ هایدیگەر مرۆڤ ناوەڕۆکی گیانەکی نیە و خۆرسکێکی نەگۆڕی پێنەدراوە. بوونێکە لیرەدا(دازاین) لە نێو جیهاندا و بەبێ جیهان نابێت.[39] ئەمەش دابڕانی ئەم بوونەیە لە هەموو بنەما و سەرچاوەیەکی نادیار و مێتافیزیکیەوە و گرێدانێتی بە جیهان و مێژووەوە. (دازاین)یش بوونێکی هەمەکی و فۆرمێکی بەرزی ئەفلاتونی نیە. لە هەموو حاڵەتێکدا ئەو بوونەیە، کە(من)م یان(من) یەکێکم لە دازاینەکان[40]. ئەو کێشەیەی یەخەمان دەگرێت شێوازی تێگەیشتنمانە لەم بوونە چونکە با ئەوەمان لە بیرنەچێت، کە مەبەستی ئێمە لە توێژینەوەکەمان گەڕانە بە دوای واتای بووندا. ئێمە لە تێگەیشتنمان لە بوونی مرۆڤەوە(دازاین)، وەکو سەرەتاو یەکەم ویستگەی گەشتەکە خۆمان بە دوا ویستگە دەگەیەنین و دەمانەوێت لە واتای بوون تێبگەین. تێگەیشتنمان لە دازاین لەسەر زەمینەی ئۆنتۆلۆجییە بنەڕەتییەکە ڕادەوەستێت و

---

[39] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 27.

هایدیگەر لە زۆر بەرهەمی دیکەدا زاراوەی (دازاین) ی بۆ بوونی مرۆڤ بەکارهێناوە و لە زمانە جیهانیەکانیشدا، بۆ نموونە ئینگلیزی ئەم زاراوەیە وەکو خۆی دانراوەتەوەو بووە بە زاراوەیەکی فەلسەفی بۆ بوونی مرۆڤ، بۆیە منیش لە هەندێک شوێنی ئەم نوسراوەدا زاراوە ئەڵمانییەکەم داناوەتەوە.

[40] هەمان سەرچاوەی پێشو. لاپەڕە 78، هەروەها بڕوانە:

Martin Heidegger. *Zollikon Seminars*, translated by Fanz Mayr and Richard Askay, IIIionis: Norrthwestern University Press, 2001. P. 4.

لەم تێگەشتنەوە بەرەو تێگەیشتن لە واتای بوون ڕێدەکەین. لە بەشێکی ئەم بوونەوە یان لایەنێکەوە خۆمان بە(هەموو) دەگەیەنین. ئەم ڕەوتەش لەلایەنەکانەوە بۆ هەموو، وەکو لە هەمووەوە بۆ لایەنەکانە و ڕەوتێکە لە نێو خولەیەکی بازنەییدایە، کە بە بازنەی هێرمینۆتیک ناسراوە.[41] هێرمینۆتیک، وەکو زانستی ڕاڤەکردن(تەفسیر) بۆ ئەم بوونە هاوکات فینۆمینۆلۆجییانەیە. دازاین بوونێکی شاراوە و نەناسراو نیە. دیاردە(فینۆمینە)یەو بە ڕێگەی میتۆدی فینۆمینۆلۆجی (دیاردەگەرایەتی) دەیناسین و ڕاڤەی دەکەین. لەم ڕووەوە فینۆمینۆلۆجی بوونی مرۆڤ هێرمینۆتیکانەیە یان بەو جۆرەی دازاین خۆی دەردەخات بوونی ڕاڤە دەکرێت. بەڵام کێ بوونی ڕاڤەدەکات؟ ئایا کەسێکی دیکە بێجگە لە دازاین هەیە بەم کارە هەستێت؟ دازاین خۆی بوونی خۆی ڕاڤە دەکات. لەم ڕووەوە فینۆمینۆلۆجی هێرمینۆتیک، کە بۆ تەفسیرکردنی ئەم بوونە خراوەتەگەر، وەکو نوسینەوەی ژیاننامەی تاکە کەسێکە بە خامەی خۆی.

بۆ ئەوەی فەلسەفەکەمان بەرەوپێشەوە بڕوات و خۆی بە واتای بوون بگەیەنێت، ئەوا دەبێت ئەم سەرەتایە ڕەتبکات و خۆی بە بوون لەم ڕێگەیەوە بگەیەنێت. بەڵام پێش ڕەتکردنی سەرەتاکە تێگەیشتن و ڕاڤەکردنی ئەم سەرەتایە، کە بە لایەنێکی بوون دادەنرێت پێویست و گرنگە. لەبەر ئەمە خۆمان بەم سەرەتایەوە ماندوودەکەین و تەفسیرێکی گونجاوی بۆ ئامادە دەکەین. لەم ڕاڤەکردنەدا زمانە فەلسەفییەکەش گۆڕانی

---

[41] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 62.

بەسەردادێت و ناکرێت زمانێکی فەلسەفی دێکارتی بەکاربهێنرێت. دازاین ناوەڕۆکی هۆشەکی نیە تاکو بە زمانی فەلسەفی دێکارتی لە بوونی بدوێین. هەروەها بوونێکە لە هەبووەکانەوە جیاوازە. بوونی مرۆڤێک، وەکو بوونی مێز لە نێو جیهاندا نیە. کەوابوو پێویستە بوون(*Existenz*) بۆ مرۆڤ و هەبوون (*Existentia*) بۆ بابەتەکانی دیکە دابنێین.[42] لە سەرو ئەمەشەوە دازاین بە کۆمەڵێک خسڵەتی نەگۆڕو چەسپاو بە ناوەڕۆکییەوە ناناسرێت چونکە ناوەڕۆکی ئەو لە بوونیدایە.[43] دازاین، کە دیاردەیەکی بوونە، بەو شێوەیە دەناسرێت، کە خۆی دەردەخات یان باشتر وایە بڵێین ئەو مەرجانە دەدۆزینەوە، کە ئەم بوونە دەکەن بە مرۆڤ و لە هەبووەکانی دیکەی جیادەکەنەوە. هایدیگەر ئەم مەرجانە بە (*Existentials*) دادەنێت و منیش بە(پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی) ناوزەدمکردوون. خسڵەتەکانی دیکەی بوونی مرۆڤ، کە ناوەڕۆکی پێکدەهێنن و لە ژیانی ڕۆژانەدا تاکێک هەڵیاندەبژێرێت پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی نین و هایدیگەر ناویاندەنێت (*Existentiell*).[44] بۆ نموونە مامۆستایەتی خسڵەتێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤ نیە. ئەگەر تاکێک مامۆستاش نەبێت مرۆڤە. مامۆستایەتی(*Existentiell*) ەو پرۆژەیەکی هەڵبژێردراوی ژیانی تاکێکە، کە مامۆستایە. بە پێچەوانەی ئەم خسڵەتانەوە، پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکان بارودۆخی بوونی مرۆڤن و بوونی و تایبەتمەندێتییەکەی

[42] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 67

[43] هەمان سەرچاوە.

[44] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 33

دەردەخەن. ئەگەر مرۆڤ لەنێو جیهاندا نەبێت بیر لە بوونی ناکرێتەوە. کەوابوو بوونی مرۆڤ لە نێو جیهاندا پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە و بوونی مرۆڤ بەبێ ئەم مەرجە نابێت. ئەم مەرجەش، هاوکات پێش بوونی مرۆڤ دەکەوێت و بەپێچەوانەشەوە ناگونجێت. ناتوانین بڵێین بوونی مرۆڤ لە پێش بوونی جیهانەوەیە. پێشمەرجەکان بارودۆخی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤن و بونیادی ئەو بوونەن، کە بەبێ ئەوان بیر لەو بوونە ناکرێتەوە. لەگەڵ هەموو بوونیاد و پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤدا(بوون) بەگشتی ڕاستەقینەیەکی بنەڕەتی لە پێشترە و تەنانەت پێشمەرجەکانیش بەبێ ئەو نابن.[45]

حەز دەکەم جەخت لەسەر ئەو خاڵە بکەم، کە پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکان بنەماکانی پێکهاتەی ناوەڕۆکی مرۆڤ نین. ناوەڕۆکی مرۆڤ، کە دوایی باسی دەکەین، لە پێشمەرجەکانەوە جیاوازە. لەبەر ئەمە ئێمە پێشمەرجەکانمان بە(ئۆنتۆلۆجی) داناوە و وابەستن بە بوونەوە نەک بە ناوەڕۆکەوە. دێکارت لە پێناسکردن و توێژینەوەکەیدا بۆ بوونی مرۆڤ، مرۆڤ بە ناوەڕۆکی هۆشەکی دادەنێت. بەڵام هایدیگەر ناوەڕۆکی هۆشەکی ڕەتدەداتەوە و دەیەوێت تەفسیرێکی فینۆمینۆلۆجییانە بۆ ئەم بوونە بکات. بۆچوونەکەی دێکارت فینۆمینۆلۆجییانە نیە. بوونی مرۆڤ، وەکو ناوەڕۆکی گیانەکی خۆی دەرناخات و ئەو ناوەڕۆکە (دیاردە) فینۆمینە نیە. گریمان ئەو ناوەڕۆکە شتێکە هەیە، بەڵام بوونێکی شاراوە و نادیاری هەیە و هەرگیز، وەکو دیاردە ناناسرێت. بێجگە

---

[45] هەمان سەرچاوە.

لەمە، پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکان سترەکچەرێکی دەرەکی، وەکو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان نیە تاکو حوکم بەسەر ناوەڕۆکی مرۆڤدا بدات و دەستەڵات و سەربەستییەکەی سنووردار بکات. ئەمەش دیسانەوە بۆ ئەو خاڵە دەگەڕێتەوە، کە لەپێشەوە باسمانکرد و پێشمەرجەکانمان بە بنەماکانی پێکهاتەی ناوەڕۆکی مرۆڤ دانەنا. ئەشێ لێرەدا ئەو پرسیارە گونجاوبێت، ئەگەر ئەم پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییانە ناوەڕۆکی مرۆڤ پێک نەهێنن، ئایا ناوەڕۆکی مرۆڤ چییە؟ بیریاران لە ئەفلاتونەوە، بێجگە لەوانەی پەیڕەوی فێرگەی ماتەریالیزمیان کردووە، ناوەڕۆکی مرۆڤیان بە شتێکی نەگۆڕو چەقوەستاو داناوە، کە بە بەردەوامی لە ژوور گۆڕانکارییەکانەوە(وەکو خۆی) دەمێنێتەوە.[46] بەردەوامبوونی شتێکی نەگۆڕ لە ژوور گۆڕانکارییەکانەوە بۆچوونێکی مێتافیزیکی ئەفلاتونییە. بۆ ئەفلاتون(ئایدیا) یان فۆرمە هەمەکی و بەرزەکان، کە ناوەڕۆک و ڕاستی هەموو هەبوویەکی هەندەکین نەگۆڕن و وەکو خۆیان دەمێننەوە. گۆڕانکارییەکانی نێو مێژوو(کات و شوێن) کاریگەرێتی بەسەریانەوە تۆمار ناکەن. ناوەڕۆکی مرۆڤیش، کە لەم بۆچوونە مێتافیزیکییەی ئەفلاتونەوە لێکدراوەتەوە و لێکدانەوەکەش چەند جارێک گۆڕانکاری تێداکراوە بە درێژایی مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفی ماوەتەوە.

هایدیگەر، بەپێچەوانەی شوێنکەوتوانی ئەم نەریتە

[46] من باسی بۆچوونی شوێنکەوتوانی فێرگەی ماتەریالیزم ناکەم چونکە مشتومڕی هایدیگەر لەگەڵ دێکارت و نەریتی دێکارتیدایە نەک لەگەڵ ماتەریالیستەکان.

مێتافیزیکییەوە، ناوەڕۆکی مرۆڤ بۆ ناوەڕۆکێکی نەگۆڕ ناگەڕێنێتەوە. ناوەڕۆکی ئەم بوونە لە بوونیایەتی .[47] دازاین(مرۆڤی تاک) هەرچییەک بیت و چۆن بژی، چییەتی بوونی یان ناوەڕۆکی ئەو شێوە بوونەیە خۆی هەڵیبژاردووە. شتێک نیە لە پێشتر ئامادەکرابێت و بە بوونیەوە گرێدرابێت. بوونی و ناوەڕۆکی یەک شتن چونکە ناوەڕۆکی شێوازی بوونێتی و بوونیشی لە دامەزراندنی ناوەڕۆکیدایە. لەم بۆچوونەوە مرۆڤ بوونێکی بێ ناوەڕۆکە و ناوەڕۆکێکی هۆشەکی نیە. بوونێکە بەو نەبوونی و هەژارییەوە(بێ ناوەڕۆکیەوە) پەیدابووە و هەوڵدەدات بەسەر نەبوونییەکەیدا سەرکەوێت و ناوەڕۆکی خۆی دامەزرێنێت. بەپێچەوانەی هەبووەکانەوە، وەکو مێز و پەرتووکی سەر مێزەکە، کە چییەتیەکی پڕو تەواویان هەیە، بوونی مرۆڤ چییەتی نیە و خۆی ئەو چییەتیە لە نێو زەمینەی بەرینی ئەگەرەکانی بوونیدا دادەهێنێت.[48] هەرچەندە هایدیگەر بە ئاشکرا لە کێشەی پاش و پێشخستنی بوون و ناوەڕۆک نادوێت، بەڵام دەتوانین بڵێین بۆ ئەم بیریارە بوون پێش ناوەڕۆک دەکەوێت. ئەمەش هەڵوێستێکی فەلسەفی بنەڕەتییە لای بوونگەرایەتی (بوونخوازی). هەروەها ئاکامێکی لۆجیکمەندانەی ڕەتدانەوەی بیردۆزە دێکارتییەکەیە. دامەزراندنی ناوەڕۆکیش، کە بەبێ بوونی ئەم بوونە نیە و لەپێشتر بڕیاری لەسەر نادرێت دوو شێوازی هەیە و لەگەڵ خۆیدا دوو شێوازی بوونی مرۆڤیش دیاریدەکات. ئەگەرەکانی بوون ئەو

---

[47] هەمان سەرچاوەی پێشو، لاپەڕە 68

[48] هەمان سەرچاوە.

پرۆژانەن ئەم بوونە هەڵیاندەبژێرێت و نەبوونییەکەی خۆی پێیان پڕدەکاتەوە. تاکەکان بە بەردەوامی لە بووندا هەوڵدەدەن خۆیان تەواوکەن و بەچییەتیەکی پڕ بگەن. هەڵبژاردنی پڕۆژەکانیش، کە دەبن بە بنەماکانی پێکهاتەی ناوەڕۆک هەندێک جار لەلایەن خۆیەوە و جارەکانی دیکەش لەلایەنێکی دەرەکییەوە بڕیاری لەسەر دەدرێت. لە حاڵەتی یەکەمدا، ئەگەر تاکێک سەربەستانە بڕیار لەسەر پڕۆژەکانی بوونی بدات و هەڵیانبژێرێت بوونێکی ڕەسەنی دەبێت و بە نامۆیی ناژی.

لە حاڵەتی دووەمدا، تاکەکە تەسلیمی دەستەڵاتێکی دەرەکی دەبێت و ڕێگە بەو دەستەڵاتە دەدات بڕیار لەسەر پڕۆژەکانی بوونی بدات و ئەم تاکە دەبێت بە ناڕەسەن و بە نامۆیی دەژی. هەندێک لەم پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییانەی بوونی مرۆڤ بەسەر هەبووەکانیشدا دەچەسپێن. بوون لە ناو جیهاندا، بۆ نموونە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ مێز و پەرتووکی سەر مێزەکەش. ئایا چۆن بتوانین جیاوازییەک لە نێوان شێوازی بوونی مرۆڤ و ئەم هەبووانە لەم لایەنەوە دیاریبکەین؟ بێگومان (هەندێک) نەک(هەموو) پێشمەرجەکان ئەم خەسڵەتەیان هەیە. بەڵام جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان بوونی مرۆڤ و بوونی مێز و پەرتووکەکە لە نێو جیهاندا هەیە. مرۆڤ لە هەموو پەیوەندییەکانیدا(بیردۆزەیی و کردەگی و عاتیفی) بە جیهانەوە ئاگامەندە و بە ئاگاییەوە مامەڵەی لەگەڵدا دەکات. ئێمە ناتوانین تەفسیری بوونی مرۆڤ و مێز و پەرتووکەکە لە جیهاندا بە یەک شێوە بکەین و ئەوەی سەبارەت بە بوونی مرۆڤە هەمانە بەسەر مێز و پەرتووکەکەشدا ساخکەینەوە. ڕیزکردنی پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجیەکان میتۆدێکی

تایبەتی نیە و هایدیگەر ڕوونی ناکاتەوە بە چی ڕێگەیەک هەڵیانبژێرین. بەڵام دوو خاڵی گرنگ هەن، کە پێویستە ڕەچاوبکرێن. یەکەم، لە سەرەتاوە بۆ بنەڕەترین و هەمەکیترین پێشمەرج دەگەڕێین، کە لە ژوور ئەوەوە پێشمەرجێکی دیکە نیە لەم زیاتر بنەڕەتی و گشتگرتر بێت. دووەم، لە زۆر شوێنی تەفسیرەکەماندا بۆ بوونی مرۆڤ پێشمەرجێک دەبێتە زەمینە و زاگەی پێشمەرجێکی دیکە. لە ڕوونکردنەوەی واتای پێشمەرجی یەکەمەوە لۆجیکمەندانە ڕوو لە پێشەرجێکی دیکە دەکەین. ئەگەر بتوانین پێشەرجی یەکەم، کە لە هەموویان بنەڕەتی ترە بدۆزینەوە، ئەوا بە پێشمەرجەکانی دیکەش دەگەین. ئایا چی پێشمەرجێک بۆ بوونی مرۆڤ لە هەموو پێشەرجەکانی دیکە بنەڕەتیترو لە پێشترە؟ لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا بوون-لەنێو-جیهاندا بە یەکەم پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی دادەنێین. لەم سەرەتایەوە هێرمنیۆتیکە فینۆمینۆلۆجییەکە دەخەینەگەر. مرۆڤ ناوەڕۆکێکی هۆشەکی نیە، بەڵکو، بوونێکە لە نێو جیهاندا. بوونەوەرێکی جیهانییە و جیهانیش پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجیە بۆ بوونی ئەو.

بەشی سێیەم
پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکانی بوونی مرۆڤ

لەم بەشەدا لەو پێشمەرجانە دەدوێین، کە هایدیگەر بۆ تێگەیشتن لە واتای بوونی مرۆڤ ڕیزیان دەکات. لەم ڕێگەیەشەوە گۆڕانکارییە فەلسەفییەکەی دەبینین، کە کاریگەرێتییەکی بنەڕەتی بەسەر تێگەیشتنمان لە بوونی مرۆڤ تۆمارکردووە. تیگەیشتنی هایدیگەر لە بوونی مرۆڤ دەرچوونێکی ئاشکرایە لە نەریتی دێکارتی و شۆڕشکردنێکی فەلسەفییە بەسەر ئەو نەریتەدا. هەروەها، لە پێشتریش باسمانکرد، کە لەپێشترین و بنەڕەتترین پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی بۆ بوونی مرۆڤ بوون- لەنێو- جیهاندایە *In-der-welt-sein* بابزانین ئەم پێشمەرجە چی واتایەکی هەیە.

بوون- لەنێو- جیهاندا *In-der-welt-sein*

دەرچوون لە نەریتی دێکارتی بیرکردنەوەمان بۆ بوونی جیهان و پەیوەندی مرۆڤ بە جیهانەوە دەگۆڕێت. مادامەکی مرۆڤ ناوەڕۆکی هۆشەکی نیە و لە شوێنێکی دیکەوە فرێنەدراوەتە ئێرە، ئەوا بوونێکە لێرەدا(دازاین) و لە نێو جیهاندا ڕسکاوە. بوونی ئەو جیهانییە و بەبێ جیهان نیە و نابێت. بوونی لەنێو جیهان پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی. ناتوانرێت بیر لە بوونی مرۆڤ بکرێتەوە ئەگەرمرۆڤ لەنێو جیهاندا نەبێت.

لە فەلسەفەی هایدیگەردا جیهان چوار واتای هەیە: یەکەم، جیهان

پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ، دووەم سروشتە، سێیەم، نیشتمان و ژینگەی مرۆڤە و چوارەم، کەلوپەلەکانی بەردەستە. واتای یەکەمی جیهان ئاشکرایە و پێویست ناکات لەمە زیاتر درێژە بە ڕوونکردنەوەی بدەین. لە واتای دووەمیشدا جیهان سروشتە، کە مرۆڤ ڕاستەوخۆ مامەڵەی لەگەڵدا دەکات و هەوڵدەدات بۆ ئەو جیهانەی بگۆڕێت خۆی دەیخوازێت. بۆ نموونە کەلوپەلەکانی چواردەورم لەم قاوەخانەیەدا، وەکو کورسی و مێزەکان و پەرتووک و لاپەڕەکانی بەردەستم قەدی ئەو درەختانەن لە دارستانەکانەوە(سروشت) بڕاونەتەوە و مرۆڤ بۆ مەبەستی خۆی گۆڕیونی بۆ ئەم کەلوپەلانەی ئێستا من بەکاریاندەهێنم. سروشت، لەم ڕووەوە لەو جیهانەوە جیاوازە دازاین دایهێناوە. چەمی سیروان سروشتە، بەڵام ئاوبەندی دەربەندیخان لەبەردەم چەمی سیرواندا جیهانێکە دازاین دایهێناوە و سودی لێوەردەگرێت. جیاوازی بنەڕەتی سروشت و جیهان وابەستە بە بەکارهێنانی سروشت و گۆڕینی لەلایەن مرۆڤەوە بۆ شتێکی دیکەو مەبەستێکی دیاریکراو. سیروان سروشتە، بەڵام ئاوبەندی دەربەندیخان جیهانە یان لە کاتێکدا جوتیارێک لە چەمێکەوە ئاو بۆ سەرزەوییەکەی ڕادەکێشێ و بۆ کشتوکاڵ سودی لێوەردەگرێت دەبێت بە جیهانێکی تایبەت بۆ جوتیارەکە. بەهەمان شێوە، مێزە تەختەکەی بەردەمم لە قاوەخانەکە درەختە و بەشێکە لە سروشت، بەڵام دازاین گۆڕیویەتی بۆ مێز و خستۆتیەتە سەر ئەو جیهانەی خۆی دایهێناوە و ئێستا لەم قاوەخانەیەدا من بۆ نوسین بەکاری دەهێنم. لەگەڵ واتاکانی سێیەم و چوارەمدا گۆڕانکارییەکان لە تێڕوانینی هایدیگەر بۆ جیهان زیاتر دەردەکەون. لەبەر ئەوەی ڕاستەقینەی بوونی مرۆڤ بۆ دێکارت ناوەڕۆکێکی هۆشەکی نەگۆڕەو لە(لەش)ە

وە جیاوازە، ئەواجیهان بۆ ئەم بوونە، کە ناوەڕۆکێکی ئەستوویی هەیە ڕاستەقینەیەکی بێگانەو ناحەزە. ناوەڕۆکی هۆشەکی لەنێو جیهاندا یان لەگەڵ ناوەڕۆکی ئەستووییدا بوونێکی نامۆی هەیە چونکە ئەم جیهانە نیشتمانی ڕەسەنی ئەم بوونە نیە. هۆی ئەمەش لەوەدایە، کە لە نەریتی دێکارتیدا ناوەڕۆکی مرۆڤ سەر بە ڕاستەقینەیەکی دیکەیە. بەجیهانکردنی مرۆڤیش دابەزینێتی لە ئاستی بەرزێتی و پلەی هۆشەکی ئەم بوونە بۆ نهۆمێکی نزمی بوون. هایدیگەر، بەپێچەوانەی ئەم بۆچوونەوە، بوونی مرۆڤ لە بنەڕەتەوە بە بوونێکی جیهانی دادەنێت و بە ڕاستییەکی بەرزەوە گرێی نادات. بوونی مرۆڤ لەنێو جیهاندا بوونێکی نامۆ نیە چونکە جیهان نیشتمان و ژینگەی مرۆڤە. بەجیهانبوونی مرۆڤیش دوو واتای هەیە. لەلایەکەوە ئەوەمان بۆ دەردەخات، کە مرۆڤ لە شوێنێکی بەرزەوە بەرەو جیهان شۆڕنەکراوەتەوە و فڕێنەدراوەتە ئێرە. لەلاکەی دیکەوە، مرۆڤ بوونێکی جیهانگەرانەی هەیە. جیهان بەگشتی، نەک پارچەیەک زەوی سنووردارکراو، نیشتمانی ئەوە. ئەمەش ڕاستییەکی ئۆنتۆلۆجیانەی ئەم بوونەیە، نەک فینۆمینۆلۆجییانە. ئەگەر بڕوانینە ئەو بارودۆخە مێژووییەی دازاین دەبینین، کە نیشتمانی دازاین، ئەو جیهانەی خاکی ئەوە، سنووردارکراوە و پانتاییەکەشی تەسککراوەتەوە.

ئەمە ڕووداونێکی فینۆمینۆلۆجییانەیە. بەڵام ئەو واتایەی بۆ ئێمە گرنگە لەجیهانبوونی مرۆڤدا لە تێگەیشتنی ئۆنتۆلۆجی پەیوەندی مرۆڤ و جیهاندایە. مرۆڤ بەبێ جیهان نیە و نابێت و جیهان نیشتمانی ئەم بوونەیە. زاراوەی(نیشتمان)یش، لەم ڕوانگە ئۆنتۆلۆجییەوە واتایەکی بەرچاوتەسکی ڕامیاریانەی نیە. واتای

جیهان، وەکو کەلوپەل، بۆ دەوروبەر دەمانگەڕێنێتەوە. مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەیدا بەکاریدەهێنێت و سودیان لێوەدەگرێت. ئەگەر تەماشای دەوروبەر بکەین دەبینین تەنانەت لە ژووری نوستندا چەند کەلوپەلێک هەن بۆ مەبەستی تایبەت بەکاردێن و جیهانێکی تایبەتیان بۆ مرۆڤ پێکهێناوە. ئەم کەلوپەلانە ئامێری بەردەستن و لە پێناوی سودلێوەرگرتن بەکاردێن. بەڵام هەر یەکێک لەم ئامێرانە یان کەلوپەلانە بە تەنیا و بەبێ پەیوەندی بە ئامێرەکانی دیکەوە لەنێو جیهاندا واتای تەواوی خۆی ناداو جێگەی خۆشی لە ژیانی پراکتیکیدا پڕناکاتەوە.[49] بوونی چەکوش لە دوکانی دارتاشێکدا باشتر واتاکەی لە بوونی لای دەرمان فرۆشێک دەردەکەوێت. چەکوش ئامێرێکە بەستراوە بە سترەکچەری دارتاشخانەکەوە. مەبەست لە سترەکچەر پەیوەندییەکانی کەلوپەلەکانی دارتاشییە بە یەکدییەوە. بێجگە لەم خسڵەتەی کەلوپەل، هایدیگەر ئاماژەشی بۆ ئەو لایەنەکردووە، کە بوونی کەلوپەلەکان تەوانای خۆشاردنەوە و خۆدەرخستنیان هەیە. بوونی چەکوش تاکو پێویست نەبێت و بەکارنەیەت بە شاراوەیی دەمێنێتەوە. ئەگەر کەسێک پێویستی بە چەکوش نەبێت، چەکوشەکەی لە ژوورەکەیدا لە سوچێکدا دانرابێت، ئەو هەست بە بوونی چەکوشەکە ناکات. بەڵام کە ئەو پێویستییە سەریهەڵدا

---

[49] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 98 هەروەها بڕوانە:

Hubert L. Dreyfus. *Being- in- the- World*, London: The MIT Press, 1991. P. 62 .

بوونی چەکوشەکە خۆی دەردەخات.[50]

تێگەیشتن لە واتای جیهان لەم ڕوانگەیەوە دەمانگەڕێنێتەوە بۆ جۆرێک پەیوەندی نێوان بوونی مرۆڤ و جیهان. ئەو جیهانەی بەم جۆرە لە واتاکەی دەدوێین جیهانی کەلوپەلی بەردەستە و مرۆڤ ڕۆژانە بۆ مەبەستێک بەکاریاندەهێنێت. لە ڕوانگەی فینۆمینۆلۆجییەوە مرۆڤ ڕۆژانە ڕاستەوخۆ ئەم پەیوەندییەی بە جیهانەوە هەیە و بەبێ ئەوەی لە وات او ناوەڕۆکی ئەو کەلوپەلانەی بەردەستی بکۆڵێتەوە. دارتاشێک ڕۆژانە چەکوشەکەی بۆ مێخ داکوتان بەکاردەهێنێت، بەڵام بیر لەوە ناکاتەوە چەکوش یان ناوەڕۆکی چەکوش چییە. لێرەدا کەلوپەلە بەردەستەکییەکان، کە هایدیگەر ناویاندەنێت (*Zuhandenheit*) ڕاستەوخۆ خۆیان بۆ مرۆڤ دەردەخەن و مرۆڤیش پەیوەندییەکی کردەگی(پراکتیکی) لەگەڵیاندا هەیە[51]. ئەم پەیوەندییە کردەگییە پێش پەیوەندییە بیردۆزەیی و زانینکارییە دەکەوێت، کە دێکارت و شوێنکەوتوانی نەریتی دێکارتی بە پەیوەندییەکی لە پێشتری دادەنێین. هەرچەندە کارکردنی دارتاش لە دوکانی دارتاشیدا زانینە، تەنانەت دەستبردن بۆ چەکوشەکە و بەکارهێنانی بۆ داکوتانی مێخێک لە نێو تەختەکەدا جۆرێکە لە زانین. تاکو دارتاشەکە نەزانێت چەکوش

---

[50] هەمان سەرچاوەی هایدیگەر، لاپەڕە 99 ، و هەمان سەرچاوەی هیوبارت درایفوس، لاپەڕە 94.

[51] هەمان سەرچاوەی هایدیگەر، لاپەڕە 98

بۆ ئەو مەبەستە بەکاردێت دەستی بۆ درێژ ناکات و بەکاریناهێنێت. لەهەمان کاتیشدا ناتوانین ئەم هەڵوێستە بە بیردۆزانە دابنێین و لە پەیوەندییە زانینکارییە دێکارتییەکەی جیانەکەینەوە. دارتاشەکە ئەو پرسیارە لە خۆی ناکات، ئایا چەکوش چییە؟ بەڵکو ڕاستەوخۆ بەکاریدەهێنێت. لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەم پرسیارەدا سەبارەت ناوەڕۆکی چەکوش و چییەتی ئەم ئامێرە، چەکوشەکە خسڵەتی خۆی لە بابەتیکێ بەردەستەوە بۆ بابەتێکی زانستانە یان فەلسەفییانە دەگۆڕێ و دەخرێتە بەر ڕۆشنایی زانین و بیردۆزەوە و لە ناوەڕۆکی دەکۆڵرێتەوە. دەبێت بە بابەتێکی زانستانە بۆ ناسینی ناوەڕۆکی و نەک بەکارهێنان دادەنرێت. ئەم جۆرە بابەتانە، کە بابەتی لێکۆڵینەوەن (*Vorhandenheit*) [52]، خسڵەتی کردەگی وندەکەن و پەیوەندییەکەیان لەگەڵ مرۆڤدا لەسەر زەمینەی بیردۆزە و زانین دادەمەزرێن. بەپێچەوانەی ئەمەشەوە، دارتاشەکە پەیوەندییەکی کردەگی لەگەڵ چەکوشەکەیدا هەیە، کە پەیوەندییەکی پێش-توێژینەوەی زانستانە یان نا-زانستانەیە.[53] دارتاشەکە ڕۆژانە چەند جارێک چەکوشەکەی بەکاردەهێنێت، بەڵام هیچ جارێک کە دەستدەداتە چەکوشەکە لە خۆی ناپرسێت چەکوش چییە؟ بۆچی بەکاردێت؟ چۆن لە واتاکەی تێبگەین؟ مەبەستی هایدیگەر لە پێشخستنی پەیوەندی کردەگی و هەڵوێستی نا-زانستانەی مرۆڤ لە بووندا ڕەتدانەوەی

---

[52] هەمان سەرچاوە.

[53] هەندێک جار زاراوەی(نا- زانستانە) بۆ ئەفسانەو کێشەیەکی لە ڕاستی بەدەر بەکاردێت. مەبەستی من لەم پەیوەندییە نا- زانستانەیە ئەم واتایە نابەخشێت.

پەیوەندییە زانینکاری و زانستییانەکە نیە. بەڵکو ڕەتدانەوەی لەپێشتر دانانی ئەو پەیوەندییەیە چونکە تێگەیشتنی فینۆمینۆلۆجییانەمان لە بوونی مرۆڤ لەنێو جیهاندا ئەوە دەردەخات و نایسەلمێنێت پەیوەندی زانینکاری لەپێشتر بێت. تەنانەت زانستکارێکیش لە تاقیگەیەکدا ڕۆژانە کەلوپەلەکانی نێو تاقیگەکە بەکاردەهێنێت و چەندجارێک لولەیەکی شوشە بە ئامێرێکی دیکەوە بۆ گەیشتن بە ئاکامی تاقیکردنەوەکەی دەبەستێتەوە، بەڵام هەر جارێک دەستدەداتە لولە شوشەکە ئەو پرسیارە فەلسەفییە لەخۆی ناکات، کە لولەی شوشە چییە؟ پەیوەندی کردەگی مرۆڤ بە جیهانەوە فینۆمینۆلۆجییانە پەیوەندییەکی لەپێشترە.

بوون لەنێو جیهاندا بوونی مرۆڤ **لەنێو شوێندا** دەردەخات. مرۆڤ بوونێکە هەمیشە لەنێو-شوێندایە. ئەمەش پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی دیکەیە، کە لە پێشمەرجی بوون- لەنێو- جیهانەوە وەرمانگرتوە. لەبەر ئەوەی بوون- لەنێو- شوێندا پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی ئەم بوونەیە، پێویستە لە بوونی هەبووەکانەوە لەنێو جیهاندا جیابکرێتەوە. بوونی مرۆڤ لەنێو شوێندا، وەکو بوونی هەبووەکان نیە. مرۆڤ لەنێو شوێندا دانانرێت یان فڕێنادرێت بەڵکو جێنشین Dwelling دەبێت.[54] واتای جێنشین بوونیش بۆ دوو فاکتۆر دەگەڕێتەوە، لەلایەکەوە مرۆڤ ئاگامەندە و بە ئاگاوە لە شوێنێکدادەژی. لەلایەکی دیکەوە مرۆڤ بە نیگەرانییەوە مامەڵە لەگەڵ شوێندادەکات. بوونی من وەکو بوونی مێزەکە لەنێو

[54] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 80

قاوەخانەکەدا نیە. بێگومان من و مێزەکە بەبێ(شوێن) نابین، بەڵام من بە ئاگاوە لەنێو قاوەخانەکەم و مامەڵە لەگەڵ دەوروبەرمدا دەکەم. ئاگایی من هاوکات واتای دووری و نزیکی شوێن و بابەتەکانی نێو شوێنیش دەگۆڕێت. کەسانی دەوروبەرم لەنێو قاوەخانەکە مەترێک لە منەوە نزیکن، بەڵام لەبەر ئەوەی نیگەرانیان نیم نزیکییان بۆ من دوورییە. هاوکات هاورێیەکی خۆشەویستم، کە زۆر لە منەوە دوورە و تەنانەت لە وڵاتێکی دیکەدادەژی و نیگەرانی ئەوم، دوورییەکەی هەست پێناکرێت و لە منەوە نزیکە. (جێنشین)ی، کە واتای بوون لەنێو شوێندا بۆ بوونی مرۆڤ تەواودەکات خسڵەتێکی مرۆڤانەیە و بە تەنیا مرۆڤ، نەک هەبووەکان، جێنشین دەبێت.[55] جێنشین بوونیش ئاماژە بۆ بوونی مرۆڤ لە تەنیشتbeing alongside بوونەکانی دیکەوە دەکات.[56] بوونی مرۆڤ لەنێو شوێندا جێنشین بوونێکی بە تەنیشت هەبووەکانەوە. بوونی من لەنێو قاوەخانەکەدا و دانیشتنم لەسەر کورسیەکە و نوسینم لەسەر مێزەکەی بەردەمم نزیک کەسەکانی دیکەی نێو قاوەخانەکە و نزیک پەنجەرەکە بوونی من لەنێو ئەم شوێنە بە تەنیشت تاکەکانی دیکە و شتەکانی دەوروبەرم ڕووندەکاتەوە. مرۆڤ لەنێو شوێندا هەمیشە بە تەنیشت شتێکەوەیە.

---

[55] هایدیگەر ڕەگوڕیشەی وشەی (لەنێو) ڕووندەکاتەوە. ئەم وشەیە کە بەئینگلیزی و ئەڵمانی بە (in) دادەنرێت لەوشەی لاتینی (*innan*) ەوە هاتوە، کەواتای (جێنشین)یto reside, dwell دەبەخشێت.

[56] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 81

بوون– لەگەڵ *Mit- Sein*

بوون لەنێو جیهاندا دوو پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی دیکەشی بۆ بوونی مرۆڤ (بوون لەنێو شوێن) و (بوون بە تەنیشت) هێنایەکایەوە. ئێستاش دەتوانین لەم زەمینەوە خۆمان بە پێشمەرجێکی دیکە بگەیەنین، کە بووە بە بناخەی فەلسەفەی کۆمەڵایەتی بونگەرایەتی. لە بەکارهێنانی میتۆدە فینۆمینۆلۆجییەکەمان ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت، کە بوون لەنێو جیهاندا هاوکات **بوونە لەگەڵ کەسانی دیکەدا**. دازاین، کە هەرتاکێکە لە ئێمە بەبێ کۆمەڵ نیە و نابێت. بوونی ئەو لەسەر بوونی کەسانی دیکە وەستاوە.[57] بوونی کەسانی دیکە پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ و بوونی مرۆڤیش بوونە- لەگەڵ- کەسانی دیکەدا. لەم زەمینەوە(تەنیایی) و دوورەپەرێزی لە کۆمەڵ و کەسانی دیکەوە ئۆنتۆلۆجییانە نیە و هیچ تاکێک بە تەنیا نیەو نابێت، بەڵام لە ڕووە فینۆمینۆلۆجییەکەوە، وەکو ڕووداوێکی مێژوویی دەگونجێت. تاکێک دەتوانێت تەنیایی بۆ خۆی هەڵبژێرێت و دوورەپەرێز بژی.

بوون-لەگەڵ- کەسانی دیکەدا دوو شێوازی بوون بۆ مرۆڤ دیاریدەکات؛ ناڕەسەن و ڕەسەن.[58] شێوازی بوونی ناڕەسەن دیاردەیەکی ڕۆژانەیە لە بوونی ڕۆژانەی تاکەکاندا. لەبەر ئەوەی بوون- لەگەڵ کەسانی دیکەدا پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ تاک ئەوا تاک لەنێو کۆمەڵدا پەیدادەبێت. کۆمەڵیش خاوەنی نەریت و

---

[57] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 149

[58] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 68

کەلتوور و بەهای خۆیەتی، کە بەسەر تاکەکاندا فەرزیدەکات. لەگەڵ پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی بوون- لەگەڵ- کەسانی دیکەدا سترەکچەرێکی کۆمەڵایەتی لەپێشتریش سەرهەڵدەدات، کە تاکی تێدادەژی و لە ژیانی ڕۆژانەیدا، لە یەکەم ساتی بوونیەوە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات. لەنێو ئەو سترەکچەرەدا جیاوازی و تایبەتمەندێتی تاکەکان دەخرێتە پەراوێزەوە و ناسنامەیەکی هەمەکی بەسەرهەمووياندا دەسەپێنرێت. لەم شێوەی بوونەدا تاک تایبەتمەندێتی خۆی دەدۆڕێنێت و دەبێت بە وێنەیەکی لێوەرگیراوی کەسانی دیکە یان (ئەوان) ی دیکە.[59] وەکو (ئەوان) باوەڕ بە دۆگماکان و شوێن بەها و باوەڕەباوەکان دەکەوێت و ژیانی دەبێت بە لاساییکردنەوە.

ئەم دوورییە لەخۆوە لە بوون لەگەڵ کەسانی
دیکەدا لەوێدایە، کە مرۆڤ دەبێت بە بابەت بۆ
کەسانی دیکە. بوونی لەلایەن کەسانی دیکەوە
داگیردەکرێت. کەسانی دیکە بڕیار لەسەر پرۆژەکانی
بوونی دەدەن. (کەسانی دیکە) لێرەدا، تاکێکی دیاریکراوو
ناسراو نیە، بەڵکو هەموو کەسێکە.........
کەسانی دیکە نە ئەم و نە ئەو تاکەیە، بەڵکو (ئەوان) ن

---

[59] حەزدەکەم خوێنەر تەفسیرێکی ئەفلاتونی بۆ زاراوەی(وێنەی لێوەرگیراو) نەکات، کە من لێرەدا بەکارمهێناوە. مەبەستم ئەوە نیە،کە تاک وێنەیەکی لێوەرگیراوی بیرۆکە یان فۆرمی مرۆڤی بەرز بێت لە جیهانی بەرزی ئەفلاتونیدا.

.(*das mann*) [60]

بوونی نارەسەنانە، کە لەژێر بارودۆخی بوون-لەگەڵ- کەسانی دیکەدا سەرهەڵدەدات دوورکەوتنەوەیە لەخۆ و(نامۆ) بوونە. لە یەکەم ڕۆژی لە دایکبوونی تاکێکەوە، بەبێ ئەوەی بیر لەوەبکرێتەوە، کە تاک تایبەتمەندێتی خۆی هەیە کۆمەڵێک نەریت و باوەڕ و بەهای لەپێشتر ئامادەکراو بەسەر ئەو تاکەدا دەسەپێنرێت. تایبەتمەندێتییەکەی لەناودەبرێت و دەبێت بە یەکێک بەبێ جیاوازی لە(ئەوان). ئەگەر تاکێکی نێو ئەم سترەکچەرە ببینین وەکو ئەوەوایە هەموو تاکەکانمان بینیبێت چونکە جیاوازی نێوانیان لەناوچووە و ناسنامەیەکیان بەسەردا ساخکراوەتەوە. ئەم تاکانە نارەسەنن و ناتوانن جیاوازی و تایبەتمەندێتی خۆیان دەربخەن و بیسەلمێنن. ناتوانن پرۆژەکانی بوونیان هەڵبژێرن و خۆیان بڕیاری لەسەر بدەن. کەسانی دیکە (ئەوان) پرۆژەکان هەڵدەبژێرن و بڕیاری لەسەر دەدەن. ژیانی ڕۆژانەی تاکە نارەسەنەکان بێجگە لەوەی لاسایکردنەوەیە سازشکردنێکی بەردەوامیشە بۆ(ئەوان). تاکی نارەسەن دەیەوێت، بەو جۆرەی کەسانی دیکە دەیانەوێت، بژی و بیر لە حەزو ئارەزووەکانی(ئەوان) دەکاتەوە. بەختەوەری لە تەسلیم بوون و شوێنکەوتنی کوێرانەی نەریتە باوە سەرکوتکەرەکەدا دەبینێت و نکۆڵی لە تایبەتمەندی بوونی خۆی دەکات. بێگومان تەسلیم بوون و خۆ دۆڕاندن لەژێر ئەم بارودۆخەدا، بەو شێوەیەی (سارتەر)یش ئامازەی بۆ دەکات خۆدزینەوە و ڕاکردنە لە لێپرسینەوەی

---

[60] هەمان سەرچاوەی پێشو، لاپەڕە 164

مێژوویی.[61] ئەو تاکانەی لە لێپرسینەوە دەترسن، نایانەوێت پرۆژەکانی بوونیان هەڵبژێرن و ڕێگە بە کەسانی دیکە دەدەن بڕیار لەسەر پرۆژەکانیان بدەن. بوونی نارەسەن و دوورکەوتنەوە لە(خۆ) و ژیان لەژێر دەستەڵاتی زاڵبووی(ئەوان)دا بۆ سەقامگیرکردنی کەلتوورێکی باوی بازاڕییە، کە هەموو تاکێک دەبێت پەیڕەوی بکات. کەلتووری بازاڕیش، هاوکات لەسەرزەمینەی لەناوبردنی جیاوازییەکان دامەزراوە و دابەزینە لە بەرزێتییەوە بەرەو ئاستێکی نزم و باو. لەنێو کەلتووری بازاڕییدا تاکەکان وەکو یەک حەزو ئارەزووەکانیان دەردەبڕن. هەموو، وەکو یەک، شوێن باوەڕو بەهاکان دەکەون و دەخۆن و دەخەون و تەنانەت حەز لە یەک جۆر مۆسیقاو هونەریش دەکەن.[62] بوونی ڕەسەن، بەپێچەوانەی بوونی نارەسەنەوە، خۆبوون و جەختکردنە لەسەر جیاوازی و تایبەتمەندێتی هەر یەکێک لە تاکەکان. بوونێکە کەسانی دیکە داگیریان نەکردووە و نەخلیسکاوەتە نێو زەلکاوی نەریتە بازاڕی و باوەکە. کەسێکی ڕەسەن خاوەنی خۆیەتی و خۆی بڕیار لەسەر پرۆژەکانی بوونی دەدات و (داهێنەرانە) دەژی.[63] مرۆڤ لەوێدا ڕەسەنە، کە خۆی پرۆژەکانی بوونی هەڵبژێرێت، کەسانی دیکە

---

[61] Jean-Paul Sartre. *Being and Nothingness*, translated by Hazel E. Barnes, London: Routledge, 1996. Pp. 47- 50.

[62] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 165.

[63] هایدیگەر وشەی (داهێنەرانە) بەکارناهێنێت. ئەم وشەیە من بەکارمهێناوە و لەنوسراوێکی دیکەدا بە درێژی باسمکردووە. بڕوانە: محەمەد کەمال، بوون و داهێنان، دەزگای سەردەم، سلێمانی، 2005. لاپەڕە 153

بڕیاری بۆ نەدەن و خۆی نەخاتە ژێر کاریگەریێتی سترەکچەرە لە پێشترەکەوە. بە ناسینەوەی تایبەتمەندێتی خۆی، وەکو تاکێک و جیاوازییەکانی لەگەڵ تاکەکانی دیکەدا بوونی خۆی بسەلمێنێت و مامەڵە لەگەڵ دەوروبەری بکات. تاکێکە سەربەست و کەسانی دیکەش، بەم جۆرە، وەکو خۆی، دەبینێت. باوەڕی بە تایبەتمەندێتی و جیاوازییەکانی تاکەکانی دیکەش هەیە. لەم ئاستەوە، سەربەستانە و سەربەخۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دادەمەزرێنێت. ڕەسەنێتی بوون، لەگەڵ ئەوەدا کە بنەمایەکی ئۆنتۆلۆجی هەیە و هەموو تاکێک لە بنەڕەتەوە جیاوازو تایبەتمەندە، بەڵام لەگەڵ (فڕێدانی) بۆ ناو کۆمەڵ و ژیاندا (ناڕەسەنی) دەبێت بە شێوەیەکی زاڵبووی بوونی. تاکەکان لەو ڕۆژەوەی پەیدادەبن شێوەی ناڕەسەنی بە ناوی کەلتور و نەریت و ئایین و بیروباوەڕەوە بەسەریاندا دەسەپێنرێت و زۆرجار ڕەسەنیەتی بوونی خۆیان بەتەواوی ووندەکەن. هەندێک جاریش لەنێو زۆرانبازی و ناکۆکییەکانی نێوان ئەم دوو شێوەی بوونە بە جەنگاوەری دەمێنێننەوە و بەرەنگاری دەکەن. لە ژیانی ڕۆژانەدا، کە دیاردەیەکی مێژوویی یان فینۆمینۆلۆجییانەیە، نەک ئۆنتۆلۆجییانە، تاک بە ناڕەسەنی دەبینرێت. بە ئاگاهاتنەوە و ناسینەوەی تایبەتمەندێتی و جیاوازییەکان تاکە ڕێگەیەکە بۆ گەڕانەوەی ئەم بوونە لە ناڕەسەنییەوە بۆ ڕەسەنی. بەستنەوەی ڕەسەنییەتی بوون بە زەمینەیەکی ئۆنتۆلۆجی و ناڕەسەنییەتیش بە فینۆمینۆلۆجییەوە ئەو بۆچوونە ڕووناکبینەمان بۆ دیاریدەکات، کە مرۆڤ بە ناڕەسەنی پەیدانەبووە و بەڵکو ئەو شێوەی بوونە بەسەریدا لەلایەن کەسانی دیکەوە سەپێنراوە. ناڕەسەنی ڕووداوە نەک کۆڵەکەیەک لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی ئەم بوونەدا. هیچ تاکێک

بە چەوساوەیی لە دایکنەبووە بەڵکو چەوسێنراوەتەوە. ڕەتدانەوەی ئەم شێوەی بوونەش کە مادامەکی ئۆنتۆلۆجییانە نیە، پڕۆژەیەکی بوونی مرۆڤە و مرۆڤ خۆی دەتوانێت بڕیاری لەسەر بدات و بوونێکی ڕەسەنانە بۆ خۆی هەڵبژێرێت. لەم ڕوانگەیەوە، بوونی ڕەسەن ژیانە لەگەڵ جیاوازییەکانداو دەبێت بە بەهایەکی بەرز و بناخەی پەیوەندییەکان وIdentity (جیاوازی) ڕەسەنیەتی بوونیش دەپارێزێت. ئەگەر جیاوازییەکان هەڵبوەشێنرێنەوە و لەناوبچن و تاکەکان یەک بن شێوەی بوونی ڕەسەنیش بۆ شێوە ناڕەسەنەکە دەگۆڕێت. لەنێو پەیوەندی بوونە ڕەسەنەکاندا لێکچونیش هەیە، تاکە ڕەسەنەکان لە هەندێ ڕووەوە لە یەکدی دەچن Same، هاوکات جیاوازیشیان هەیە. ئەم لێکچونە بەبێ جیاوازییەکان نیە و نابێت. بۆ نموونە دەڵێین قادرمیرخان هونەرمەندێکی کوردە، بەڵام هەموو هونەرمەندێکی کورد قادرمیرخان نیە. لێرەدا لێکچوونێک و جیاوازیش لە نێوان قادرمیرخان و هونەرمەندی کوردا دیاریکراوە.

بوونی ناڕەسەن لە ژیانی ڕۆژانەدا، لەنێو کەلتووری باودا لە بارودۆخێکی دەروونیدا دەژی، کە بەردەوام ئەو بارودۆخە دەروونییە لەگەڵیدایە و بەری نادات. هایدیگەر ئەم بارودۆخە دەروونییە یان هۆشەکییە ناودەنێت **مەزاج**.[64] بوونی ناڕەسەن مەزاجییە، لە هەڵچون و داچوونی عاتیفیدایە. بە مەزاجەوە مامەڵە لەگەڵ دەوروبەرییدادەکات. بوونێکی توڕە یان هێمن، بەختەوەر یان خەمباری هەیە و ساتێک بەبێ مەزاج نیە. هۆی ئەمەش بۆ شێوەی بوونی، وەکو بوونێکی داگیرکراوو بێ داهاتوو

[64] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 172

دەگەڕێتەوە. پەیوەندی بە خۆبەستنەوەی ئەم بوونەوە بە ڕووداوەکانی ئێستا و ڕابردووەوە هەیە. بوونێک لە ڕابردوودا بژی و ئێستاش بەو ڕابردووەوە گرێبدات و نەڕوانێتە داهاتوو مەزاجی دەبێت. ڕووداوەکانی ڕابردوو کاردەکەنە سەر بارودۆخی ئاگامەندی ئەو. جارێک بەختەوەر و جارەکەی دیکە خەمباری دەکەن. لەناو ئێستاشیدا ئەو بوونە بە**(ترس)** ەوە مامەڵە لەگەڵ بووندا دەکات.[65] داهاتوو، کە جیهانێکی کراوەی پڕۆژە بەرهەم نەهێنراوەکانە، نابێتە سەرچاوەی مەزاج.

پڕۆژە و ڕووداوێکی پەیدانەبوو تاکێک خەمبار یان بەختەوەر ناکات. ڕوودانی ئەو پڕۆژەیە(ئێستا) یان لە ڕابردوودا دەبێتە هۆ بۆ سەرهەڵدانی جۆرێک لە مەزاج. تاکو مرۆڤ نارەسەن بێت و لە ڕابردوودا بژی مەزاج بەریناداتەوە. لە کاتێکدا مرۆڤێکی نارەسەن بەختەوەریش نەبێت، هێشتا لە نێو مەزاجێکی دیکەدا دەژی. مەزاجەکانی دەگۆڕێن، بەڵام هەرگیز وازی لێناهێنن و لە نێو ئێستاشیدا بە ترسەوە دەژی، کە ئەمەش شێوازێکی مەزاجە[66]. ترس، کە بابەتێکی ناسراوی هەیە و مرۆڤ لێیدەترسێت لە **(دوودڵی)** بوونگەرایەتییەوە جیاوازە. دوودڵی ترس نیە، بەڵکو بارودۆخێکی ئاگامەندانەیە لە پێش هەڵبژاردنی پڕۆژەیەکدا سەرهەڵدەدات و پەیوەندی بە هەڵبژاردنەوە هەیە. لە ئاکامی ئەو باوەڕە فەلسەفییەوە پەیدادەبێت، کە مرۆڤ بە لێپرساو لە

---

[65] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 173

[66] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 174

هەڵبژاردنەکەی دادەنێت. بۆ نموونە، ئەگەر مرۆڤ ڕەسەنانە بژی و خۆی پرۆژەکانی بوونی هەڵبژێرێت، ئەوا خۆشی لە ئاکامی هەڵبژاردنەکەی بەرپرسیارە. ئەمەش پێویستی بە تێڕوانین و بیرکردنەوە پێش هەڵبژاردنەکە هەیە، کە لە بوونگەرایەتییدا بە (دوودڵی) ناوزە دەکرێت. (دوودڵی) لەم ڕووەوە لەگەڵ بوونی ڕەسەندایە و (ترس)یش لەگەڵ بوونی ناڕەسەن. هەروەها دوودڵی ترساندن لە هەڵبژاردن نیە. هەڵسەنگاندنی لایەنەکانی هەڵبژاردنەکەیە، کە ئەو بوونە ڕەسەنە دەیەوێت خۆی بە لێپرسراو لە هەڵبژاردنەکە دابنێت. پێش ئەوەی تاکێکی ڕەسەن، بۆ نموونە پرۆژەی خوێندن لە زانکۆیەکدا هەڵبژێرێت، بیر لە لایەنەکانی خوێندنەکە و ئاکامەکانی دەکاتەوە ئینجا بڕیار لەسەر چوونە نێو زانکۆ دەدات. ئەو تاکە ڕەسەنە، کە لەزانکۆ لەبەر ئەوە ناخوێنێت هەموو کەسێک دەچێتە زانکۆ. خوێندن لە زانکۆ پرۆژەیەکی بوونی خۆیەتی و خۆی بڕیاری لەسەر دەدات. هەڵبژاردنەکەشی، کە ئاماژە بۆ سەربەستی ئەم تاکە ڕەسەنە دەکات پەیوەندییەکی (زەروری) بە لێپرسینەوە هەیە. تاکێکی ناڕەسەن، بەپێچەوانەی تاکە ڕەسەنەکەوە، خوێندنی لە زانکۆ پرۆژە نیە، شتێکی باوەو وەکو تاکە ناڕەسەنەکانی دەوروبەری بە نەریتێکی باوی دادەنێت یان کەسانی دیکە ئەم پرۆژەیەی بۆ دیاریدەکەن. لەبەر ئەمە دوودڵ نیە چونکە بەرپرس نیە و ئەوانەی پرۆژەکەیان بۆ هەڵبژاردووە لێپرسراو دەبن. بەڵام لە خوێندنەکە دەترسێت. ئەم تاکە ناڕەسەنە خۆی لە لێپرسینەوەکەی دووردەخاتەوە و لە کاتی نەگەیشتن بە ئاکامی پرۆژەکەش تۆمەت و لێپرسینەوە دەخاتە سەر شانی لایەنە دەرەکییەکان و ئەوان تاوانبار دەکات. مرۆڤی ڕەسەنیش هەمیشە خۆی بە لێپرسراو دادەنێت و لە ئاکامی تاڵی

هەڵبژاردنەکانی ناترسێت. بەڵام پێش هەڵبژاردنی پڕۆژەکان دوودڵە لەوەی ئەو پڕۆژەیانە هەلبژێرێت.

بوونی نارەسەن لە ژیانی ڕۆژانەدا لە نێو کەلتووره بازاڕییەکەدا خاوەنی بیرکردنەوە و پڕۆژەکانی خۆی نیە. ئەو هەر چییەک بێت، ئەو بوونەیە کەسانی دیکە دەیانەوێت و بڕیاری بۆ دەدەن. ئەم بارودۆخە نارەسەنە کاردەکاتە سەر بیرکردنەوە و گەڕان بۆ دۆزینەوەی ڕاستی بوون و هەڵبژاردنی بەهاکانیش. ئەو، وەکو ئەوان بیردەکاتەوە و زمانە بازاڕییەکەی ئەوانیش بەکاردەهێنێت. بیرکردنەوە و زمان ڕۆڵی ئۆنتۆلۆجی خۆیان وندەکەن و نابن بەو دوو ناوەندە بۆ دۆزینەوە و دەربڕینی ڕاستی بوون. بیرکردنەوە لەنێو کەلتووری بازاڕییدا ئەو شێوەیەیە، کە هەموو کەسێک بەبێ جیاوازی دەتوانێت هەیبێت. تاکە نارەسەنەکان وەکو یەک بیردەکەنەوە و زمانەکەشیان هەگبەیەک وشەی ڕیزکراون، کە بەبێ تێگەیشتن لە واتاکانیان بەکاردێن. ئەم خەسڵەتەش لە شێوازی بیرکردنەوەدا بۆ هایدیگەر(نارەوان)ی و ئاڵۆزییە Ambiguity لە ژیانی ڕۆژانەماندا. مامەڵە لەگەڵ ئەو شتانەدا دەکەین، کە هەموو کەسێک دەستی پێیان دەگات. لەو شتانە دەدوێین، کە هەموو کەسێک دەتوانێت لە بارەیانەوە بدوێت. ناتوانین ڕاستی و ناڕاستی لە یەکدی جیابکەینەوە.[67]

بیرکردنەوەی نارەسەنانە ئاڵۆز و نارەوانە و مەبەستی گەڕان و دۆزینەوەی راستی نیە، بەڵکو لاسایی کردنەوەیە. زمانی دەربڕینی

[67] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 162

ئەم شێوە بیرکردنەوەیەش، کە ڕێگەی دەربڕینی ناوەڕۆکی بیرکردنەوەکەیە لە (گوتار) دا دەبێت بە ئامێرێکی پەککەوتوو. گوتارەکەشی بە گوتارێکی لە کارکەوتووIdle Talk. زمان بۆ لێکۆڵینەوە و دەربڕینی ڕاستی بەکارنایەت و بیرکردنەوە و گوتارەکەشی بازاڕیی و بەکارهێنراوە.[68] ئەو ڕاستییەی لە بازاڕدا و لە ژیانی ڕۆژانەدا دەردەکەوێت هەموو تاکەکان دەیناسن و بەبێ جیاوازی لە شێوازی بیرکردنەوەو بۆچوونیاندا باسیدەکەن. ئەم باسکردنەکەش بە گوتارە لە کارکەوتووەکەیانەوە خۆتێهەڵقورتانیانەCuriosity لەو ڕاستییە و لە حەزو ئارەزووی گەڕان و لێکۆڵینەوە سەریهەڵنەداوە. بەم جۆرە، بوونە ناڕەسەنەکان لە نێو کەلتووری بازاڕییدا بەو شێوازی بیرکردنەوە ناڕەوانەوە و بە گۆتارە لە کارکەوتووەکەوە خۆیان لەڕاستییە باوەکان هەڵدەقورتێنن و مامەڵە لەگەڵ دەوروبەردادەکەن. هەروەها ئەم شێوەی بوونە مەزاجییە. لەبەر ئەمەشە ناڕەسەنە چونکە بوونێکی دۆڕاوەو (تەسلیم) بووە.

بوونی ڕەسەن و تێگەیشتن

شێوەی بوونی ناڕەسەن کاریگەرێتی نەرێی بەسەر بیرکردنەوە و دەربڕین و گەڕان بەدوای ڕاستیدا لەو بوونەدا هەیە. ئەم

---

[68] ڕۆڵی سەرەکی زمان بۆ هایدیگەر دەربڕینی ڕاستی بوونە، کە لەگەڵ (لێکۆڵینەوە) دا سەرهەڵدەدات. هەروەها ئەم بیریارە لەو باوەڕەدایە یۆنانییە کۆنەکان وشەی (لێکۆڵینەوە *Logos*) یان بۆ (زمان) بەکارهێناوە. بڕوانە: هەمان سەرچاوەی پێشوی هایدیگەر، لاپەڕە 155

کاریگەرێتییە نەرێیە لە کاتێکدا لە ناودەچێت، کە مرۆڤ ڕەسەنانە بژی و بوونێکی نامۆی نەبێت. بوونی ڕەسەن داهێنەری پرۆژەکانی بوونیەتی و بە ڕێگەی هەڵبژاردنی پرۆژەکانی لەلایەن خۆیەوە، نەک کەسانی دیکەوە، ناوەڕۆکی خۆی دادەمەزرێنێت. بۆ هەڵسوڕانی ئەم کارەش، ئەم بوونە ڕەسەنە ئاگامەندە لە بوونی خۆی و لە پرۆژەکانی تێدەگات. بە تێگەیشتنەوە، نەک شوێنکەوتنی کوێرانە و لاسایی کردنەوە، ڕوو لە پرۆژەکان دەکات و هەڵیاندەبژێرێت. **تێگەیشتن** پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ، بەڵام بوونی نارەسەن ئەم ڕاستییەی وونکردوەو لەبەر ئەوەی بوونی داگیرکراوە و کەسانی دیکە بڕیار لەسەر پرۆژەکانی دەدەن، ئەوا لە بوونی خۆی و پرۆژەکان تێناگات.[69] ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت، کە بوونی نارەسەن نەزانە و زانیاری لە بارەی پرۆژەکانەوە نیە. ئەو هەرچ زانینێکی هەبێت خۆی پەیدای نەکردووە و بە دوایدا نەگەڕاوە. زانینێکی لەپێشتر ئامادەکراوە و کەسانی دیکە دایانناوە و بە گواستنەوە (نەقڵ) بەم گەیشتوە.[70] بوونی ڕەسەن خۆی بە گواستنەوەی زانینەوە ماندوو ناکات. لەگەڵ

---

[69] مەبەست لە زانینی گوێزراوە (العلوم النقلية) ی ئایینی ئیسلام نیە، کە بەرامبەر زانینە هۆشەکیەکان (العلوم العقلية) دادەنرێت. لەگەڵ ئەمەشدابە بیروڕای من (العلوم النقلية) ی ئایین نموونەیەکی چاکە بۆ جۆری زانین لە نێو بوونە نارەسەنەکاندا. مەلاکان هەمیشە بۆ سەرچاوەکان و زانیارییە لەپێشتر ئامادەکراوەکان دەگەڕێنەوە و بەبێ دەستکاری دەیگوێزنەوە بۆ سەردەمەکەیان. زانینەکەیان لە نێو(العلوم النقلية) دازانینی پێش سەدەکانی ناوەڕاست و سەدەکانی ناوەڕاستە، کە تاکو ئەمڕۆ لەم سەدەی پاش تازەگەرییەدا مامەڵەی لەگەڵدا دەکەن.

[70] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 182

هەموو پڕۆژەیەکی نوێوە بە تێگەیشتنی خۆی ڕەسەنانە دەدوێت ئەو ڕاستییە بناسێت، کە بە دوایدا دەگەڕێت. ئەگەر(تێگەیشتن) پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤ بێت، بۆچی مرۆڤی ناڕەسەنی لێ بێبەشکراوە؟ ئایا پێشمەرج نیە بۆ بوونی مرۆڤی ناڕەسەنیش؟ تێگەیشتن پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ، گرنگ نیە ئەو مرۆڤە چی شێوە بوونێکی هەبێت. مادامەکی مرۆڤە دەبێت لە بوونی خۆی و دەوروبەر و پڕۆژەکانی یان بوون بەگشتی تێبگات. بەڵام لەگەڵ بەناڕەسەنکردنی بوونی و داگیرکردنی لەلایەن کەسانی دیکەوە ئەم ڕاستییەی لێدەشاردرێتەوە. لایەنێکی داگیرکەر نایەوێت لایەنە داگیرکراوەکەی ئاگامەندانە و بە تێگەیشتنەوە مامەڵە لەگەڵ بووندابکات. تێگەیشتن لە واتای بوون ئاگاییە لە بارودۆخی ئەو بوونەش، کە تیایدا دەژی. نەزانین و دەبەنگی و تێنەگەیشتنی بوونە ناڕەسەنەکە، کە بەکەلوپەل کراوە چەند بێ ئاگابێت ئەوەندە بۆ لایەنی داگیرکەر سودبەخشە. حەزدەکەم نموونەی پەیوەندی نێوان ژن و پیاو لە کۆمەڵگای پیاوسالارییدا بهێنمەوە. پیاو لەنێو کەلتووری پیاوسالارییدا بوونی ڕەسەنی ژنی سڕیوەتەوە و ئەو بوونەی کردووە بە کەلوپەل و بابەتی ئارەزووەکانی خۆی. بە ئاگاهاتنەوەی ژن و تێگەیشتنی لە ناڕەسەنی بوونی دەبێتە هۆی گەڕانەوەی ژن بەرەو ڕەسەنیەت. ئەمەش هەڕەشە لە دەستەڵاتی داگیرکەری پیاو دەکات. لەبەر ئەمە بۆ پیاو چەند ژن نەزان و ساویلکە بێت و لە واتای بوون تێنەگات، ئەوەندەش بەقەدەر ئەو ساویلکەو نەزانینە داگیرکردنی ئاسانتردەبێت. لێرەدا لەبەر ئەوەی ژن مرۆڤە تێگەیشتن پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی، بەڵام بەناڕەسەنکردنی ئەم بوونە مێژوویی یان فینۆمینۆلۆجییانەیە. بوونێکە لە بونیادە

ئۆنتۆلۆجییەکەیدا تێگەیشتن کۆڵەکەیەکی بوونێتی و کۆمەڵەکەی ڕێگەی پێنەداوە ئەم لایەنە زەرورییەی بوونی خۆی ببینێت و بۆ تەواوکردنی بوونی و دامەزراندنی ناوەڕۆکی خۆی بەکاریبهێنێت. لەبەر ئەمە بوونی ناڕەسەن لە بنەڕەتەوە و لە بونیادە ئۆنتۆلۆجییەکەیەوە ناڕەسەن نیە، بەڵکو ناڕەسەندەکرێت، سیمۆن دیبۆڤوار، بۆ نموونە سەبارەت بەناڕەسەنکردنی ژن دەنووسێت، (ژن بە ژنی لەدایک نابێت، کۆمەڵ دەیکات بە ژن.)[71] ژن مرۆڤە و وەکو هەموو مرۆڤێکی دیکە خاوەنی بوونێکی جیاواز و تایبەتمەندێتی خۆیەتی، بەڵام جیاوازی و تایبەتمەندێتی خۆی، وەکو تاک، لەنێو کۆمەڵدا دەدۆڕێنێت و پیاو ئەم بوونە دەکات بە ژن یان بەو ماکینەیەی بۆ حەزو ئارەزووی سێکسی و وەچە بەردانەوە دایدەنێت. مرۆڤ بوونێکی جیاوازی لە کەلوپەلە بەردەستەکییەکان و بابەتەکانی زانینەوە هەیە. تەنانەت ئۆنتۆلۆجی ئەم بوونەش لە ئۆنتۆلۆجی بوونەکانی دیکەوە جیاوازە چونکە ئەم بوونە لە بونیادە ئۆنتۆلۆجییەکەیدا ناتەواوە و بەبێ ناوەڕۆک پەیدابووە. ناوەڕۆکی دەستەیەک خەسڵەتی نەگۆڕو لە پێشتر نین، کە هێزێکی دەرەکی و لە ژوور دایانیمەزراندبێت.

چییەتی مرۆڤ پڕۆژەکانی بوونێتی، کە ئەو مرۆڤە خۆی بڕیاریان لەسەر دەدات و بە بەردەوامی دایاندەمەزرێنێت. ناوەڕۆکی یان چییەتی ئەم بوونە بەو پڕۆژانە دەناسرێت. گرنگە مرۆڤ بە تێگەیشتنەوە ڕوو لە پڕۆژەکانی بکات و هەڵیانبژێرێت.

---

[71] Simone de Beauvoir. *The Second Sex*, translated by H. M. Parshley, London: Jonathan Cape, 1956. P. 273.

تێگەیشتن لە پڕۆژەکان تیگەیشتنە لە بوون و ناسینی خۆی. هاوکات (تێگەیشتن) مەرجێکی لەپێشترە بۆ باسکردن لە پڕۆژەیەک و (تەفسیر) کردنی واتاکەی. **تەفسیر** Interpretation لە تێگەیشتنەوە سەرهەڵدەدات. ئەگەر مرۆڤ لە پرۆژەیەک یان لە بابەتێک تێنەگات، ناتوانێت واتاکەشی لێکبداتەوە. بۆ هایدیگەر تەفسیرکردن دەست بەسەرداگرتنی بابەتەکەیە لەلایەن تیگەیشتنەوە و تێگەیشتنە لە واتاکەی.[72] بێجگە لەوەی تەفسیرکردن پاش تێگەیشتن دەکەوێت و تیگەیشتن دەبێتە جێگەزای تەفسیر، هایدیگەر ئاماژە بۆ بونیاد یان سترەکچەرێکی لەپێشتر دانراو بۆ تەفسیردەکات. ئەمەش جیاوازییەکی دیکە لەنێوان میتۆدە فینۆلۆجییەکانی هوسرڵ و هایدیگەردا دەهێنێتەکایەوە. بۆ هوسرڵ میتۆدی فینۆمینۆلۆجی پێشبیرو پێشبڕیارەکان ڕەتدەداتەوە. ڕاستەوخۆ بابەتەکە بەرانبەر ئاگامەندی ڕادەگرێت. ئاگامەندیش بەبێ ئەوەی خۆی بە پێشبیرەکانەوە سنوردار بکات لە واتای بابەتەکە دەکۆڵێتەوە. بە بیروڕای هایدیگەر، دەتوانرێت تاکو ڕادەیەک نەک بە تەواوی لەو زەمینەوە لێکۆڵینەوەو تەفسیرەکەمان دەستپێبکەین، کە هیچ پێشبیرو بیردۆزەیەکی ئامادەکراوی لەسەر دانەنرابێت و تەفسیرەکەش زادەی بیری خۆمان بێت. بەڵام ئەمەش خۆدەربازکردنێکی تەواو نیە و ئێمە بۆ تەفسیرکردنەکەمان بە سترەکچەرێکی لەپێشترەوە بەستراوینەتەوە(For-structure).[73]

---

[72] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 188.

[73] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 191

(گادامەر) ئەم دوو خاڵە؛ پێشدانانی تێگەیشتن لە ئاستی تەفسیرکردنداو سترەکچەری لەپێشتر بۆ تەفسیر، بە گۆڕانێکی گرنگ لە میتۆدی فینۆمینۆلۆجیدا دادەنێت و جیاکردنەوەی فینۆمینۆلۆجی هایدیگەریشە لەوەی هوسرڵەوە.[74]

سترەکچەری لەپێشتر بۆ تەفسیر لە سەر سێ کۆڵەکە دامەزراوە: هەیەی لەپێش Fore-having ، پێش بینین Fore-sight، پێش چەمکەکان Fore-conception.[75] ئەگەر بمەوێت لە پارچەیەک هۆنراوەی (نالی) بکۆڵمەوە بۆ تەفسیرکردنی واتاکەی پێویستیم بە چەمکەکان هەیە، کە لەوەوپێش هەن و منیش لە ڕوانگەی حەزوئارەزوومەوە دەڕوانمە پارچە هۆنراوەکە. ئەو ئارەزووەم پێش بینینە لە تەفسیرکردنی پارچە هۆنراوەکە. لەسەرو ئەمانەشەوە ئەو پارچە هۆنراوەیە خۆی بە سترەکچەرێکی لەپێشترەوە بەستۆتەوە ئەویش جیهانی هۆنراوەیە بەگشتی، کە هۆنراوەکانی (نالی) تێدا دامەزراوە. تێگەیشتنی من لە هۆنراوەی نالی وابەستە بە تێگەیشتنم لە هۆنراوە و جیهانی ئەم شێوە داهێنانە هونەرییە بەگشتی. ئەمە بۆ

---

[74] Hans- Georg Gadamer. *Truth and Method*, translated by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall, London: Continuum, 2004. P. 269.

[75] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 19.

هەروەها بڕوانە:

Stephan Mulhall. *Heidegger and Being and Time*, London: Routledge, 1997. P. 86-89.

هایدیگەر بووە بە (هەیەی لەپێش For-having). بەم جۆرە تێگەیشتن دەبێت بە زەمینە بۆ تەفسیرکردن و تەفسیرکردن بە تێگەیشتنەوە و بە یاریدەی سترەکچەرە لەپێشترەکە (واتا)ی بوون دەردەخات. تەفسیرکردن بۆ دەرخستنی واتای بوون (داکۆکی) کردنە Assertion لەو واتایە. وادەردەکەوێت، کە پەیوەندی نێوان تێگەیشتن و تەفسیر زەروری بێت. تێگەیشتن زەمینەیە بۆ تەفسیر و تەفسیریش لەهەمان کاتدا داکۆکیکردنی واتای بوونە بە تێگەیشتنەوە. تێگەیشتن و تەفسیر و داکۆکیکردن لە بوونی ڕەسەندا گرنگیەتی و ڕۆڵی سەرەکی (زمان) دیاریدەکات. بوونێکی ڕەسەن بە تێگەیشتنەوە لە واتای بوون دەکۆڵێتەوە و تەفسیریدەکات. زمان بۆ ئەم بوونە گوتنی لە کارکەوتوو نیە. لەو فاکتۆرە چەقیوانە نادۆێت، کە بوونە نارەسەنەکان بەبێ جیاوازی لە تێگەیشتنیاندا واتاکانی دەجونەوەو باسیدەکەن. لە بوونی ڕەسەندا زمان ئەو ناوەندەیە (واتا) کانی بوونی تێدا دەردەبڕێت و بە ڕێگەی زمانەوە یان (گوتارە) وە تەفسیرکردن و داکۆکیکردن لە واتاکان دەخرێنە بەر ڕۆشنایی بوون. هەرچەندە تەفسیر خاوەنی سترەکچەرێکی لەپێشترەو ئەم سترەکچەرەش لەسەر سێ کۆڵەکە لەپێشترەکە دامەزراوە، کە ئاماژەمان بۆ کردن، بەڵام گۆتاری بوونی ڕەسەن جیاواز و ڕەسەنە و ئاکامەکەشی لە داکۆکیکردنی واتای بووندا خۆی دیاریدەکات. زمانی بوونی ڕەسەن لە هەنبانەی ئەو وشانە پێکهاتووە، کە لە کەسانی دیکە لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بەکاریاندەهێنێت. بەڵام واتای وشەکان لە دەربڕین و داکۆکیکردن لەسەر واتای بوون ڕەسەنانە جیاوازن. بۆ نموونە (ڕاستی) بۆ بوونێکی ڕەسەن ئەو واتایەی نیە، کە بوونە نارەسەنەکان باسیدەکەن. واتای (ڕاستی) لە ژیانی ڕۆژانەدا بۆ بوونە

ناڕەسەنەکان(باوە) و واتایەکە بەسەردا سەپێنراو. بوونە ناڕەسەنەکان بەبێ- تێگەیشتن و لێکۆڵینەوە واتا لەپێشتر ئامادەکراوەکەیان هەڵگرتۆتەوە و خۆیان کردووە بە خاوەنی. ئەو واتایە بۆ هەموو بوونە ناڕەسەنەکان یەک واتای نەگۆڕ و هەمەکییەو جیاوازییەکانی سەرکوتکراوە. لەبەر ئەمەشە(زمان) بۆ بوونە ناڕەسەنەکان گوتە لەکارکەوتوەکانە و داکۆکی کردنێک نیە، کە لە ئاکامی تەفسیرکردنی بوون لەسەر زەمینەی تێگەیشتنەوە پەیدابووبێت. یەکێک لە خسڵەتەکانی (داکۆکیکردن) گەیاندنی واتای بوونە. لە دەستەواژەی (سەری گۆچان چەماوەیە.) واتا یان ڕاستی بوونێکمان دەرخستوە، کە گۆچانە. مەبەست لە داکۆکیکردنە لەم دەستەواژەیەدا گەیاندنی ئەم ڕاستییە یە بە کەسانی دیکە. لەبەر ئەمە تێگەیشتن و تەفسیرکردن و داکۆکی پێویستی بە زمانە و بەبێ زمان ڕوونادەن. زمانیش، بۆ هایدگەر گوتە یان گوتارە.[76] گوتار بناخەی ئۆنتۆلۆجی زمانە، نەک نوسین. بوون لەگەڵ کەسانی دیکەدا داکۆکیکردن، ڕەتدانەوە، ڕاگەیاندن و ڕاوێژکردن دەسەپێنێت، کە بە ڕێگەی گوتنەوە دەکرێن. گوتن هەمیشە گوتنە لەبارەی بوونێکەوە.[77]

---

[76] لەپێشتر ئاماژەم بۆ ئەو خاڵە کرد، کە بە دیدی هایدیگەر، یۆنانییەکان زاراوەی (زمان) یان بەکارنەهێناوە و Discourse ، گوتاریان بۆ زمان داناوە. هایدیگەر دەیەوێت ئەوە بسەلمێنێت، کە زمان پێش ئەوەی (نوسین) بێت(گوتە یان گوتار *Rede*) بووە. بڕوانە: Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 203.

[77] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 204

گوتار، بەتایبەتی لە داکۆکیکردندا، پێویستییەکی کۆمەڵایەتییە. مرۆڤ بە گوتن واتای بوون دەردەبڕێت و داکۆکیدەکات یان ڕەتیدەداتەوە. مەبەستیش لە دانانی(گوتن) بە بناخەی زمان لەوێدایە، کە بۆ هایدیگەر(زمان) گوتنە و بەبێ گوتن نابێت. پێش ئەوەی منداڵ فێربێت وشەی (دایک) بنوسێت، فێری ئەو گوتەیە دەبێت، کە (دایک) ە و هاوکات ئەو گوتەیە ئاماژە بۆ ئەو بوونە دەکات، کە بە(دایک) بۆ منداڵەکە ناسراوە. لە جەختکردن لەسەر (گوتن) و ڕۆڵی گوتن بۆ دامەزراندنی زمان ئەوە ناگەیەنێت، کە (بێدەنگی) و (نەگوتن) لەگەڵ ئەم بۆچوونەدا دژانە ڕاوەستێت و بناخەکەی هەڵوەشێنێتەوە. ئەگەر زمان گوتن بێت، ئەوا(بیستن) و (نەگوتن) یش دەبن بە دوو خەسڵەتی دیکەی بوون- لەگەڵ- کەسانی دیکەدا. داکۆکیکردن لە واتای بوون لە هەردوو شێوەکەدا بە(گوتن) و (نوسین) پەیوەندی بە گەیاندنی واتای بوون بە کەسانی دیکەوە هەیە. لە شێوەی یەکەمدا بۆ مەبەستی گەیاندنەکە بە گوتن(بیستن) گرنگە. هاوکات نەگوتنی ئەو واتایەش دەگونجێت و نەبوونی زمان دەرناخات. نەگوتنیش یان بێدەنگبوون لە ئاستی ڕاستییەکدا یان واتایەکی بووندا گوتنە. مرۆڤ تەوانای گوتن و نەگوتنی هەیە. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، لە گوتن و نەگوتندا واتای بوون بە شێوازی جیاواز داکۆکی لە سەرکراوە.

بێگومان بۆچوونی هایدیگەر لەسەر زمان و دانانی(گوتە) بە بناخەیەکی ئۆنتۆلۆجی بۆ زمان بەرەو مشتومڕی بەرفراوانی واتای زمان وەکو نوسین یان گوتەمان دەبات، کە بیریارانی پاش-بونیادگەری بۆ نموونە ژاک دێریدا لەسەری دواوە. بۆ یەکەمجار دێریدا لە نوسراوێکیدا بە ناوی "Structure, Sign and Play in the

Discourse” لە کۆڕێکدا لە زانکۆی جۆن هۆپکنس لە ئەمەریکا لە ساڵی 1966 ئەم کێشەیەی باسکردووە و لە دواییدا لە پەرتووکی *Of Gramatology* بە درێژی لەسەری نوسیوە.

دێریدا لەم خاڵەدا لەگەڵ هایدیگەر نیە و ڕەخنەی لە کێشەی پێشخستنی (گوتە) گرتووە. بۆ ئەم بیریارە لە فەلسەفەی ڕۆژئاواوە و بەتایبەتی لە سەردەمی ئەفلاتونەوە وابیر لە(سترەکچەر) کراوەتەوە، کە چەق یان بنکەیەکی هەبێت. هەموو شتێک خزێنراوەتە نێو ئەو سترەکچەرەوە و لەوێدا لە واتاکەی کۆڵراونەتەوە. بەڵام چەقەکە یان بنکەی سترەکچەرەکە لەژوور سترەکچەرەکە و هەموو لێکۆڵینەوەیەک دانراوە و بەنەگۆڕ ئاماژەی بۆ کراوە. ئەم هەڵوێستە، کە مێتافیزیکییانەیە بۆ دێریدا (Logocentrism) ە یان (وشەگەرایەتی) یە.

بۆ نموونە زمان سترەکچەری خۆی هەیە بەڵام واتای وشەکان بۆ زۆر بیریار لە دەرەوەی سترەکچەرەکەدایە و پەیوەندی بە چەقەوە هەیە. هەروەها وشەیەک، کە لە زاری گوتەکەرەوە دەردەچێت خەسڵەتی تایبەتی خۆی هەیە. یەک لەو خەسڵەتانە ئامادە بوونی گوتەکەرەکەیە، کە ڕاستەوخۆ واتای وشەکە بە بیسەر دەگەیەنێت و بیسەر تەفسیری جیاوازی بۆ ناکات. ئەمەش لێرەدا جارێکی دیکە(گوتە) لە (نوسین) بە پێشتر دادەنێت و ئەم پێشخستنەش کە خەسڵەتی وشەگەرایەتییە دێریدا ناویدەنێت Phonocentrism

دەنگەرایەتی .[78] دەنگەرایەتیPhonocentrism نوسین بە فۆرمێکی نالەبارو نەرێی دەربڕین دادەنێت. هەرچەندە بە نوسین واتای بوون تۆمار دەکرێت و بەردەوام دەمێنێتەوە و لە داهاتووشدا خوێنەر دەتوانێت لەو واتایە تێبگات، بەڵام (نوسین) خەسڵەتی ئامادەبوویی نیە. نوسەر ڕاستەوخۆ لەگەڵ خوێنەردا نادوێت. لە ڕێگەی ناوەندی نوسینەوە ئەو پەیوەندییە نا- ڕاستەوخۆیە دروستدەکات.

لەبەر ئەمە(نوسین) لە بەردەستی خوێنەردا دانراوەو واتاکەی بۆ تێگەتشتنی خوێنەر بۆ دەقەکە دەگەڕێتەوە. خوێنەریش یان باشتروایە بڵێین خوێنەرەکان تێگەیشتنی(جیاواز) و جۆراوجۆر بۆ دەقەکە دەکەن. (نوسین) نەک(گوتە) خەسڵەتی(جیاوازی) difference لەگەڵ خۆیدا دەهێنێتەکایەوە، کە بۆ دێریدا کاتیگۆرییەکی گرنگە، بەڵام (گوتە) ڕێگە بە سەرهەڵدانی جیاوازییەکان نادات. حەزدەکەم لەوەڵامدانەوەی دێریدا پێشەکی ئەو خاڵە ئاماژە بکەم، کە ئەم بیریارە لەژێر کاریگەرێتی هایدیگەردا ئەو میتۆدەی بەکاریهێناوە میتۆدی هەڵوەشاندنەوەیە Deconstrution ، کە هایدگەر دایهێناوە و لە سیستەمە ئۆنتۆلۆجییەکەیدا بۆ هەڵوەشاندنەوەی بیرکردنەوەی مێتافیزیکی ڕۆژئاوا خستۆتیەگەڕ. پاش ئەم کارتێکردنە، لەوە دەدوێم، کە لە تێگەیشتنی مندا بۆ فەلسەفەی هایدیگەر ئەگەر بە وردی سەرنجی بونیادی ئۆنتۆلۆجی بوونی

---

[78] Jacques Derrida. *Of Gramatology*, translated by Gayatri Chakravorty Spivak, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1997. Pp. 21-26.

مرۆڤ بدەین لە بنەڕەتەوە کێشەی(جیاوازی) و نەبوونی(ناسنامە)یەکی نەگۆڕ لەم بوونەدا خۆی دەسەپێنێت. من لە نوسراوێکی دیکەشدا جەختم لەسەر کێشەی(جیاوازی) و گرنگی ئەم کێشەیە لە فەلسەفەی هایدیگەردا کردووە. کە بۆ بیریارانی پاش- بونیادگەری و پاش- تازەگەری بووە بە زەمینە بۆ پێشخستنی گوتارەکانیان .[79] بوونێک، لە بنەڕەتەوە بە جیاوازییەوە پەیدابووبێت و جیاوازبێت و جیاواز بژی گوتەکانیشی جیاواز دەبن چونکە ئەو بوونە چەق یان ناوەندێکی نەگۆڕو وەستاوی نیە. بوونێک نیە، وەکو ناوەڕۆکی هۆشەکی دێکارت خاوەنی ناسنامە بێت. ناکرێت (دازاین) و ناوەڕۆکی هۆشەکی دێکارت هاوتەراز دابنرێن و لەبەر ڕۆشنایی نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتونیدا لە واتاکانیان بکۆڵرێتەوە. (دازاین) بەتایبەتی لەشێوە ڕەسەنەکەیدا، کە خاوەنی گوتەی خۆیەتی(جیاوازی) لە بوونیدا جێگەی (ناسنامە) بەسەرداسەپێنراوەکەی نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتونی گرتۆتەوە. بوونی ڕەسەن چونکە بێ ناوەڕۆک و بێ ناسنامەیە و هەمیشە لە گۆڕاندایە واتای ڕاستییەکانیش لە گوتەکانیدا دەگۆڕێت. هیچ واتایەک بۆ ئەم بوونە، وەکو فۆڕم یان ئایدیاکانی نێو جیهانی بەرزی نەگۆڕی ئەفلاتون نیە. هایدیگەر لە سەرەتاوە، لەگەڵ شیکارییە بوونگەرایەتییەکەی بۆ مرۆڤ بوونی ئەو چەقەی هەڵوەشاندۆتەوە، کە دێریدا ئاماژەی بۆ کردووە. ئەگەر خوێنەر سەربەست بێت لەوەی تەفسیری جیاواز بۆ دەقێک بکات چونکە نوسین خەسڵەتی ئامادەبوونی نوسەرەکەی لابردووە،

---

[79] Muhammad Kamal. “Heidegger and Post-Modernism”, *Indian Philosophical Quarterly*, vol. 29. No. 1, 2002. P. 52.

بیسەریش سەربەستە لەوەی بەگوێرەی بۆچوونەکان و ویستی خۆی لە گوتەکان تێبگات. گوتەکەر و بیسەرەکە دوو بوونی جیاوازن. چەقێکی هاوبەش و نەگۆڕیان بۆ واتاکان نیە. ناسنامە و سەپاندنی واتای نەگۆڕ لە ژێر بارودۆخی شێوەی بوونی ڕەسەندا ساختەیە و بونیادی ئۆنتۆلۆجی نیە. ئەوەی هەیە جیاوازییەکانە.

نیگەرانی

بوونی مرۆڤ ناتەواوە. بوونێکە بەو ناتەواوییەوە پەیدابوەو دەیەوێت خۆی تەواو بکات. ئەمەش دینامیکیەت و گۆڕانکارییەکانی نێو ئەم بوونە بەرەو تەواوکۆیی دەسەلمێنێت. مرۆڤ بوونێکە بەرەو(داهاتوو) یان ئەو بوونەیە پێش خۆی دەکەوێت و پڕۆژەکانی خۆی لە داهاتوودا دادەمەزرێنێت. ڕوو لە داهاتووکردن و هەڵبژاردنی پڕۆژەکان بۆ خۆتەواوکردن، مرۆڤ توشی (دوودڵی) لە ئاستی هەڵبژاردنەکەیدا دەکات. ئەو دەزانێت، کە بێ ناوەڕۆکە و دەبێت خۆی ناوەڕۆک دابهێنێت. ڕاوەستان لەبەردەم ئەم نەبوونییەی بووندا و تێگەیشتن بەم جۆرە لە بوون داهێنەرانە مرۆڤ دەخاتە نێو دوودڵی و مشتومڕ لەگەڵ خۆیدا. ئەمەش(ترس) و ترسنۆکی ناخاتەڕوو. دوودڵی، کە هەڵوێستێکی ڕەسەنانەی بوونە لە ئاستی بووندا لە ترسەوە جیاوازە. ترس لای مرۆڤی ناڕەسەن سەرهەڵدەدات و بابەتێکی دیاریکراوی هەیە. کەسێک لە گورگ دەترسێت. بەڵام دوودڵی بابەتێکی دیاریکراوی نیە. مرۆڤی ڕەسەن لە داهاتووی یان لە ئاستی بووندا دوودڵە. هاوکات(دوودڵی) لە

بوونی مرۆڤدا ئاماژە بۆ(نیگەرانی) ئەم بوونە دەکات. مرۆڤ بۆ بوون نیگەران و خەمخۆرە بۆیە دوودڵە. (نیگەرانی) بارودۆخێکی دەروونی (سایکۆلۆجی) نیە و پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ. ئەم پێشمەرجەش، وەکو پێشمەرجەکانی پێشوتر، لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی ئەم بوونەدایە و دەمانگەیەنێتە ئەو باوەڕە فەلسەفییەی ئەگەر مرۆڤ هەبێت ئەوا دەبێت نیگەران بێت. لە ڕوونکردنەوەی واتای ئەم پێشمەرجەدا هایدیگەر چیرۆکێکی نێو ئەفسانەی یۆنانییەکانی بەم شێوەیە لە پەرتووکی (بوون و کات) دا گێڕاوەتەوە:

ڕۆژێک خوای (نیگەرانی) تۆپەڵێک قوڕ دەدۆزێتەوە و پەیکەرێکی لێدروستدە کات. لەو کاتەدا خوا (جۆبیتەر) دێت و بە خوای نیگەرانی دەڵێت، کە دەتوانێت گیانی بە بەردا بکات و ژیانی پێ ببەخشێت. بەڵام کە نیگەرانی ویستی ناوی خۆی لێبنێ جۆبیتەر ڕازی نەبوو. داوای کرد، کە ئەو پەیکەرە ناوی جۆبیتەر بێت. کاتێک ئەم دوو خوایە لە نێو مشتومڕدا بوون(تیلۆس) خوای زەوی پەیدابوو. داوای کرد پەیکەرەکە ناوی(زەوی) بێ چونکە لە قوڕ دروستکراوە و قوڕیش بەشێکە لە زەوی. ئەم خوایانە پەنایان بۆ(زوحەل) خوایەکی دیکە برد، کە بڕیاریان بۆ بدات. ئەم خوایەش بەم جۆرە چارەسەری کێشەکەی کرد: (ئەی جۆبیتەر مادامەکی تۆ گیانت پێ بەخشیوە ئەوا لە کاتی مردندا گیانی بۆ تۆ دەگەڕێتەوە. زەوی لەشی داوەتێ و لەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو. بەڵام خوای نیگەرانی ئەم پەیکەرەی داتاشیوە، لەبەر ئەمە تاکو ئەو ڕۆژەی دەمرێت ئەم پەیکەرە بۆ نیگەرانییە. مادام کەستان لەسەر ناوەکەی ڕێناکەون و ئەمیش لە قوڕ دروستکراوە ئەوا ناوی دەنێم (*homo*) مرۆڤ چونکە

(*humus*) قوڕە.[80]

لەم چیرۆکە ئەفسانەییەدا دوو کێشە بۆ ئێمە گرنگن؛ یەکەم کاتییەتی بوونی مرۆڤ و دووەمیش نیگەرانی. مرۆڤ، تاکو ئەو ڕۆژەی دەمرێت نیگەرانە. هیچ مرۆڤێک بەبێ نیگەرانی نیە و نابێت. تاکێک نیە خەمخۆر و نیگەران نەبێت. لەم ڕووەوە بوونی مرۆڤ لەنێو- جیهاندا و لەگەڵ- کەسانی دیکەدایە و نیگەرانبوونی بەرانبەر جیهان و کەسانی دیکە دوو شێوازی وەرگرتووە. ئەم دوو شێوازە لە زمانی ئەڵمانی و ئینگلیزیدا دوو زاراوەی جیاوازی بۆ دانراوە. جیاوازی نێوان دوو شێوەکەی نیگەرانیش وابەستە بە جیاوازی نێوان دوو بابەتەکەوە(جیهان) و (کەسانی دیکە) بۆ بوونی مرۆڤ. نیگەرانی مرۆڤ بۆ کەلوپەلەکانی بەردەستی و کەسانی دەوروبەری وەکو یەکدی نین. مرۆڤ زیاتر خەمخۆری کەسانی دەوروبەرێتی لەوەی نیگەرانی کەلوپەلەکانێتی. نیگەرانی و خەمخۆری کەسانی دیکە لای هایدیگەر *Fürsorge* یە و نیگەرانبوونیش بۆ جیهان بە *Sorge* دادەنرێت.[81] جیاوازی نێوان

---

[80] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 242.

[81] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 237. هایدیگەر مەبەستی تایبەتی لە دانانی ئەو دوو زاراوەیە (*Fürsorge*) و (*Sorge*) هەیە. لە زمانی ئینگلیزیشدا زاراوەی Solicitude بەرامبەر نیگەرانی و خەمخۆری مرۆڤ بۆ مرۆڤێکی دیکە Concern بۆ نیگەرانی بەرامبەر جیهاندانراوە. هەردوو ئەم زاراوانە بنەڕەتەکەیان نیگەرانی یان(Care) ە. جۆوان ستەمبۆ ئەم دوو زاراوەیەی بە ئینگلیزی بە (Concern) و(Care) داناوە. (بڕوانە: بوون و کات، جۆوان ستەمبۆ وەریگێڕاوە بۆ ئینگلیزی، لاپەرە 180)

دوو شێوەی نیگەرانی، کە لە جیاوازی نێوان بابەتەکانەوە سەریانهەڵداوە بنەڕەتێکی ئۆنتۆلۆجییان هەیە. دوو بابەتەکەی نیگەرانی سەر بە دوو ناوچەی جیاوازی ئۆنتۆلۆجین و جیاوازن. هەروەها بابەتی یەکەمیان، کە جیهانە بەپێچەوانەی بابەتی دووەمەوە بێ ئاگایە یان بوونێکی ئاگامەند نیە. نیگەرانی مرۆڤ بۆ بوونێکی ئاگامەندی وەکو خۆی جیاوازە لە نیگەرانبوونی بۆ کەلوپەلێکی بەردەست.

نیگەرانی مرۆڤانەیە و تەنیا مرۆڤ بە نیگەرانییەوە دەژی. ئەمەش پەیوەندییەکی دیکە، بێجگە لە پەیوەندییە ئەپستمۆلۆجی و کردەگییەکە، لەنێوان ئاگامەندی و بووندا دەخاتەڕوو. بوونی مرۆڤ لەنێو جیهاندا و لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەکات بە بوونێکی نیگەران و خەمخۆر، کە لەسەر بنەما ئۆنتۆلۆجییەکانی بوونی مرۆڤ دامەزراوە. بوونی مرۆڤ هەمیشە بوونێکە لە نێوجیهان و لەگەڵ کەسانی دیکەدا. ئەم بوونە جیهانییە و بەبێ جیهان و کۆمەڵ نابێت. جیهان و کۆمەڵ دوو لایەنی دژوەستاو نین یان جیهان بۆ مرۆڤ مەنفا نیە، بەڵکو نیشتمانە بۆیە نیگەرانێتی. لەلایەکی دیکەوە ئەم بوونە بڕاوەیە و مرۆڤ دەمرێت. بوونی لێرەدا لەنێو جیهان و لەگەڵ کەسانی دیکەدا کاتییە و بە نیگەرانییەوە مامەڵە لەگەڵ دەوروبەرییدا دەکات. هەوڵی تەواوکردنی پڕۆژەکانی بوونی دەدات. ئەگەر بوونی مرۆڤ نەبڕاوە و هەمیشەیی بوایە و نەمردایە بێگومان هەڵوێستی لە ئاستی خۆتەواوکردن و هەڵبژاردنی پرۆژەکانی و نیگەرانبوونی بۆ جیهان و کەسانی دیکە جیاوازتر دەبوو. باشترین نموونەش نیگەرانبوونە بۆ ژینگە و پاراستنی ژینگە. مرۆڤ دەزانێت بەرەوپێشەوە چوونی پیشەسازی

گەیشتۆتە ڕادەی نەرێ و نزیکبوونە لە ڕووخان و لەناوچوونێکی کتوپڕ و کۆتایی ژیان. لێرەدا، بۆ دوورخستنەوەی ئەو مەترسییە بۆ ژینگە نیگەرانە. بەڵام لە ناوچوون و بڕانەوەی ژیان بەم کارەساتەی مێژووەوە گرێنەدراوە و فینۆمینۆلۆجییانە نیە. بڕانەوەی ژیان و کاتییەتی بوونی مرۆڤ لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی بوونیدایە، بۆیە لە بنەڕەتەوە بوونی مرۆڤ نیگەرانییە. نیگەرانی لایەنێکی ئەرێ (پۆزەتیڤ)ی بوونی مرۆڤ دەردەخات. بەڵام هەندێک جار نیگەرانی مرۆڤ بۆ مرۆڤێکی دیکە دەبێت بە هێزێکی (نەرێ) و بوونی مرۆڤەکەی دیکە داگیردەکات. نیگەرانی و خەمخۆری دایکێک یان باوکێک بۆ منداڵەکەی دەبێتە هۆی پەرژینکردن و سنورکێشان بە دەوری سەربەستی منداڵەکەدا. ئەمەش بەپێچەوانەی هەڵوێستی گوێنەدان و بایەخنەدانە بە کەسانی دیکە، کە دیسانەوە فینۆمینۆلۆجییانە ڕوودەدات.

لە هەردوو حاڵەتەکەدا زۆرکردن و کەمکردنی پلەی نیگەرانبوون، کە ئاکامی نەرێیان لە دوایە مرۆڤ لەسەر زەمینەیەکی مێژوویی نەک ئۆنتۆلۆجی ئەو هەڵوێستە هەڵدەبژێرێت. مرۆڤێک زیادەڕۆکی لە نیگەرانیدا بکات یان بایەخ بە کەسانی دیکە نەدات هەڵوێستێکی خۆیەتی و خۆی هەڵیبژاردووە. بەڵام ئەو مادامەکی لەنێو جیهاندایە و لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەژی و بوونێکی بڕاوەی هەیە، نیگەرانیشە. ئەوەی پێویستە ئاماژەی بۆ بکرێت، پەیوەندییە فرە لایەنییەکانی ئاگامەندییە لەگەڵ جیهاندا. لەنەریتی دێکارتیدا لایەنی ئەپستمۆلۆجی یان (زانین) بە تاکە ڕێگە و لە پێش مامەڵەکردنی کردەگییەوە دادەنرێت. بۆ دیکارت و شوێنکەوتوانی نەریتەکەی مرۆڤ بە(زانین) پەیوەندی بە

جیهانەوە دەبەستێت و مامەڵەی لەگەڵدا دەکات چونکە جیهان دەرەکییە. پەیوەندی نێوان ئاگامەندی و بابەتیش ئەپستمۆلۆجییانەیە. بۆ ناسینی جیهان، ئاگامەندی بە ڕێگەی بیرکردنەوە تیشک دەخاتە سەر بابەتەکە و لایەنە ڕووناکەکانی دەبینێت و پاش ئەو ناسینە مامەڵەی لەگەڵدا دەکات. ئەگەر ئاگامەندی بابەتەکە نەناسێت و تیشکی بیرکردنەوەی نەخاتە سەر ئەوا بابەتەکە ناناسێت و ئەو بابەتەش بە شاراوەیی دەمێنێتەوە. ئاگامەندی هەرجۆرە پەیوەندییەک لەگەڵ بابەتەکەیدا ببەستێت، پەیوەندییەکە لەسەر(زانین) ڕادەوەستێت. هایدیگەر نکۆڵی لە گرنگی زانین بۆ دامەزراندنی پەیوەندی نێوان ئاگامەندی و جیهان ناکات، بەڵام (زانین) بە تاکە ڕێگە و پەیوەندی لەپێشتر دانانێت. بەگوێرەی میتۆدی فینۆمینۆلۆجی، مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەیدا ڕاستەوخۆ لەگەڵ جیهانی دەوروبەر و کەلوپەلەکانی بەردەستیدا مامەڵە دەکات. ئەم هەڵوێستە کردەگییە یان پراکتیکییە و لە پەیوەندییە ئەپستمۆلۆجییەکە لەپێشترە. من لە پێشتر نموونەی ئەو زانستکارەم هێنایەوە، کە لە تاقیگەیەکدا ڕۆژانە لولەیەکی شوشە بۆ تاقیکردنەوەکانی بەکاردەهێنێت. بەڵام ناپرسێت لولەی شوشە چیە و چۆن دروستکراوە. دارتاشێک ڕۆژی چەند جار چەکوشەکەی بەردەستی بۆ مێخ داکوتان بەکاردەهێنێت و بیر لە (چییەتی) چەکوش ناکاتەوە. ئەم پەیوەندییە کردەگییە(پراکتیکە) لە پێش ئەو پەیوەندییە ئەپستمۆلۆجییەوەیە دێکارت بە پەیوەندییەکی لەپێشتری دادەنێت. لەسەرو ئەمەشەوە مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەیدا مەزاجی و عاتیفییەو لەوێوە مامەڵە لەگەڵ دەوروبەریدا دەکات و لە هەمووشیان گرنگتر نیگەرانی مرۆڤە بۆ جیهان و کەسانی دیکە. بوونی(هەموو)ی مرۆڤ

لەگەڵ ئەم پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەدا بەرجەستە دەبێت و بوونێکە تاکو ئەو ڕۆژەی دەمرێت بە نیگەرانیەوە دەڕوانێتە جیهان و خەمخۆری کەسانی دیکەیە. بەم شێوەیە مرۆڤ بە ڕێگەی چەند پەیوەندییەکەوە مامەڵە لەگەڵ جیهاندا دەکات.

جیهان، لە ڕوانگەی بوونگەرایەتییەوە بابەتێکی دەرەوەی بیرکردنەوە نیە و بەرانبەر بیرکردنەوەش دژوەستاو نیە. کێشەی دژوەستانی بیرکردنەوە و بابەتی بیرکردنەوە هەڵقوڵاوی نەریتی دێکارتیە. لەسەر ئەو بناخە دووەلیستییە مێتافیزیکییە دامەزراوە، کە بیرکردنەوە و بابەتی بیرکردنەوە یان ئاگامەندی و جیهان بە دوو ڕاستەقینەی جیاواز دادەنێت. لەو سیستەمە ئۆنتۆلۆجییەی بوونگەرایەتی هایدیگەردا ئاگامەندی و جیهان دوو ڕاستەقینەی جیاواز و لە یەکدی دابڕاو نین. بوونی ئاگامەندی بە بوونی جیهانەوە گرێدراوە و جیهان پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی ئاگامەندی. ئاگامەندی و جیهان وەکو دوو لایەنی دژوەستاو بەرانبەر یەکدی دانەنراون. ئاگامەندی بوونێکی جیهانی هەیە و بەشێکە لە جیهان. پەیوەندییەکەیان پەیوەندی لایەنێکە بە هەمووەوە چونکە ئاگامەندی لایەنێک یان پارچەیەکی هەمووەکەیە و ناکرێت لە یەکدی دابڕێن و جیاببنەوە. ئاگامەندی لە هەرچ شێوازو قۆناخێکی گەشەکردنیدا بێت، هەمیشە لە جیهاندایە و جیهانییە. بێجگە لەوەی، کە هەموو بیرکردنەوەیەک بیرکردنەوەیە لە بابەتێکەوە، بیرکردنەوەی بێ ناوەڕۆک یان بێ بابەت نیە. ئێمە ناتوانین بیر لە بوونی ئاگامەندیش بەبێ جیهان بکەینەوە. ئەمەش گەڕانەوە بۆ پەیوەندییە ئەپستمۆلۆجییەکە نیە. دروستە بیرکردنەوەی بێ بابەت نیە، بەڵام جیهان پێشمەرجە بۆ

بوونی ئاگامەندی. ئاگامەندی بەبێ جیهان نیەو نابێت. ئەمەش، هاوکات، بەڵگەیەکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ سەلماندنی بوونی جیهان و دوورخستنەوەی بوونگەرایەتی لە ڕاڕەوی سۆلێپسیزم(خۆ-ویستی). بوونی ئاگامەندی، کە بەبێ جیهان نیە و نابێت دەبێت بە زەمینە بۆ سەلماندنی بوونی جیهان. ئەم پەیوەندییە زەروریە ئۆنتۆلۆجییەی نێوان ئاگامەندی و جیهان زۆرمان لێدەکات نەک تەنیا بیرکردنەوەی فەلسەفی بەڵکو زمانە فەلسەفییەکەشمان بگۆڕین. لەبەر ڕۆشنایی ئۆنتۆلۆجی بوونگەرایەتیدا(جیهان) بە داکەوتێکی(دەرەکی) دانانرێت. بوونی ئاگامەندی لەنێو جیهاندا بوونێکی دەرەکی و ژیانی مەنفا نیە. بوونێکە لە نێو نیشتماندا. جیهان نیشتمانی ئاگامەندییە. نیگەرانی دیاردەیەکی مێژوویی نیە. لەنێو مێژوودا بوون و نەبوونی نیگەرانی تاکێک بەرانبەر بابەتێک زەمینەی بۆچوونە ئۆنتۆلۆجییەکەمان هەڵناوەشێنێتەوە. ئەگەر تاکێک بۆ کەسێک یان بابەتێک نیگەران نەبێت یان نیگەرانی خۆی دەرنەبڕێت ئەوە ناگەیەنێت، کە ئەو(نیگەران) نیە و بە هیچ شێوەیەکیش خەمخۆر نیە. هایدیگەر لەم بارەیەوە دەنوسێت؛

> نیگەرانی، وەکو سترەکچەری گشتگیری ئەم بوونە پێش {"*Vor*"} هەموو فاکتۆرو هەڵوێستێکی دازاین دەکەوێت، پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە. ئەمەش ئەو واتایە دەبەخشێت، کە ئەم بوونە هەمیشە نیگەرانە.[82]

[82] هەمان سەرچاوەی پێشو، لاپەڕە 238

هەروەها لەهەمان شوێندا دەڵێت،(نیگەرانی ئۆنتۆلۆجییانە پێش ئەو دیاردانە دەکەوێت، کە ئامارژەمان بۆکردن.)[83] مەبەستی هایدیگەر لە(سترەکچەری گشتیگر) یان باشتر وایە بڵێین(هەموو)ی بوونی دازاین(مرۆڤ) لەوەدایە تاکو ئەو کاتەی دەمرێت لەنێو بوخچەی نیگەرانیدا کۆدەبێتەوە و دەپێچرێتەوە. بوونی مرۆڤ لەنێو-جیهاندا و لەگەڵ- کەسانی دیکەدا و بە تێگەیشتنەوە لە دامەزراندنی پرۆژەکانی بوونی بە نیگەرانیەوە دەژی. ئەگەر بەرانبەر بوونێکیش نیگەران نەبێت، کە ئەو بوونە دیاردەیەکی مێژوویی و فینۆمینۆلۆجییە، هێشتا مرۆڤ نیگەرانە و بە نیگەرانیەوە مامەڵە لەگەڵ بووندا دەکات.

لەگەڵ توێژینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەی هایدیگەر بۆ بوونی مرۆڤ کێشەی (دوولایەنی) Dichotomy خۆ و بابەتی خۆ چارەسەرکراوە. ئەم کێشەیە لە مێژووی فەلسەفەدا بۆ نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتون و پاش ئەوەش دێکارت دەگەڕێتەوە. لەو نەریتە مێتافیزیکییەدا خۆ و بابەتی خۆ یان باشتر وایە بڵێین ئاگامەندی و بوون بە دوو شتی جیاواز و دوو لایەنی لە یەک دابڕاو دادەنرێن، کە یەکەمیان هەوڵی ناسینی دووەمیان دەدات. سەرکەوتنی هەوڵدانەکەش دەکەوێتە سەرتەواناو بڕستی ئاگامەندی و میتۆدی گەیشتن بە بابەتەکەی. لەلای زۆر فەیلەسوفیش هەوڵدانەکە سەرکەوتنێکی تەواو دەستگیر ناکات و بابەتەکە یان لایەنێکی بەلای کەمەوە بە نەناسراوی دەمێنێتەوە. ئەمەش ئاکامێکی نەرێی هەیە و ئاگامەندی ناتوانێت بوون بناسێت. دوولایەنی Dichotomy خۆ و بابەتی خۆ زەمینەی ئۆنتۆلۆجی هەیە. لەو بۆچوونەوە

[83] هەمان سەرچاوە.

سەریهەڵداوە، کە خۆ و بابەت بە دوو ڕاستەقینەی جیاواز و لە یەکدی داپچڕاو دادەنێت. ئەم بۆچوونە لە ئەفلاتونەوە دەستیپێکرد و ئەریستۆ گەشەیپێدا و دێکارتیش لەگەڵ گۆڕانکارییە فەلسەفییەکانیدا ئەم بۆچوونە دووەلیستییە مێتافیزیکییەی لەنێو سیستەمەکەیدا هێشتەوە. کانت بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە لە هەوڵدانەکەیدا بۆ دامەزراندنی ڕێگەیەک بۆ ناسینی بابەت بە ئاکامێکی نەرێ گەیشت. لە توێژینەوە ئەپستمۆلۆجییەکەیدا لە پەرتووکی یەکەمیدا لەو باوەڕەدایە کە(خۆ) میتۆدێکی لەباری بۆ ناسینی ناوەڕۆکی بابەتەکە(نومینە) بە دەستەوە نیە تاکو بەکاریبهێنێت. ئەزموونەکانی خۆ بۆ ناسینی بابەتەکە کورتبین و سنوردارن. لەلایەکەوە بەستراون بەو کەرەسەی زانینەوە، کە هەستکردن دەیانگەیەنێت، لەلایەکی دیکەوە ئەزموونەکان لەنێو کات و شوێندا ڕوودەدەن. بەڵام ناوەڕۆکی بابەتەکە(نومینە)، کە ڕاستەقینەی بابەتەکەیە هەستەکی نیە[84]. ئەوەی خۆ دەیناسێت دیاردە و ڕواڵەتی بابەتە نەک ناوەڕۆکی. ئەگەر دێکارت و بیریارانی پێش دێکارت هەوڵیاندابێت دەستەڵاتێک بە (خۆ) بۆ ناسینی (بابەت) بدەن، ئەوا کانت ئەو دەستەڵاتەشی لە(خۆ) سەندۆتەوە و دیوارێکی ئەستوری بە چواردەوری ناوەڕۆکی بابەتەکەدا بەرزکردۆتەوە. خۆ ناتوانێت خۆی بەودیو دیوارەکە بگەیەنێت و ڕاستی بابەتەکە بدۆزێتەوە. ئەوەی سەبارەت بابەتەکە دەیزانێت دیاردەکەیەتی نەک ناوەڕۆکە شاراوەکەی ئەودیو دیاردەکە. کانت نکۆڵی لە بوونی ڕاستییەکی ئەو دیو

[84] Immanuel Kant. *Critique of Pure Reason*, transtlated by Norman Kemp Smith, London: Macmillan, 1963. Pp. 257- 266.

دیاردەکان (نومینە) ناکات. ئەو بەبێ ئەوەی زانیارییەکی لە بارەوە هەبێت باوەڕی بە (نومینە) هەیە. لە هەمان کاتیشدا ناتوانێت ئەو ڕاستییە بناسێت. بێگومان ئەمەش جۆرێکە لە ناکۆکی لەنێو بیرکردنەوەی فەلسەفی کانتدا. سیستەمە ئۆنتۆلۆجییەکەی هایدیگەر بنەمای کێشە دوولایەنەکەی خۆ و بابەت هەڵدەوەشێنێتەوە. (بوون) دەبێت بە بنەمایەکی یەکانەگی هەموو هەبووە جیاوازەکان و سەرچاوەی خۆ و بابەتی خۆ. لەم ڕووەوە ئەوەی (بوون) هەیەتی هەبووەکانیش هەیانە و ئەوەی لە بووندا نیە لە هەبووەکانیشدا نیە. ئەمەش وەکو ئەو کێشە لۆجیکییە وایە، کە ئەریستۆ بۆ دەستەواژەی هەمەکی دایناوە و بە زمانی لاتینی پێیدەوترێت *Dictum de omni et nullo*.[85] بوون تەنیا ڕاستییەکی ئۆنتۆلۆجیە. بێجگە لە بوون هیچ شتێکی دیکە نیە خاوەنی ڕاستی بێت. بوونیش خاوەنی دیاردە وPhenomenon و شێوازی Modality جیاوازە و فرە لایەنە. هەموو دیاردە و شێواز و فرەلایەنەکانی بوون لەگەڵ جیاوازییەکانیاندا بە تایبەتمەندێتی خۆیانەوە بناخەیەکی (یەکانەگی) یان هەیە، کە بوونە. یەکێک لەلایەنەکانی بوون(خۆ)

[85] کێشەیەکی لۆجیکییە واتە(پرنسیپاڵی هەموو شتێک و هیچ شتێکیش). ئەگەر بابەت لە دەستەواژەیەکدا خەسڵەتێکی هەمەکی هەبێت ئەوا ئەو خەسڵەتە هەموو ئەو شتانەش دەگرێتەوە، کە لەو بابەتەن یان سەربە(جنس) ی ئەو بابەتەن *Dictum de omni* خەسڵەتی دەستەواژەی (پرۆپۆز یشنی) هەمەکی پۆزەتیڤە. *Dictum de nullo* خەسڵەتی دەستەواژەی هەمەکی نێگەتیڤە ئاگامەندەی بوون(دازاین) لەگەڵ هەبووەکانی دیکەدا یەکەو جیاوازیشە.

یە، کە ئاگامەندانە دەڕوانێتە بوون. ئەم لایەنە لەلایەکەوە بوونێکی ئاگامەند و ناتەواوە و لەلاکەی دیکەوە، وەکو هەبووەکان یان بابەتی بیرکردنەوەی سەر بە یەک ڕاستییە و بەشێکە لە بوون. لە دەرەوەی ئەم ڕاستییەدا(بەبێ بوون) بیر لە بوون ناکرێتەوە. لەم بۆچوونەوە ئاگامەندی و بوون دوولایەنی لە یەکدی دانەبڕاوی ڕاستییەکن. دژوەستاو نین و ناکرێت لە یەکدییان جیابکەینەوە. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت، کە لە کاتێکدا من بیر لە مێزەکەی بەردەمم دەکەمەوە و دەیکەم بە بابەتی بیرکردنەوە من و مێزەکە دەبین بە یەک بوون و جیاوازییمان لە نێواندا نامێنێت. من و مێزەکە جیاوازیین، لە هەمانکاتدا هەردووکمان دەگەڕێینەوە بۆ بوون و سەر بە یەک ڕاستیین. یەکێتی نێوان من و مێزەکە ئۆنتۆلۆجییانەیە. هەردووکمان بۆ(بوون) دەگەڕێینەوە. بەڵام نابێت ئەو خاڵەش فەرامۆش بکرێت، کە یەکێتییە ئۆنتۆلۆجییەکەمان تەنیا لە گەڕانەوەماندایە بۆ یەک سەرچاوە و تەنانەت ئەم یەکێتییە ئۆنتۆلۆجییەمان لە جیاوازی ئۆنتۆلۆجیش بێبەش نیە. بونیادی ئۆنتۆلۆجی(من) وەکو (دازاین) لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی (مێز) ە کە جیاوازە. من بوونێکی ئاگامەند و ناتەواوم؛ هەیە و نیەم. مێزەکە بێ ئاگایە و پڕە و هەیەیەکی ڕووتە. لەوە زیاتر بە هیچی دیکە نابێت. (چییە)تیەکی پڕو وەستاوی هەیە. بێگومان دەتوانین مێزەکە لە چەند شێوازێکدا ببینین، بەڵام لەو شێوازە جیاوازانەشیدا چییەتیەکەی نەگۆڕە. بەپێچەوانەی ئەمەوە، بوونی من هەرچ شێوازێکی هەبێت، چییەتیەکەی ناتەواوە و پڕ نەبۆتەوە و بەو ناتەواوییەوە دەمێنێتەوە. لەبەر ئەمەشە بوونی دازاین لە گۆڕانێکی بەردەوامدایە و بوونی هەبووەکانیش نەگۆڕە.

هەرچ شتێک بوونێکی چڕوپڕی هەبێت و چییەتیەکەی تەواوبێت گۆڕانی تێدا ڕوونادات و بە چی دیکە نابێت. مێز بە مێزی دەمێنێتەوە بە شتێکی دیکە نابێت. پڕی ناوەڕۆک یان چییەتیەکی نەگۆڕو تەواو لە بووندا (پێویستی) گۆڕانکاری لادەبات. بوونێکیش خاوەنی چییەتیەکی ناتەواو بێت هەمیشە پێویستی بە گۆڕان و(داهێنان)ی ئەو ناوەڕۆکەیە. بوونی من، وەکو دازاین، زۆررانبازییەکی بەردەوامە بۆ پڕکردنەوەی پێویستییەکانی بوونم و گەیشتن بەو ناوەڕۆکە چڕوپڕەی خۆم دەیخوازم و دایدەهێنم. مرۆڤ بۆ گەیشتن بە تەواوکۆیی داهێنەرانە دەژی. (داهێنان) لە بوونی مرۆڤدا دیاردەیەکی مێژوویی نیە یان فینۆمینۆلۆجییانە نیە. پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤە، کە هایدیگەر باسینەکردووە و من بە درێژی لە پەرتووکی (بوون و داهێنان)دا ڕوونمکردۆتەوە. بۆچوونەکەی من، (دژوەستان بەرابنەر هایدیگەر نیە و ئەوەندە دەڵێم دەبوایە هایدیگەر داهێنانیشی بە پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی دابنایە)، لەو بەستێنەوە سەرهەڵدەدات، کە مرۆڤ بە بوونێکی بێ ناوەڕۆک و ناتەواو دادەنێت. بوونێکی ناتەواویش بۆ پڕکردنەوەی ناتەواوی بوونی پێویستە داهێنەر بێت و خۆی ناوەڕۆک بۆ خۆی دابهێنێت. ئەگەر بوونی مرۆڤ لە ئاستی بوونی مێزەکەدا پڕو تەواو بوایە، ئەوا داهێنەرانە نەدەژیا و پێویستی نەدەکرد بەردەوام خۆی بگۆڕێت و ناوەڕۆکی خۆی دابهێنێت.[86] مرۆڤ بوونێکی داهێنەرانەی

---

[86] هایدیگەر لە هیچ نوسراوێکیدا ئاماژەی بۆ(داهێنان) وەکو پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی نەکردووە. لە نوسراوەکانیدا لەسەر هونەری شیعر لە داهێنان دەدوێت بەڵام ئاماژە بۆ داهێنان بەو شێوەیەی من ڕوونمکردۆتەوە ناکات. ئەمەجیاوازی بۆ چوونێکی منە لەگەڵ هایدیگەردا.

هەیە چونکە ناتەواوە. لەبەر ئەوەی لەگەڵ کەسانی دیکە دادەژی دەشێت شێوازی بوونەکەی ناڕاسەنانە بێت و ئەو تاکە(دازاینە) لەناو کۆمەڵدا نامۆکرابێت. لەژێر بارودۆخی فینۆمینۆلۆجییانەی نامۆبوون و شێوازی ناڕەسەنییدا، تاک دەستەڵاتی(داهێنان) دەدۆڕێنێت. ناتوانێت، یان ڕێگەی پێنادرێت داهێنەرانە پڕۆژەکانی بوونی بە ئەنجام بگەیەنێت. کەسانی دیکە بڕیار لەسەر دامەزراندنی ناوەڕۆکی دەدەن و دەبێت بەو بوونەی کەسانی دیکە دەیانەوێت. شێوازی ناڕەسەنی، کە بە فینۆمینۆلۆجییانە ناوزەدم کرد، دیاردەیەکی مێژووییە و مرۆڤ لەبنەڕەتەوە یان لە بونیادە ئۆنتۆلۆجییەکەیدا نامۆ و ناڕەسەن نیە. هەموو تاکێک جیاواز و تایبەتمەندە. لەنێو کەسانی دیکەدا تایبەتمەندییەتێکەی و جیاوازییەکەی لەناودەچێت. لە کاتێکدا دەڵێم (داهێنان) پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ، ئەم پێشمەرجە بەبێ جیاوازی لەنێو بونیادی ئۆنتۆلۆجی هەموو تاکێکدا دەبینم. جیاوازییەکە لە بونیادە ئۆنتۆلۆجییەکەدا لەنێوان تاکێکی ڕەسەن و ناڕەسەندا نیە، بەڵکو لە دیاردە مێژووییەکەدایە. لەوێدا بوونێک داهێنەرە یان داهێنەر نیە، کە لە نێو کۆمەڵدا بە دوو شێواز مامەڵە لەگەڵ بوونی خۆیدادەکات: ڕەسەن و ناڕەسەن. مرۆڤی ڕەسەن دەستەڵاتی داهێنانی خۆی نەدۆڕاندووەو هەوڵدەدات خۆی ناوەڕۆک دابهێنێت. مرۆڤی ناڕەسەنیش خۆی بە خاوەنی دەسەڵاتی داهێنان(کە لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی ئەودایە) ناکات و لاسایی کەسانی دیکە دەکاتەوە. مرۆڤ داهێنەرە، بەڵام لەوانەیە داهێنەرانە نەژی. بوونی لەگەڵ کەسانی دیکەدا ناچاریدەکات داهێنەرانە لە بووندا نەبێت. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت، کە بوونێکی داهێنەر لەگەڵ کەسانی دیکەدا ناژی و لە کۆمەڵەوە

دوورەپەرێزەو تاکێکی تەنیایە. بوون لەگەڵ کەسانی دیکەدا پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە و مرۆڤ هەمیشە لەنێو کۆمەڵدایە. سەپاندنی شێوازی نارەسەنی بوون بەسەر مرۆڤدا ئەو مرۆڤە لە دەستەڵاتی داهێنان دادەبڕێت. بەپێچەوانەشەوە، بوونێکی ڕەسەن لەنێو کۆمەڵدا بوونێکی داهێنەرە. داهێنان، کەوابووە بە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بۆ بوونی مرۆڤ لە(هەیە و نیە)ی ئەم بوونەدایە. لەگەڵ دەربڕینی ئەم ڕاستییەدا بەرانبەر دوو کێشەی نێو مێتافیزیکی پارمەنیدس و ئەریستۆ دژانە ڕادەوەستین. کێشەی یەکەم، کە بە داهێنانەوە بەستراوە جەخت لەسەر پرۆسەی داهێنانی بوونێک لە نەبوونەوە دەکات. بۆ پارمەنیدس تەنیا بوون هەیەو(نەبوون) نیە. لێرەدا مەحاڵە باس لە داهێنان و گۆڕانیش بکرێت. ئەریستۆ لە پەرتووکەکەیدا ***On Interpretation*** یاسای ناسنامەIdentity یان non-Contradiction نیەی ناکۆکیاکان بەگرنگترین یاسای بیرکردنەوە و بنەڕەتی مێتافیزیک دادەنێت. بەگوێرەی ئەم یاسایە ناکرێت دوو لایەنی ناکۆک لە یەک کاتدا بە بوونێک بدرێت.[87] بۆ نموونە دەستەواژەی(بەفر سپیە)، (سپی)، کە بارە بۆ بارهەڵگری(بەفر) ناسنامەیەک بە بارهەڵگرەکە دەدات. ناگونجێت لە هەمانکاتدا بوترێت، کە بەفرسپیە و سپیش نیە. دەستەواژەکەی ئێمە بۆ واتای بوونی مرۆڤ، وەکو (بوونێکی هەیە و نیە) پەیڕەوی یاساکەی ئەریستۆ ناکات. بە بیروڕای من یاساکەی ئەریستۆ لایەنێکی ئەم بوونە دەردەخات و ڕووناکی ناخاتە سەر لایەنەکانی دیکەی. ئەمەش پەیوەندی بە دوو جۆر بۆچوونی مێتافیزیکی

[87] Aristotle. “On Interpretation” in *Complete Works of Aristotle*, vol.1, Section 6, p. 27.

جیاوازەوە هەیە.   بۆ چۆنیەتی تەفسیرکردنی بوونی مرۆڤ و بونیادە ئۆنتۆلۆجییەکەی دەگەڕێتەوە.

بەشی چوارەم
بوونی ڕەسەن و تراجیدیای (کۆتایی) و کات

شێوازی ناڕەسەنی لە بوونی مرۆڤدا فینۆمینۆلۆجییانەیە. شێوازێکە لەگەڵ پەیدابوونی مرۆڤدا ڕوودەدات و کەسانی دیکە بەسەر ئەم بوونەدا فەرزیدەکەن. مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەیدا و مامەڵە کردنی لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەشێت بکەوێتە ژێر کاریگەرێتی(ئەوان) و ئەوان بڕیار لەسەر شێوازی بوونی بدەن. لەپێشتریش باسمانکرد، لەگەڵ سەرهەڵدانی شێوازی ناڕەسەندا جیاوازییەکانی نێوان تاکەکان و تایبەتمەندێتی هەر یەکێک لەو تاکانە دەشاردرێنەوە و ڕێگە نادرێت سەرهەڵبدەن. دەستەڵاتی(ئەوان) دەبێت بە دەستەڵاتێکی داگیرکەر و تاک ناچار دەکات ملکەچی ئەو دەستەڵاتە بێت و واز لە تایبەتمەندێتی و پڕۆژەکانی بوونی بهێنێت و ببێت بە (ئەوان). لە نێو (ئەوان)دا جیاوازییەکان دەتوێنەوە و تاکەکان وەکو یەکدی بیردەکەنەوە و لە واتای بوون تێدەگەن و لە ڕاستی دەکۆڵنەوە. باوەڕی (ئەوان) دەبێت بە باوەڕی تاکەکە و (ڕاستی) ئەوانیش بە ڕاستی بۆ ئەو.[88]

---

[88] بە بیروڕای من شێوازی بوونی ناڕەسەن و دەستەڵاتی(ئەوان)، کە هایدیگەر نێگەتیڤانە باسیدەکات کێشەیەکی گرنگە بۆ تێگەیشتنمان لە بیروباوەڕی ڕامیاری هایدیگەر. لە ڕوانگەی ئەم بۆچوونەوە دەتوانین بڵێین، کە دەستەڵاتی(ئەوان) بۆ لەناوبردنی جیاوازی و تایبەتمەندێتی تاکەکان دەستەڵاتێکی ڕامیاری فاشیستانەیە و هایدیگەر دژی ڕادەوەستێت. ئەمەش

سڕینەوەی جیاوازییەکان و بەپەراوێزکردنی تایبەتمەندێتی تاکەکان لە بۆچوونی مێتافیزیکی دێکارتیدا جێگەی خۆی گرتووە و بووە بە کێشەیەکی بنەڕەتی لە بیرکردنەوەی فەلسەفی تازەگەرێتیدا. لە نەرێتی دێکارتیدا ناسنامەیەکی هەمەکی و نەگۆڕ بۆ بوونی مرۆڤ(بەگشتی) لایەنێکی فەلسەفی زەق و دیارە. لەم پێگەیەشەوە بیریارانی تازەگەری زەمینەیەکی پتەویان بۆ سەرکوتکردنی جیاوازییەکان خۆشکردووە. ناڕەسەنی و ڕەسەنی، نامۆیی و خۆ- ناسین لەگەڵ سڕینەوەی جیاوازییەکان و پێکەوەژیانی جیاوازییەکاندا سەرهەڵدەدەن. بیروباوەڕێکی فەلسەفی باوەڕی بە پێکەوەژیانی جیاوازییەکان نەبێت بیروباوەڕێکی خۆبەحەقزان و فاشیستە. هەڵوێستی فاشیستانە بە تەنیا دیاردەیەکی ئایدۆلۆجی فەلسەفی یان ڕامیاری نیە، کە ڕێز بۆ جیاوازییەکان دانانێت و لە ناویاندەبات. ئەگەر تاکێکیش هەوڵی داگیرکردنی بەرابنەرەکەی بدات و جیاوازییەکانی نێوان خۆی و بەرانبەرەکەی بسڕێتەوە ئەو تاکە فاشیستە. نموونەی ئەم جۆرە هەڵوێستە فاشیستانەیە بە ئاشکرا لەنێوان کۆمەڵێکی سەر بە کەلتوورێکی خێڵگەری و ئایینی یان لە نێوان نێرینە و مێینەی کۆمەڵدا دەبینرێت. لایەنە داگیرکەرەکە بێ ئاوەڕدانەوە لە بوونی بەرانبەرەکەی بەهاکانی خۆی بەسەردا دەسەپێنیت و هەموو ئەو شتانە حەرام دەکات، کە خۆی حەزیانلێناکات و لە بەرژەوەندی ئەودا نین. لایەنە داگیرکراوە ناڕەسەنەکەش بەها بەسەردا

بەڵگەیەکە بۆ دوورخستنەوەی فەلسەفەی هایدیگەر لە ئایدۆلۆجی نازییەکانەوە، کە لە بەشێکی دیکەی ئەم نوسراوەدا زیاتر ڕوونیدەکەمەوە.

سەپێنراوەکان بە بەهای خۆی دادەنێت و خۆی بە بابەتێکی حازلێکراو بۆ داگیرکەرەکەی دادەنێت. لەژێر بارودۆخی نەرێی داگیرکردندا بوونە نارەسەنەکە داهێنەرانە ناژی. نکۆڵی لە جیاوازی و تایبەتمەندێتی خۆی دەکات و لە هەمانکاتیشدا خۆی دەکات بە(بابەت) بۆ(ئەوان). بابەتیش، بەپێچەوانەی (خۆ)وە خاوەنی (چییەتی)یەکی نەگۆڕە. لێرەدا بەنارەسەنکردنی تاک گواستنەوەیەکی فینۆمینۆلۆجی (مێژوویی) تاکە لە(خۆ)وە بۆ (بابەت). بەبابەتکردنی خۆ و بە نامرۆڤکردنی مرۆڤە.

ئەگەر لە پەیوەندی نێوان نێر و مێدا، کە لەپێشتر ئاماژەمان بۆ کرد، مێیەک بە تەنیا خواستی ئەوە بکات نێرەکەی بەرانبەری حەزیلێبکات و لێی ڕازیبێت ئەوا ئەو مێیە خۆی کردووە بە بابەت بۆ نێرەکە و بوونی خۆی، وەکو(خۆ)یەکی ئاگامەندو جیاوازو تایبەتمەند خستۆتە پەراوێزی پەیوەندییەکەوە. لە بیریچۆتەوە، کە ئەو مرۆڤە یان خۆیە و نابێت بە بابەت. بەڕەسەنبوونی بوونێکی نارەسەن گەڕانەوەی ئەو بوونەیە بۆ(خۆ) و باوەڕهێنانە بە تایبەتمەندێتی و جیاوازییەکانی لەگەڵ بوونەکانی دیکەدا. لەبەرئەوەی بەنارەسەنبوون لە ئاڵوگۆڕکردنی بونیادی ئۆنتۆلۆجی مرۆڤدا نیە ئەوا گۆڕانی فینۆمینۆلۆجییانەی شێوازەکانی بوون کارناکەنە سەر زەمینە ئۆنتۆلۆجییەکە. (دازاین) لە هەرچ شێوازێکی بووندابێت، ڕەسەن یان نارەسەن، ئاگامەندو ناتەواوە. بۆ گۆڕانی شێوازی بوونی لە نارەسەنییەوە بۆ ڕەسەن پێویستە دازاین ڕاستی بوونی خۆی بناسێتەوە و بزانێت، کە بوونێکی جیاوازو تایبەتمەندی هەیە. یەکێک لەو هۆکارانەی دازاین بە ئاگا بهێنێتەوە و بەرەو ڕەسەنی پەلکێشی بکات ڕاوەستانێکی ئاگامەندایە لەبەردەم تراجیدیای بووندا. دازاین بوونێکی کاتی و

بڕاوەی هەیە و کۆتاییەکەی حەتمییە. لەبەر ئەمەشە بە نیگەرانییەوە لەنێو جیهاندا لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەژی.

کۆتایی دازاین لە بڕانەوەی ڕووداوەکان و هەبووەکانەوە جیاوازە. یەکەم، کۆتاییەکە تراجیدیانە چونکە مرۆڤ بە ئاگاوە بەرەو کۆتاییەکەی دەڕوات. دووەمیش کۆتایی دازاین بڕانەوەیەکی هەمیشەییە و لە گەڕانەوە بەدەرە. بۆ نموونە دەڵێین بارانەکە وەستا یان فلیمەکە تەواو بوو. باران جارێکی دیکە دەبارێتەوە و دەتوانین چەند جارێکیش فلیمەکە ببینینەوە. بەڵام ، کە مرۆڤ مرد، جارێکی دیکە ناگەڕێتەوە.

> ئەو(کۆتایی) یەی باسیدەکەین، ئاماژە بۆ دازاین،
> وەکو بوونێکی بڕاوە ناکات { *Zu- Ende- Sein* } ،
> بەڵکو دەمانەوێ بڵێین، کە ئەم بوونە ڕوو لە کۆتاییە
> { *Sein Zum Ende* }. مردن شێوازی ئەم بوونەیە و
> لەگەڵ یەکەم ساتی بوونیەوە دازاین بووە بە خاوەنی
> ئەم شێوازە و ئەوەندەش پیرە، کە بمرێت.[89]

لێرەدا بۆ ڕوونکردنەوەی جیاوازی نێوان مردنی دازاین و وەستانی باران. هایدیگەر دوو زاراوەی جیاوازی بەکارهێناوە، (بوونی بڕاوە) *Zu- Ende- Sein*و بوونێکی(ڕوو لە کۆتایی) یان (بەرەو کۆتایی) *Sein Zum Ende*. ئاگایی و ناتەواوی دازاین واتایەکی تایبەت بە کۆتایی ئەم بوونە دەدەن. دازاین ناتەواوە و لە ناوەڕۆک بەدەرە و

[89] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 289.

بەردەوام هەوڵی خۆتەواوکردن دەدات. ئەم هەوڵدانە بەردەوامە بە درێژەدانی ژیانی خۆگەیاندنە بە کۆتایی چونکە خۆتەواوکردن و دامەزراندنی ناوەڕۆکێکی پڕ لە کۆتاییدا دەستدەکەوێت. ژیانی ئەم بوونە ناتەواوە، بەم شێوەیە، بەم بونیادە ئۆنتۆلۆجییەوە، ڕەوت و گۆڕانکارییەکی بەردەوامە بەرەو کۆتایی. هەرچەندە دازاین هەمیشە لەبەردەم مردندا ڕاوەستاوە، بەڵام نایەوێت ئێستا بمرێت، هێشتا خۆی تەواو نەکردووە و پڕی بە ناوەڕۆکی نەداوە. ئەو هەیە و نەبووە بەو شتەی خۆی دەیەوێت. کەوابوو، توێژینەوەکەمان لە واتای کۆتایی بۆ بوونی دازاین جیاوازترە لە باسکردن لەسەر ڕاوەستانی باران و تەواوبوونی فلیمەکە. دازاین بە ئاگاوە دەیەوێت خۆی تەواوکات، ئەمەش دازاین بەو کۆتاییە تراجیدیایە دەگەیەنێت، کە بە(مردن) ناوزەدی دەکەین. لەم ڕووەوە، بوون- بەرەو- کۆتایی بوونە بەرەو خۆتەواوکردن. لەگەڵ کۆتاییهێناندا بوونی دازاین پڕو تەواو دەبێت. ئەمەش شێوازێکی دیکەی بوونی دازاین، وەکو بوونێک، کە پێش خۆی دەکەوێت و ڕوو لە داهاتوو دەکات، دەردەخات.

تەواوبوون لەم کۆتاییە تراجیدییەدا گەیشتن بە دوا پلەی(تەواوکۆیی) نیە. لە هیچ قۆناخێکی بووندا دازاین خۆی بە پڕ و تەواو دانانێت و هەمیشە بەم هەژارییەوە دەژی. لەگەڵ مردندا دازاین ناتوانێت لەوە زیاتر پێش خۆی بکەوێت و ڕوو لە داهاتوو بکات. مردن کۆتایی بە پڕۆژە و داهێنانەکانی دەهێنیت و تەواویدەکات. لێرەدا، لەگەڵ کۆتاییهێناندا پێناسکردنی ئەم بوونە دەگونجێت و بە تەواوی دەناسرێت چونکە بوونی دەبێت بە(هەبوو)، وەکو بوونی مێزەکە بەچی دیکە نابێت. (هەیە و نیەی) دازاین

دەبێت بە هەیەیەکی نەگۆڕو چەقیو. دەبینین بە دوو شێوە دازاین خەسڵەتی بنەڕەتی خۆی، وەکو بوونێکی ئاگامەند و ناتەواو وندەکات؛ لە کاتێکدا ناڕەسەنانە دەژی و هەروەها بە مردنیش. لە هەردوو شێوەکەدا (دازاین) دەستەڵاتی داهێنان دەدۆڕێنێت و دەبێت بە(هەبوو). بەڵام جیاوازی نێوان ئەم دوو شێوەیە لەوێدایە، کە دازاینێکی ناڕەسەن دەتوانێت بۆ ڕەسەنی بوونی بگەڕێتەوە بەڵام لە مردن دەربازنابێت.

مردن بە جۆرێکی دیکە بوونێکی ناڕەسەن بەرەو ڕەسەنیەت دەگەڕێنێتەوە. ئەویش لە ڕوودانی مردنەکەدا نیە و بە تێگەیشتنە لە واتای بوون، وەکو بوونێک بەرەو کۆتایی و حەتمییەتی تراجیدیای بڕانەوە. بوونی ناڕەسەن لە جیاوازی و تایبەتمەندێتی و تاکی خۆی بێئاگایە. وەستانی لەبەردەم مردندا یان ئاگاهاتنەوەی لەم تراجیدیایە دەیگەیەنێت بەو باوەڕەی، کە ئەو(تەنیا) و بەبێ کەسانی دیکە ڕووی لە مردنە و تامی تراجیدیاکە دەکات. کەسانی دیکە ناتوانن تراجیدیاکەی بوونی بگۆڕن. لە مردندا (دازاین) ڕووبەڕووی بوون بە تەنیا دەبێتەوە. مردنی ئەو (گونجاندنەیە)، کە دازاین لەنێو جیهان هەڵدەکێشێت و هەموو پەیوەندییەکانی لەگەڵ دازاینێکی دیکەدا دەپچڕێنێ. ئەم گونجاندنە نا- پەیوەندییە حەتمییە.[90]

[90] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 294. زاراوەی(گونجاندن) م بۆ Possibility داناوە و مەبەستی هایدیگەر لەوەدایە، کە مردن ئەشێ ڕووبدات، هەروەها پڕۆژەکانی بوونیش بە Possibility دادەنێت.

لەم ئەزموونەدا یان تێگەیشتن لە تراجیدیاکە تاک بە تەنیا ڕادەگرێت و تایبەتمەندێتی بوونی خۆی و جیاوازییەکانی بۆ دەردەکەون. تراجیدیاکە، هەیدیگەر گوتەنی، هەموو پەیوەندییەکانی مرۆڤ لەگەڵ بووندا هەڵدەوەشێنێتەوە و دەیانبڕێت. ئەگەر مرۆڤ لە هەموو ژیانیدا لەنێو تۆڕی پەیوەندییەکاندا ژیابێت و هەمیشە بەم پەیوەندییانەوە خۆی ناساندبێت، لە مردندا بیر لەو پەیوەندییانە ناکاتەوە و بە(تەنیا) بەبێ کەسانی دیکە دەمرێت. کەسانی دیکە ناتوانن گۆڕانکاری بە گەیشتن بەو کۆتاییە بهێننەکایەوە. بێگومان نکۆڵی لەوەناکرێت، کە نەخۆشێک پاش تیمارکردنی لەلایەن پزیشکەوە لە مردن ڕزگاری دەبێت. پێویستە ئەو پرسیارەش بکرێت، ئایا ئەو نەخۆشە لە مردن ڕزگاری دەبێت یان کاتی مردنەکەی دوادەخرێت؟ مرۆڤ لە مردن ڕزگاری نابێت. ئەو بوونێکی تراجیدی هەیە و بڕاوەیە. ئەم نەبوونەی لێرەدا باسیدەکەین لایەنێکی گەورەیە لە بوونیدا. ئەو بوون و نەبوونە. لە نەبوونەوە هاتۆتە بوونەوە و لەم بوونەوە بەرەو نەبوون دەڕوات. بە گەیشتن بەم نەبوونە ناوەڕۆکی تەواو دەبێت و دەبێت بە خاوەنی چییەتیەکی نەگۆڕ. بوونی کۆتایی ئەگەر بەشتێکی گونجاو دابنرێت ئەوا گونجاندنی مردن لەگەڵ خۆیدا گونجاندنی هەموو پڕۆژەکانی داهاتوو دەپێچێتەوە و کۆتاییان پێدەهێنێت. ڕێگە نادات دازاین لەوە زیاتر ببێت بە شتێکی دیکە و پڕۆژەکانی دابهێنێت. مردن دەبێت بە دوا پڕۆژەیەکی گونجاوی حەتمی لە بووندا، کە هەموو کەسێک بیەوێ و نەیەوێ دەبێت پێیبگات.

خسڵەتێکی دیکەی ئەزموونی وەستان لەبەردەم تراجیدیای بووندا،

بێجگە لە پەیوەندییە نا- پەیوەندییەکان بە کەسانی دیکەوە، گەڕانەوەیە بۆ (دوودڵی). لەپێشتر لەو خاڵە دواین، کە هایدیگەر(ترس) بە بوونی ناڕەسەن و(دوودڵی) بە بوونی ڕەسەنەوە گرێدەدات. مرۆڤی ناڕەسەن ترسنۆکە، لەبەر ئەمەشە(تەسلیم) بووە و سازش بۆ دەستەڵاتە داگیرکەرەکە دەکات. بەپێچەوانەی ئەمەوە، بوونی ڕەسەن چاو نەترسە، بەڵام لە ئاستی بووندا بەگشتی(دوودڵە). ئەو دەزانێت خۆی خاوەنی پرۆژەو بەهاکانی بوونیەتی بۆیە پێش هەڵبژاردنی پرۆژەیەک و بڕیاردان لەسەر دامەزراندنی دوودڵە. مردنیش جارێکی دیکە ئەم دوودڵییە لای دازاین پەیدادەکاتەوە. دازاینێک بیر لە مردن بکاتەوە یان لەبەردەم ئەو ئەزموونەدا ڕاوەستابێت، (کە هەموو کاتێک لەبەردەم ئەم ئەزموونەدایە) لە ئاستی بووندا دوودڵە. ئەو پرسیارەی لێرەدا خۆی دەسەپێنێت ئەوەیە، چۆن بزانین دەمرین، کە هێشتا بەو ئەزموونەدا تێنەپەڕیوین؟ یان چی لەبارەوە دەزانین؟ ئەگەر لەبەستێنێکی ئەزموونگەرانەوە بڕوانینە ئەم دوو پرسیارە ناتوانین وەڵامیان بدەینەوە. ئێمە هەتا ئەو ڕادەیەی دەژین خاوەنی ئەزموونی مردن نین. کاتێکیش دەمرین لێرە نین تاکو لەو ئەزموونە بدوێین. لەگەڵ ئەمەشدا هەندێک زانینمان لەبارەوە هەیە. دازاینێک مردنی دازاینێکی دیکە دەبینێت. باشتروایە بڵێین، کە کەسێکی دیکە پێش ئێمە دەمرێت. ئێمەش لە ناشتنی بەشداری دەکەین و دەزانین ئەو کەسە جارێکی دیکە نابینینەوە. بەڵام ئەمە تێگەیشتنی مردنە لە دەرەوەی ئەزموونی مردندا. بۆ ئەوەی لە ناوەڕۆکی ئەزموونەکە بە تەواوی تێبگەین دەبێت بمرین. ئەی ئەوە جۆرێک لە زانین نیە، کە مرۆڤ دەزانێت دەبێ بمرێت؟ مرۆڤ، لەوانەیە، لە دامەزراندنی پرۆژەیەکیدا، لە سەرکەوتنێک، لە

بینینی هاوڕێیەکی، لە گەشتێک، لە گەڕانەوەی بۆ نیشتمان دڵنیانەبێت. بەڵام دڵنیایە لەوەی، کە دەمرێت. مردن بۆ بوونێکی ڕەسەن، وەکو پڕۆژەکانی دیکە خۆی دەرناخات. ئەم پڕۆژەیە دواپڕۆژە و ڕێگری سەرهەڵدانی پڕۆژەکانی دیکەیە. پڕۆژەیەکە، کە کۆتایی بە پڕۆژەدانان دەهێنێت. بوونە ڕەسەنەکە تەواو و پڕدەکات. مەبەستی من لێرەدا ئەوە نیە، کە تەنیا بوونێکی ڕەسەن دەمرێت. مردنی بوونی ڕەسەن لە مردنی بوونی ناڕەسەنەوە جیاوازە. بوونێکی ڕەسەن ئەزموونێکی ناوەکی لەگەڵ مردندا هەیە و بە دواپڕۆژەی دادەنێت. بۆ ئەو بەم پڕۆژەیە کۆتاییەکی بنبڕ بە بوونی خۆی لەنێو جیهان و لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەهێنێت و بەئاگاوە و دوودڵییەوە ڕووبەڕووی ئەم پڕۆژە بنبڕە تراجیدییە دەبێتەوە. ئەگەر بۆ پزیشکێک مردن لە وەستانی دڵدابێت، بۆ ئەم بوونە ڕەسەنە لە گەیشتن بە وێرانە خاکی نەبوون و کۆتایی بوونیدایە لەنێو جیهاندا. مردن کۆتایی بوون و جیهانە و (نەگونجاندنی گونجاوەکانە).[91]

مردن بۆ بوونێکی نارەسەن لە نێو سترەکچەری کەلتوورە بازاڕییەکەی (ئەوان)دا ڕووداوێکی ڕۆژانەیە. (ئەوان) جیاوازی و تایبەتمەندی تاکەکانیان لە ناوبردووە و تاکەکان لە یەکدی دەچن و جیاوازییان لەنێواندا نەماوە. مردنی تاکێک ڕووداونێکی تراجیدی نیە یان لەناوچوونی تاکێکی جیاوازو تایبەتمەند نیە، کە کەسێکی دیکە نەتوانێت جێگەی بگرێتەوە یان، وەکو ئەو پەیدانەبێتەوە. بوونە ناڕەسەنەکان بە نا- مرۆڤ کراون و لە پەیوەندی و خسڵەتە

---

[91] هەمان سەرچاوە.

مرۆڤانەکان دابڕاون. کەلتووورە بازاڕی و سەرکوتکەرەکە ئەوانی کردووە بە کەلوپەل. هەموو بەبێ جیاوازی وەکو یەک دەور دەبینن و جێگە پڕدەکەنەوە. ئەگەر جێگەیەک بە مردنی یەکێک چۆڵ کرا، ئەوا یەکێکی دیکە هەیە ئەو جێگەیە پڕبکاتەوە. دەستەڵاتی داگیرکەری کەلتووری بازاڕی بیر لە بوون و ویستی تاکەکان ناکاتەوە و بەگوێرەی بەرژەوەندییەکانی خۆی مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات.[92] مردنی تاکێک لەوێدا هەستی پێدەکرێت، کە زیان بە بەرژەوەندییەکانی دەستەڵاتە داگیرکەرەکە یان(ئەوان) بگەیەنێت. ئەگەر مردن(گونجاندنی) بوون بێت، دەبێت پڕۆژەی ئەو بوونەش بێت. تاکو ئەوڕادەیەی کەسێک (مردن) دەکات بە پڕۆژەو لەپێش وەختا ئەو پڕۆژەیە بە ئەنجام دەگەیەنێت دەتوانین مردن بەپڕۆژە دابنێین. مرۆڤ لەوێدا سەربەستە خۆی کاتی مردنەکەی پێشتر بخات و بڕیاربدات ئێستا بمرێت.

بەڵام هەرگیز ناتوانێت هەڵبژێرێت، کە نەمرێت. کۆتایهێنان بە بوون حەتمییە و نەگۆڕە. بە بۆچوونی من، بەپێچەوانەی بۆچوونەکەی هایدیگەرەوە، بوون-بەرەو-مردن یان کۆتایهێنانە

[92] گوایە زستانی ئەمساڵ لەم شارەی منی تێدادەژیم (ماڵبۆرن) زۆر سارد دەبێت و خەڵکێکی زۆر توشی نەخۆشی ئەنفۆلۆنزا دەبن. دەوڵەت داوا لە خەڵکی دەکات ڕووبکەنە خەستەخانەکان و خۆیان بکوتن. ئەگەر بە وردی بڕوانینە ئەم کێشەیە دەبینین، کە دەوڵەت لەبەر نیگەرانی بۆ خەڵکی بەم کارە هەڵناسێت. گوایە خەرجی بۆ دەرمان و چارەسەرکردنی ئەوانەی توشی ئەم نەخۆشییە دەبن و لە ماڵەوە دادەنیشن و ناچن بۆسەرکارەکانیان لەوە زۆرترە، کە دەولەت بەبێ پارە خەڵکی دژی نەخۆشییە بکوتێت. لێرەدا دەوڵەت بیر لە بەرژەوەندی ئابووری خۆی دەکاتەوە نەک ژیانی خەڵکی.

تراجیدییەکە، وەکو بوون-لەنێو-جیهان و لەگەڵ- کەسانی دیکەدا، پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ مرۆڤ نەک (گونجاندن Possibility). لە کاتێکدا مردن دەبێت بە Possiblity، کە بتوانین بڵێین(مردن) ڕوودانێکە دەشێت، یان لەوانەیە دازاین بمرێت. پڕۆژەکانی بوون، کە بە گونجاو Possibility هایدیگەر ناوزەدیاندەکات ڕوودانێکی حەتمی نین و سەربەستانە مرۆڤ هەڵیاندەبژێرێت. بۆ نموونە بوون بە شاعیر پڕۆژەیەکی بوونە کەسێک هەڵیدەبژێرێت هاوکات ئەو کەسە دەتوانێت پڕۆژەکە هەڵوەشێنێتەوە. پڕۆژەی(مردن) تەنیا لەلایەکەوە بەستراوە بە سەربەستی مرۆڤەوە. لەولایەنەوە، کە مرۆڤ دەتوانێت خۆی بکوژێت، نەک مردن ڕەتبداتەوە. من(بوون-بەرەو- مردن) بە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بۆ بوونی مرۆڤ دادەنێم. مادامەکی مرۆڤ هەیە، ئەوا دەبێت بمرێت. بوونی مرۆڤ لەنێو جیهاندا بوونە بەرەو مردن. بێگومان هایدیگەر لەو باوەڕەدایە بوونی مرۆڤ بوونێکە بەرەو مردن، بەڵام مردن بە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی دانانێت و بە دوا گونجاو یان(ناگونجاندنی گونجاوەکان) دایدەنێت.

بەڵگەکانی من بۆ سەلماندنی بۆچوونەکەم سەبارەت بە دانانی مردن بە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بۆ بوونی مرۆڤ ئۆنتۆلۆجییانە و فینۆمینۆلۆجییانەیە. بەڵگەی یەکەم لەسەر زەمینەی بونیادی ئۆنتۆلۆجی ئەم بوونە ڕادەوەستێت. لەو پێگەیەوە دەکەوێتەگەر، کە بوونی مرۆڤ لە بنەڕەتەوە بە کاتی و ناتەواو دادەنێت. مرۆڤ بەپێچەوانەی هەبووەکانەوە لە گۆڕانکارییەکی بەردەوامدایە. بەڵام بەردەوامییەکەی هەناسەکورت و بڕاوەیە چونکە بوونێکی کاتیی هەیە. مەبەستمان لە بوونی کاتی مرۆڤ ئەوە نیە، کە ئەم

بوونە لەنێو کاتدایە. (کات) پانتایی نیە تاکو مرۆڤی تێدابێت، بەڵکو بوونی مرۆڤ کاتە یان بوونێکی بڕاوەو دینامیکە، کە هەرگیز وەکو خۆی نامێنێتەوە و کۆتاییشی پێدێت. کات بۆ ئەم بوونە، لەم بونیادە ئۆنتۆلۆجییەوە واتایەکی جیاوازی هەیە و لە واتای کات بۆ هەبووەکان جیادەبێتەوە. لەلایەکەوە ڕەوتی دینامیکی ئەم بوونە بەرەوپێشەوەچوون و بوونە بەرەو تەواوکۆییە، لەلایەکی دیکەوە گەیشتن بە تەواوکۆیی مەحاڵە و ڕەوتە دینامیکییە ئاگامەندانەکە بە کۆتاییەکی حەتمی دەگات، کە دەبێت بە دوا ویستگەی گەشەکردنەکە. لەم ڕوانگەیەوە دەبینین مرۆڤ نیە بەم ڕەوتە دینامیکیەدا بەرەو تەواوکۆیی نەڕوات و لە ویستگەیەکدا کتوپڕ کۆتایی بە گەشتەکەی نەیەت. بێگومان ئەم توێژینەوەیەمان بەسەر شێوازی بوونی ڕەسەندا دەسەپێت و لەمەڕ بوونی ناڕەسەن نادوێت. بۆچوون و تێگەیشتنی ناڕەسەنانەی بوونی ناڕەسەن بۆ واتای کات و ڕەوتە دینامیکییەی بوونی مرۆڤ دەگۆڕێت. لەشێوازی بوونی ناڕەسەنانەدا تایبەتمەندێتی بوونی تاکەکان گوم دەبێت و لە مردنی ئەم بوونانەشدا گۆڕستانێکی پڕگۆڕی بێ ناوونیشان دادەمەزرێت. مردنی تاکێک لە(ئەوان)، وەکو مردنی هەموو تاکێکی دیکە دەبێت بە ڕووداوێکی ئاسایی ڕۆژانە. هەموو تاکێکیش بەپێی نەریتی بازاڕی و باو دەنێژرێت و لەبیردەچێتەوە. بەڵگەی فینۆمینۆلۆجییانە، کە لێرەدا ئاماژەم بۆ کردووە، وابەستە بە ئەزموونی ڕۆژانەمان لە ئاستی مردنی کەسانی دیکەدا. ڕۆژانە هەواڵی مردنی کەسانی نزیک و دەوروبەرم بە من دەگات یان لەبەرچاوی من دەمرن. مردنەکەشیان کۆتاییەکی بنبڕی ئەو بوونەیە و ناگەڕێتەوە. مردنی تاکێک ماڵئاواییەکی کاتی نیە. کەسانی دیکەش، وەکو من بوونێکی ئاگامەندن و مرۆڤن. لەم

لێکچونەوە (Analogy) دەگەمە ئەو باوەڕەی، کە مرۆڤ دەمرێت و کۆتایی بە بوونی دێت. هەرچەندە من هێشتا زیندووم، بەڵام دڵنیام لەوەی، کە مادامەکی منیش هەم ئەوا دەبێت بمرم. من لێرەدا بەڵگە فینۆمینۆلۆجییەکەم خزانۆتە نێو سیلۆجیزمێکی (Syllogism) لۆجیکمەندانەوە، کە بە ڕێگەی دوو پێگەوە، یەکێکیان هەمەکی و ئەوی دی هەندەکی، بە ئاکامێکی دروست گەیشتوم.[93] ئەم بەڵگە فینۆمینۆلۆجییە، لەبەر ئەوەی لە دەرەوەدا دەڕوانێتە مردن لەوانەیە ئەو ڕەخنەیەمان بێتەپێش، کە گوایە ڕوانینێکی دەرەکی بۆ مردن نارەسەنانەیەو ئەوە ناگەیەنێت، کە دازاین توانیویەتی ڕەسەنانەو لەناوەوە لەو ئەزموونە تێبگات. ئەم ڕەخنەیە تاکو ڕادەیەک دروستە و هایدیگەریش لە شیکردنەوەکەیدا بۆ مردن لەلای دازاینی نارەسەن ئاماژەی بۆ کردووە. تێگەیشتن لە ڕاستی لە دەرەوە یان لەناوەوەی ئەو ڕاستییەدا دوو ڕێگەن جیاوازی بنەڕەتییان لەنێواندا هەیە. دازاین، ئەگەر لە شێوازێکی بوونی ڕەسەندا بێت لە دەرەوەی ڕاستی ناژی و (لە نێو ڕاستیدا) یە.[94]

---

[93] ئەم جۆرە سیلۆجیزمە لە لۆجیکی ئەریستۆدا دوو پێگەو ئاکامێکی هەیە. پێگەیەکیان هەمیشە دەستەواژەیەکی هەمەکییە، چونکە بەگوێرەی یاسای لۆجیکی ئەریستۆ ناکرێت ئاکامێکی دروست لە دوو دەستەواژەی هەندەکی دەربهێنرێت. باشترین نموونەی ئەم جۆرە سیلۆجیزمەش ئەمەیە: هەموو(ئەلف) ە کان (ب) ێن. (ج) یمیش (ئەلف) ە. کەوابوو، (ج) یمیش (ب) ێیە. بڕوانە:

Aristotle. "Prior Analaytics", in *Complete Works of Aristotle*, vol. 1, p.41.

[94] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 300.

ڕاستی و ڕاستی ناسین خەسڵەتێکی بوونی ڕەسەنانەیە. دازاین، تاکە بوونێکە بە دوای ڕاستیدا دەگەڕێت و دەیدۆزێتەوە. بەبێ گەڕانی دازاین بە دوای ڕاستیدا، ڕاستی لە خۆیەوە دەرناکەوێت. خۆدەرخستنی ڕاستی بوون لە هەرچ فۆرمێکدا بێت بۆ دازاییینە و دازاینیش بوونە لەنێو ڕاستییەکەدا. بوونی دازاین لەنێو ڕاستیدا و خۆدەرخستنی ڕاستی بۆ دازاین دوو لایەنی لە یەکدی دانەبڕاون و هەردووکییان سەربە داکەوتی بوونن. دازاین لەنێو ڕاستیدا دەستەڵاتی دۆزینەوە و زانینی ڕاستی بە دازاین دەدات و ئەم بوونە دەکات بە خاوەنی ڕاستی و دەیگەیەنێتە دڵنیایی.

> لە بنەڕەتەوە دازاین لەنێو ڕاستیدایە. دڵنیاییش لەسەر زەمینەی ڕاستی دادەمەزرێت. وشەی "دڵنیایی"، وەکو "ڕاستی" دوو واتای هەیە. لە ڕاستیدا دازاین ڕوو لە دەرخستنی ڕاستییەکە دەکات و ڕاستییەکەش خۆی بۆ دازاین دەردەخات. بەهەمان شێوەش، لە دڵنیاییدا دازاین دڵنیادەبێت و دڵنیابوونەکەشی سەبارەت بە شتێکە، کە لێی دڵنیادەبێت.[95]

هەروەها بڕوانە:

Rodolphe Gasche. "Tuned to Accord: On Heidegger's Concept of Trurh", in *Heidegger Toward the Turn,* (ed.) James Risser, New York: State University of New York Press. 1999. P. 47.

[95] هەمان سەرچاوە.

ئەگەر دازاین لەنێو راستیدا بژی و پەیوەندییەکی دەرەکی بە ڕاستییەوە نەبێت دڵنیابوونەکەشی لەو ڕاستییە ڕەسەنانەیە. بوونێکی ڕەسەن، ئەگەر ویستی ڕوانینێکی فینۆمینۆلۆجییانەشی بۆ مردن هەبێت، ئەوا ئەو ڕوانینە باوەڕو دڵنیابوونی داگیرناکات و ڕەسەنانە دەڕوانێتە مردن و بەڕاستییەکی بوونی خۆی دادەنێت، کە تیایدا دەژی. بەپێچەوانەی ئەمەشەوە (دڵنیایی) لە ڕاستی مردن لەنێو بوونە ناڕەسەنەکاندا لە دەرەوەی بوونیاندا پەیدادەبێت. بوونێکی ناڕەسەن خاوەنی راستی و دڵنیایی خۆی نیە. هەموو ڕاستی و بەهایەکی لە دەرەوەیدا(ئەوان) پێکیانهێناوە. لەم ڕوانگەیەوە بوونێکی ناڕەسەن دڵنیایە لەوەی دەمرێت چونکە(ئەوان) دەڵێن هەموو تاکێک دەمرێت. ئەو دەزانێت مردن هەیە چونکە(ئەوان) باوەڕیان بەو ڕاستییە هەیە. بەم شێوەیە بوونی ناڕەسەن لەنێو سترەکچەرە فینۆمینۆلۆجییەکەیدا بۆ ناسینی ڕاستی بۆ سەنتەر و سەرچاوەیەکی ژوور ئەو سترەکچەرە دەگەڕێتەوە. داوا لەو سەرچاوەیە دەکات(ڕاستی) پێبناسێنێت. ئەو سەرچاوەیەش دەستەڵاتێکی (نەناسراو)[96] و داگیرکەرانەی (ئەوان) ە. ڕاستی مردن، وەکو هەواڵەکانی نێو ڕۆژنامەکان و دەنگو باسی ڕۆژانەی سەر تەلەفزیۆن و ویستگەی ڕادیۆکان هەموو کەسێک دەیزانێت و باوە. هەموو کەسێکیش لە(ئەوان) دەتوانێت باسیبکات.

لێرەدا دەمەوێت لە چەند خاڵێکدا توێژینەوە بوونگەرایەتییەکەی هایدیگەر لەسەر مردن کۆبکەمەوە. یەکەم، بوونی مرۆڤ ڕەوتێکی

[96] مەبەستم لە(نەناسراو) ی ئەم دەستەڵاتەی سەنتەری سترەکچەرەکە ئەوەیە، کە دەستەڵاتی تاکە کەسێکی ناسراو نیە.

دینامیکییە بەرەو کۆتایی و لە بنەڕەتەوە یان لە سەرەتاوە ئەم بوونە بەو کۆتاییەوە پەیدابووە. دووەم گەیشتن بەو کۆتاییە بوونی مرۆڤ پڕوتەواو دەکات و لە هەموو پڕۆژەکانی داهاتووی ڕووتدەکاتەوە. چییەتی مرۆڤیش بە گەیشتن بەم کۆتاییە پێناسدەکرێت. سێیەم، کۆتایهێنان بە بوونی مرۆڤ هەمیشەییە و گەڕانەوەی نیە. چوارەم لەگەڵ گەیشتن بە کۆتایی مرۆڤ هیچ پەیوەندییەکی بە جیهان و کەسانی دیکەوە نامێنێت و خۆی بە تەنیا دەبێت بە خاوەنی ئەو ئەزموونە. پێنجەم مرۆڤ لە ڕاستی(بوونی- بەرەو-کۆتایی) دڵنیایە.

مردن کێشەیەکی گرنگە لە ژیانی مرۆڤدا و لە ڕووە ئۆنتۆلۆجییەکەشەوە لایەنی (نەبوون) ی ئەم بوونەیە. بونیادی ئۆنتۆلۆجی مرۆڤ لە فەلسەفەی بوونگەرایەتیدا جیاوازییەکی بنەڕەتی لەنێوان مردنی ئەم بوونە و هەبووە زیندووەکانی دیکە دیاریدەکات. هەروەها، واتای مردنی مرۆڤیش لەشێوازی بوونی ڕەسەنەوە بۆ ناڕەسەن دەگۆڕێت. گرنگی مردن بۆ مرۆڤ یەکێکە لەو هۆکارانەی هایدیگەر و بیریارانی دیکەی بوونگەرایەتی نەتوانن ئاوەڕی لێنەدەنەوە و لە واتاکەی نەکۆڵنەوە. لەم هۆکارەش گرنگتر ئەوەیە، کە بە دیدی هایدیگەر، بوون- بەرەو- کۆتایی و ئاگابوون لە مردن بوونێکی ناڕەسەن و نامۆ بۆ تایبەتمەندی و جیاوازییەکانی بوونی خۆی دەگەڕێنێتەوە. یارمەتی ئەو بوونە دەدات خۆی وەکو تاکێکی جیاواز دابنێت. سەرهەڵدانی جیاوازییەکان لە دامەزراندنی بوونی ڕەسەنانەدا پێویستە. لەگەڵ هەستکردن بە ڕەسەنیەت و ناسینەوەی جیاوازییەکان و تایبەتمەندی بوون، تاکی ناڕەسەن و نامۆ هەوڵدەدات ڕەسەنانە بژی. هەوڵدانەکەی پرۆسەیەکی ئاگامەندی ئاڵۆز و مێژووییە. پرۆسەیەکە بەبێ

بەرەنگاری و ڕووبەڕوو بوونەوە سەرهەڵنادات.

بوونی ڕەسەن بەرەنگارییە. جەنگێکی بەردەوامە لە پێناوی مانەوەی ئەو شێوازەی بوون و گەیشتن بەو ناوەڕۆکەی بوونە ڕەسەنەکە دەیەوێت بیگاتێ. دازاین هەمیشە لەنێو بەرەنگاریدایە و جەنگاوەرە.[97] تەنانەت هایدیگەر لەکۆڕەکانیدا لەسەر هیراکلایتس بایەخێکی زۆری بە زاراوەی(بەرەنگاری)،(جەنگ)، *Polemos* داوەو واتاکەی ڕوونکردۆتەوە.[98] بوونی ڕەسەن لە دامەزراندنی پڕۆژەکانی بوونیدا، لە ناسین و دۆزینەوەی ڕاستیدا یان بەگشتی و لەسەر زەمینە فەلسەفییە بوونگەرایەتییەکەدا دەتوانین بڵێین، کە بوون لەنێو جیهاندا و لەگەڵ کەسانی دیکەدا ڕووبەڕووبوونەوەیە بۆ سەقامگیرکردنی ڕەسەنیەتی بوون و هەڵبژاردنی ئەو بوونە. لەبەر ئەوەی بوون لەگەڵ کەسانی دیکەدا و لە ژیانی ڕۆژانەدا لەنێو سترەکچەرێکی کۆمەڵایەتی دەخزێنرێ و زانین و بەها و ڕاستییە باوەکانی بەسەردا دەسەپێنرێت، ئەوا ڕووبەڕووبوونەوەکە دەکەوێتە نیو زۆرزنبازی لەنێوان دازاین و(ئەوان)دا. (ئەوان) دەستەڵاتی خۆیان بۆ فەرزکردنی باوەڕی خۆیان بەسەر دازایندا بەکاردەهێنن. دەیانەوێت دازاین بکەن بەو بوونەی(ئەوان) مەبەستیانە. دازاینیش هەوڵدەدات ڕەسەن بێت و خۆی پڕۆژەکانی

---

[97] Gregory Fried. *Heidegger's Polemos*, New Haven: Yale University Press, 2000. Pp. 43- 47.

[98] زاراوەی *Polemos* یۆنانییە و واتای جەنگ، بەرەنگاری، ڕووبەڕووبوونەوە، شەڕەنگێزوەستان، دژوەستان، پەلاماردان ، دەبەخشێت.

بوونی هەڵبژێریت. من لێرەدا نامەوێت تەفسیرێکی ڕامیاری بۆ فەلسەفەی هایدیگەر بکەم و لە کالآیەکی ڕادیکاڵدا بیپڕازێنمەوە. هەڵوێستی(پۆلێمیک)ییان ڕووبەڕوو بوونەوەی دازاین دیاردەیەکی ڕیالیستانەی مێژووە. دازاین لەنێو مێژوودا بۆ سەقامگیرکردنی بوونی ڕەسەنی خۆی ڕووبەڕووی کۆمەڵێک کۆسپ و گرفت لە لایەن (ئەوان)ەوە دەبێت. (ئەوان)، کە خاوەنی سترەکچەرە دامەزرێنراوەکەن و سەرهەڵدانی جیاوازییەکان بەکارەسات و هەڕەشەکەر دادەنێن. ڕێگە بە دازاین نادەن ڕەسەنانە بژی. بۆ ئەوان بەهێزکردنی بناخەی سترەکچەرەکە و بەردەوام بوون بەو کەلتوورە بازاڕییە و دەستەڵاتەکە بەستراوە بە ناڕەسەنکردن و نامۆکردنی تاکەکانی کۆمەڵەوە. چەند تاکەکان نامۆ بکرێن و یەک ناسنامەی نەگۆڕیان بەسەردا بچەسپێت ئەوەندەش کەلتوورە بازاڕی و باوی نێو سترەکچەرەکە بەهێزتر دەبێت.

لەگەڵ هەڵبژاردنی بوونی ڕەسەنانەدا دازاین (خۆ)ی ئەدۆزێتەوە. لە شێوازی وونبونەوە بۆ خۆ دۆزینەوە دەڕوات. ئەمەش ئەو واتایە نابەخشێت، کە دازاینە ناڕەسەنەکانی نێو کەلتوورە باوەکەی (ئەوان) خاوەنی (خۆ) نیە. خۆی ناڕەسەن(ئەوان) دایانمەزراندووەو بڕیاریان لەسەر داوە. (خۆ) یەک نیە دازاین دایهێنابێت.[99] (خۆ) یەکە لە دەرەوەی ئەو بوونەدا بەو بوونەوە چەسپاوە و ناگۆڕێت. ئەگەر دازاین هەوڵی گۆڕانی(خۆ)یە نەگۆڕ و هەمەکییەکەی بدات ڕووبەڕووی دەستەڵاتی (ئەوان) دەبێتەوە و بەرەنگارییان دەکات. (ئەوان)یش لە سزادانی ئەم جۆرە سەرکێشی و یاخیبوونەدا درێخی

[99] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 313.

ناکەن. بێبەزەییانە دژی ڕادەوەستن و بە (ڕیزپەڕ) ناوزەدی دەکەن.

ڕەتدانەوەی (خۆ)یە دامەزرێنراوەکەی نێو سترەکچەرە دەرەکییەکە لەلایەن تاکێکەوە بە ڕێگەی ئاگاهاتنەوە یان هەستکردنە بە(بوون)ی ئەو تاکە و جیاوازی و تایبەتمەندێتی خۆی. ئاگاییەکەش بانگەوازێکی (*Ruf*) ویژدانییە، کە داوا لە تاکەکە دەکات بەرەو بوونی خۆی بگەڕێتەوە. بانگەوازەکە لە ئاکامی ئاگابوونەوەکە لە شێوازی ناڕەسەنانەی بوون، تاکەکە توشی هەستکردن بە تاوانباری(*Schuld*) دەکات.[100] لێرەدا دوو کێشە هەن پێویستە زیاتر واتاکانیان شیبکەینەوە: بانگەوازەکە و هەستکردن بە تاوان. بانگەوازەکە دەنگی ناوەوەی دازاینە، کە هایدیگەر بە (ویژدان)ی دادەنێت. لەم بانگەوازەدا جیاوازی لەنێوان (بانگکەر) و (بیسەر)دا نیە و هەردووکیان یەک کەسن. دازاین لەم بانگەوازی ویژدانەدا خۆی بەرەو خۆی بانگدەکاتەوە. ئاگاداری دەکات، کە شێوازی بوونی نالەبارەو خۆی وونکردووە و پێویستە ڕوو لە خۆ دۆزینەوە بکات. پەلکێشکردنی دازاین لە ونبونەوە و لەنێو کەلتووری بازاڕی (ئەوان)وە بەرەو ڕەسەنی و ناسینەوەی تایبەتمەندی خۆی لە بانگەوازی ویژدانەوە سەرهەڵدەدات. (ویژدان)، وەکو مەزاج و تێگەیشتن پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤە. بەڵام بۆچی بانگەوازە ویژدانییەکە دازاین توشی ئازاری ویژدانی و هەست بە تاوانکردن دەکات؟ پێش وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە حەزدەکەم ئەو خاڵە بخەمەڕوو، کە(هەست بە تاوانکردن) سەرچاوە و واتایەکی ئایینی نیە. لە بیروباوەڕی ئاینییدا مرۆڤ

---

[100] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 314

لەلادان لە فەرمانەکانی خوا لە ئاستی خوادا هەست بە تاوان و پەشیمانی دەکات. ئەم هەستکردنە لە ئاکامی(ترس)ەوە پەیدا دەبێت چونکە کەسێکی خواناس لە دەستەڵاتی خوا دەترسێت و سزادانی بێبڕوا و لادەر و گوناهکەرەکانیش لە ئایینەکاندا بۆ خەفەکردنی دەستەڵاتی تاکەکان بنەڕەتییە. ئەگەر(ترس) لەنێو ئاییندا نەبێت، تاکێکی بڕواکەر توشی هەستکردن بە تاوانباری و پەشیمانی لە ئاستی دەستەڵاتی خوادا نابێت. توێژینەوە بوونگەرایەتییەکە بۆ (هەست بە تاوانکردن) لە سەرچاوەی ترس و ڕاوەستان لە ئاستی دەستەڵاتی خواوە سەریهەڵنەداوە. هەستکردنێکە لە ئاکامی (فڕێدان)ی دازاین بۆ ناو سترەکچەر و کەلتووری بازاڕی (ئەوان) ەوە بەرجەستە دەبێت.

دازاین پاش فڕێدانی بۆ ئێرە، لە شێوازی بوونی خۆی بە ئاگا دەبێتەوە و دەزانێت(ئەوان) بوونی ئەویان داگیرکردووە و شێوازێکی ناڕەسەنانەیان بەسەردا سەپاندووە. ڕێگەیان نەداوە سەربەستانە پڕۆژەو بەهاکانی هەڵبژێرێت و بڕیاریان لەسەر بدات. ئەو بووە بە (وەرگیراو) ی ئەوان و جیاوازی و تایبەتمەندێتییەکانی سڕاونەتەوە. بە کورتییەکەی، ئەو بووە بە (بوون-بۆ-ئەوان) نەک (بوون-بۆ-خۆی)، کە خەسڵەتی کەلوپەل و شتە هەبووەکان وەردەگرێت و کالای بوون بە مرۆڤی لەبەر دادەکەنرێت. هەست بە تاوانکردنی بوونگەرانە لەگەڵ ناسینەوەی بوونی ڕەسەن و قێزکردنەوە لە داگیرکردن و ناڕەسەنی و نامۆییدا سەرهەڵدەدات و دەبێت بە هاندەرێک بۆ گەڕانەوە بەرەو ڕەسەنی. بوونخوازێک لە ترسا پەشیمان نیە و هەست بە تاوانباری ناکات. پەشیمانی و تاوانەکەی لەوەدایە، کە نەیتوانیوە ڕەسەنانە هەڵوێست وەرگرێت

و پرۆژەکانی هەڵبژێرێت. نەیتوانیوە بەو شێوەیەی خۆی دەیەوێت بژی. بوونی داگیرکراوە و ناوەڕۆک و(خۆ)یەکی ساختە بەسەریدا سەپێنراوە، کە خۆی خاوەنی ئەو ناوەڕۆکە نیە چونکە داینەهێناوە. دزاین لەبەر ڕۆشنایی بانگەوازی ویژدانەوە خۆی بۆ(بڕیاردان) ئامادەدەکات. لەگەڵ بڕیاردانەکەدا (resoluteness) گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکان بەسەر بوونیدا دێت و ڕووبەڕووی (ئەوان) دەبێتەوە. بڕیاردانەکەی پڕۆژەیەکی شۆڕشگێڕانە و ڕادیکاڵە لە پێناوی گەڕانەوە بەرەو شێوازە ڕەسەنەکە، کە لەم خاڵانەدا کۆ دەبێتەوە:

یەکەم، ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی کەلتووری بازاڕی و باو.
دووەم، هەڵوەشاندنەوەی(خۆ) ی بەسەردا سەپێنراو لەلایەن (ئەوان) ەوە.
سێیەم، هەڵوەشاندنەوەی بەها بەسەرداسەپێنراوەکان.
چوارەم، دامەزراندنی(خۆ)یەکی نوێ لەسەر بناخەی بوونێکی ڕەسەن، کە لە ئاکامی بڕیاردان بەسەر پڕۆژە نوێکاندا پەیدادەبێت.
پێنجەم، ناسینەوەی جیاوازییەکان و تایبەتمەندی بوون.
شەشەم، گەڕانەوەی دەستەڵاتی داهێنان بۆ خۆ.

پڕۆژەی گەڕانەوە بەرەو بوونی ڕەسەن لەم شەش خاڵەدا کۆبۆتەوە. ئەم خاڵانەش پەیوەندییەکی پێویست و بنەڕەتییان لەگەڵ یەکدا هەیە. لە هەموویان گرنگتر خاڵی شەشەمییانە. دەتوانم بڵێم، کە واتای هەموویان لەنێو خاڵی شەشەمدا بە ڕووناکی دەردەکەوێت و ئاشکرا دەبێت. بوونی ڕەسەن داهێنەر و خاوەنی دەستەڵاتی داهێنانە. بوونی ناڕەسەنیش ئەم دەستەڵاتەی بە(ئەوان)

دۆڕاندووەو ناتوانێت داهێنەرانە بژی. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت (ئەوان) داهێنەرو ڕەسەنن. ئەوانیش ناڕەسەنانە دەژین چونکە خۆیان لەنێو سترەکچەرێکدا گیرکردووەو بۆ هەموو زانین و بەها و ڕاستییەک بۆ چەق یان سەنتەری سترەکچەرەکە دەگەڕێنەوە. هەموو شتێک لەنێو سترەکچەرەکەدا دەبینرێت و هەڵدەسەنگێنرت، بەلآم سەنتەرەکە لەژوور هەموو هەڵسەنگاندنێکەوە دادەنرێت. بۆ ئەوەی دازاین ڕەسەنانە بژی و ببێت بە خاوەنی دەستەلآتی داهێنان و سەرچاوەی زانین و بەها و ڕاستییەکان لە ڕووبەڕووبوونەوەکەیدا سەنتەرەکە ڕەتدەداتەوە. بەبێ ڕەتدانەوەی سەنتەرە بەرزو هەمەکییەکە دازاین ناتوانێت ڕەسەنانە بڕیار لەسەر دامەزراندنی پڕۆژەکانی بوونی بدات. ڕۆڵی ئۆنتۆلۆجییانەی بانگەوازی ویژدانی لەگەڵ ڕەتدانەوەی سەنتەر و هەوڵدان بۆ گەڕانەوەی دەستەلآتی داهێنان بۆ دازاین واتایەکی فەلسەفی پێ دەبەخشرێت.

تەوانای(بیستن) لە بوونی ناڕەسەندا وابەستە بە بانگەوازی (ئەوان)ەوە نەک دەنگی ناوەوەی ویژدانی. ئەو تەنیا دەنگی (ئەوان) دەبیسێت و گوێی لە دەنگی خۆی نیە. بانگەوازای ئەوان بەپێچەوانەی بانگەوازی ویژدانییەوە، بەرەو نامۆیی و خۆ-ونکردن دەبیات. کاتێکیش بانگەوازی ویژدانی دەبیستێت گوێی لە دەنگی خۆی دەبێت و ئەم دەنگەش بەسەر دەنگی(ئەوان) دا زاڵ دەبێت؛

ونبون لە نێو(ئەوان) و گوتە لەکار کەوتووەکانیان {Idle Talk}، نایەڵێت دازاین دەنگی خۆی ببیسێت {*uberhort*} و تەنیا گوێی

لەوانە.
بۆ ئەوەی دازاین جارێکی دیکە بتوانێت گوێی لە دەنگی خۆی بێت،
دەبێت خۆی بدۆزێتەوە. بزانێ، کە نەیتوانیوە
دەنگی خۆی ببیسێت و تەنیا (ئەوان) ی بیستوە.[101]

لێرەدا دوو جۆر (بیستن) دەردەکەوێت. جۆری یەکەمیان بیستنی دەنگێکی دەرەکییە و دووەمیان ناوەکی. بۆ بیستنی دەنگەکەی ناوەوە دەبێت بیستنی یەکەم ڕەتبدرێتەوە. تاکو ئەو کاتەی دازاین گوێڕایەڵ و مل کەچی ئەوانە و بوونێکی نارەسەن و داگیرکراوی دەبێت و گوێی لە دەنگی خۆی نابێت. بێجگە لەم جیاوازییە چەند جیاوازییەکی دیکەش لەنێوان ئەم دوو جۆر بیستنەدا دەبینرێن. بانگەوازی ئەوان و بیستنی بانگەوازەکەیان دازاین بەرەو هەبوویەکی دیاریکراو پەلکێشدەکات. دەیەوێت بوونی بکات بە شتێکی هەبوو، کە ئەوان دەیانەوێت. بانگەوازی ویژدانی و بیستنی دەنگی ناوەوە دازاین بەرەو(هەبوو) یان شتێکی چەقیو و نەگۆڕ ڕانامالێت و بەڵکو بەرەو(هیچ)ی دەبات. ئەم هیچەش تەوانایی دازاینە لە بوونیدا، کە ئەم بوونە بە ناتەواو و دینامیک دادەنێت. داواکارییەکەی بانگەوازی ویژدانی بەم شێوەیە لێپرسینەوەیەکی گەورەیە چونکە ئەم بوونە لەبەردەم(هیچ)دا ڕادەگرێت. دەبێت لەو هیچەوە هەوڵ بدات ببێت بەو بوونەی خۆی دەیەوێت. جیاوازییەکی دیکەی نیوان دوو بانگەوازەکە لەوێدایە، کە دووەمیان (بانگەوازی ویژدانی) بە (زمان) دەرنابڕێت و دەنگێکە بەبێ(وشە). ئەوەی دازاین لە بانگەوازی ویژدانیدا بانگدەکات، دازاین خۆیەتی. لەم

---

[101] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 315

بانگەوازادا لەناوەوە بێ بەکارهێنانی زمان و دەربڕین داوا لە دازاین دەکرێت خۆی بناسێتەوە و جارێکی دیکە ڕوو لە بوونی خۆی بکات.[102]

ژیانی مرۆڤ جە نگێکی بەردەوامە بۆ سەقامگیرکردن و بەردەوامی بە بوونێکی ڕەسەنانە. ڕووبەڕوو بوونەوەیە بەرانبەر هەموو دەستەڵات و لایەنێکی داگیرکەر، کە دەیەوێت بوونە ڕەسەنەکە لەناو بەرێت. ڕەسەنیەتی بوونیش خەسڵەتێکی ئۆنتۆلۆجی هەیە و بەستراوە بە بونیادی ئۆنتۆلۆجی مرۆڤەوە. بوونی ناڕەسەنانە لەسەرئەم بونیادە دانەمەزراوە و فینۆمینۆلۆجییانەیە. لەبەر ئەمەشە هایدیگەر گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی، کە (ویژدان)نیش پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی مرۆڤە. مرۆڤ لەنێو کۆمەڵدا یان لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەژی و ناچاردەکرێت ناڕەسەن بێت، بەڵام جیاوازی و تایبەتمەندی بوونی بناخەیەکی ئۆنتۆلۆجی هەیە و لە بناخە فینۆمینۆلۆجییەکە بەهێزترە بۆیە دەبێت ویژدانیش سەر بەو بناخە ئۆنتۆلۆجییە بێت.

مرۆڤ لەسەر سەربەستی و بوونی ڕەسەنی خۆی سورە و کۆڵنەدەرە. دەستەڵاتی داهێنان لە بوونی ڕەسەندا ڕووداوەکانی مێژوو پێکدەهێنێت. مەبەست لە(مێژوو) بەتایبەتی پاش بەستنەوەی بە دەستەڵاتی داهێنانی بوونی ڕەسەنەوە، نوسینەوەی داستانی(ڕابردوو) نیە، کە بە مێژوونووسین Historiography ناسراوە. مێژوو، لەم بۆچوونەدا،(Historicity)یە و دەستەڵاتی داهێنانی دازاین

[102]هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 318

دەیهێنێتە کایەوە.

بوونی دینامیکی دازاین و ڕەوتە بەردەوامەکەی بەرەو داهاتوو لە مێژوودا بەرەو کێشەی(کات)مان دەبات. توێژینەوەکەمان لەسەر بوونی(دازاین) ڕاستەوخۆ بە کێشەی(کات)ەوە گرێمان دەدات. تێگەیشتنمان لە مرۆڤ، وەکو بوونێکی دینامیکی و ناتەواو ئاماژەکردنە بۆ بوونی کاتیی مرۆڤ. هایدیگەر بێجگە لە نێو(بوون و کات) دا دوو بەرهەمی دیکەشی بۆ توێژینەوە لەسەر(کات) تەرخان کردووە. یەکەمیان *The Concept of Time* لە ساڵی 1924 نوسیوێتی هەروەها چەند وانەیەکیشی لە ساڵی 1925 بە ناوی *History of the Concept of Time* گوتۆتەوە، کە لە دواییدا لە چاپدران. ئەوەی لێرەدا گرنگە و بۆچوونی هایدیگەر ئاشکرادەکات توێژینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەی ئەم بیریارە بۆ کات و لە دواجاریشدا دانانی(بوون)ە بە(کات). بۆ هایدیگەر گەورەترین پرسیاری فەلسەفی سەبارەت بە واتای(بوون)ە. (بوون) بەگشتی بنەڕەتی هەموو شتێکە.

وەڵامی ئەم پرسیارە گەورەترینەش ئۆنتۆلۆجییەکمان بۆ دادەمەزرێنێت، کە هەیدیگەر بە(ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی) ناوزەدیدەکات. ئەگەر بوون بنەڕەتی هەموو شتێک بێت، ئەوا ئۆنتۆلۆجیەکەشی بنەرەتی هەموو جۆرە زانینێکە، کە بەزانینی ئێمە سەبارەت سروشت و میژوو دادەنرێت. زانینە سروشتیەکانمان (زانستە سروشتییەکان) و زانینی مێژووش (زانستە کۆمەڵایەتتیەکان) پێکدەهێنن. ئەم دوو بوارەی زانینیش لە زمانی فەلسەفی هایدیگەردا بە (ئۆنتۆلۆجی ناوچەگەری) دادەنرێن و هەریەکێک لەمانە لە ناوچەیەکی یان لایەنێکی بوون دەکۆڵنەوە.

(بوون) بەم شێوەیە، پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی و لۆجیکی و بنەڕەتی سروشت و مێژووە. ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتیش دەبێت بە پێشمەرجێکی پێویست بۆ ئۆنتۆلۆجیە ناوچەگەرییەکان. گەڕان بەدوای پێشمەرجی پێویست بۆ ئۆنتۆلۆجییە ناوجەگەرییەکان تاکو ڕادەیەک هەڵوێستێکی (کانت)ییە. کانت لە فەلسەفە ڕەخنەکارییەکەیدا هەوڵی دۆزینەوەی کۆمەڵێ پێشمەرجی پێویستی بۆ زانین و ڕەوشت و بەهای جوانی داوە. بەڵام لە هەموویان گرنگتر بۆ توێژینەوەکەمان، دامەزراندنی (کات) و (شوێن)ە، وەکو دوو پێشمەرجی پێویست بۆ ڕوودانی ئەزموونە هەستەکییەکان و پەیداکردنی زانینی هەستەکی. هایدیگەریش، بە هەمان شێوە، ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی بە پێشمەرجێکی پێویست بۆ هەموو زانینەکانی مرۆڤ لە بارەی سروشت و مێژووەوە دادەنێت. تەنانەت زاراوەی پێشمەرجی پێویست Apriori necessary condition (کانت)ییە. ئایا دۆزینەوەی ئەم پێشمەرجە پێویستە چی پەیوەندییەکی بە کێشەی (کات)ەوە هەیە؟ لە وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەدا، من لە دوو لاوە دامەزراندنی پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییە بنەڕەتییەکە (سیستەمی ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی) بە (کات)ەوە دەبەستمەوە. یەکەم، لە پێشتر ئەو خاڵەم باسکرد، کە (بوون) کاتە. لەبەر ئەمەشە هایدیگەر ناوی شاکارە فەلسەفییەکەی بە (بوون و کات) داناوە. توێژینەوە لەسەر (بوون) هاوکات، لەسەر(کات)یشە. دووەم، ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی لە ئاکامی پرسیاکردنی دازاین سەبارەت بە واتای بوون دامەزراوە. (پرسیارکردن) خەسڵەتێکی مرۆڤانەیە و ئەو کەناڵەیە مرۆڤ تێیدا و لەوێوە ڕاستییەکان دەدۆزێتەوە و دەیەوێت بە داهاتوو بگات. پرسیارکردن هێزێکە مرۆڤ بەرەو داهاتوو دەبات و ڕێگەنادات لەنێو سترەکچەرە

چەقوەستاوەکاندا بمێنێتەوە. ئەمەش تەوژمێکی ژوورکێش لە بوونی مرۆڤدا دەردەخات، کە هایدیگەر بە ecstatic و transcendence بەرزێتی ناوزەدیاندەکات.[103] مەبەست لە ecstatic، کە واتای (لەدەروەستان) یان (لەخۆ-دەرچوون) دەبەخشێت پەیوەندییەکی واتایی لەگەڵ وشەی دووەمدا (بەرزێتی) Transcendence هەیە. مرۆڤ لە ڕووبەڕوو بوونەوەی ژیانیدا بەرانبەر بوون لەناو خۆیدا ناوەستێت و دەردەچێت. ئەو دەیەوێت بگاتە سنوورەکانی ئەو دیو خۆی و بەو ڕاستییە دوورانە بگات، کە هێشتا نەیناسیون. مرۆڤ لەم ڕووبەڕوو بوونەوە و لەدەروەستانەدا بە گەیشتن بەڕاستییە نەناسراوەکان پێشدەکەوێت و دەبێت بەو بوونەی خۆی دەیەوێت. بەرزێتی واتایەکی مێتافیزیکی ئەفلاتونی نیە. ڕاستییە نەناسراوەکانیش فۆرمە بەرزەکانی جیهانی بەرزی ئەفلاتونی نین. ئەو ڕاستییانەن هێشتا مرۆڤ ڕۆشنایی زانینی نەخستۆتە سەریان و لە داهاتوودا دەیاندۆزێتەوە. بە دیدی هایدگەر، دامەزراندنی پرۆژەکانی بوون و ناسینی ڕاستییەکانی بوون بەرزێتییە. مرۆڤ بۆ دامەزراندنی پرۆژەکانی (ئێستا) بەجێدەهێڵێت و خۆی بە داهاتوو دەگەیەنێت. بوونی مرۆڤ و کات لە یەکدی جیانابنەوە و لە بەستێنی تێگەیشتنمان لە بوونی مرۆڤ لە واتای (کات) یش دەگەین چونکە ئەم بوونە کاتییە.[104] جیاوازییەکانی نێوان (کات)ی

---

[103] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 387- 386، هەروەها لاپەڕە 488

[104] هایدیگەر وشەی(*Zeit*) بە ئەڵمانی و (Time) بە ئینگلیزی بۆ کاتی دازاین بەکار ناهێنێت. بۆ جیاکردنەوەی(کات) ی دازاین و گرنگی ئەم (کات) ە وشەی(*Zeitlichkeit*) ی داناوە، کە لە زمانی کوردییدا زاراوەیەکی

بوونی مرۆڤ *Zeitlichkeit* و کاتی هەبووەکان(کاتی فیزیکی) لە سێ خاڵدا کۆدەبنەوە. یەکەم، لەبەر ئەوەی مرۆڤ ئاگامەندە، بە ئاگاییەوە ڕوو لە داهاتوو دەکات و خۆی بەو داهاتووە دەگەیەنێت. هەبووەکان لەم تەوژمەیان ڕووبەڕووبوونەوە ئاگامەندانەیە بێبەشن. نەمانی درەختێک، بێ ئاگابوون لە پرۆسەی گەشەکردن و لەناوچوون، گەورەدەبێت، بەر دەگرێت، پیر دەبێت و وشک دەکات. مرۆڤ، بەپێچەوانەوەی نەمامەکەوە، بەئاگاوە بەرەو دامەزراندنی پرۆژەکانی بوونی دەروات و بەرەو(کۆتایی) دەکەوێتە ڕێ. دووەم، پرۆسەی گۆڕانکارییەکانی بوونی مرۆڤ، کە پرۆسەی کاتییە، ئەم بوونە بە بەردەوامی دەوڵەمەند و پڕ تردەکات. پرۆسەیەکە مرۆڤ لە هەژاریی بوونەوە بە دەوڵەمەندی دەگەیەنێت و کەلەبەری(نەبوون)ییەکانی پڕدەکاتەوە. لەگەڵ دامەزراندنی پرۆژەکانیدا لە داهاتوودا و گەیشتنی بەو داهاتووە، مرۆڤ بوونی خۆی تەواوتر دەکات. سێیەم کات لە بوونی مرۆڤدا بەردەوامییە و ساتەکانی پارچە ناکرێن. بەردەوامییەکە (ئێستا)ی تیایدا دەبێت بە (ڕابردوو)، (داهاتوو)شی بە (ئێستا). (ڕابردوو)، (ئێستا) و (داهاتوو)ی زنجیرەیەکی نەپچڕاون. ئەم سێ جیاوازییانەی نێوان کات لە بوونی مرۆڤ و کات بۆ سروشت (هەبووەکان) وابەستن بەو جیاوازییە بنەڕەتییەی نێوان سروشت و مێژوو یان ئۆنتۆلۆجییە ناوچەگەرییەکانی نێوان سروشت و مێژوو، کە هایدیگەر

تایبەتیمان بۆ ئەم شێوە(کات) ە نیە. بڕوانە : هەمان سەرچاوەی پێشو، لاپەڕە، 63، 337 هەروەها:

Martin Heidegger. *History of the Concept of Time*, translated by Theodor Kisiel, Bloomigten: Indiana University Press, 1985. P. 319.

بەپێچەوانەی شوێنکەوتوانی فەلسەفەی مارکسی و لۆجیکی پۆزەتیڤیزم، جیاوازی بنەڕەتی لە نێوانیاندا دەبینێت. زانستییە سروشتی و کۆمەڵایەتییەکان لە یەکدی جیادەکاتەوە و بوونی مرۆڤ لەژێر زەبری یاساکانی سروشتدا ناچار ناکات.[105]

بوونی ڕەسەن و ڕاستی

دوو زاراوەی فەلسەفی گرنگ ڕاستی(Truth) و ڕاستەقینە (Reality) هەن، کە لەگەڵ توێژینەوەکەمان بۆ بوونی ڕەسەن لەنێو ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی هایدیگەردا دێنە پێش و پێویستە لەم قۆناخەی گەشتەکەماندا واتاکانیان ڕوونبکەینەوە. پێش ڕوونکردنەوەی واتاکانیان دەبێت ئەو پرسیارەش بکەین بۆچی ئەم دوو زاراوەیە بۆ هایدیگەر گرنگن؟ لەپێش هایدیگەردا هەموو بیریارانی مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفی لە ئەفلاتونەوە

[105] بەو جۆرەی من لە هایدیگەر تێدەگەم، ئەم بیریارە بە دوو شێوە جیاوازی نیوان سروشت و مێژوو دەردەخات، لەلایەکەوە جیاوازییەکە بە *Unterschied* {واتە: جیاوازی} دادەنێت و لەلایەکی دیکەوە بە *Differenz* {واتە: جیاوازی} ناوزەدیدەکات. زاراوەی یەکەمی بۆ شیکردنەوەی بۆچوونی بیریارەکانی دیکە(بۆ نموونە کانت) لەسەر جیاوازی سروشت و مێژوو بەکار دەهێنێت. بە دیدی هایدیگەر، ئەم بیریارانە نەیانتوانیوە جیاوازییەکی ئۆنتۆلۆجی *Ontologisch Differenz* لەنێوان سروشت و مێژوودا دیاریبکەن و تەنیا سەرزارییی لە جیاوازییەکان *Unterschied* دواون. جیاوازییەکان، بۆ هایدیگەر، بنەڕەتی و ئۆنتۆلۆجین. دازاین لە بونیادە ئۆنتۆلۆجییەکەیدا لە بابەتێکی سروشتییەوە جیاوازە. ئەم جیاوازییەش ڕادیکاڵانەیە. بڕوانە : Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 487.

مامەڵەیان لەگەڵ واتاکانی ئەم دوو زاراوەیەدا کردووە و لەسەر سیستەمە مێتافیزیکییەکەیان ڕوونیان کردۆتەوە. لە سەردەمی ئەفلاتونیشەوە کێشەی دوولایەنی dichotomy ئاگامەندی و ڕاستەقینە گەلێک بیردۆزەی جیاوازی بۆ لێکدانەوەی واتاکانی ئەو دوو زاراوەیە هێناوەتەکایەوە و هاوکات بۆتە ڕێگریش لە ئاستی تێگەیشتنێکی دروست لە واتاکانیان. ئەگەر ئاگامەندی لە ڕاستەقینە جیاواز و دەرەکی بێت ئەوا هەرگیز ناتوانێت بە تەواوی ناخی بپێکێ و لە واتاکەی تێبگات. پەیوەندییە دەرەکییەکان ناوەوەی شتەکان نابینن و هەمیشە لە دەرەوەیاندا دەمێنێتەوە.

لە سەرەتای توێژینەوەکەمان ئاماژەمان بۆ ئەو خاڵە کرد، کە مرۆڤ(دازاین) تەنیا بوونەوەرێکە ئاگامەندە و ئاگامەندانە لە واتای(بوون) دەکۆڵێتەوە و پرسیار سەبارەت واتاکەی دەکات. هەوڵدەدات ڕاستی بوون بدۆزێتەوە. هەروەها لەم ڕووبەڕووبوونەوەیدا لەگەڵ ڕاستەقینەدا Reality بە بەردەوامی بەدوای ئەو ڕاستییەدا دەگەڕێت.[106] کەوابوو، مەحاڵە لە توێژینەوەکەمان بۆ بوونی ڕەسەن و هەڵوێستی ئەم بوونە بەرانبەر بوون پەنجە بۆ ڕاستی و ڕاستەقینە ڕانەکێشین و ڕەچاویان نەکەین. لەبەر ئەمەشە هایدیگەر جێگەیەکی تایبەتی بۆ واتاکانی

---

[106] لە هەندێ نوسراوی دیکەدا وشەی(داکەوت)م بۆ(ڕاستەقینە) Reality یان بە عەرەبی (الواقع) بەکارهێناوە. لەم نوسراوەدا بەتایبەتی لەگەڵ توێژینەوەکە لەسەر(ڕاستی) وشەی (ڕاستەقینە) م لەبەر نزیکییان لە یەکدییەوە داناوە. بە بیروڕای من، ئەم ئاڵو گۆڕکردنە کارناکاتە سەرناوەڕۆکی توێژینەوەکە.

ئەم دوو زاراوەیە لە نوسراوەکانیدا دیاریکردووە و چەند جارێک باسی کردوون.

ڕاستی لەنێو پڕۆسە مێژووییەکەی بوونی ڕەسەندا سەرهەڵدەدات. شتێک نیە، وەکو فۆرمە بەرزەکانی ئەفلاتون لەژوور ئەم ڕاستەقینەیەی ئێمەوە هەڵواسرابێت و هەموو کەسێکیش نەتوانێت دەستی پێیانبگات. ئەگەر ڕاستی هەبێت ئەو ڕاستییە ڕاستی بوونە، کە خۆی بۆ دازاین دەرخستوە یان ڕاستییەکە دازاین دۆزیویەتەوە و ناسیویەتی. بوونی ئاگامەندانەی دازاین و بوون بەگشتی دوو لایەنی یەک ڕاستەقینەن، کە هەردووکیان پێکەوە لە دەرخستنی ڕاستیدا دەور دەبینن. جیاکردنەوەی ئەم دوو لایەنە و تێگەیشتن لە پەیوەندییەکەیان بە پەیوەندییەکی دەرەکی مەحاڵە. بوونی ئاگامەندانەی دازاین بەڵگەیە بۆ سەلماندنی ڕاستەقینە و پێویست ناکات خۆمان بە سەلماندی بوونی ڕاستەقینەوە ماندووبکەین. بوون- لەنێو- جیهاندا و لەگەڵ- کەسانی دیکەدا، کە ئاماژە بۆ ڕاستەقینەی جیهان و مێژوو دەکەن، پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤن. بوونگەرایەتی بەتایبەتی لە سیستەمە ئۆنتۆلۆجییە بنەڕەتییەکەی هایدیگەردا، ڕیالیستانەیەو جیهانی دەرەوەی ئاگامەندی بە بوونی(خۆ)وە گرێنادات. مرۆڤ بەبێ ڕاستەقینە و ڕاستەقینەش بەبێ مرۆڤ و خۆدەرخستن بۆ بوونی مرۆڤ هیچ ڕاستییەک دەرناخات و مرۆڤیش ڕاستی پەیدا ناکات. لە سەرەتاشەوە، پرسیارە ئۆنتۆلۆجییەکەمان سەبارەت(واتا)ی بوون پرسیارکردنە لەبارەی (ڕاستی) بوونەوە. هایدیگەر لە سەرەتاوە لە توێژینەوەکەیدا بەتایبەتی لە پەرتووکی (بوون وکات) دا پرسیار لەبارەی واتای بوونەوە دەکات. لە بەرهەمەکانی دواییدا، کە پاش

قۆناخی یەکەم نوسیونی(واتای بوون) بۆ (ڕاستی بوون) دەگۆڕێت. ئەم گۆڕانەش، بەگوێرەی ڕوونکردنەوەکەمان گۆڕانکاری لە بۆچوونە ئۆنتۆلۆجییەکەی هایدیگەر بۆ (دازاین) و (بوون) دروستناکات. هایدیگەر ئەو خاڵەمان بۆ ڕووندەکاتەوە، کە (واتا) و (ڕاستی) بوون وەکو یەکن و دۆزینەوەکەشی پرۆژەی ژیانی دازاییینە.[107]

ئەو کێشەیەی لێرەدا یەخەمان دەگرێت پەیوەندی بە ڕاستی و بوونی نارەسەنەوە هەیە. ئێمە، لە توێژینەوەکەمان بۆ فەلسەفەی هایدیگەر، جەختمان لەسەر بەستنەوەی ڕاستی بە بوونی ڕەسەنەوە کردووە. ئایا ئەمە ئەوە دەگەیەنێت، کە بوونی نارەسەن(ڕاستی) نەناسە؟ لە لایەکەوە وەڵامەکەمان(ئەرێ)یە چونکە بوونی ڕەسەن دەتوانێت ڕەسەنانە پرسیار لە واتای بوون بکات و داهێنەرانە بە شوێن واتاکەیدا بگەڕێ و لێکیبداتەوە. بوونی ڕەسەن، کە خاوەنی پڕۆژەکانی بوونیەتی خۆی لە واتای بوون تێدەگات و نیتشە گوتەنی؛ (سواری کۆڵی کەسانی دیکە نابێت.) بەڵام هێشتا، ناتوانین لە بڕیاردانەکەماندا بوونی نارەسەن لە ناسینی ڕاستی بێبەش بکەین. ئەو ڕاستییەی بوونێکی نارەسەن دەیناسێت(ئەوان) بە ڕاستی دادەنێن و بەسەر ئەمدا دەیسەپێنن. ڕاستییەکە لە(ئەوان)ەوە دەرچووەو بوونە نارەسەنەکە ناتوانێت بیخاتە ژێر ڕۆشنایی هەڵسەنگاندن و ڕەخنەکارییەوە. ڕاستییەکە، وەکو بوونی نارەسەن. ئەگەر لە بوونێکی نارەسەن بپرسین بۆچی

---

[107] هایدیگەر لە پەرتووکی(بوون و کات) دا باسی(واتا) ی بوون دەکات و لە *Contributions to Philosophy* واتای بوونی بۆ (ڕاستی) بوون گۆڕیوە. ئەمە بیرۆکەیەکی ڕاستە.

واتایەک بە ڕاست دەزانێت؟ لە وەڵامدا دەڵێت، هەموو کەسێک واتاکە بە ڕاست دادەنێت. بوونی نارەسەن لە پەنجەرەی باوەڕ و بەها و زانینەکانی ئەوانەوە دەڕوانێتە واتای بوون. بۆ بوونی ڕەسەنیش(ڕاستی) پرۆژەیەکی داهێنەرانەیە نەک لاساییکردنەوە و شوێنکەوتنی کوێرانەی کەلتوورە باوەکەی نێو سترەکچەرە دەرەکییەکە.

لە مێژووی فەلسەفەدا بیریاران لە سەردەمی ئەفلاتونەوە بەسێ شێوازی جیاواز لە واتای (ڕاستی)یان کۆڵیوەتەوە و پێناسیان کردووە. ئەم سێ شێوازە جیاوازەش سێ جۆر بیردۆزی (ڕاستی)یان دامەزراندووە، کە بە بیردۆزەی پەیوەندیدار Correspondence پێکەوەبەستن، Coherence و پراگماتیک Pragmatic ناسراون. بیردۆزەی پەیوەندیدار زیاتر(ڕاستی) دەکات بە خەسڵەتی دەستە واژەیەکی لۆجیکمەندانە و هەوڵدەدات(ڕاستی) لەسەر پەیوەندی نێوان دەستەواژەیەک یان بیرۆکەیەک و بابەتە دەرەکییەکەی دامەزرێنێت. ئەگەر توانیمان پەیوەندییەکە دامەزرێنین ئەوا ئەو دەستەواژەیە یان بیرۆکەکە ڕاستە و بەپێچەوانەشەوە ڕاست نیە. بۆ نموونە لە دەستەواژەی(بەفر سپییە.)دا ئەگەر بەفر بە ڕاستی سپی بێت ئەوا ئەم دەستەواژەیە ڕاستە و بیرۆکەکەی پەیوەندی بە دیاردە دەرەکییەکەوە (بەفر) و (ڕەنگی بەفرەکە) وە هەیە. ئەم بیردۆزەیە لە گەشەکردنی فێرگەی هەستەکی و فەلسەفەی شیگەرایەتیدا دەورێکی گرنگی بینیوە. شوێنکەوتوانی ئەم فێرگە فەلسەفییە پەیوەندیدارێتی دەستەواژەکان و دیاردەکانی نێو داکەوتی دەرەکی بە گرنگ و بنەڕەتی دادەنێن. بیردۆزەی پێکەوەبەستن ڕاستی لە پێکەوەبەستن و ڕوانینێکی گشتگیرانە بۆ

هەمووی بوونێک دادەنێت. تێگەیشتنمان لە ڕاستی بوونێک بەستراوە بە ناسینی هەموو لایەنەکانی ئەم بوونەوە و هیچ لایەنێکی بە تەنیا و ڕووتکراوەیی ڕاستی ئەو بوونە دەرناخات. بیردۆزی پراگماتیکیش دەڕوانێتە لایەنی پڕاکتیکی بیرۆکە. ئەگەر بیرۆکەیەک لە ژیانی ڕۆژانە و بەکردەوە سودی هەبێت و زیان بەخش نەبێت یەوا ڕاستە. هایدیگەر پەیڕەوی ئەم بیردۆزانە ناکات. بۆچوونێکی بوونگەرانەی ئۆنتۆلۆجییانەی دامەزراندووە. بۆ یەکەمجار ئەم بۆچوونەی لە پەرتووکی(بوون وکات)دا لە بەشی 44دا باسکردووە. لەساڵی 1931 چەند وانەیەکی بە ناوی of Truth The Essence لە زانکۆی فرایبۆرگ گوتەوە، کە لە دوو بەش پێکدێن. لە بەشی یەکەمدا مامەڵە لەگەڵ واتای(ڕاستی) لای ئەفلاتون دەکات. ئەم وانانە لە ساڵی 1988 لە بەرگی 34 ی بەرهەمە کۆکراوەکانیدا *Gesamtausgabe* بڵاوکرانەوە. لە پەرتووکی *Contributions to Philosophy* دا کێشەی(ڕاستی) جارێکی دیکە سەریهەڵداوەتەوە. ئەم پەرتووکەی هایدیگەر لە ساڵی 1989 بە زمانی ئەڵمانی و لە ساڵی 1999 بە ئینگلیزی بڵاوکرایەوە و لە بەرگی 3ی بەرهەمە بڵاوکراوەکانیشیدا دانراوە. دواجاریش لە ساڵی 1943، هایدیگەر نوسراوێکی *On The Essence of Truth* لە چەند کۆڕێکدا پێشکەشکرد و چەند جارێکیش بە دەستکارییەوە بڵاوکراوەتەوە. لەم نوسراوەیەدا، هایدگەر بۆچوونە بوونگەرایەتییەکەی خۆی لەسەر واتای ڕاستی ڕووندەکاتەوە. ئەم نوسراوە لە بەرگی 9ی بەرهەمە بڵاوکراوەکانی هایدیگەردا بڵاوکراوەتەوە.[108] لە ساڵی 1978 دا دەیڤید فارێل کرێل ئەم

[108] John Sallis. “Interrupting Truth”, in *Heidegger toward the Turn*,

نوسراوەی لەگەڵ چەند نوسراوێکی دیکەدا بە ئینگلیزی و لە پەرتووکێکدا بە ناوی *Basic Writings* بڵاوکردەوە. لە زۆربەی نوسراوەکانی دیکەشدا بەتایبەتی ئەوانەی مامەڵە لەگەڵ کێشەکانی هونەر و تەکنەلۆجیا و زمان دەکەن هایدیگەر هەوڵیداوە لەسەر(ڕاستی) بدوێت.

ئەوەی دەمەوێت باسیبکەم ئەوەیە، کە ڕاستی کێشەیەکی لۆجیکی نیە و ئۆنتۆلۆجییە. ڕاستی خەسڵەتی دەستەواژە Proposition نیە، کە تیایدا پەیوەندی نێوان بارو بارهەڵگەرەکە بە ئەرێ یان نەرێ دەردەبڕین. لە بۆچوونی بوونگەرانەدا ئۆنتۆلۆجی لە ئەپستمۆلۆجی لەپێشترەو دووەمیان پشت بە یەکەمیان دەبەستێت چونکە(بوون) بنەڕەتی هەموو شتەکانە. بۆ ئەوەی لەبارەی شتێکەوە بدوێین یان پەیوەندی نێوان بار و بارهەڵگرێک لە دەستەواژەیەکدا دەربڕین دەبێت بارو بارهەڵگر هەبن. بوونیان دەبێت بە پێشمەرج بۆ هەرچ شێوازێکی دەربڕین لە بارەیانەوە. هەروەها(ڕاستی)، کە لە ئاکامی پرۆسەی بەردەوامی داهێناندایە خەسڵەتێکی مرۆڤانەیە. مرۆڤ بە بەردەوامی لە ڕووبەڕووبوونەوەیدا هەوڵدەدات ڕاستی بناسێت. بۆ مرۆڤ ڕاستی هەیە یان شتێک ڕاستە و ئەوی دیکە ناڕاست. لەسەرو ئەمانەشەوە ڕاستی نا-ڕاستییە. هەرچەندە ئەم کێشەیە ناکۆکە و خۆبەزێنە. بەلام گرنگە و بۆچوونەکەی هایدیگەر لەو ڕوانینە مێتافیزیکییانە

(ed.,) James Risser, New York: State University of New York Press, 1999. P. 20.

دووردەخاتەوە، کە ڕاستی بە هەمەکی و نەگۆڕدادەنێن. ئەم کێشە ناکۆکەی (ڕاستی) لەسەر زەمینەی تویژینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەی نێو(بوون و کات) بۆ بوونی مرۆڤ و دۆزینەوەی ڕاستی دامەزراوە و دەتوانین لەوێدا دەستنیشانی بکەین. هایدیگەر لە پەرتووکی *Contributions to Philosophy* دا ئاماژەی بۆ دەکات.[109]

ئایا مەبەستی هایدیگەر لە(ڕاستی نا-ڕاستییە) چییە؟ چۆن ڕاستی ناراست دەبێت؟ بێگومان، ئەم کێشەیە دژی یاسای ناکۆکی یان ناسنامەی ئەریستۆیە. بەگوێرەی ئەریستۆ یەک شت نابێت ڕاست و ناڕاستیش بێت. ئەگەر گریمان بەفر سپییە، ئەوا ناکرێت لە هەمانکاتدا بڵێین بەفر سپی نیە. ئەم یاسایەش لەسەردەمی هیگڵ و دامەزراندنی لۆجیکی دیالێکتیکییدا گۆڕانی بەسەردا هاتووە. هیگڵ و هایدیگەر لەو باوەڕەدان، کە یاساکەی ئەریستۆ بۆ دامەزراندنی ناسنامەیەکی ڕووتکراوە لە جیاوازییەکان بەکاردێت. یاسایەکە ڕێگە بە سەرهەڵدان و پێکەوەژیانی جیاوازییەکان نادات. ئەمەش وابەستە بە بناخەی ئەو سیستەمە میتافیزیکییەوە ئەریستۆ لەژێر کاریگەرێتی ئەفلاتوندا پەیڕەوی کردووە.[110] لەبەر ئەوەی لە سیستەمی ئۆنتۆلۆجی هایدیگەردا هیچ شتێکی نەگۆڕو

---

[109] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, p. 249 and Martin Heidegger. “The Origin of the Work of Art”, in *Basic Writings*, p.179.

[110] بۆخوێندنەوەی زیاتر لەسەر یاساکەی ئەریستۆ بڕوانە:

Aristotle. “On Interpretation”, in *Complete Works of Aristotle*, vol.1, Section 6, p.27.

هەمەکی نیە و هیچ شتێک وەکو خۆی نامێنێتەوە. ناتوانین ناسنامەیەکی ڕووتکراوە لە جیاوازییەکان بەسەر شتەکاندا بچەسپێنین. لێرەوە، دەگەینە ئەو باوەڕەی، کە هەموو شتێک وەکوخۆیەتی (same) و جیاوازیشە (different). هەموو شتێک وەکوخۆی بەو جیاوازییەوە دەمێنێتەوە. ئێمە هەرگیز ناگەینە ئەو قۆناخەی ناسنامەیەکی پڕ و ڕووتکراوە لە جیاوازییەکان دامەزرێنین و بانگەشەی ناسینی ڕاستییەکی ڕەها و نەگۆڕ بکەین. دۆزینەوەی ڕاستی پڕۆسەیەکی لە کۆتایی بەدەرو بەردەوامە. تاکو ئەو ڕۆژەی دازاین هەیە ناتوانێت بگاتە دوا ویستگەی پرۆسەی داهێنانەکە.

لە ڕوویەکی دیکەوە، لە کاتێکدا ئێمە دەڵێین(بەفر سپییە.) لەگەڵ دەرخستنی ئەم ڕاستییەدا، کە ڕەنگی شتە باس لێکراوەکە دەردەخات، لە هەمانکاتدا بەو بڕیاردانە لەسەر ڕەنگی شتەکە لایەنێکی دیکە یان ڕاستییەکی دیکەی ئەو شتە دەشارینەوە.[111] بڕیاردانەکەمان لەسەر ئەوەی بەفر سپییە، ئەوەش دەگەیەنێت، کە بەفر تەنیا سپییە. ئەگەر بەفر ڕەنگی دیکەشی هەبێت یان سپی نەبێت، ئەوا ئەو راستییە لەم بڕیاردانەدا شاراوەتەوە. هەموو بڕیاردانێک لە ئەرێی دەستەواژەیەکدا هاوکات نەرێییە یان هەموو بڕیاردانێکی پۆزەتیڤی نێگەتیڤە و نێگەتیڤیش پۆزەتیڤە. دەرخستنی ڕاستی، لە پرۆسەی داهێنانی دازایندا، شاردنەوەی ڕاستییە. دازاین بە ناسینی ڕاستییەک و دەربڕینی ئەو ڕاستییە

---

[111] من لێرەدا زاراوەی (نا-ڕاستی) نەک (نا-ڕاست) م بۆ un-truth داناوە. واتای یەکەمیان لە دووەمیان جیاوازە. هایدیگەر ڕاستی بە(نا-ڕاست) دانانێت، دەڵێت، کە ڕاستی، نا-ڕاستییە.

ڕاستییەکی دیکە دەشارێتەوە.

ئەو ڕاستییەی دازاین لە قۆناخێکی پڕۆسەی داهێنانی بوونیدا دەیناسێت لایەنێکی بوونە و(هەمووی) نیە. لەبەر ئەوە بە ڕاستییەکی نەگۆڕ و هەمەکی و(دوا) ڕاستی دانانرێت. گەڕانەوەشمان بۆ بوونی مرۆڤ ئەوەمان بۆ دەردەخات، کە بە کۆتایی یان لەگەڵ مردنی ئەم بوونەدا دەتوانین بە(دوا) ڕاستییەکەی بگەین. با ئەو خاڵەشمان لە یاد نەچێت، کە ڕاستی بوونێکی دەرەکی و بەرزی نیە و لە جیهانێکی دیکە دانەنراوە. مرۆڤیش تەماشاکەری ڕاستی نیە. ڕاستی لەنێو پرۆسەی داهێنانی بوونی مرۆڤدا سەرهەڵدەدات. لە بوونی مرۆڤدا ڕاستی و ڕاستەقینەی دەرەکی دوور لە یەکدییەوە نین. مرۆڤ ئەو بوونەیە، کە لەنێو ڕاستیدایە و ڕاستیش لەنێو ئەودایە.[112] هایدیگەر لە نوسراوەکەیدا *On the Essence of Truth* لە سەرەتاوە پرسیار لە چییەتی ڕاستی دەکات. دەیەوێت لە(ناوەڕۆک)ی ڕاستی بکۆڵێتەوە. ئایا ناوەڕۆکی ڕاستی چییە؟ لە وەڵامدا دەڵێت، (ناوەڕۆکی ڕاستی سەربەستییە.)[113] مەبەستی هایدیگەر لە سەربەستی، وەکو ناوەڕۆکی ڕاستی چییە؟ ئایا سەربەستی چی پەیوەندییەکی بە ڕاستییەوە هەیە؟ دەبینین، هایدیگەر نایەوێت لە سەر زەمینەی لۆجیک باسی ڕاستی بکات. ڕاستی خەسڵەتێکی لۆجیکی

[112] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, p. 249.

[113] Martin Heidegger. “On the Essence of Truth”, in *Basic Writnigs*, p. 123.

دەستەواژەیەک نیە و خەسڵەتێکی مرۆڤانەیە. ئەگەر ڕاستی هەبێت، ئەوا بۆ مرۆڤ ڕاستییە و ناڕاستیشە. تەنیا مرۆڤ تەوانای بڕیاردانی لەسەر ڕاستی و نا- ڕاستی هەیە. ئەگەر مرۆڤیش نارەسەن بێت و لە بوونێکی ئاگامەندو داهێنەرەوە بە کەلوپەل کرابێت و داگیرکرابێت، ناتوانێت ڕاستی بناسێت. ڕاستی ناسین مرۆڤانەیە، بەڵام مرۆڤی نارەسەن بە نا- مرۆڤ کراوەو بووە بە بابەت. لەپێشتر ئاماژەمان بۆ ئەو خاڵە کرد، کە مرۆڤی ڕەسەن ڕاستی ناسە. مرۆڤی ڕەسەنیش ئەو تاکەیە سەربەستانە لە پرۆسەی داهێنانی بوونیدا بڕیار لەسەر پرۆژەکان دەدات و ڕاستییەکانی بوون دەدۆزێتەوە. کێشەی دۆزینەوەی راستی پەیوەندییەکی بنەڕەتی بە(سەربەستی) ئەم بوونەوە هەیە. مرۆڤی ڕەسەن سەربەستە و هاوکات ڕاستی ناسە. ئەگەر سەربەست نەبێت و نارەسەنانە بژی و بە نا-مرۆڤ کرابێت، ئەوا ڕاستی ناسیش نیە. کەوابوو ڕاستی پێویستی بە سەربەستییە یان سەربەستی ناوەڕۆکی ڕاستییە. بە بیروڕای من، ئەم بۆچوونەی هایدیگەر ئۆنتۆلۆجی و فینۆمینۆلۆجییانەشە. لەلایەکەوە جەخت لەسەر ئەو خاڵە دەکات، کە مرۆڤ لە بونیادی ئۆنتۆلۆجییەکەیدا بە ڕێکەوت پەیدابووەو ڕسکاوە. هیچ سەدەمێکی هۆشەکی لەپێشتر بڕیاری لەسەر بوونی نەداوە و داگیری نەکردووە. لەلاکەی دیکشەوە هایدیگەر لەو باوەڕەدایە، کە مادامەکی ڕاستی خەسڵەتێکی مرۆڤانەیە پێویستە لە مێژوودا یان لە داکەوتە فینۆمینۆلۆجییەکەشدا بۆ دۆزینەوەی ڕاستی دازاین بە مرۆڤی بمێنێتەوە. مانەوەش، وەکو مرۆڤ لەوەدایە، کە بوونی داگیر نەکرێت و سەربەست بێت. بوونێکی داگیرکراو بە دوو شێوە تەوانای دۆزینەوەی ڕاستی دەدۆڕێنێت. یەکەم، بوونی کراوە بە بابەت و دووەمیش هەر ڕاستییەک بناسێت،

ئەوا ئەو ڕاستییە لەنێو سترەکچەری کەلتووره زاڵبوەکەدا (ئەوان) بەسەر ئە مدا سەپاندوویانە و ڕاستییەک نیە خۆی دۆزیبێتەوە. پاش پێناسکردنی ناوەڕۆکی ڕاستی هایدیگەر لە واتای ڕاستی لەسەر زەمینەی ئەم ناوەڕۆکە دەکۆڵێتەوە، کە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە بۆچوونەکانی لەسەر ڕاستی و فینۆمینە لە(بوون و کات) دا هەیە. لە بەشی 44 ی ئەم پەرتووکەدا بە کورتی واتای ڕاستی و لە بەشی 7 دا فینۆمینەی لێکداوەتەوە. بۆ دامەزراندنی بناخەیەکی بەهێزیش بۆ بۆچوونەکانی، هایدیگەر بۆ زمانی یۆنانی کۆن گەڕاوەتەوە و بنەڕەت و بەکارهێنانی زاراوە فەلسەفییەکانمان لەلای یۆنانییەکان بۆ ڕووندەکاتەوە. لەو باوەڕەدایە، کە یۆنانییەکان زاراوەی *alêtheia* بۆ ڕاستیان بەکارهێناوە، کە بە واتای ئاشکراکردن، دەرخستن یان نیشاندان نەک (ڕاستی) دێت.[114] مەبەست لە ئاشکراکردن چییە؟ چ شتێک ئاشکرا دەبێت؟ کێ ئەو شتە ئاشکرا دەکات؟

ئاشکراکردن پرۆسەیەکە و سێ لایەنی هەیە؛ ئاشکراکەر، ئاشکراکراو، ئاشکراکردنەکە. (ئاشکراکردن) پێویستی بە بوونێکی ئاگامەندە ئەو بوونە(ئاشکراکەرە)، کە بوونە نا-ئاشکراکە ئاشکرا دەکات و دەیناسێت. ئەو بوونە ئاگامەندەش، مرۆڤە و هەوڵدەدات بوونێکی نائاشکرا و شاراوە، ئاشکرا بکات. ئەوەی ئاشکراش دەبێت (بوون)ە. بەم جۆرە(ڕاستی) لە فەلسەفەی هایدیگەردا،

[114] هەمان سەرچاوە، هەروەها بڕوانە:

Martin Heidegger. “The Origin of the Work of Art”, in *Basic Writings*, pp.176-77.

پیوەندیدارێتی نێوان بیر و بابەت و پێکەوە بەستن و ئەو ئاکامە پراکماتیکییە نیە بیرۆکەیەک خۆی دەکات بە بارهەڵگری. ڕاستی ئاشکراکردنی لایەنە شاراوەکانی بوونە و لە پرۆسەی داهێنانی بوونی مرۆڤدا سەرهەلدەدات.[115] مرۆڤ سەربەستانە لە بووندا ڕاستییەکانی بوون دەدۆزێتەوە. ئەم پرۆسەیەش بوونی مرۆڤ لە بوونی هەبووەکان جیادەکاتەوە و دەیکات بە ڕەوتێکی ئاگامەندانە بەرەو(داهاتوو) یان ڕاستییە شاراوەکان.

[115] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 126

بەشی پێنجەم
بیروباوەڕی فەلسەفی هایدیگەر پاش قۆناخی یەکەم (هایدیگەری دوا)

لەم بەشەوە توێژینەوەکەمان خۆی بە قۆناخی دووەمی بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر دەگەیەنێت. لە سەرەتاوە ئاماژەم بۆ دوو قۆناخ کردووە؛ ئەو قۆناخەی (بوون و کات)ی تێدا نوسراوەو قۆناخی دوای ئەمەش. قۆناخی دووەم چەند ناوێکی بۆ دانراوە، هەندێک بە قۆناخی پاش سالانی سییەکان، قۆناخی وەرگەڕان *die Kehre* یان هایدیگەری دوا Later Heidegger دایدەنێن. ئەم سێ ناوە بۆ ئەو بەرهەمانەی هایدیگەر دانراون، کە پاش(بوون و کات) نوسراون. هایدیگەر بە ڕێگەی ئەم بەرهەمانەوە هەوڵیداوە پرۆژە ئۆنتۆلۆجییەکەی تەواو بکات. هەندێک لە بیریاران لەو باوەڕەدان، (وەرگەڕان)ێک لە بۆچوونە فەلسەفییەکەی هایدیگەردا ڕوویداوە. هایدیگەر لە ڕێبازی توێژینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەی قۆناخی یەکەمی لایداوە و خۆی بە کێشەی(بوون)ەوە ماندووکردووە. ئایا ئەم بیروڕایە تاکو چی ڕادەیەک دروستە؟ ئایا دەتوانین بڵێین دوو هایدیگەرمان هەیە(هایدیگەری قۆناخی یەکەم و دووەم)؟ ئایا هیچ پەیوەندییەکی فەلسەفی لەنێوان ئەم دوو قۆناخەدا نیە؟ ئەی هایدیگەر سەبارەت بەم بیروڕایە چی دەڵێت؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە حەزدەکەم بیری خوێنەربهێنمەوە، کە پرۆژە فەلسەفییەکەی هایدیگەر لە(بوون و کات) دا ئامانجێکی دیاریکراوی هەیە. هایدیگەر بەدوای واتای(بوون)دا دەگەڕێت و

دەیەوێت(بوون) نەک هەبووەکان بکاتەوە بە ڕاستییەکی بنەڕەتی و هەموو شتێکی لەسەر دادەمەزرێنێت. کەوابوو، هایدیگەر لە یەکەم هەنگاوی گەشتە فەلسەفییەکەیەوە دەیەوێت وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە(بوون چی واتایەکی هەیە؟)[116] ئەو هەوڵی دامەزراندنی(ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی) دەدات، کە دەبێت بە پێشمەرج بۆ سیستەمە ئۆنتۆلۆجییەکانی دیکە. بۆ ئەم مەبەستەش توێژینەوەکەی لە سەرەتایەکەوە دەستپێکردوە تاکو بتوانێت بەو ئامانجەی بگەیەنێت. ئەو سەرەتایە لایەنێکی(بوون) بوو، کە لەلایەنەکانی دیکە لەپێشتر بوو. سەرەتاکەش بوونی مرۆڤ(دازاین) بوو چونکە مرۆڤ لایەنی ئاگامەندو گەڕۆکی بوونە بەدوای واتای بووندا. مرۆڤ پرسیار لەبارەی واتای بوونەوە دەکات و هەوڵی ناسینی ئەو ڕاستیە دەدات، کە بووە بە بنەڕەتی بوونی خۆی. کەوابوو، تێگەیشتنمان لە بوونی مرۆڤ یان لەم لایەنەی بوون سەرەتای گەشتەکەمانە بۆ تێگەیشتن لە واتای(بوون) بەگشتی. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت، کە تێگەیشتنمان لە واتای بوونی مرۆڤ وەڵامی پرسیارە گەورەکەمان سەبارەت واتای بوون دەداتێ. لەبەر ئەمە پرۆژە فەلسەفییەکەی (بوون و کات) یان قۆناخی یەکەمی هایدیگەر سەرەتایە بۆ گەشتە فەلسەفییەکە. قۆناخی دووەمی هایدیگەریش لەگەڵ خۆماندووکردنی بە لێکۆڵینەوە لە واتای (بوون) بەگشتی، نەک جارێکی دیکە گەڕانەوە بۆ شیکردنەوە بوونگەرایەتییەکەی دازاین، تەواوکەری قۆناخی یەکەمە. پەیوەندی نێوانی ئەم دوو قۆناخە لە سەرەتاوە لەلایەن هایدیگەرەوە باسکراوەو لە یەکدی جیانابنەوە.

---

[116] Martin Heidegger. *Being and Time*, p.29, 487.

دەشێ ئەم قۆناخە بە(هایدیگەری دوا)، وەکو دیاردەیەکی کاتی(زەمەنی) دابنرێت، بەڵام لە قۆناخی یەکەم جیانابێتەوە و پەیوەندییەکەی نێوانیان بە گەشەکردن و پرۆژە ئۆنتۆلۆجییەکەی هایدیگەرەوە گرێدراوە. لە چ ڕوویەکەوە ئەم قۆناخە (وەرگەڕان)ە لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا؟ وەکو باسمکرد، قۆناخی دووەم بەردەوامییە نەک وەرگەڕان و پەشیمان بوونەوەی هایدیگەر لە بۆچوونەکانی قۆناخی یەکەمی. بەڵام هایدیگەر وشەی وەرگەڕانی لە دوو شوێندا بۆ قۆناخی دووەمی نوسینەکانی بەکارهێناوە. ئێمە چۆن نکۆڵی لە وەرگەڕانەکە بکەین؟ ئایا مەبەستی هایدیگەر لەم وەرگەڕانە چییە؟

لە ساڵی 1946 فەلسەفەی بوونگەرایەتی(بوونخوازی) لە فەرەنسا بوو بە نەریتێکی زاڵ و باوی نێو گەلێک لە ڕۆشنبیران و لاوانی ئەو وولاتە. ژان پۆڵ سارتەر، کە بە پێغەمبەری ئەو بزوتنەوە فەلسەفییە دادەنرا، کۆڕێکی بە ناوی (بوونگەرایەتی و مرۆڤایەتی) گرت و لەم کۆڕەدا هەوڵیدا پەیوەندییەکی پتەو لەنێوان بوونگەرایەتی و مرۆڤایەتیدا دیاریبکات.

ڕۆژی 10 ی مانگی 11 ی 1946 ژان بێوفرێت Jean Beaufret ڕۆشنبیرێکی فەرەنسی نامەیەکی سەبارەت بزوتنەوەی بوونگەرایەتی لە فەرەنسا و کۆڕەکەی ژان پۆڵ سارتەر بۆ هایدیگەر نووسی. لەو نامەیەدا چەند پرسیارێکی فەلسەفی لە هایدیگەر کردووەو داوای لێدەکات بیروڕای خۆی لە بارەی بوونگەرایەتییەکەی سارتەرەوە دەربڕێت. هایدیگەر وەڵامی نامەکەی ژان بێوفرێتی

بە نامەیەکی دوورودرێژ داوەتەوە. لە دواییدا پاش دەستکاریکردنی لە ساڵی 1947 بە ناوی(نامەیەک لەسەر مرۆڤایەتی) Letter on Humanism بڵاویکردەوە. هایدیگەر لەم نامەیەدا بەم جۆرە باسی(وەرگەڕان) لە توێژینەوە فەلسەفییەکەیدا دەکات؛

وانەکەم لەسەر On the Essence of Truth لە ساڵی 1930 دا پێشکەشکرا، بەڵام لە ساڵی 1943 دا بڵاوکرایەوە. ئەم وانەیە تێڕوانینێکی سەبارەت وەرگەڕان لە(بوون و کاتەوە) بۆ (کات وبوون) تیدایە. ئەم[وەرگەڕان]ە گۆڕینی بیروباوەڕەکانی نێو پەرتووکی(بوون وکات) نیە، بەڵکو ڕەهەندی ئەو ئەزموونەیە، کە (بوون) تیایدا لە بیرچۆتەوە.[117]

لە نامەیەکی دیکەدا هایدیگەر بۆ ولیەم ڕیچەردسەن William Richardson دەنوسێت؛

بۆ یەکەمجار لە نوسراوەکەمدا Letter on Humanism ئامارژەم بۆ وەرگەڕان (*die kehre*) کردوە. لەو کاتەوە واباسدەکرێت، کە بۆچوونەکانی هایدیگەر گۆرانیان بەسەرداهاتووە یان لە ساڵی 1945وە شێوەیەکی دیکەیان وەرگرتوە. تێناگەن بیرێک چەندی پێویستە تاکو گۆڕانی بەسەردابێت. حەزدەکەم ئەوە ڕوونبکەمەوە دە ساڵ پێش 1947 کارم لەسەر وەرگەڕان لە بیرکردنەوەمدا کردووە. وەرگەڕانەکەش گۆڕانکارییە لە بیرکردنەوەمدا نەک

[117] Martin Heidegger. "Letter on Humanism", in *Basic Writings*, pp. 231- 232.

پەشیمانبوونەوە لە بۆچوونەکانی پێشوترم، بەتایبەتی بۆچوونەکانی نێو(بوون وکات). لە وەرگەڕانەکەدا لەگەڵ ناوەڕۆکی (بوون و کات)دا ماومەتەوە و هەوڵمداوە لە (کات و بوون) بکۆڵمەوە.[118]

ئەم دوو نامەیەی هایدیگەر بەڵگەن بۆ لانەدانی لە بیرکردنەوەی فەلسەفی قۆناخی یەکەم. هەروەها لە(بوون و کات) دا دەڵێت، وەکو ڕوونکرایەوە، توێژینەوە لە بوون لە ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتیدا توێژینەوەیە لە (کات)ی بوونی بوونیش.[119]

مەبەستی هایدیگەر ئەوەیە، کە گەڕان و لێکۆڵینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەی بۆ دۆزینەوەی واتای بوون لەم قۆناخەدا(پێویستی) تێگەیشتن لە(کات)یش دەهێنێتە پێش. (بوون) ڕاستەقینەیەک نیە لە دەرەوە یان لەژوور کاتەوە بێت و لەنێو کاتیشدا نیە، بەڵکو بوون کاتە. مەبەستی لە وەرگەڕانەکەی لە نامەکانیدا ئاڵوگۆڕکردنی بوون و کاتە لەگەڵ یەکدیدا، نەک نکۆڵی کردن لە بۆچوونە فەلسەفییەکانی پێشو. هایدیگەر لە قۆناخی یەکەمدا سەرکەوتوانە بە ڕێگەی هێرمنێوتیکی فینۆمینۆلۆجییەوە بوونی مرۆڤی شیکردۆتەوە. ئەو هەنگاوەش بۆ مەبەستی تێگەیشتن بوو لە واتای بوون بەگشتی. لە قۆناخی دووەمدا بە بەردەوامی و بی

[118] William Richardson. *Heidegger Through Phenomenology to Thought*, Preface by Martin Heidegger, The Hague: Martinns Nijhoff, 1967. P. Xvi.

[119] Martin Heidegger. *Being and Time*, p. 40.

پچڕان لە قۆناخی یەکەم دەیەوێت پرۆژە فەلسەفییەکەی تەواو بکات و واتای بوون بەگشتی، نەک لایەنێکی بوون بدۆزێتەوە. هەندێک بیریار ڕەخنەیەکی دیکە لە هایدیگەر دەگرن و بە بۆچوونی ئەوان هایدیگەری قۆناخی دووەم لە فەلسەفە نادوێت و خۆی بە کێشە نا-فەلسەفییەکانەوە ماندووکردووە. بە بیروڕای جولیان یۆنگ ئەم ڕەخنەیە پەیوەندی بە گۆڕان لە شێوەی نوسینی هایدیگەردا هەیە نەک ناوەڕۆکی بەرهەمەکانی قۆناخی دووەمی.[120] زمانی هایدیگەر لە قۆناخی یەکەمدا بەتایبەتی لە(بوون و کات)دا فەلسەفییە و نوسراوەکانی قۆناخی دووەمی زیاتر(شاعیرانە) یە. ئەمەش بەڵگە نیە بۆ لادانی هایدیگەر. لەم قۆناخەدا واتای بوون بە ڕێگەی جیاواتر، وەکو ڕێگەی هونەر و ڕەخنە لە تەکنەلۆجیا ڕوونکراوەتەوە. هەوڵدراوە نزیکی فەلسەفە لە هونەرەوە دەرخریت. جیاوازی شێوەی نوسینی هایدیگەر لەم قۆناخەدا وابەستە بە ناوەڕۆکی ئەم بابەتانەوە. بەڵام لە هەموو نوسراوەکانیدا لەسەر هونەر و تەکنەلۆجیا بە ڕێگەی ئەو شێوە نوسینە پەیامە فەلسەفییەکەی دەربڕیوە. بۆ نموونە، هایدیگەر سەبارەت بە شیعرەکەی هۆڵدەرلن Home Coming (گەڕانەوە بۆ وڵات) لە وانەیەکییدا لە ساڵی 1943، کێشەی دوورە وڵاتی یان(بێ وڵاتی) بە کێشە فەلسەفییەکەی (بیرچوونی بوون)ی داناوە. ووڵات بە بۆچوونی هایدیگەر، لەم شیعرەدا پارچەیەک خاکی سنوردار

[120] Julian Young. *Heidegger's Later Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. P. 1.

نیە و بوونە بەگشتی. ناسینی ڕاستی بوون گەڕانەوەیە بۆ ووڵات.[121] لە نوسراوێکی دیکەدا بە ناوی (مرۆڤ شاعیرانە دەژی) لە ساڵی 1951 نوسراوە، هایدیگەر ڕۆڵی هونەر بەگشتی و شیعریش بەتایبەتی بۆ ناسینی (بوون) ڕووندەکاتەوە و دەڵێت، (داهێنانی شیعری ژیان و دامەزراندنە.)[122]

ئایا مەبەستی هایدیگەر لەم دەستەواژەیە چییە؟ بۆچی داهێنانی شیعری ژیان و دامەزراندن بێت؟ بێگومان ئەمە دەربڕینێکی شاعیرانە یان هونەرمەندانەیە، بەڵام مەبەستێکی فەلسەفی لەدوایە، کە هایدیگەر بەم شێوەیە دەریبڕیوە. داهێنانی شیعری داهێنانی هونەرییە. هونەر خاوەنی داهێنانە و هونەرمەند داهێنەرە. داهێنانیش لەگەڵ ئەنجامدانی پرۆژەکانی بوونێکی ڕەسەندا بۆ تێگەیشتن لە واتای بوون سەرهەڵدەدات. ژیان، لەم ڕووەوە، کات بەسەربردن نیە، داهێنانی بەردەوامە و دامەزراندنی ڕاستییەکانی بوونە. لەم سەردەمەی ئێمەدا، کە سەردەمی تەکنەلۆجییە، مرۆڤ ناڕەسەن و نامۆکراوە و تەکنەلۆجیا ناوەڕۆکێکی نا-مرۆڤانەی بەسەردا سەپاندووە، هونەر بەگشتی و شیعر بەتایبەتی، لەنێو بارودۆخی تەکنەلۆجی نامۆبووندا، ڕێگەیەکی دەربازبوون و ڕزگارکەرە. مرۆڤ لە داهێناندا بوونی

---

[121] Martin Heidegger. “Letter on Humanism”; in *Basic Writings*, p. 241.

[122] Martin Heidegger. “... Poetically, Man Dwells…”, in *Martin Heidegger’s Philosophical and Political Writings*, Manfred Stassen, New York: Continuum, 2003. P. 266.

ڕەسەنی خۆی دەسەلمێنێت.

ئێمە دەتوانین لە چەند خاڵێکدا وەرگەڕانەکەی *die Kehre* **هایدیگەر** لە چەند خاڵێکدا کۆبکەینەوە. یەکەم، لە قۆناخی دووەمدا شیکردنەوەی بوونگەرانە بۆ ناسینی بوونی مرۆڤ سەرهەڵنادات چونکە شیکردنەوەکە لە قۆناخی یەکەمدا بەتایبەتی لە(بوون و کات)دا تەواوبووە. ئەم شیکردنەوەیەش سەرەتای گەشتە ئۆنتۆلۆجییەکەی هایدیگەرە و بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر لێرەدا خۆی بە قۆناخێکی دیکە دەگەیەنێت. لەبەر ئەمە قۆناخی دووەم بەردەوامبوونی قۆناخی یەکەمە و تەواوکردنی ئەو پرۆژە ئۆنتۆلۆجییەیە، سەبارەت بە واتای بوون، کە لە بەشی یەکەمی (بوون و کات) دا ڕوونکراوەتەوە.

دووەم، لە هەندێک ڕووەوە زمانی فەلسەفی هایدیگەر گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. لە(بوون و کات)دا زمانێکی فەلسەفی ڕەوان و لە قۆناخی دووەمدا زمانێکی(ئەدەبی) بۆ ڕوونکردنەوەی واتای بوون بەکارهێنراوە. بێجگە لەمە، هایدیگەر چەند زاراوەیەکی فەلسەفی گۆڕیوە. بۆ نموونە لە قۆناخی یەکەمدا لە(واتا)ی بوون دەکۆڵێتەوە و لە قۆناخی دووەمدا لە(ڕاستی) بوون. لە قۆناخی یەکەمدا تویژینەوەکەی لەسەر(دازاین) بوو، لەم قۆناخەدا لەسەر (بوون)ە. بێگومان ئەمەش پەیوەندی بە بازنە هێرمینۆتیکییەکەی هایدیگەرەوە هەیە، کە بۆ تێگەیشتن لە(هەموو) لە (بەش)ێکەوە دەکەوێتە گەڕو بەپێچەوانەشەوە دروستە. بەگوێری ئەم بازنە هێرمینۆتیکییە بۆ تێگەیشتن لە واتای بوون بەگشتی پیویستە لە واتای بەشێکی بوونەوە(وەکو دازاین) دەستپێبکەین.

تێگەیشتنمان لە واتای بوونیش بەگشتی تێگەیشتنمان لە واتای ئەو بەشە بۆمسۆگەر دەکات. هایدیگەر، بۆ ڕوونکردنەوەی جیاوازییە ئۆنتۆلۆجییەکانی نێوان شێوە و بەشەکانی بوون سێ زاراوەی سەرەکی لە قۆناخی یەکەمدا (*Sein*, *Seinden*, *Dasein*) داناوە. من ئەم سێ زاراوەیەم بەم جۆرە وەرگێڕاوە(بوون *Sein*) ،(هەبووەکان *Seinden*) و(بوونی مرۆڤ *Dasein*). لە قۆناخی دووەمدا، کە جەخت لەسەر دۆزینەوەی ڕاستی(بوون *Sein*) دەکات هایدیگەر بە شێوەیەکی جیاوازتر بوونی نوسیوەو گەڕاوەتەوە بۆ شێوەی نوسینی ئەم زاراوەیە لە زمانی ئەڵمانی کۆندا وەکو(*Seyn*).[123] گەڕانەوە بۆ ئەم شێوە نووسینەی بوون لە مەبەست بەدەر نیە. هایدیگەر دەیەوێت جیاوازییەک لە نێوان تێگەیشتنی سەردەمەکەمان بۆ ڕاستەقینە و بوون لەژوور ئەو تێگەیشتنەمانەوە دیاریبکات. تێگەیشتنی ئێمە لە ڕاستەقینە Reality پەیوەندی بە بۆچوون و حەزو بەرژەوەندییمانەوە هەیە. هەندێک جار تێگەیشینەکە لە ڕاستی ئەو ڕاستەقینەوەیەوە دوورە و ئەو(واتا)یەی ئێمە بە ڕاستیەقینەی دادەنێین لە ڕاستییەوە جیاوازە. یۆنانییەکان (خۆر) یان بە کۆشک و تەلاری خواکەیان(زیۆس) دادەنا. ئەمە واتایەکە یۆنانییەکان بە خۆریان داوە، بەڵام(ڕاستی) ئەم تەنە گڕگرتووە لەو واتایەوە دوورە. گرفتی ئێمە بۆ بەکارهێنانی ئەم ووشە فەلسەفییانە نەبوونی زاراوەیە لە زمانەکەماندا. من (بوون) م بۆ *Sein* داناوە، کە بوونە بەگشتی و بنەڕەتی دازاین و هەبووەکانیشە. بەڵام زاراوەیەک بە کوردی بۆ *Seyn* نادۆزینەوە. ناچار، بۆ ڕوونکردنەوەی واتاکەی و جیاوازی ئەم بوونە لەگەڵ *Sein* دا پەنا بۆ شوبهاندن دەبەم. زاراوەی(*Sein*)، کە

---

[123] Julian Young. *Heidegger's Later Philosophy*, p. 13.

جێگەیەکی گرنگی لە قۆناخی یەکەمی بیرکردنەوەی هایدیگەردا داگیرکردووە، وابەستە بە تێگەیشتنی (دازاین)ەوە لە واتای بوون لە سەردەمەکەیدا. ئەگەر ئاوڕێک لە مێژووی بیرکردنەوە بدەین، ئەو خاڵەمان بۆ ڕووندەبێتەوە، کە لە هەموو سەردەمێکدا مێتافیزیکی زاڵبوو بووە بە کەلتووری بیرکردنەوە. دازاین لە ڕوانگەی مێتافیزیکی سەردەمەکەیەوە لە واتای بوون تێگەیشتوە. لە مێتافیزیکی ئەفلاتوندا(بوون) فۆرمە بەرزەکانە و لە سەدەکانی ناوەڕاستیشدا بووە بە دەستەڵاتێکی هۆشەکی و بەرز و لە سەردەمی تەکنەلۆجیشدا زەخیرەیەکی دانراو بۆ وەبەرهێنان. ئەم بۆچوونانە لە ناوەڕۆکدا وەکو بۆچوون و لێکدانەوەی یۆنانییە کۆنەکانە بۆ واتای خۆر. بەڵام بوون *Seyn* لەم واتایانەوە جیاوازە.

سێیەم، هایدیگەر لە قۆناخی دووەمدا خۆی لە هونەر بەگشتی و هۆنراوە بەتایبەتی نزیکدەکاتەوە. ئایا هۆی نزیکبوونەوەکەی چییە؟ نائومێدی هایدیگەر لەگەڵ بارودۆخی ڕامیاری و تەکنەلۆجیادایە یان پەیوەندی بە ناوەڕۆکی هونەرەوە هەیە؟ لە وەڵامدا، هەردووکییەتی. لە قۆناخی دووەمی هایدیگەردا ڕوودانێکی ڕامیاری گرنگ هەیە، کە هایدیگەری نائومیدکردووە و هاوکات ڕەنگدانەوەیەکی نەرێی لەسەر هایدیگەر بووە. ئەو ڕوودانەش سەرهەڵدانی نازییەکان و پەیوەندی هایدیگەرە بەم بزوتنەوەیەوە، کە لە دواییدا ڕوونیدەکەینەوە. هەروەها، نوسینەکانی هایدیگەر لەسەر هونەر پەیوەندییەکی بنەڕەتی بە ناوەڕۆکی هونەر و تێگەیشتنی هایدیگەر لە هونەر و بەرهەمی هونەری هەیە.

هەڵەی ڕامیاری هایدیگەر

یەکێک لەو کێشانەی لە قۆناخی دووەمدا یەخەمان دەگرێت هەڵوێستی ڕامیاری هایدیگەرە بەرانبەر نازییەکان، کە من لێرەدا بە(هەڵە)ی ڕامیاری ناوزەدم کردووە. ئەم کێشەیەش مشتومڕی زۆری لەسەر کراوە و هەندێک لە بیریاران هەوڵیانداوە هایدیگەر و بیرکردنەوە فەلسەفییەکەشی تاوانبار بکەن و هەندێکیش بەرگری لێدەکەن و هەڵوێستی هایدیگەر بە هەڵەیەک دادەنێن نەک هەڵوێستێک و پەیوەندی بە بیرکردنەوەی بوونگەرایەتی هایدیگەرەوە هەبێت.

لە مێژووی فەلسەفەدا هەندێک فەیلەسوف بۆ مەبەستی جیاواز خۆیان لە ڕژێمی ڕامیاری سەردەمەکەیان نزیک کردۆتەوە و توشی هەڵەی ڕامیاری بوون. ئەفلاتون لەگەڵ (دیۆنسیس)ی پاشای(سیراکۆس) بوو تاکو ڕۆژێک لەسەر گفتوگۆیەکی فەلسەفی دایۆنسیس ئەفلاتونی کرد بە کۆیلە و لە بازاڕدا فرۆشتی. ئەریستۆ لە ئەسکەندەری مەکدۆنییەوە نزیک بوو. پاش مردنی ئەسکەندەر نەیارەکان ویستیان ئەریستۆ بکوژن. سنیکا فەیلەسوفی کۆشکی(نیرۆن) بوو. بۆ ئەوەی خۆی لە ڕامیارییە چەوتەکانی نیرۆن دوورخاتەوە خۆی کوشت. هیگڵ پشتگیری فریدریکی دووەمی کرد. لە ڕۆژهەڵاتیشدا، بەتایبەتی لە جیهانی ئیسلامیدا، فارابی لە دەرباری سەیف ئەلدەولە بوو، ئیبن سینا لە میری(سەمەنیەکان)وە نزیک بوو. من ئەم نموونانەم هێنایەوە تاکو خوێنەر بزانێت، کە مرۆڤ چەند گەورە بێت لە هەڵەکردن بەدەر نیە. ئینجا لێرەدا ئەو پرسیارە دەکەم ئایا هایدیگەر نازی بوو؟ ئەگەر نازیبوونی کەسێک لەوەدابێت بۆ چەند مانگێک

پەیوەندی بەم پارتە ڕامیارییەوە هەبێت، ئەوا هایدیگەر(نازی) بووە. ئەگەر نازیبوونیش شوێنکەوتنی ئایدۆلۆجی ئەم پارتە ڕامیارییە و پشتگیریکردنی بێت لە هەموو سیاسەتەکانی، هایدیگەر (نازی) نیە.

لە 1933 پاش هاتنی نازییەکان بۆ سەر حوکم سەرۆکی زانکۆی فرایبۆرگ لابرا. یەکێک لەو مامۆستایانەی لە هەڵبژارنەکەدا بۆ سەرۆکی زانکۆ هەڵبژێردرا هایدیگەر بوو. هەڵبژاردنی هایدیگەر بڕیاری هەموو مامۆستاکان بووە. ئەم هەڵبژاردنە لە کاتێکی ڕامیاری زۆر نالەباردابوو. بە بیروڕای من، هەڵەی هایدیگەر لە هەڵبژاردنەکەیەوە بە سەرۆکی زانکۆ دەستپێدەکات. ئێمە، ئێستا دەتوانین ئەم حوکمە بدەین چونکە سیاسەتی نا- مرۆڤانەی نازییەکانمان بینی. ئەو کاتە لە سەرەتاوە ئەم سیاسەتە ئاشکرا نەبوو. نازییەکان داوای گۆڕانکاریی شۆڕشگێڕانەیان دەکرد. زۆرکەس لە سەرەتاوە دڵیان بەم داواکارییانە خۆش بوو، بەڵام زوو، وەکو هایدیگەر، نائومێدبوون و پەشیمان بوونەوە. پاش وەرگرتنی سەرۆکایەتی زانکۆ، هایدیگەر کەوتە ژێر پاڵەپەستۆی وەزارەتی خوێندنی باڵاو یەکێتی خوێندکارانی نازی بۆ دەرکردنی مامۆستا جوەکان و سوتاندنی ئەو پەرتووکانەی نازییەکان دژی دەوەستان. بۆ کەمکردنەوەی پاڵەپەستۆکە و پاراستنی مامۆستا جوەکان و پەرتووکەکانی پەرتووکخانەی زانکۆ، هایدیگەر بڕیاری دا بچێتە نێو نازییەکانەوە و تاکو ئەوەندە دەستەڵاتی هەبێت زانکۆ و مامۆستاکان لەو گەندەڵییە بپارێزێت. پاش نۆ مانگ هایدیگەر زانی، کە کارەکەی بێسودە و ناتوانێت دەستەڵاتی خۆی لەژوور دەستەڵاتی ڕامیارییەوە دابنێت، وازی لە کارەکەی هێنا.

نازییەکانیش سزایان داو ڕێگەیان پێنەدا لە وانەگوتنەوە بەردەوام بێت و ناردیان بۆ چاڵ هەڵکەندن. هایدیگەر لە چاوپێکەوتنێکدا ئەم ڕووداوە بەم شێوەیە دەگێڕێتەوە؛

من نازانم چۆن. وەڵامم بۆ ئەم پرسیارە نیە. من دەتوانم بیسەلمێنم، کە ئەمە بوختانە. کاتێک بووم بە سەرۆکی زانکۆ توانیم دوو مامۆستای جو، پرۆفیسۆر(تانهاوسەر) سەرۆکی کۆلیجی پزیشکی و پرۆفیسۆر(ڤۆن هێڤس)، کە لە دواییداخەڵاتی نۆبڵی لە فیزیا وەرگرت، لەسەر کارە کانیان بهێڵمەوە. وەزارەت داوای دەرکردنیانی کرد، بەڵام من داواکارییەکەی وازارەتم ڕەتدایەوە. ئەمەش ئەوە دەردەخات، کە ناماقوڵە من ئەم دوو مامۆستایە لە شوێنی خۆیان دانێم و لەگەڵ هوسرڵدا، کە مامۆستای منە بە ناشرینی مامەڵەی لەگەڵدا بکەم. تانانەت ڕێگەم بە مامۆستا و خۆێندکارەکان نەدا دژی پرۆفیسۆر(تانهاوزەر) خۆپیشاندانیان هەبێت.[124]

نازییەکان ئەوەندە لە هایدیگەر ناڕازبوون تەنانەت یەکێک لە خوێندکارەکانی پێشوی، کە پاش وەرگرتنی دکتۆراکەی لەژێر دەستی هایدیگەردا، لەو زانکۆیە کرا بە مامۆستا و ناوی(دکتۆر هانکە) بوو، کرابوو بە سیخوڕ بەسەر هایدیگەرەوە. دکتۆر هانکە ڕێزی هایدیگەری مامۆستای دەگرت، بۆیە کە هایدیگەر وانەکانی

---

[124] مارتن هایدیگەر، گفتوگۆیەک لەگەڵ هایدیگەردا، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە، د. محەمەد کەمال، کتێبی گیرفان ژمارە 71، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم، سلێمانی، 2005، لاپەڕە 36

لەسەر فەلسەفەی نیتشە دستپێکرد و دژی نازییەکان لەوانەکانیدا دەدوا، دکتۆر هانکە خۆی ئاشکراکرد. داوای لە هەیدیگەر کرد، کە ئاگای لە خۆی بێت؛

دێرشپیگل: کەواتە پارتی نازی تۆی لەژێر چاودێریدا دانابوو؟

هایدیگەر: دوایی زانیم، کە ڕێگەشیان نەدەدا خوێندکارەکان ئاماژە بۆ نوسراوەکانم بکەن، بەتایبەتی بڵاوکراوەکانم لەسەر بیردۆزی ڕاستی لای (ئەفلاتون) و وانەکانم لەسەر (هۆڵدەرلن)، کە لە ساڵی 1936 لە خوێندنگای (جێرمەنیک) لە (ڕۆما) پێشکەشم کردن.

هەروەها لە گۆڤاری *Wille und Macht* لەلایەن یەکێتی لاوانی هیتلەرەوە بڵاودەکرایەوە هێرشم کرایەسەر. ئەوانەی دەیانەوێت زیاتر لەم بارەیەوە بزانن دەتوانن ئەو ڕەخنانەش بخوێننەوە، کە لە گۆڤاری *Volk im Werden* لە ساڵی 1934 لە من گیران. لە ساڵی 1937 ناوی منیان لە لیستی بەشداربوونی کۆنگرەی دێکارت لە پاریس دەرهێنا.[125]

دێرشپیگل: (کارڵ بارت)یش بۆ چاڵ هەڵکەندن بۆ سنوری سویسرا برا.

هایدیگەر: ئەمە سەیر ڕوویدا. سەرۆکی زانکۆ [مەبەست ئەو سەرۆکی زانکۆیەیە پاش لاچوونی هایدیگەر دانرا.] داوای کۆبوونەوەی مامۆستایانی کرد. گوتارێکی بۆ خوێندینەوە، کە تیایدا جەختی لەسەر ئەو خاڵەدەکرد جیاوازی لەنێوان بۆچوونی پارتی و ئەودا نیە و بڕیارەکانی ئەو بڕیارەکانی پارتین. لەوێدا مامۆستاکانی کرد بە سێ دەستەو تاقمەوە: دەستەی یەکەم ئەو مامۆستایانە بوون، کە دەبوایە وازیان لە کارەکەیان بهێنایە.

---

[125] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 40- 41

دووەم، ئەوانەی تاکو ڕادەیەک نەک بە تەواوی دەتوانن ماموٚستایەتی بکەن و دەرناکرێن. سێیەم، ئەو ماموٚستایانەی لە جێگای خوٚیاندا دەمێننەوە و دەرناکرێن. ئەو ماموٚستایانە، کە دەبوایە بە تەواوی وازیان لە ماموٚستایەتی بهێنایە و دەرکران(هایدیگەر و ڕێنەر) بوون. لە زستانی 1944-1945پاش گەڕانەوەم لە چاڵ هەڵکەندن کوٚڕێکم لەسەر(شێعر و نوسین و بیرکردنەوە) بەست. بیری ئەم کوٚڕە بەردەوامییەک بوو لە بیری نێو وانەکانم لەسەر(نیتشە) و دژوەستان بوو بەرانبەر پارتی نازی.[126]

بێگومان ئەوان لەگەڵ بیروڕا فەلسەفییەکانی هایدیگەردا هاوڕانەبوون هەڵە ڕامیارییەکەی هایدیگەریان کرد بە داردەستێک بوٚ ڕەخنەگرتن لە هایدیگەر و ناوزڕاندنی ئەم فەیلەسوفە، کە بوٚ پاراستنی زانکوٚکەی خوٚی توشی ئەو هەڵەیەکرد و زووش خوٚی لێ ڕزگارکرد. ئەوانەی دژی هایدیگەرن تەنیا هەڵەکەی هایدگەر دەبینن و ناڕوانن ئەو بارودوٚخ و سزادانەی هایدیگەر تێیداژیا. نابینن چوٚن نازییەکان مامەڵەیان لەگەڵ هایدیگەردا کردووەو زیانیان پێگەیاندووە. هانا ئارنت، کە خوێندکارێکی هایدیگەر و کچە جولەکەیەک بوو لەگەڵ هایدیگەردا یەکدیان خوٚشدەویست لە نامەیەکدا ڕەخنە لە هایدیگەر دەگرێت، گوایە هایدیگەر پەیوەندییە کوٚمەڵایەتییەکانی خوٚی لەگەڵ هاوڕێ و خوێندکارە جوەکاندا بڕیوە. هایدیگەر لە نامەیەکدا لە زستانی 1933 دا بەم

[126] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 42- 43

شێوەیە وەڵامی دەداتەوە.[127]

ئەوەی تۆ باسیدەکەیت و بیستوتە بوختانە.

....

من ئێستا ڕوخسەتم وەرگرتووەو لە زانکۆ نیم پێش
ڕوخسەتەکەم خەڵکم ئاگادارکرد، کە دەمەوێت
تەنیابم و هیچ پڕۆژەیەک وەرناگرم.
ئەو خوێندکارەی ئێستا لامە و دەیەوێت دکتۆراکەی
لەگەڵ مندابکات جولەکەیە.
ئەو خوێندکارەی هەموو مانگێک دێتەلام و ڕاپۆرت
لە بارەی نامیلکەکەیەوە پێشکەش دەکات جولەکەیە.
ئەو خوێندکارەی هەفتەی پێشو نوسراوەکەی بۆ ناردم
بیخوێنمەوەو سەرنجی خۆمی بدەمێ جولەکەیە.
ئەو دوو خوێندکارەی(نۆت گیماین شافت) من لە زانکۆ
جێگەم بۆ وەرگرتن جولەکەن.
ئەو خوێندکارەی لە ڕێگەی منەوە زانکۆ بۆ خوێندن بۆ
ڕۆما ناردی جولەکەیە.
ئەوەی من بە نازی و دژی جولەکە دادەنێت بابێت ئەم کارانە بکات.

---

[127] هانا ئارنت(1906-1975) فەیلەسوفێکی ژنە و خوێندکاری هایدیگەر بوو. لەگەڵ هایدیگەردا تاکو کۆتایی ژیانیان یەکدییان خۆشدەویست و پەیوەندییان هەبوو. هانا پاش هاتنی نازییەکان، وەکو زۆر ڕۆشنبیری جو بۆ ئەمەریکا کۆچی کرد و لەوێ ژیا. نامەکانی نێوان هایدیگەر و هانا چەندجارێک بە پەرتووک بڵاوکراونەتەوە.

بێجگە لەمەش من دەساڵ لەمەوبەر لە زانکۆی ماربۆرگ
لەگەڵ جولەکەدا چۆن بووم، ئێستاش وام و نەگۆڕاوم.
ئەی پەیوەندیم لەگەڵ هاوڕێکانم(وەکو، هوسرڵ، مێش،
کاسیرەرو ئەوانی دی).[128]
لەسەرو ئەمانەشەوە پەیوەندیم لەگەڵ تۆدا تێکنەچووە.[129]

ئەوانەی لەژێر دەستی هایدیگەردا خوێندوویانە و ڕێزێکی زۆریان بۆ مامۆستاکەیان داناوە و ئەمڕۆ جێگایەکی دیاریکراویان لە جیهانی فەلسەفەدا هەیە، وەکو هەربەرت مارکۆز، هانا ئارنت، کارل لویس، هانس جوناس جولەکەن و هایدیگەر بە (نازی) لە قەڵەم نادەن. تەنانەت گادەمارو ڕۆتری و شومان و لێوناردو پوگلەرو دێریدا هەڵوێستەکەی هایدیگەر بە هەڵەیەکی ڕامیاری دادەنێن و هایدیگەر ناخەنە نێو بەرەی نازییەوە.[130]

لەپێشتر باسمانکرد، کە هایدیگەر، بۆ پاراستنی زانکۆکەی بوو بە ئەندامی پارتی دەستەڵاتمەدار. بەڵام ئەندامێتی ئەو تەنیا بەناو بوو چونکە بیروباوەڕی ڕامیاری و فەلسەفی ئەو(نازی) نەبوو. ئەندامێتی یان ئەو هەڵە ڕامیارییە بۆ بەرژەوەندی زانکۆکەی بوو.

---

[128] ئەم هاوڕێیانەی هایدیگەر جولەکە بوون.

[129] Ursula Ludz (ed.,). *Letters 1925-1975: Hannah Arendt and Martin Heidegger*, New York: Harcourt Inc. 2004. P. 52.

[130] Iain D. Thomson. *Heidegger on Ontotheology*, Combridge : Combridge Universty Press, 2005. P. 80.

نازییەکانیش لە سەرکێش و بیرکردنەوەی سەربەخۆی هایدیگەر ناڕازبوون و هایدیگەریان بە یار و دڵسۆزی خۆیان دانەدەنا. بۆیە پەیوەندی نێوان هایدیگەر و دەستەڵات لە (نۆ) مانگ زیاتری نەخایاند. پاش وازهێنانی هایدیگەر لە سەرۆکایەتی زانکۆ لەسەر ئەوەی بەوە ڕازی نەبوو مامۆستا جوەکان لە زانکۆ دەربکات، هایدیگەر سزادرا. لە سەرۆکی زانکۆ و مامۆستای فەلسەفەوە کرا بە زەحمەتکێش و بۆ چاڵهەڵکەنین ڕەوانەی سنووری سویسراکرا. پاش ڕوخاندنی نازییەکان جارێکی دیکە هایدیگەر بە تاوانی بوون بە نازی سزادرایەوە و تاکو ساڵی 1950 ڕێگەی پێنەدرا لە زانکۆ وانە بڵێتەوە. ئەوانەی لەم کاتەشدا بەرگرییان لە هایدیگەر کرد چەند بیریارو خوێندکارە جوەکانی هایدیگەر بوون. ئەم ڕووداوە ئەوەندە ئازاری هایدیگەری دا، کە بۆماوەیەکی زۆر توشی نەخۆشی دەروونی کرد و نزیکەی دەساڵیش لە ژوورێکی بچوکی نێو دارستانێکدا بە تەنیا ژیاو کەسانێکی کەم دەیانتوانی ببیبینن.[131]

پێویستە ئەو خاڵەش بخەینە بەرچاو، کە هەندێک نوسەر هەوڵیانداوە بەنازیبوونی هایدیگەر بە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەرەوە ببەستنەوە. ڤیکتۆر فاریاس لە پەرتووکەکەیدا بە ناوی *Heidegger and Nazism* جەخت لەسەر پەیوەندی نێوان

---

[131] هایدیگەر لە ساڵی 1945 لە زانکۆ دەرکرا و لەسەر هەڵە ڕامیارییەکەی ڕێگەی پێنەدرا وانەبڵێتەوە و لە ئاکامدا توشی نەخۆشی مێشک بوو. لە ساڵی 1950 مافی وانە گوتنەوەیان دایەوەو لە ساڵی 1951 کرابە پرۆفیسۆری فەخری.

ئایدیۆلۆجی نازییەکان و فەلسەفەی هایدیگەر دەکات.[132] ئایا چی پەیوەندییەک لەنێوان ئایدیۆلۆجی نازییەکان و فەلسەفەی هایدیگەردا هەیە؟ بە بیروڕای من هەوڵدانەکەی ڤیکتۆر فاریاس بۆ سەپاندنی ئەم پەیوەندییە لە هەوڵدانی ئەو بیریارانە دەچێت، کە ویستیان فەلسەفەی نیتشە بکەن بە ئایدیۆلۆجی نازییەکان. هایدیگەر لە ئاستی ئەم بیریارانەدا و دژی هەوڵدانەکەیان چەند وانەیەکی لەسەر فەلسەفەی نیتشە لە ساڵەکانی 1936- 1940 لە زانکۆ پێشکەشکرد. لەو وانانەدا بە ئاشکرا دژی نازییەکان دەدوێت و دەیەوێت فەلسەفەی نیتشە لەو تاوانە دوورخاتەوە.[133] چۆن دەگونجێت هایدیگەر، کە هەوڵدەدات نیتشە و فەلسەفەکەی لەو تاوانە بپارێزیت و بەرگریلێبکات خۆی بەو تاوانەدا بڕوات و بێدەنگ بێت؟ هایدیگەر خۆی دەڵێت، (بیری ئەم کۆڕە بەردەوامییەک بوو لە بیری نێو وانەکانم لەسەر نیتشە و دژوەستان بوو بەرابنەر پارتی نازی.)[134]

بێجگە لەمە، شیکردنەوە بوونگەرایەتییەکەی بوونی مرۆڤ لە(بوون و کات) دا، کە باوەڕێکی نەگۆڕی هایدیگەرە بە بوونی مرۆڤ و لە قۆناخی دووەمیشدا هایدیگەر نکۆڵی لەم باوەڕەی نەکردووە، دژی

---

[132] ئەم پەرتووکە ڤیکتۆر فاریاس بە زمانی فەرەنسی لە ساڵی 1987 بڵاویکردەوە ولە ساڵی 1989 و پۆل باریل وەریگێڕا بۆ ئینگلیزی.

[133] بڕوانە : د. محەمەد کەمال، نیتشە و پاش تازەگەری، دەزگای سەردەم سلێمانی2006 لاپەرە 195- 200.

[134] مارتن هایدیگەر، چاوپێکەوتنێک لەگەڵ هایدیگەردا، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە د. محەمەد کەمال، کتێبی گیرفان ژمارە 71، لاپەڕە 43

ئایدۆلۆجی ڕامیاری نازییەکانە. لەم شیکردنەوەیەدا جەخت لەسەر بوونی ڕەسەن و دامەزراندنی پڕۆژەکانی بوون کراوە. بۆ هایدیگەر، مرۆڤ دەبێت خاوەنی پڕۆژەکانی بوونی خۆی بێت و هەوڵبدات بەو ناوەڕۆکەی بگات، کە خۆی دەیەوێت. مرۆڤیش خۆیەکی هەمەکی هیگڵی نیە و خۆی تاکە کەسە. هەموو چەمکێک، وەکو چەمکی خۆی هەمەکی لەژوور خۆی هەندەکی تاکە کەسەوە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی ناڕەسەنی و نامۆیی. خۆی هەمەکی خاوەنی بەهای هەمەکی و نەگۆڕە و ڕێگەی سەرهەڵدانی جیاوازییەکانی نێوان تاکەکان دەبەستێت و نامۆیان دەکات. بزوتنەوەی ڕامیاری نازییەکان باوەڕی بە جیاوازی نێوان تاکەکان نەبوو. کەلتوورێکی ڕامیاری بازاڕیی هێنایە کایەوە، کە هەموو تاکێک دەبوایە وازی لە تایبەتمەندێتی بوونی خۆی بهێنایە و شوێن ئەو کەلتوورە ڕامیارییە بکەوتایە. ئەم شێوەی بوونە بۆ هایدیگەر ناڕەسەنانە و نامۆبوونە، کە بە درێژایی تەمەنی دژی وەستاوە. هەروەها، هایدیگەر، هەرچەندە ڕەخنەی خۆی لەسەر مارکسیزم هەیە و بە فەلسەفەی سەر بە نەریتی مێتافیزیکی تەکنەکلۆجی دادەنێت، هێشتا لەو باوەڕەدایە تەفسیری مارکس بۆ مێژوو باشترینە و بیریاران نەیانتوانیوە تێپەڕیبکەن.[135]

ئایا بیریارێکی نازی دەتوانێت بەم جۆرە تەماشای تەفسیری مارکسی بۆ مێژوو بکات؟ خاڵێکی دیکەی گرنگ بۆ بەرگریکردن لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر و پاراستنی لەو بوختانە،

---

[135] Martin Heidegger. “Letter on Humanism”, in *Basic Writings*, p. 243.

باسکردنی کێشەی(جیاوازی)یە لە فەلسەفەی هایدیگەردا. جیاوازی کە بنەمایەکی ئۆنتۆلۆجی لە بوونی مرۆڤدا هەیە، لە بیروباوەڕی هایدیگەردا زاراوەیەکی فەلسەفی سەرەکییە. ڕەسەنیەتی بوون بەبێ جیاوازی سەر هەڵنادات . تاکی جیاواز رەسەنە. جیاوازی رەسەنیەتی ئەو تاکە سەقامگیر دەکات و بە(تایبەت) دایدەنێت. لە فەلسەفەی هایدیگەردا تاکەکان لە یەکدی دەچن(Same) بەڵام لە جیاوازی (Difference) بێبەش نین. نوسراوەکەی هایدیگەر *Identity and Difference* ، کە لە ساڵی 1957 نوسراوە، جەخت کردنە لەسەر ئەم شێوە لێکچون و جیاوازییە و بە بیروڕای من ڕەهەندێکی ڕامیاری هەیە. هایدیگەر نایەوێت جیاوازییەکان لەناوبچن یان باشتروایە بڵێین، کە بە بۆچوونی فەلسەفی ئەو (جیاوازی) ڕاستەقینەیەکی زەقەو نابێت فەرامۆش بکرێت. لێکچونیش بەتەواوی و بەبێ جیاوازی مەحاڵە. لە بوارێکی ڕامیارییدا دەستەڵاتێک هەوڵی گەیشتن بە لێکچونێکی تەواو بدات و جیاوازییەکان بسڕێتەوە، ئەو دەستەڵاتە دەبێت بە داگیرکەرو چەوسێنەر و تاکەکانی کۆمەڵ نامۆدەکات. ئایدیۆلۆجی نازییەکان لەم ڕەهەندە نالەبارە بێبەش نەبوو. نازییەکان دەیانویست لەنێو ڕژێمە ڕامیارییەکەیاندا جیاوازییەکان سەرکوت کەن و لێکچونێکی ڕووتکراوە بەسەر هەموو لایەنێکی ژیاندا بسەپێنن. تەنانەت رژێمەکە بڕیاری لەسەر هەڵبژاردنی هونەرو زمان و ڕەنگەکانیش بۆ خەڵکی دەدا. ئەم جۆرە ئایدیۆلۆجی و شێوەی بوونە لە فەلسەفەی هایدیگەردا جێگەی نابێتەوە.

لەبیرچوونی بوون و هیچگەرایەتی و ئاکامە نەرێکانی

هایدیگەر تێگەیشتن و تەفسیری خۆی بۆ مێژووی گەشەکردنی بیرکردنەوەی فەلسەفی هەیە. ئەم مێژووە، لە سەردەمی ئەفلاتونەوە بە لەبیرچوونی بوون دادەنێت. لەبیرچوونی بوون و گەڕانەوەی توێژینەوە فەلسەفییەکانیش بۆ ڕاستەقینەیەکی لە (بوون) کەمتر و لەسەر(بوون) ڕاوەستاویش بیرکردنەوەی فەلسەفی بەرەو هیچگەرایەتی و چەند ئاکامێکی نەرێ دەبات، کە لێرەدا ڕوونیاندەکەینەوە.

بۆ هایدیگەر گەورەترین پرسیاری فەلسەفی سەبارەت واتای بوونە.[136] ئەم پرسیارە سەرچاوە و بناخەی پرسیارەکانی دیکەیە، چونکە(بوون) سەرچاوەی هەموو شتێکە و هەبووەکانی لەسەر ڕادەوەستێت. بنەڕەتێکی لە بنەڕەت بەدەرە، کە لە هەموو شتێک زیاتر لێمانەوە نزیکە و هێشتا لە بیرکردنەوەی فەلسەفیدا خراوەتە پەراوێزەوە و بە(هیچ) دانراوە و لەبیرچۆتەوە. لەبیرچوونەوەی بوون بە درێژایی مێژووی فەلسەفە لە ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە بۆتە هۆی نامۆبوونی بیرکردنەوە لە ڕاستەقینە و بنەڕەتی خۆی. هایدیگەر لە پەرتووکی(بوون و کات) دا سێ هۆکاری بۆ لەبیرچوونی بوون داناوە، کە لە بەشی دووەمی ئەم پڕۆژەیەدا ڕوونمان کردۆتەوە. لەم قۆناخەشدا لە ئاکامەکانی لەبیرچوونەکە دەدوێین. لەبیرچوونی بوون لە ئەفلاتونەوە سەرەتای سەرهەڵدانی شێوازێکی

---

[136] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, p. 5.

دیکەی مێتافیزیکە و بە ناوەڕۆکگەری Essentialism ناسراوە. بە دیدی ئەفلاتون، ڕاستەقینە(بوون) نیە، کۆمەڵێک فۆرم (ئایدیا)ی هەمەکی بەرزە و ئەو فۆرمانەش(ناوەڕۆکی) هەموو شتێکن و هیچ شتێک بەبێ ئەوان نیەو نابێت.

ناوەڕۆکگەرایەتی لە مێژووی فەلسەفەدا لە ئەفلاتونەوە بووە بە فێرگەیەکی فەلسەفی دامەزراو و دژی فێرگەی بوونگەرایەتی هەوڵی پێشخستنی سیستەمە مێتافیزیکییەکەی داوە.

ئەم فێرگەیە، بە بیروڕای هایدیگەر، بە نیتشە کۆتایی دێت.[137] چۆن ناوەڕۆکگەرایەتی دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی هیچگەرایەتی؟ وەڵامی ئەم پرسیارە بەستراوە بە وەڵامدانەوەی گەورەترین پرسیاری فەلسەفی سەبارەت بە(بوون). ئایا(بوون) چییە؟ بوون(هیچ)ە *Nihil* و ئەوەی هەیە ناوەڕۆکە لە شێوەی فۆرمە هەمەکییەکان، ویستی ژیان یان ویستی هێز بۆ نیتشە. بڕیاردان لەسەر(بوون) بە(هیچ) دامەزراندنی بناخەی جۆرە مێتافیزیکێکە بە ناوی هیچگەرایەتی. لەم ڕووەوە، هیچگەرایەتی و ناوەڕۆکگەرایەتی دوو ناون بۆ شێوەیەک بۆچوونی مێتافیزیکییانە. بیرکردنەوەی هایدیگەر بەرانبەر ئەم شێوە مێتافیزیکە نەرێیەیە و ڕەتیدەداتەوە[138]. هیچگەرایەتی، بۆ هایدیگەر، شێواندنی(ڕاستی)

---

[137] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 78. هەوەها بڕوانە:

Martin Heidegger. *Nietzsche*, vol.4, pp. 4-5.

[138] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy* , p.79.

و(تاریکبوونی جیهانە).[139] چونکە ئاکامی لەبیرچوون و لە پەڕاوێز دانانی ڕاستەقینەوە پەیدابووە. بارودۆخی نامۆبوونی بیرکردنەوەی فەلسەفییە لەو ڕاستەقینەیەی بە (هیچ) دانراوە و بایەخی پێنەدراوە، کە لە کاتێکدا بیرکردنەوە بەبێ ئەو ڕاستەقینەیە ڕوونادات. کەوابوو، هیچگەرایەتی، لەم بۆچوونەوە، دانانی بنەڕەتە بە (هیچ). ڕەتدانەوەی ڕاستەقینەی بوون و ڕاوەستانی بیرکردنەوەیە لەسەر جۆرێک(هەبوو)، کە ئەو هەبووەش پێویستی بە راستەقینەی بوونە و لەسەری ڕادەوەستێت. لە هیچگەرایەتید، بیرکردنەوە بناخەی خۆی بە(هیچ) دادەنێت و بەو (هیچ)ەوە خۆی ڕاگیردەکات. بۆچی هایدیگەر نیتشە بەدوا بیریاری هیچگەرایەتی دادەنێت و وەکو شوێنکەوتوویەکی نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتونی تەماشایدەکات؟ بۆ گەلێکمان ئەم بۆچوونە گومانلێکراوە. نیتشە بە ئاشکرا ڕەخنە لە هەڵوێستە هۆشگەرایەتییەکەی ئەفلاتون دەگرێت و دژی ڕادەوەستێت. لە چی ڕوویەکەوە هایدیگەر دەڕوانێتە پەیوەندی نیتشە بە ئەفلاتونەوە؟ وەکو باسمکرد، پێناسکردنی هیچگەرایەتی لەلایەن هایدیگەرەوە وابەستە بە لەبیرچوونی بوون یان دانانی بوون بە هیچ و گەڕانەوە بۆ سەرچاوەیەکی مێتافیزیکی دیکە. ئەگەر مێتافیزیک لە ئەفلاتونەوە خرابێتەگەر، ئەوا ئەفلاتون یەکەم بیریاری هیچگەرایەتییە، نەک لەبەر ئەوەی بوونی (سەدەمێکی هۆشەکی) و مەبەستێکی لەپێشتر بۆ جیهان ڕەتدەداتەوە، بەڵکو ئەفلاتون (بوون) بە بنەڕەت و سەرچاوە

[139] Martin Heidegger. *An lntroduction to Metaphysics,* translated by Ralph Manheim, New York: New York State Univestiy Press, 1987. P. 38.

دانانێت. بۆ دامەزراندنی بنەڕەت دەگەڕێتەوە بۆ فۆڕمە هەمەکییە بەرزەکان و بوون لەبیردەکات. لە کاتێکدا، ئەگەر ئەم فۆرمە بەرزانەش هەبن و دروست بن، هێشتا بۆ بوونیان پێویستیان بە(بوون) ە.

بە درێژایی مێژووی فەلسەفە ئەم هەڵوێستەی ئەفلاتون بەشێوازی جیاواز چەند جارێک سەریهەڵداوەتەوە. دواجاریش نیتشە خۆی لەقەرەی ئەم کێشەیە داوەتەوە وازی لە (بوون) هێناوەو (ویستی هێز)ی بەبناخە و ناوەڕۆکی هەموو شتێک داناوە. هەرچەندە ویستی هێز، وەکو فۆرمە هەمەکییەکانی ئەفلاتون لە جیهانێکی بەرزی ئەو دیو هەستکردنەوە نیە، هاوکات (هەبوو) یە و لەسەر (بوون) ڕادەوەستێت. ویستی هێز بنەڕەتێکی لە بنەڕەت بەدەر نیە، کەچی بەدوا ڕاستەقینە و ڕاستی بوونیشی بە(هیچ) داناوە. لەلای ئەفلاتونیش فۆرمە هەمەکییە بەرزەکان دوا ڕاستەقینە و ڕاستییە دوورەکانن. هەموو شتێک بەمانەوە گرێدراوەو(بوون)یش، کە بنەڕەتی فۆرمەکانە باسنەکراوە.

سەردەمی ئێمە لە ڕووی زانستییەوە زۆر کەس بە سەردەمی تەکنەلۆجی دادەنێت. سەردەمی تەکنەلۆجی بناخەی مێتافیزیکی خۆی هەیە. ئەگەر مێتافیزیک ئۆنتۆلۆجی بێت، هیچ سەردەمێک و هیچ بەشێکی ئۆنتۆلۆجی(سروشت و مێژوو) لە تێڕوانینی مێتافیزیکییانە بەدەر نیە. سەردەمی تەکنەلۆجی ئەمڕۆشمان خاوەنی تێڕوانینی مێتافیزیکییە. ئەو مێتافیزیکەش (هیچگەرایەتی)یە چونکە تەکنەلۆجیا، کە لە دواییدا باسیدەکەین، دیسانەوە بوون فەرامۆش دەکات و بە ڕاستەقینەیەکی دیکەی

دادەنێت. ئایا ئاکامە نەرێکانی هیچگەرایەتی چین؟ لە چ روویەکەوە هیچگەرایەتی یان لەبیرچوونی بوون نەرێیە؟ لە ساڵی (1935) ەوە هایدیگەر لە چەند نوسراوێکدا لایەنە نەرێکانی هیچگەرایەتی ڕوونکردۆتەوە. لە نوسراوەکەیدا Letters on Humanism لەبیرچوونی بوونی بە دوورکەوتنەوە لە وڵات و بێوڵاتی و مەنفا داناوە. لە نوسراوێکی دیکەدا لەبیرچوونی بوونی بە (تاریکبونی جیهان) ناوزەددەکات. لەهەمان نوسراودا چوار ئاکامی نەرێ دەستنیشاندەکات:

1 - هەڵهاتنی خواکان.
2 - ڕوخاندنی زەمین.
3 - سەرهەڵدانی ناڕەسەنی.
4 - زۆربوونی کەسانی پلە مامناوەندی.[140]

هەرچەندە هایدیگەر وشەی(خواکان)ی بەکارهێناوە، بەڵام مەبەستی لە بەستێنی ئاینییەوە دوورە و مەبەستی لادان لە بیروباوەڕی ئایینی و گەڕانەوە بۆ بێبڕوایی نیە. هەروەها وشەی (خواکان) کۆیە و ئاماژە بە چەند خوایەک دەکات نەک خوایەکی تاک و تەنیا و خاوەن دەستەڵاتێکی ڕەهای هەندێک لە ئایینەکان. ئەم وشەیەش هێمایەکە و ئاماژەکردن بۆ جۆرێک لە بوونی دازاین یان ئەو شێوازە ڕەسەنەی بوون، کە خاوەنی دەستەڵاتی داهێنانە و دەتوانێت ناوەڕۆکی دابهێنێت. (داهێنان) خەسڵەتێکە بوونە

---

[140] هامان سەرچاوە، لاپەڕە 45. زاراوەی(مامناوەندی) یم بۆ (mediocre) ی ئینگلیزی داناوە.

ڕەسەنەکان و لای نیتشە سوپەرمانەکان (مرۆڤە بەرزەکان) و لەنێو ئاینیشدا تەنیا(خواکان) هەیانە [141]. هەڵهاتنی خواکان، لەم بۆچوونەوە، لە ناوبردنی دەستەڵاتی داهێنانی مرۆڤە. ئەم لەناوبردنەش ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە خاڵی (3) و (4) ی ئاکامە نەرێکانەوە هەیە، کە لەسەرەوە ڕیزمانکردوون. هەڵهاتنی مرۆڤی ڕەسەن و داهێنەر جێگە بۆ سەرهەڵدانی بوونی ناڕەسەن خۆشدەکات. کۆمەڵێک لە تاکە پلە مامناوەندییەکان پێکدەهێنێت. ئەم سێ ئاکامە (4،3،1) پەیوەندی بەو کاریگەرێتییەوە هەیە، کە هیچگەرایەتی بەسەر بوونی مرۆڤەوە جێدەهێڵێت. لە ئاکامی (2) دا کاریگەرێتییەکە بەسەر (زەمین) یان ژینگەی مرۆڤدا داسەپاوە. هیچگەرایەتی، بەتایبەتی هیچگەرایەتی سەردەم، کە لە بیرکردنەوەی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیادا بەتەواوی بەرجەستە بووە ژینگەی شێواندووە و بۆتە هۆ بۆ ڕووخاندنی زەمین.

هیچگەرایەتی و ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا

توێژینەوەکەی هایدیگەر لەسەر تەکنەلۆجیا سەبارەت بە کێشەی پێشکەوتنی زانست و پیشەسازی نیە. هەوڵدانێکە بۆ ناسینی (ناوەڕۆک)ی تەکنەلۆجیا و لە چییەتی تەکنەلۆجیا دەکۆڵێتەوە. توێژینەوەش سەبارەت بە ناوەڕۆک یان چییەتی شتێک بە

---

[141] لەبەرئەوەی (داهێنان) پڕۆسەی پەیداکردنە لە نەبوونەوە بۆ بوون، لەنێو ئایینەکانداخەسڵەتێکی یەزدانییە و تەنیا خوا خاوەنی ئەم دەستەڵاتەیە. ئەمەش هۆکارێکە بۆ دژوەستانی ئیسلامخوازە توندڕەوەکان بەرانبەر هونەر.

ئۆنتۆلۆجیا یان بیرکردنەوەی مێتافیزیکمانەوە گرێدەدات. لەبەر ئەمەشە توێژینەوەکەی هایدیگەر ئۆنتۆلۆجییانەیە و تەکنەلۆجیا بە نەریتێکی زاڵبوی مێتافیزیکی سەردەمەکەمان دادەنێت، کە لە بەر ڕۆشنایی ئەم نەریتەدا مرۆڤی سەردەم لە واتای بوون و خۆی دەگات. دیسانەوە ئاماژە بۆ ئەو خاڵە دەکەم، کە هایدیگەر ڕەگوڕیشەی ئەم نەریتە میتافیزیکییەی تەکنەلۆجیا بۆ ئەفلاتون دەگەڕێنێتەوە. میتافیزیکی ئەفلاتون بە دیدی ئەم، میتافیزیکی بەرهەمهێنەرە.[142] لە مێتافیزیکی ئەفلاتوندا جیهانی ئێمە ساختەیە و لە ڕاستەقینەوە دوورە. ڕاستەقینەشـ لە فۆرمە هەمەکییە بەرزەکان پێکهاتووە. جیهانی ئێمە لە دوو ڕووەوە ساختەیە و زاراوەی (ساختە)ش دوو واتای هەیە. هەردوو واتاکە وابەستن بە دوو جۆر پەیوەندی نێوان جیهان و فۆرمە بەرزەکان. یەکەم، شتێک بە ساختە دادەنرێت، کە ڕەسەن نەبێت و لە شتە ڕەسەنەکەوە وەرگیرابێت. ئەگەر تابلۆیەکی مۆنالیزا لە بازاڕدا بدۆزینەوە و هونەرمەندێک لە تابلۆ ڕەسەنەکەوە وەریگرتبێت، ئەگەر لە وەرگرتنەوەکەشیدا سەرکەوتوو بێت، هێشتا تابلۆکە بە ساختە دادەنرێت چونکە تابلۆ ڕەسەنەکەی لیۆناردۆ دافنشی نیە. لێرەدا پەیوەندی نێوان تابلۆی مۆنالیزای دافنشی و هونەرمەندەکەی دیکە، وەکو پەیوەندی نێوان شتێکی ڕەسەن و لێوەرگیراو وایە. جیهانیش لە مێتافیزیکی ئەفلاتوندا ساختەیە و لێوەرگیراوی جیهانە بەرزەکەیە. (ساختە)ش واتای دروستکراو،

---

[142] Michael E. Zimmerman. *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, Art*, Bloomington: Indiana University Press, 1990. P.168.

دامەزرێنراو، بەرهەمهێنراو دەبەخشێت. جیهان بەرهەمهێنراوە و لە شێوەی فۆرمە هەمەکییە بەرزەکاندا شۆراوەتەوە. ئەم بۆچوونە مێتافیزیکییەش لەبەر دەستی ئێمەدا بوون دەکات بە سامان و زەخیرە بۆ بەرهەمهێنان. ئایا لەچ ڕوویەکەوە ئەم کێشەیە نالەبارە؟ بۆچی هایدیگەر بەم جۆرە ڕەخنە لە ئەفلاتون و تەکنەلۆجیا دەگرێت؟ ئایا هایدیگەر باوەڕی بە گۆڕانی (سروشت) بۆ (جیهانێک) نیە مرۆڤ تێیدا ئاسودە بێت و ژیانی بەرەوپێشەوە بڕوات؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە پێویستە بۆ توێژینەوەکەی هایدیگەر لەسەر (ناوەڕۆکی) تەکنەلۆجیا بگەڕێینەوە و بزانین چۆن تەکنەلۆجیا هیچگەرانەیە و تێگەیشتنی هایدیگەریش لە تەکنەلۆجیا ڕووندەکەینەوە. هایدیگەر لەساڵی 1949 چوار کۆڕی لە (یانەی برێمن) گرت، کە پەیوەندییان بە تەکنەلۆجیاوە هەبوو.[143] دوو کۆڕی یەکەمی پاش ساڵێک لە ئەکادیمیای باڤێریا بۆ هونەرە جوانەکان گرتەوە. دووەمیان The Enframing دەستکاریکرد و لە ساڵی 1953 بە ناوی *The Question Concerning Technology* بڵاویکردەوە. لەم نوسراوەدا لەبارەی ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیاوە هایدیگەر ئەو خاڵە دەخاتە ڕوو، کە (تەکنەلۆجیا) ئەم زاراوە و نەریتە میتافیزیکییەی ئەمرۆ بەکاردێت پەیوەندی بە وشەی (تەکنەلۆجیا) وە نیە، کە لە زمانی کۆنی یۆناندا ئاماژەی بۆکراوە. بۆ سەلماندنی بیروڕاکەی و هەڵوەشاندنەوەی واتای تەکنەلۆجی لە سەردەمەکەماندا بۆ زمانی یۆنانی کۆن و

---

[143] کۆڕەکانی هایدیگەر ئەمانە بوون:

The Thing, The Enframing, The Danger, The Turning.

ڕەگوڕیشەی زمانەوانی و واتای وشەکە دەگەڕێتەوە. ئەم میتۆدەش بۆ ڕوونکردنەوەی گەلێک زاراوەی گرنگی فەلسەفی وەکو فیزیک، فینۆمینە و ڕاستی خراوەتەگەر و هایدیگەر بۆ مەبەستە فەلسەفییەکەی و سەلماندنی بیروباوەڕەکانی دایمەزراندوە. بۆ نموونە، زاراوەی (فیزیک) *physika* لە زمانی کۆنی یۆناندا واتای (بوون) دەبەخشێت. بەڵام زاراوەکە لە سەردەمی ڕۆمانەکانەوە بووە بە(سروشت) و مێتافیزیکیش *meta ta physika* (ئەو دیو بوون) بووە بە ئەو دیو سروشت.[144] هەروەها لە (بوون و کات) دا واتای (فینۆمینە) لە زمانی یۆنانی و لە نوسراوەکەشیدا *On the Essence of Truth* واتای ڕاستی *alêtheia* ڕووندەکاتەوە. زاراوەی تەکنەلۆجیا، کە لە دوو بەش پێک هاتوە(تەکنە) و (لۆجیا) لە وشەی *Techne* ی یۆنانییەوە هاتووە. بۆ یۆنانییەکانیش ئەم وشەیە هەر بۆ کارکردن و بەرهەمهێنانێکی پیشەسازی یان دەستی بەکارنەهێنراوە، واتاکەی کار و بەرهەمی هونەریشی گرتۆتەوە. هەموو بەرهەمێکی مرۆڤ لە بوارەکانی پیشەسازی و هونەرییدا بە(تەکنە) ناسراوە.[145]

هەروەها هایدیگەر دەڵێت؛

یۆنانیەکان تاکو سەردەمی ئەفلاتون (تەکنە) یان بۆ زانین (ئەپستمە) ش داناوە. هەردوو زاراوەکە واتای زانینێکی

---

[144] بڕوانە :

Martin Heidegger. “What is Metaphysice?” in *Basic Writings*, p. 106, and *An Intraduction to Metaphysics*, p. 13.

[145] Martin Heidegger. “The Question Concerning Technology”, in *Basic Writings*, p. 318.

بەرفراوانی بەخشیوە. ئەم جۆرە زانینە بوارەکان دەکاتەوە و شتە شاراوەکان دەردەخات.[146]

(تەکنە) شێوازێکی دەرخستنی ڕاستی بوونە و پەیوەندی بە هەموو چالاکییەکی مرۆڤانەوە بۆ دەرخستنی ئەو ڕاستییە هەیە. ئەمڕۆ ئەو واتایەی (تەکنە) شاراوەتەوە و بووە بە داردەستێک بۆ سەپاندنی دەستەڵاتی مرۆڤ بەسەر سروشتدا و ڕەوا بەو دەستەڵاتە بۆ بەکارهێنانی سروشت بەو جۆرەی مرۆڤ دەیخوازێت دەبەخشێت. تاکو ئێرە، ئەم بۆچوونە، کە لە فەلسەفە ئەنترۆپۆلۆجییەکەی هیگڵ و مارکسدا بووە بە کۆڵەکەی بیردۆزەی بەرهەمهێنان و گرێدانی بیردۆزە بە کارکردنەوە کارێکی گونجاوە. مرۆڤ هەمیشە هەوڵیداوە سروشت بۆ ئەو جیهانە بگۆڕێت، کە خۆی دەیەوێت. بەڵام بۆچوونەکانی هیگڵ و مارکسیش لەو زەمینە مێتافیزیکییەوە هەڵقوڵاون، کە سروشت بە بێگانە و دەرەکی و ساختە دادەنێت و بە(مێتافیزیکی بەرهەمهێنەر) ناوزەدممانکرد. مێتافیزیکی بەرهەمهێنەر، کە لە ئەفلاتونەوە دەستپێدەکات، سروشت بە دیاردەیەکی ساختە و دوور لە ڕاستەقینە دادەنێت نەک (وڵات) یان بەشێک لەو ڕاستەقینەیەی ئاگامەندی لەسەری ڕادەوەستێت. لە ئاکامدا، بەتایبەتی لە سەردەمی تازەگەرییدا ئاگامەندی و سروشت بە دوو لایەنی دژوەستاو دانران. سروشت بەهێزێکی بێگانە و هەڕەشەکەر دەبینرا. لەبەر ئەمە، ئاگامەندی، بەتایبەتی بەو شێوەیەی هیگڵ و مارکس ڕوونیدەکەنەوە، هەوڵێکی بێتەقەلا بۆ داگیرکردن و گۆڕانی سروشت دەدات، کە بۆتە هۆی شێواندن و

---

[146] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 319

ڕووخاندنی ژینکە.

مەبەست لە تەکنەلۆجیا ئەو پێشکەوتنە زانستییە نیە، کە مرۆڤایەتی توانیویەتی لە ماکینەی هەڵمەوە خۆی بە چەک و سوتەمەنی ئەتۆمی بگەیەنێت. ئێمە لێرەدا باسی دەستکەوتە زانستییەکان ناکەین. دەمانەوێت لە ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا تێبگەین. بۆ تێگەیشتنەکەشمان پێویستیمان بە بنەڕەتی مێتافیزیکیی تەکنەلۆجیا هەیە. توێژینەوەکەمان لەگەڵ ئەم پرسیارەدا ئایا ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا چییە؟ دەبێت بە فەلسەفی و بوارەکانی دیکەش دەگرێتەوە. بۆ وەڵامدانەوەکەشمان جارێکی دیکە دەگەڕێینەوە بۆ شێوە مێتافیزیکییە زاڵبوەکەی سەردەممان، کە هایدیگەر بە هیچگەرایەتی دایناوە و بە بیروڕای ئەویش ئەم شێوە مێتافیزیکە لە ئەفلاتونەوە سەریهەڵداوە و بە نیتشە کۆتایی هاتووە. نەریتی مێتافیزیکی زاڵبووی سەردەمەکەمان (هیچگەرایەتی)، (مێتافیزیکی بەرهەمهێنەر) یان تەکنەلۆجیایە. بەم جۆرە تەکنەلۆجیا نەریتێکی مێتافیزیکییە نەک وەسیلەیەک بۆ بەرهەمهێنانی ئامێرێک. ئەوەش دەزانین، کە مێتافیزیک توێژینەوەیە سەبارەت واتا یان ڕاستی بوون. کەوابوو، تەکنەلۆجیا، بە پێچەوانەی تێگەیشتنی هەندێک، خۆی لە قەرەی ڕاستی بوون دەدات و ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخات.

ئەگەر تەکنەلۆجیا هیچگەرایەتی بێت، ئەوا ڕاستەوخۆ دەزانین، کە (بوون) بۆ تەکنەلۆجیا (هیچ)ە. هەروەها، ئەگەر سەر بە مێتافیزیکی بەرهەمهێنەریش بێت، دەبێت (بوون) بە زەمینەیەکی بەپیتی بەرهەمهێنان دابنێت. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، بۆچوونی

مێتافیزیکییانەی تەکنەلۆجیا دەبێت بە هیچگەرایەتی. لە حاڵەتی یەکەمدا بە ئاشکرا(هیچ)بوونی بوون دەردەبڕێت و لە حاڵەتی دووەمیشدا، کە بە مێتافیزیکی بەرهەمهێنەر ناسراوە، ڕاستی بوون بۆ شتێکی (جیاواز)تر لە خۆی دەگەڕێنێتەوەو (بوون) لەبیر دەکات و ئاگامەندی و بوون لە یەکدی نامۆ دەکات. ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا لەبەر ڕۆشنایی لەبیرچوونی بوون و نامۆبوونی ئاگامەندی و دژ وەستانی دوو لایەنەی ئاگامەندی بوونەوە دەناسرێت. ناوەڕۆکێکە، لەگەڵ هەموو گۆڕانکارییەکاندا بەسەر زۆربوونی دەستەڵاتی داگیرکردنی سروشت لە سەردەمی ئەفلاتونەوە تاکو ئەمرۆ نەگۆڕاوە. چۆن نەریتی مێتافیزیکی ئەفلاتون تەماشای بوونی دەکرد بەم جۆرەش مێتافیزیکی تەکنەلۆجیای ئەمڕۆ دەڕوانێتە بوون. ناوەڕۆکی هەموو سیستەمێکی مێتافیزیکیش وابەستە بە تێگەیشتنی ئەو سیستەمە لە ڕاستی بوون. ئەگەر ئێمە بزانین ئەو سیستەمە چ تەفسیرێک بۆ بوون دەکات ئەوا ناوەڕۆکەکەشی دەناسین. تەکنەلۆجیا، بێجگە لەوەی(بوون) بە هیچ دادەنێت داکەوتی بەردرستیش دەکات بە گەنجینەی بەرهەمهێنان و (وەبەرهێنان).[147] بۆ تەکنەلۆجیا (بوون) زەمینەی وەبەرهێنانە. دارستانێک، بۆ نموونە، سامانێکی تەختەیە بۆ پیشەسازی، چەمی سیروان گەنجینەیەکی وزەیە بۆ کارەبا، منداڵانی ئەمڕۆ نەوەی داهاتوون بۆ بەرهەم زیادکردن.

بۆ دامەزراندنی ئەم ناوەڕۆکەش میتافیزیکی تەکنەلۆجیا بوون بەگشتی (دەخزێنێتە نێو چوارچێوە)ی وەبەرهێنان و enframing یان

[147] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 324

Ge- stell بە گەنجینەی سامان بۆ سودلێوەگرتن بەکاریدەهێنێت.[148] ئایا لە چ ڕوویەکەوە خزانە نێو چوارچێوەی بوون بۆ وەبەرهێنان نەرێیە؟ ئایا مرۆڤ مافی ئەوەی نیە جیهانێکی پڕ ئاسودە و پێشکەوتوو دامەزرێنێت؟ ڕاستە مرۆڤ ئەو مافەی هەیە بەڵام کێشە نەرێکە لە دوو خاڵدا کۆدەبێتەوە:

یەکەم، مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا مامەڵە لەگەڵ بووندا بە شێوەی سودلێوەرگرتن و قازانج دەکات. بوون بەو ڕاستەقینەیە دانانێت، کە هەموو شتێکی لەسەر ڕاوەستاوە. ئەم تێگەیشتنە لە ڕاستی بوون هۆی شێواندن و ڕوخاندنی ژینگەیەکی تەندروستە بۆ مرۆڤ. تێکشکاندنی ئەستوری پەردەی (ئۆزۆن) بە دەوری زەویدا و زیادکردنی ڕێژەی هەوای ژەهراوی و لەناوبردنی دارستانەکان و دروستکردنی چەکی ئەتۆمی ئەنجامی ئەم جۆرە بۆچوونە مێتافیزیکییە تەکنەلۆجییەیە.

دووەم، مەترسی گەورەتر لەوێدایە، کە مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا بەخزانی بوون بەگشتی لەنێو چوارچێوەی وەبەرهێنان جیاوازییەکانی نێوان بوونی مرۆڤ و هەبووەکانی سڕیوەتەوە. بوونی مرۆڤیش خزێنراوەتە نێو چوارچێوەکەوە و بە گەنجینەیەکی سامان دادەنرێت. ئەمەش، هاوکات، وابەستە بە بۆچوونی هیچگەرایەتی سەبارەت بوونی مرۆڤ. مادامەکی مرۆڤیش هەبوویەکە، وەکو کەلوپەلەکانی دیکەی نێو جیهان و خاوەنی(خۆ) نیە، ئەوا پێویست ناکات جێگەیەکی بەرزتری بۆ دابنرێت. لە

[148] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 324

میتافیزیکی تەکنەلۆجیادا مرۆڤ نا-مرۆڤ کراوە و بووە بە کەلوپەل. بەهای بوونی مرۆڤ بەگوێرەی سودبەخشینی بۆ سیستەمە تەکنەلۆجیاکە دەپێورێت. کۆمپانیایەکی زێر، شاخێک هەڵناکەنێت ئەگەر بزانێت ئەو شاخە زێڕی لەنێودا نیە. بەهەمان شێوەش، مرۆڤەکان (کرێکارەکان) سودیان بۆ ئەو کامپانیایە نەبێت، بەگوێرەی پێویستییەکان و داواکارییەکانی کامپانیاکە کارنەکەن ئەوا وەکو کەلوپەلێکی بێ کەڵک دەخرێنە پەراوێزەوە. مەترسی گەورەی تەکنەلۆجیا لێرەدا سەرهەڵدەدات، کە هیچ بەهایەک بۆ مرۆڤ دانانێت بێجگە لەوەی، کە مرۆڤیش وەکو کانێکی زێڕ بە گەنجینەی سامان دادەنرێت و سودی لێوەردەگیرێت.

مەبەستی هایدیگەر لەم دوو خاڵەی تەکنەلۆجیا بەرانبەر بوون بەگشتی و بوونی مرۆڤ بەتایبەتی لە ڕەتدانەوە و لەناوبردنی تەکنەلۆجیادا نیە. ئەو نایەوێت تەکنەلۆجیا نەمێنێت، بەڵکو دەبێت مرۆڤ هەوڵبدات ئەم قۆناخە ڕەتبکات. ئەم ڕەتکردنەش (دیالێکتیکی) یە، کە مرۆڤ بەبێ لەناوبردنی تەکنەلۆجیا دەتوانێت شێوەی مێتافیزیکییەکەی ڕەتبدات و خۆی بە قۆناخێکی پێشکەوتوتری بیرکردنەوە بگەیەنێت. هایدیگەر لە چاوپێکەوتنەکەیدا لەم بارەوە دەڵێت؛

> من لەداگیرکردن نادوێم. دەڵێم، ڕێگەیەکمان نەدۆزیوەتەوە هەڵوێستی خۆمانی لەنێودا بەرانبەر تەکنەلۆجیا دیاریبکەین.
>
> ....
>
> هەموو شتێک بە ڕێکوپێکی بەڕێوە دەچێت. خۆ

هەڵخەڵەتاندنەکە لەوێدایە، کە دەڵێین هەموو شتێک بەڕێوەدەچێت. ئەمەش هاندەرە بۆ بەخێرکردنی بەڕێوەچوونەکە تاکو تەکنەلۆجیا دەگاتە ڕادەیەک ڕەگوو ڕیشەی مرۆڤ لە نێو زەوییدا دەردەهێنێت. تۆ نەترسای کاتێک وێنەکانیان لەسەر مانگەوە ڕەوانەی زەوی کرد؟ ئێمە پێویستیمان بە چەکی ئەتۆمی نیە. ڕەگوڕیشەی مرۆڤ دەرهێنراوە و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە کانمان بوون بە تەکنەلۆجیانە. ئەم ئەستێرەیە ئەو زەوییە نیە مرۆڤی لەسەر دەژی. ئەگەر لە یادت بێت ماوەیەک لەپێشتر گفتوگۆیەکم لەگەڵ ڕێنەچار Rene Char کرد، کە شاعیرێکی جەنگاوەرە و لە(پڕۆڤێنس) دەژی. لە (پڕۆڤێنس) بنکەی موشەیان دانا و ناوچەکە لەگەڵیا شێواوە. ئەو شاعیرە، کە گومان لە سۆز و عاتیفەی بۆ هونەر ناکرێت گوتی بوونی مرۆڤ بە ڕەگەوە هەڵکێشراوە. ئەگەر شیعر و بیر دەستەڵات نەگرنە دەست ئەوا بوون کۆتایی پێدێت.[149]

لیرەدا دەردەکەوێت هایدیگەر باوەڕی بە ڕەتکردنی تەکنەلۆجیا هەیە بەڵام چ جۆرە بیرکردنەوەیەک شێوازی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا ڕەتدەکات و کەی ڕەتکردنەکە ڕوودەدات؟ هایدیگەر کاتێکی دیاریکراوی بۆ گۆڕانکارییەکە دانەناوە، بەڵام لەو باوەڕەدایە، کە گۆڕانکارییەکە دەستیپێکردووە.

---

[149]مارتن هایدیگەر، گفتوگۆیەک لەگەڵ هایدیگەردا، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە د. محەمەد کەمال ، لاپەڕە 48

کێشەکە لە چاوەڕوانی ڕووداوەکە بۆ سێ سەد ساڵ نیە. بیرکردنەوە لە داهاتوودایە (بەبێ ئەوەی خۆت بە پێغەمبەر دابنێیت)، ئەمڕۆ بیریلێدەکرێتەوە و لە سەردەمێکی دیکەدا سەرهەڵدەدات.[150]

بۆ وەڵامدانەوەی پرسیاری دووەمیش سەبارەت بەو جۆرە بیرکردنەوەیەی تەکنەلۆجیا ڕەتدەکات و ڕێگە بە تەکنەلۆجیا نادات بوونی مرۆڤ داگیرکات، هایدیگەر لەهەمان چاوپێکەوتندا دەڵێت؛

بە کورتی وەڵامت دەدەمەوە، کە پاش بیرکردنەوەیەکی دوورودرێژ لەلام پەیدابووە. فەلسەفە ڕاستەوخۆ ناتوانێت بارودۆخی جیهان بگۆڕێت. ئەمەش بە تەنیا بۆ فەلسەفە نیە و شێوەکانی دیکەی بیریش دەگرێتەوە. تەنیا خوایەک ئێمە ڕزگاردەکات. ڕێگەچارەی ئێمە خۆ ئامادەکردنە بە بیر و شیعرەوە بۆ هاتنی خوایەک یان نەبوونی خوایەک لەم سەردەمەدا، کە سەردەمی رووخانە.[151]

مەبەستی هایدیگەر لە (تەنیا خوایەک ئێمە ڕزگاردەکات) واتاکەی بە بەستنەوەی بە بیری دووەمەوە(خۆئامادەکردنە بە بیرو شیعرەوە...) دەردەکەوێت. ڕزگارکردنی مرۆڤ لەو بارودۆخە

---

[150] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 58

[151] هەمان سەرجاوە، لاپەرە 50

نەرێیەی تەکنەلۆجیا سەپاندوویەتی گەڕانەوە بۆ بڕواگەری و دۆگمای ئایینی نیە. (خوا) لە بۆچوونی هایدیگەردا سەدەمی هۆشەکی و باوکە مەزنە مێتافیزیکییەکەی نێو ئایینەکان نیە. بوونێکە ، کە ئایینەکان و فێرگە بڕواگەرییەکان دەستەڵاتی داهێنانیان پێبەخشیوە. ئەو بوونەی خاوەنی دەستەڵاتی داهێنانە و ئایینەکان لە جیهانێکی پاک و بەرزدا دایاننناوە، بێجگە لە مرۆڤ چی دیکە نیە. مرۆڤ. بەڵام شێوازی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا دەستەڵاتی داهێنانی لێسەندوەو بە نا- مرۆڤی کردووە. ئایینەکانیش بەهەمان شێوە دەستەڵاتی داهێنانیان لە مرۆڤ سەندووە و مرۆڤیان لەو خەسڵەتە بنەڕەتییەی ناوەڕۆکی ڕووتکردۆتەوە. لەم بۆچوونەوە جیاوازی لەنیوان بۆچوونی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا و ئایینەکاندا نیە، لەهەر دوو شێوازە مێتافیزیکییەکەدا بوونی مرۆڤ داگیرکراوە. لەبەر ئەمە ناگونجێت بۆ ڕزگارکردنی مرۆڤ لە چنگی تەکنەلۆجیا بگەڕێینەوە یان پەنا بۆ بیروباوەڕی ئایینی بەرین. بۆیە مەبەستی هایدیگەر لە (خوا) ئاماژەکردن بۆ بڕواگەری نیە، بەڵکو گەڕانەوەی دەستەڵاتی داهێنانە بۆ مرۆڤ و بەمرۆڤکردنی مرۆڤە. لە کاتێکدا مرۆڤ لە نامۆیی و نارەسەنی ڕزگاریدەبێت و بۆ بوونی خۆی دەگەڕێتەوە داهینەرانە دەژی. لە دێری دووەمدا (خۆئامادەکردنە بە بیر و شیعرەوە) دروستی شیکردنەوەکەمان دەردەخات. (بیر و شیعر) ئاماژەکردنە بۆ بیرکردنەوەی فلسەفییانە و داهێنانی هونەری، کە هایدیگەر لە چەند نوسراوێکیدا هاوتەرازیان دەکات و هونەرمەند یان شاعیر دەخاتە ڕیزی فەیلەسوفەوە. لەو باوەڕەدایە مرۆڤ

دەبێت شاعیرانە بژی و هونەریش(وەکو داهێنان نەک لاسایی کردنەوە) هێزی ڕزگاریکەرە.[152]

شێوازی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا، لەبەر ئەوەی بووە بە نەریتی زاڵبووی سەردەم، لەگەڵ خۆیدا شێوازی زانین (ئەپستمە) و بەها و ڕاستیش فەرزدەکات. یەکێک لە خەسڵەتە سەرەکییەکانی نەریتێکی (زاڵبوو) داگیرکردنی دەستەڵاتی داهێنانی مرۆڤە، کە لە ئاکامدا دەبێتە هۆی نامۆبوون و بەنارەسەنکردنی تاکەکان. تەکنەلۆجیاش ئەم شێوە ژیانە نەرێیەی پێکهێناوە، کە لە ڕووی زانین(ئەپستمە) و بەها و ڕاستییەوە چەند خەسڵەتێکی تایبەتی هەیە و دەتوانرێت لە ڕێگەیانەوە مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا بناسرێتەوە. یەکەم، تەکنەلۆجیا پێویستی بە زانینی ماتماتیکی و ژمێریاری هەیە Calculative یان بیرکردنەوە و زانینی ماتماتیکی هەیە. لە ڕێگەی ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەوە جیاوازییەکان پێشێل دەکات و دەگاتە ئەنجامە نەگۆڕو زەروورییەکان.[153] ئەم جۆرە زانینەش پێویستی بە بەهای سودبەخش و پراگماتیکی هەیە. بۆ مەبەستی (وەبەرهێنان) و زۆرکردن و خێراکردنی بەرهەم بەکاردەهێنرێت. لەسەرو ئەمەشەوە، لەبەر ئەوەی مرۆڤیش

---

[152] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 341. هایدیگەر چەند نوسراوێکی لەسەر هونەر و شیعر هەیە و هەوڵی شیعر نوسینیشی داوە. چەند هۆنراوەیەکی بڵاوکراوەتەوە. یەکێک لەو شاعیرانەی هایدیگەر لە شیعرەکانی نزیک بوو بێت (هۆڵدەرلن) بووە.

[153] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, p. 84.

خزێنراوەتە نێو چوارچێوەی وەبەرهێنانەوە و بە کەلوپەل یان سامان دادەنرێت و نامرۆڤ کراوە، ئەوا دەستەڵاتی داهێنانی لێسەندراوە. مرۆڤێکیش لەنێو بارودۆخی نامۆبووندا بژی و ناڕەسەن بێت (پرسیار) ناکات.[154]

پرسیارکردن خەسڵەتی مرۆڤی ڕەسەنە و گەڕانە بەدوای ڕاستی بووندا. تاکە نامۆکانی نێو کۆمەڵگای تەکنەلۆجی، کە لە پێشتر بە مرۆڤە مامناوەندییەکان ناوزەدمان کردن، بە دوای ڕاستی بووندا ناگەڕێن. بارودۆخی بەسەردا سەپێنراوی تەکنەلۆجی، کە زۆر شتی بەردەستی بۆ ئامادەکردون، بە بەهەشت دادەنێن و خۆیان بۆ دۆزینەوەی ڕاستی ماندووناکەن. ئەوان باوەڕ بە هەموو زانین و بەها و ڕاستییەک دەهێنن، کە لە میدیای تەکنەلۆجییەوە پێیاندەگات. سەردەمی تەکنەلۆجیا سەردەمی کوشتنی پرسیارەکانە و مەرگی داهێنانە. کۆتایی هونەر و ژیانی هونەرمەندانەیە. ڕەتکردنی تەکنەلۆجیاش گەڕانەوەیە بۆ ناوەڕۆکی مرۆڤ و پرسیارکردن و ژیانی هونەرمەندانە.

هونەر وەکو هێزی ڕزگارکەر

چۆن هونەر دەبێت بە هێزی ڕزگارکەر؟ وەڵامی ئەم پرسیارە بە تێگەیشتنمان لە واتای تەکنەلۆجیا لە فەلسەفەی هایدیگەردا بەستراوەتەوە. مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا سەرەڕای دانانی(بوون) بە گەنجینەیەک بۆ وەبەرهێنان بوونی مرۆڤیشی خزانۆتە نێو ئەو چوارچێوەیەوە. ئەم بەنامرۆڤکردنەی بوونی مرۆڤ و دانانی لەنێو

[154] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 86

چوارچێوەی گەنجینەکەدا لەگەڵ هەبووەکاندا کارتێکردنێکی نەرێی بەسەر بیرکردنەوەی مرۆڤەوە هەیە. تەکنەلۆجیا ماتماتیک بە تاجی سەری زانستەکان دادەنێت و بیرکردنەوەی ژمێریاریشی بەسەر مرۆڤدا سەپاندووە. بەم جۆرە، واتای بوونی مرۆڤ و بیرکردنەوەی گۆڕیوە و ڕاستی بوونی مرۆڤی بە شێوەیەکی نا-ڕاست دەربڕیوە. لەنێو کەلتووری تەکنەلۆجییدا مرۆڤ بە نەناسراوی بەجێماوە. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم خاڵەش هەیدیگەر ئاماژەی بۆ پارچە هۆنراوەیەکی(هۆڵدەرلن) کردووە،

ئێمە(هێما) ی نەبینراوین
....
لەخاکی بێگانەدا بە ژان فێربووین
لە زمان کەوتووین.[155]

(هێما) ی نەبینراو بوونی نەناسراوی مرۆڤە. بوونێکە دوورە لە ڕاستی بوونەوە و ئەو بوونەش لە (خاکی بێگانە)دا دەژی. ڕێگەی پێنەدراوە خۆی بناسێت و ببێت بەوەی خۆی دەیەوێت. لەگەڵ نامۆ بوونیشدا، گرنگ نیە ئەو نامۆ بوونە لە سەردەمێکی تەکنەلۆجیدا بێت یا جیاوازتر، بیرکردنەوە و زمانی ڕەسەنانەی مرۆڤیش دەگۆڕێت. لەبەر ئەمە زمانەکەی لە نێو بارودۆخی نامۆبووندا زمانی ئەو نیە. تەنانەت خاوەنی بیرکردنەوەی خۆشی نیە.

---

[155] Martin Heidegger. *What is Called Thinking*? translated by J. Glenn Gray, New York: Harper & Row Publisher, 1968. P. 10.

لەم ڕوانگەیەوە هایدیگەر بۆ دەستنیشانکردنی جیاوازییەکانی نیوان تەکنەلۆجیا و هونەر یان زانست و هونەر دەگاتە ئەو باوەڕەی، کە مرۆڤ لە سەردەمی تەکنەلۆجیادا، لە وڵاتێکی بێگانەدا دەژی و بیرناکاتەوە چۆنکە (زانست بیرناکاتەوە).[156] ئەم گوتەیە، وەکو هایدیگەر خۆشی دەڵێت، ناوچەوانی زۆر کەس گرژدەکات و مێشکیان دەهەژێنێت. ئایا چۆن دەتوانین ئەو حوکمە بدەین، کە مرۆڤ لە سەردەمی تەکنەلۆجیادا بیرناکاتەوە یان زانست خاوەنی بیرکردنەوە نیە؟ ئایا دەستکەوتە تەکنەلۆجییەکان بەرهەمی بیرکردنەوەی تەکنەلۆجی نین؟ ئەو مرۆڤانەی ڕۆژانە لەنێو دووبارە بوونەوەی خولەکانی ژیاندا بۆ پەیداکردنی دەستکەوتە تەکنەلۆجییەکان لەپێش بڕکێدان،بیرناکەنەوە؟

ئەم گوتەیەی هایدیگەر، وەکو هەندێ گوتەی دیکەی، بۆ نموونە ڕاستی نا-ڕاستیە، تەنیا لەنێو بەستێنی بیرکردنەوە فەلسەفییەکەیدا واتاکەی ڕووندەبێتەوە. پێویستە ئەو پرسیارە لە خۆمان بکەین، کە(بیرکردنەوە) بۆ هایدیگەر چییە؟ بێگومان، هایدیگەر نکۆڵی لەوە ناکات، کە مرۆڤ تاکو زیندو بێت بیردەکاتەوە. بەڵام چ جۆرە بیرکردنەوەیەک؟ مرۆڤی سەردەمی تەکنەلۆجی و گیرخواردووی نێو تۆڕی نەریتی مێتافیزیکی تەکنەلۆجی بوونێکی ناڕەسەن و داگیرکراوی هەیە. نەریتە مێتافیزیکییەکە بەکەلوپەلی دادەنێت. لەم پێگەیەشەوە دەگەینە ئەو ئاکامەی، کە مادامەکی مرۆڤ بووە بە کەلوپەل، ئەوا بیرناکاتەوە. بەڵام، هێشتا فینۆمینۆلۆجییانە ئەم ئاکامە بۆ

---

[156] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 8

ناوچەوان گرژەکان دروست نیە. دەزانین، کە مرۆڤ لەژێر گرانترین باری داگیرکردن و چەوساندنەوەدا بیرکردنەوە لەدەستنادات. منیش لەگەڵ ئەم خاڵەدام، بەڵام بابزانین هایدیگەر چۆن لەواتای(بیرکردنەوە) دەدوێت و بیرکردنەوە بۆ ئەم بیریارە چییە و چۆنە. بیرکردنەوە خەسلەتێکی مرۆڤانەیە و شێوازی جیاوازی هەیە. ئەو شێوازەی هایدیگەر باسیدەکات بیرکردنەوەی داهێنەرانەیە بۆ دەرخستنی ڕاستی بوون. بیرکردنەوەیەکە، کە بیرەکان دەوروژێنێت و بۆ دەرخستنی ڕاستی بوون سەردەمەکەی یان ئێستای ڕەتدەکات. سەدەی بەردین کۆتایی پێنەهات لەبەر ئەوەی بەرد نەما خەڵکی بەکاریبهێنێت، بەڵکو بیرکردنەوە خۆی بە قۆناخێکی پێشکەوتوو گەیاند. بیرکردنەوەی داهێنەرانە لە وروژاندنی بیرو داهێناندا خۆی دیاریدەکات. بۆ نموونە هایدیگەر دەڵێت مرۆڤ لە سەردەمی تەکنەلۆجیدا بیرناکاتەوە. مەبەست ئەو جۆرە بیرکردنەوەیەیە، کە بیرەکان دەوروژێنێت و لە ئاستی کۆمەڵێ پرسیاردا ڕاماندەگرێت و چاوەڕوانی وەڵامەکانی دەبین. ئەم شێوازی بیرکردنەوەیە پرسیار ناکوژێت، بەڵکو زیندووی دەکاتەوە، هێزی پێدەدات و مرۆڤ بۆ (وڵات) دەگەڕێنێتەوە.

مەبەستی هایدیگەر لە حاڵەتی بیرنەکردنەوەی مرۆڤ لە سەردەمی تەکنەلۆجیدا و ونبوونی بیرکردنەوەی ڕەسەنە لە مرۆڤی رەسەندا، کە داهێنەرانە دەڕوانێتە بوون و شاعیرانە ڕەنگەکانی ژیان دەگۆڕێت. لێرەدا دەتوانین بڵێین، کە هایدیگەر سێ جۆر بیرکردنەوەی دەستنیشان کردووە: بیرکردنەوەی ژمێریاری، بیرکردنەوەی فەلسەفی و بیرکردنەوەی شاعیرانە یان هونەرمەندانە.

بیرکردنەوەی یەکەم سەر بە مێتافیزیکی تەکنەلۆجییە و بۆ وەبەرهێنان خراوەتەگەڕ. لەم جۆرە بیرکردنەوەیەدا ئاکامەکان زەرورییین و پەیوەندییەکی زەروریشیان بە پێگەکانەوە هەیە. جیاوازییەکانیش نەک دەخرێنە پەراوێزەوە بەڵکو قەدەخەدەکرێن و ڕێگەی سەرهەڵدانیان دەگیرێت. بیرکردنەوەی فەلسەفی و هونەری(شاعیرانە) بەپێچەوانەی بیرکردنەوەی ژمێرییارییەوە، داهێنەرانەیە و سەرچاوەکەشی دەستەڵاتی داهێنەرانەی بوونێکی ڕەسەنە، کە لەگەڵ دەربڕینی ڕاستییەکدا بیرەکان دەوروژێنێت و لایەنە شاراوەکانی بوون دەردەخات و (ئێستا) ڕەتدەکات. هەرچەندە ئەم دوو جۆرە بیرکردنەوەیە(فەلسەفی و هونەری) لە هەندێک ڕووەوە جیاوازن، بەڵام هەردووکیان لە یەک سەرچاوەوە(بوونی ڕەسەن) دەردێن و بۆ مەبەستی ناسینی ڕاستی بوون و دەرخستنی ئەو ڕاستییە خراونەتەگەر. جیاوازییەکانیان زیاتر پەیوەندی بە شێوازی دەربڕین و میتۆدی دەرخستنی ڕاستییەکەوە هەیە. بیرکردنەوەی فەلسەفی بۆ نموونە، پەنا بۆ بەر توێژینەوە و شیکردنەوە دەبات، هونەریش، بەتایبەتی شیعر ڕاستەوخۆ بە(حەدەس) ڕاستی دەناسێت. نموونەی دەربڕینی هونەرانە لەم پارچە هۆنراوەیەی (نالی) لە نامەکەیدا بۆ (سالم) دەردەکەوێت،

داخۆ دەروونی سافە، گوڕەی ماوە تانجەرۆ

یاخۆ ئەسیری خاکە بە ڵێڵی دەکا عوبوور.[157]

خاکی (نالی) ئەو خاکەی تانجەرۆی تێدا هەڵدەقوڵی و دەگوزەرێ بۆ مرۆڤی کورد بووە بە خاکی بێگانە. کۆچکردنی نالی لەم خاکە بێگانەکراوەوە بۆ خاکێکی بێگانەی دیکە، لە مەنفایەکەوە بۆ مەنفایەکی دیکە و لە بێ وڵاتییەوە بۆ بێ وڵاتییەکی دیکەیە. خاکی بێگانەکراو خاکی ڕەسەنە بەڵام ناوەڕۆک و ڕوخساری گۆڕاوەو کراوە بە وێرانە خاک. نالی خاوەنی خاکە و خاکەکەی داگیرکراوە. تانجەرۆی نالی بەگوڕی و ڕەوانی میژووی تۆمار ناکات، لەنێو قوڕولیتەی گەندەڵییدا و شێواندنی ڕاستیدا چەقیوە. لەبەر ئەمە، نالی لەنێوان دوو مەنفا و دوو خاکی بێگانەدا گیریخواردووە. چاوی بڕیوەتە ڕێگەی گەڕانەوە و پرس بە (سالم) ی هاوڕێی دەکات. دڵنیا نیە لەوەی خاکی بێگانەکراوی ڕزگاری بووبێت و لە کاتی

---

[157] بڕوانە : نالی، دیوانی نالی، کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، 1976، لاپەڕە 188

لەبەر ژیانی تاڵی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، یان ئەو بارودۆخە نامۆکەرەی لە سەردەمی(میرنشینی بابان) مرۆڤی کورد تێیدادەژیا، نالی ناچارکرد ڕوو لە هەندەران بکات. جەنگی ناوخۆ لەسەردەمی سلێمان پاشا و مەحمود پاشای برایدا، کە هەر یەکێک لەم برایانە بۆ بەرژەوەندی تاکە کەسی و دەستەڵاتی خۆیان لەشکری دوژمنیان دەهێنایە سەر سلێمانی، نیشتمانی(نالی)یان کرد بە وێرانە خاک و نالیش بە کۆچبەرێکی هەمیشەیی.

گەڕانەوەیدا بیناسێتەوە. (نالی) لەم پارچە هۆنراوەیەدا ڕاستی بوونێکی شێوێنراومان بۆ دەردەخات. مرۆڤیش بە وشێواندنە نامۆ دەبێت و خاکەکەی خۆی لێدەبێت بە مەنفا. مەنفاش دەبێت بە خەڵوەتی پەنابەری و وشە نەناسراوەکانیش بە زمانی دایک. دەبینن، بیرکردنەوەی هونەرمەندانە لە هەرچ شێوازێکی دەربڕیندابێت (شێوەکاری، مۆسیقا و هۆنراوە) هاوتەرازی بیرکردنەوەی فەلسەفییە و ڕاستی ناسە و داهێنەرانەیە. بیرکردنەوەی داهێنەرانەش سەرچاوەیەکی ڕەسەنی هەیە. هونەرمەند کەسێکی ڕەسەن و داهێنەرە. تەکنەلۆجیا نەیتوانیوە داگیریبکات و بوونی بشێوێنێت، هایدیگەر گوتەنی (هونەرمەند کەسێکە بەدوای ڕاستی بووندا دەگەڕێت و دەستەڵاتێکی داهێنەرانەیە بۆ دۆزینەوەی ئەو ڕاستییە.)[158] بیرکردنەوەی هونەرمەندانە دژە بابەتی بیرکردنەوەی ماتماتیکی و ژمێرپارییە. ئەو هێزەی دژی نەریتی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا و شێواندنی ڕاستی بوون و بەبێگانەکردنی خاک رادەوەستێت هونەرە. ئەوهێزەی داوای کۆتایی هێنان بەمەنفا دەکات هونەرە. لەم ڕوانگەیەوە، هایدیگەر هونەر بەهێزی ڕزگارکەر دادەنێت و داوامان لێدەکات هونەرمەندانە بژین.

جیاوازییەکی دیکەی نێوان بیرکردنەوەی فەلسەفی و هونەری دەگەڕێتەوە بۆ پاڵپشتنی بیرکردنەوەی فەلسەفی بە بەڵگە و سەلماندنی بۆچوونەکانیەوە، کە لە بیرکردنەوەی هونەرییدا ئەم

---

[158] Martin Heidegger. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, p. 5.

(ئیلتزامە) نابینرێت. پێویستە فەیلەسوف ڕاستی و دروستی بۆچوونەکانی بە بەڵگەوە بسەلمێنێت و بناخەیەکی لۆجیکمەندانەیان بۆ دامەزرێنێت. هایدیگەر لە نوسراوێکیدا لەسەر ڕۆڵی هونەر و هۆنراوە، کە لەپێشتریش ئاماژەمان بۆ کردووە، واتاکانی چوار چەمکی (خاک، ئاسمان، تەمەن کورتەکان و خواکان) لەبەر ڕۆشنایی هۆنراوەکانی (هۆڵدەرلن)دا ڕوونکردۆتەوە.[159]

لە سەرەتاوە، ئەم چەمکانە لە زمانی فەلسەفی هایدیگەردا نوێ دەردەکەون. پاش تێگەیشتن لە واتاکانیان دەگەینە ئەو باوەڕەی پەیوەندییان بە بوونی مرۆڤ-لەنێو-جیهاندا- بەرەو مردن، وەکو بوونێکی ڕەسەن هەیە و نوێ نین. لەم توێژینەوەیەشدا، هایدیگەر هەمان پرۆژەی ئۆنتۆلۆجی گەشتە فەلسەفییەکەی بۆ ناسینی ڕاستی بوون خستۆتەگەر. بۆ گەیشتن بەو ڕاستییە ڕووی کردۆتە هونەر. نەک لەبەر ئەوەی بیرکردنەوەی فەلسەفی لەوەزیاتر ناتوانێت بەو کارەهەستێت، بەڵکو دەیەوێت ڕۆڵی هونەریش لە سەردەمە تەکنەلۆجییەکەماندا باسبکات. دەتوانم بە کورتییەکەی بڵێم واتای ئەم چوار چەمکە ئەوە دەگەیەنێت، کە بۆهەنەر مرۆڤی تەمەن کورت لەسەر ئەم خاکە و لەژێر ئاسماندا بۆ (بوون-بەخوا) تێدەکۆشێت. بەڵام ئەم دەستەواژەیە واتایەکی تەواوی چەمکەکان بە جیا دەرناخات. لێرەدا پێویستە بە جیا لە واتاکانیان بکۆڵینەوە. خاک بوونی مرۆڤ لەنێو- جیهاندا لەژێر

---

[159] Martin Heidegger."...Poetically, Man Dwells..." (1951), in *Philosophical and Political Writings*, translated by Albert Hofstader, edited by Manfred Stassen, New York: Continumm, 2003. Pp. 274-75.

ئاسماندا دیاریدەکات. لە (بوون و کات)دا بوون-لەنێو-جیهاندا پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤە. مرۆڤ لەسەر ئەم بناخەیەوە بووە بە بوونێکی جیهانی. ئەو بەبێ جیهان نیە و نابێت چونکە هیچ داکەوتێکی دیکە لەودیو جیهانەوە نیە. لە لێکۆڵینەوە هونەرییەکانی هایدیگەردا جیهان بووە بە خاک. ئەمەش، هاوکات ئەوە دەگەیەنێت، کە مرۆڤ بەبێ خاک نیە. بێجگە لەوەی مرۆڤ لەسەر خاک دەژی بە دوو جۆر مامەڵەش لەگەڵ خاکدا دەکات. لە جۆری یەکەمدا ڕاستەوخۆ سودی لێوەردەگرێت. بۆ نموونە میوەی درەختەکان دەخوات و لەنێو ئەشکەوتدا دەخەوێت. لەبەر ئەوەی مرۆڤیش ئاگامەندە و بەرەوپێش دەڕوات، هەوڵدەدات لە خاکەکەی (جێنشین) بێت و بیکات بەماڵی خۆی. لەگەڵ جێنشین بووندا جۆری مامەڵەی دووەم سەرهەڵدەدات. مرۆڤ بە ئاگاوە بۆ جێنشین بوونی لەسەر خاکەکەی هەوڵدەدات ئەو خاکە بۆ کۆشک و تەلار بگۆڕێت و خانووی لەسەر دامەزرێنێت. خانو دامەزراندن، کە لێرەدا هایدیگەر بە مێتافور بەکاریهێناوە، داهێنانە یان پەلکێشکردنی بوونێکە لە نەبوونەوە. بەپێچەوانەی جۆری یەکەمی مامەڵەکردنەکە مرۆڤ لەم پەیوەندیەدا پێویستی بە جێنشین بوونێکی هونەرمەندانە هەیە.[160]

بوونی مرۆڤیش کاتییە و تەمەن کورتە. بوونێکە بەرەو کۆتاییەکی حەتمی. تەمەن کورتی مرۆڤ پەیوەندییەکی بنەڕەتیشی بە (نیگەرانی)یەوە هەیە. مرۆڤ لە مردن ئاگایە و دەزانێت ژیانی کۆتایی دێت. بە نیگەرانیەوە دەڕوانێتە بوون و دەیەوێت پڕۆژەکانی بوونی تەواوکات و خۆی بە داهاتوو بگەیەنێت. ئەو

[160] هەمان سەرچاوە.

هەمیشە بوونێکە پێش خۆی دەکەوێت و لە داهاتوودا دەژی. تەمەن کورتی و نیگەرانی و داهاتوو زەمینەن بۆ دامەزراندنی پرۆژەکان. ئەگەر مرۆڤ تەمەن کورت نەبوایە نیگەرانیش نەدەبوو. بایەخیشی بە داهاتوو نەدەدا. لەم ڕوانگەیەوە (جێنشین) بوونی مرۆڤ لەسەر خاک دەبێت داهێنەرانەبێت و مرۆڤ هەوڵبدات خۆی بەو ناوەڕۆکە بگەیەنێت، کە دەیەوێت پێیبگات.

ئەمەش بە ژیان لەنێو ئەشکەوت و خواردنی بەروبوومی سروشت ڕوونادات و پێویستە پرۆژەکانی بوونی بخاتەگەر و ئەو پڕۆژانە لە نەبوونەوە، وەکو بەرزکردنەوەی کۆشک و تەلار، پەیدابکات. واتای چەمکی(خواکان)نیش بەستراوە بەم پرۆسەی داهێنانەوە، کە لەپێشتریش باسمانکردوە. ئەگەر تەکنەلۆجیا سەردەمی مرۆڤە مامناوەندییەکان بهێنێتەکایەوە و خواکان بەرەو خاکی بێگانە و مەنفا هەڵفرێنێ و تەرەیان بکات، ئەوا هونەر ئەو خوایانە یان مرۆڤە ڕەسەنانە بەرەو نیشتمان دەگەڕێنێتەوە. ئەو مرۆڤانەی دەتوانن لەم سەردەمە تاریکەی تەکنەلۆجیادا شاعیرانە بژین و ببن بەو هونەرمەندانە بە بیرکردنەوەی داهێنەرانە ڕاستی بوون دەردەخەن. دەیانەوێت مرۆڤایەتی بە ناوەڕۆکێکی پێشکەوتوتر بگەیەنن. ئەم مرۆڤانە خواکانی هایدیگەرن چونکە باوەڕیان بە دەستەڵاتی داهێنان هەیە و بوونیان داگیرنەکراوە.

هایدیگەر و نیتشە

یەکێک لە کێشەکانی قۆناخی دووەمی بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر فەلسەفەی نیتشەیە. هایدیگەر دوو مەبەستی سەرەکی

لە تەفسیرکردنی فەلسەفەی نیتشەدا هەیە. یەکەم، بەرگریکردنە لە نیتشە و دژوەستانە بەرانبەر ئەوانەی فەلسەفەی نیتشەیان بە زۆر خزانۆتە نێو قەوارەیەکی تەسکی ئایدۆلۆجی نازییەکانەوە. دووەم، هەوڵدانە بۆ ڕوونکردنەوەی نەریتی مێتافیزیکی نیتشە، وەکو نەریتێکی زاڵبوی سەردەم بۆ تێگەیشتن لە واتای بوون.

بەرگریکردنی هایدیگەر لە نیتشە لە ڕیزە وانەکانی زانکۆی فرایبۆرگەوە دەستپێدەکات، کە لە 1936 تاکو 1940 پێش کەشی کردن. دواجار ئەم وانانە بە ئەڵمانی و ئنجا وەرگێڕانە سەر زمانی ئینگلیزی و لە چواربەرگدا بڵاوکراونەتەوە. ئەم نوسراوەی هایدیگەر لەسەر نیتشە ڕۆڵێکی گرنگی لە زیندووکردنەوەی بیروباوەڕی نیتشەدا بینیوە. هایدیگەر بوێرانە، لەو کاتەدا، کە نازییەکان لە ئەڵمانیا ئەو پەڕی دەستەڵاتیان هەبووە و نیتشەیان بە پێغەمبەری خۆیان داناوە، هەوڵیداوە فەلسەفەی نیتشە لەم گەندەڵییە ڕامیارییە و بەنازیکردنە بپارێزێت.[161] نوسراوی دووەمی هایدیگەر لەسەر نیتشە بە ناوی Nietzsche's Word: "God is Dead" لە ساڵی 1943 نوسیویەتی لەگەڵ کۆمەڵێک نوسراوی دیکەدا لە پهرتووکێکدا بە ناوی *Holzwege* بە ئەڵمانی لە ساڵی 1950 لە فرانکفۆرت لەچاپدراوە. جولیان یۆنگ و کێنیت هەینس وەریان گێڕاوە بۆ ئینگلیزی و بە ناوی *Off the Beaten Track* زانکۆی کامبرج لە

---

[161] لە نوسراوێکی دیکەدا بە درێژی بۆچوونەکانی هایدیگەرم لەسەر نیتشە باسکردووە.

بڕوانە: محەمەد کەمال، نیتشەو پاش تازەگەری، دەزگای سەردەم، سلێمانی، 2006، لاپەڕە 193- 200

ساڵی 2002 لە چاپیداوە. ئەو پرسیارەی لیرەدا خۆی دەسەپێنێت ئەوەیە چۆن هایدیگەر بیرکردنەوەی فەلسەفی نیتشە تەفسیردەکات؟ چۆن لەو گەندەڵییە ڕامیارییەش دەیپارێزێت؟ لە ساڵی 1934 چەند مانگێک پاش دانانی هیتلەر بە سەرۆکی ئەڵمانیا (ئەلیزابێت)ی خوشکی نیتشە ئەرشیفی نیتشە Nietzsche Archive لە شاری ڤایمەر دامەزراند. بۆ کردنەوەی ئەرشیفەکەش هیتلەری بانگکرد. ئەلیزابێت بە ئاشکرا هیتلەری بە(سوپەرمان)ەکەی نیتشە دادەنا. هیتلەریش گەشەی بەم سازشکردنە دەکرد. تەنانەت لە مانگی 11ی 1935، کە ئەلیزابێت مرد، هیتلەر دوای تەرمەکەی کەوت.[162] نازییەکان لە هەموو لایەنێکەوە هەوڵیاندەدا نیتشە بە فەیلەسوفی خۆیان دابنێن و هانی مامۆستا نازییەکانی بەشەکانی فەلسەفە دەدرا بەرگێکی نازی بە بەری بیرکردنەوەی نیتشەدا بکەن و تەنانەت پەرتووکی(زەردەشت وای گوت) بوو بە دەقێکی پیرۆز بۆ ئەوان. توێژینەوەکەی هایدیگەر، بەپێچەوانەی ئەم هەوڵدانە، سەلماندنە بۆ(بێتاوانی) نیتشە و دوورخستنەوەی لە نازیزم. حەزدەکەم توێژینەوەکەی لەم چەند خاڵانەدا ڕوونبکەمەوە:

---

[162] هیتلەر بۆ کردنەوەی ئەرشیفی نیتشە و بینینی ئۆپێراکەی ڕیچارد واگنەر (Tristan and Isolde) و یادکردنەوەی پەنجا ساڵ بەسەر مردنی واگنەردا چوو بۆ شاری ڤایمەر. بڕوانە: Curtis Cate. *Friedrich Nietzsche: A Biography*, London: Pimlico, 2003. P. 575-76.

هەروەها؛ Carol Diethe. *Nietzsche's Sister and the Will to Power*, Chicago: University of llinois Press, 2003. P. 149.

- تێگەیشتن لە واتای (ویستی هێز)، وەکو دەستەڵاتی داهێنەرانە.
- مرۆڤی بەرز (سوپەرمان) و بوونی ڕەسەنانە.
- تێگەیشتن لە واتای ژیان(بایۆ- *Bio*).

لە بیرکردنەوەی فەلسەفی نیتشەدا بوون(هیچ)ە. واتە هیچ ڕاستەقینەیەک نیە. ئەوەی هەیە بوونی هەبووەکانی لەسەر وەستا بێت (ویستی هێز)ە. ویستی هێز بنەما و ناوەڕۆکی هەموو هەبووەکانە و ئەو ڕاستییەیە، کە بەبێ ئەو هیچ شتێک نابێت.[163] ئەم ناوەڕۆکە مێتافیزیکییە بنەمایە بۆ هەموو شتەکان و لە شێوازی جیاواز و پلەی بەرز و نزمدا خۆی دەردەخات. بۆ نموونە، هێزە سروشتییەکان لە ئاگا بەدەرن و هەندێک جاریش ئەوەندە بە توندی خۆیان دەردەخەن، کە دەبنە شێواندنی جۆرێک لە ژیان و بەردەوامی ژیان. بەڵام لە بوونی مرۆڤدا(ویستی هێز) هاوکات (ئاگامەندە) و کوێرانە، وەکو هێزە سروشتییەکان نازی. ڕەوتێکی بێ مەبەست و بێ بەرنامە نیە. ویستی بوونێکی ناتەواوە، کە دەیەوێت خۆی تەواوبکات. بۆ گەیشتن بەم مەبەستە پێویستە ویستی هێزی مرۆڤ داهێنەرانە و بەردەوام لە پەرەسەندندا بێت. لەم ڕووەوە بوونی مرۆڤ پاش دامەزراندنی لەسەر(ویستی هێز) و دانانی ئەو هێزە بە دەستەڵاتی داهێنان دەبێت بە بوونێکی هونەرمەندانە[164] نەک بوونێکی داگیرکەرو زوڵم سەپین و چەوسێنەر. هایدیگەر لەو

---

[163] Friedrich Nietzsche. *The will to Power*, translated by Waltre Kaufmann, New York: Vintage Books, |1968. P. 555.

[164] Martin Heidegger. *Nietzsche*, vol. 1, p. 69.

باوەڕەدایە ویستی هێز سەرچاوەی داهێنان و پەرەسەندنە و هێزێکە بۆ دامەزراندن و بەردەوامی بە ڕەسەنیەتی بوون. هێزێکی داهێنەرو رەسەنیش نابێت بە دەستەڵاتێکی ڕامیاری داگیرکەر.[165] لێرەدا، حەزدەکەم ئاماژە بۆ ئەو خاڵە بکەم، کە لە بیرکردنەوەی فەلسەفی نیتشەدا ڕەسەن و ناڕەسەنی بوون لەسەر چۆنیەتی بەکارهێنانی ویستی هێز رادەوەستێت. من لە پێشتر بۆچوونی هایدیگەرم لەم بارەوە ڕوونکردۆتەوە. بەڵام هایدیگەر (ویستی هێز)ی بەکار نەهێناوە و جەختی لەسەر دامەزراندنی پڕۆژەکانی بوون کردووە. ئەگەر(دازاین) سەربەستانە پڕۆژەکانی بوونی هەڵبژێرێت، ئەوا بوونێکی ڕەسەنی هەیە و داگیرنەکراوە، بەپێچەوانەی ئەمەشەوە، بوونی ناڕەسەن دەکرێت. بۆ نیتشەش ڕەسەنی تاکێک دەکەوێتە سەر سەقامگیرکردن و پەرەسەندنی (ویستی هێز)ی بە شێوەیەکی سەربەستانە و بەبێ ئەوەی دەستەڵاتێکی بەرزتر ناچاری بکات. بۆ ئەم مەبەستەش، یان مسۆگەرکردنی ڕەسەنیەتی بوون و سەربەستی مرۆڤ نیتشە خوا دەکوژێت. ئەم فەیلەسوفە لەو باوەڕەدایە گەیشتن بە ڕەسەنیەتی بوون و مسۆگەرکردنی سەربەستی، کە دەبنە زەمینە بۆ لەدایکبوونی مرۆڤی بەرز(سوپەرمان) بە ڕوخاندنی دەستەڵاتە داگیرکەرەکان دەستپێدەکات. گەورەترین دەستەڵاتی داگیرکەریش بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ ناپێویستانە لەنێو کەلتووری شارستانییەتدا مابێتەوە دەستەڵاتی خوایە. بۆ ئەوەی مرۆڤ ڕەسەن و سەربەست بێت یان(سوپەرمان) لەدایک بێت پێویستە خوا بمرێت.

---

[165] هەمان سەرچاوە.

ئەی مرۆڤی بەرز فێربە
خەڵکی نێو بازاڕ باوەڕیان بە مرۆڤی بەرز نیە.
بۆ ئەوان، ئێمە، هەموو یەکسانین.
بە دیدی ئەوان، مرۆڤی بەرز نیە.
لەبەردەم خوادا هەموومان یەکسانین، بەڵام خوا مردووە.
ئێستا خوا مردووە.
ئەی مرۆڤی بەرز، بوونی خوا مەترسییەکی گەورەیە بۆ تۆ.[166]

مردنی خوا و چۆڵکردنی ئەو جێگایەی لەنێو بیرو کەلتووری بیردا داگیریکردووە مەرجێکی سەرەکییە بۆ لەدایکبوونی مرۆڤی بەرز. هایدیگەر گوتەنی، تاکو ئەو جێگەیە چۆڵنەکرێت، مرۆڤ ناتوانێت لەسەری جێنشین بێت و لافی بەرزێتی لێبدات.[167]

مرۆڤی بەرز یان باشتر وایە بڵێین مرۆڤە بەرزەکان سەربەست و ڕەسەنن و داهێنەرانە دەژین. ئەوان دوای کەلتووری بازاڕی و بەها باوەکانی کۆمەڵ ناکەون و نایانەوێت ببن بە یەکیک لەو خەڵکەی نێو ڕەوە ڕامیاریی و ئایدۆلۆجییەکان. بوون لە نێو بازاڕ و شوێن کەوتنی کەلتووری بازاڕی لە هەرچ شێوازێکدا بێت (ڕامیاری یان ئایینی و کۆمەلایەتی) ڕەتدانەوەی ڕەسەنیەت و سەربەستی مرۆڤە.

---

[166] Friedrich Nietzsche. *Thus Spake Zarathustra*, translated by Thomas Common, London: Worldsworth Classics, 1997. P. 276.

[167] Martin Heidegger. "Nietzsche's Word: "God is Dead." (1943), in *Off the Beaten Trach*, translated by Julian Young and Kenneth Haynes, Cambrididge: Cambridege Unirersity Press, 2002. P. 168.

لەم پێگەیەوە، مرۆڤە بەرزەکانی نیتشە، بەپێچەوانەی مرۆڤە نزمەکانەوە، خاوەنی بیر و بەهاکانی خۆیانن، کە بەردەوام لە پەرەسەندن و گۆڕانکاریدان. مرۆڤە بەرزەکان بکوژە نازییەکان نین، ئەو مرۆڤانەن دەیانەوێت مرۆڤایەتی لە ئاستێکی نزمەوە بەرەو ترۆپکی بەرزایەتی بوون بەرن و دەیانەوێت مرۆڤایەتی(ئەمرۆ) ڕەتبکەن.[168] بۆ هایدیگەر، مرۆڤی بەرزی نێو بیرکردنەوەی فەلسەفی نیتشە ڕەتدانەوەیەکی بەردەوام و نەبڕاوەیە. ئەم مرۆڤە لە هیچ قۆناخێکی بووندا ڕەزامەندانە ناژی و ئەو قۆناخە بە دوا قۆناخ و ترۆپکی ژیان دانانێت. لەم پرۆسەی ڕەتدانەوە نەبڕاویەدا بێجگە لە ڕەتدانەوە هیچ ڕاستییەکی دیکە نەگۆڕ و ڕەها نیە.[169] مرۆڤی بەرز، لەنێو ئەم پرۆسەیەدا، بەردەوام بەهاکان هەڵدەوەشێنێتەوە و بەهای نوێتر دادەمەزرێنێت. هەڵوەشاندنەوەی بەهاکان یان(بێ بەهاکردنی بەهاکان) شێوازێکی پێشکەوتنخوازانە بە بوونی مرۆڤی بەرز دەبەخشێت. ڕێگە بە مرۆڤی بەرز نادات لە قۆناخێکی مێژوویی دیاریکراودا گیربخوات و دەستەو تاقمێک بەهای کۆمەڵایەتی یان ڕامیاری بەدوا بەها دابنێت. بێگومان، مرۆڤێکیش بەم جۆرە لە واتای بوون و بەهاکان تێبگات خۆی ناکات بە خاوەنی ئایدۆلۆجییەکی خۆبەحەقزان و هاوبیروباوەڕی ئەو مرۆڤانەی لە قۆناخێکی مێژوودا دەچەقن و گیردەخۆن و ئەوقۆناخە و بەهاکانی بە بەرزترین و پیرۆزترین کالاّی بوون دادەنێن. گیرخواردن و

[168] Martin Heidegger. *Nietzsche*, vol. 2, p. 215

[169] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 217

شوێنکەوتنی ئایدۆلۆجی و بەهایەکی نەگۆڕ و ڕەها لە هەڵوێستی ژیانی مرۆڤە نزمەکانەوە، یان نیتشە گوتەنی مرۆڤە ناشرینەکاندایە. نیتشە یەکێکە لەو بیریارانەی بوونی مرۆڤ بۆ ناوەڕۆکێکی هۆشەکی ناگەڕێنێتەوە و دژی نەریتی میتافیزیکی دێکارتی ئەو ناوەڕۆکە بە(هیچ) دادەنێت. ئەمەش ئاکامێکی لۆجیکمەندانەی ڕەتدانەوەی بوونی سەدەمێکی هۆشەکییە لە مێتافیزیکی هیچگەرایەتی نیتشەدا. مادامەکی خوا نیە یان ئەو ناوەڕۆکە هۆشەکییە مێتافیزیکییە نیە، کە دەبێت بە سەرچاوەی ژیان و بوونی هەموو شتێک، ئەوا بوونی مرۆڤیش لە ناوەڕۆک بەدەرەو لەسەر(ناوەڕۆکێکی هۆشەکی) ڕانەوەستاوە. ئەم بوونە بایۆلۆجی و ویستی هێزە. ئەم بۆچوونە بایۆلۆجییەی نیتشە لەلایەن نازییەکانەوە تەفسیرێکی زانستانەی بۆکراو بۆ پاکسازیکردی رەگەزی ئەڵمانی خستیانەگەر. هایدیگەر لە بەرگی سێیەمی پەرتووکەکەیدا لەسەر نیتشە هەوڵیداوە مەبەستی نیتشە لەم بۆچوونە و واتای بایۆلۆجی لە فەلسەفەکەیدا ڕوونبکاتەوە.

هایدیگەر بۆ هەڵوەشاندنەوەی تێگەیشتنی نازییەکان لەم لایەنەی فەلسەفەی نیتشە بۆ سەرچاوەی زاراوەی (بایۆلۆجی) لە زمانی یۆنانییدا گەڕاوەتەوە. لەوێوە واتای ئەم زاراوەیە و مەبەستی نیتشە لە بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە و تێنەگەیشتنی نازییەکان لە نیتشە ڕووندەکاتەوە. بە بۆچوونی هایدیگەر، بەکارهێنان و واتای (بایۆلۆجی) لەلایەن نیتشەوە لە واتا زانستییەکەوە جیاوازە. نیتشە، وەکو زانستکارێک مامەڵە لەگەڵ زاراوەکەدا ناکات و فەلسەفییانە لێیدەکۆڵێتەوە. ئەم زاراوە یۆنانییە لە دوو بەش پێکهاتوە؛ (بایۆ) و (لۆجی). بەشی یەکەمی زاراوەکە (بایۆ)

لە زمانی یۆنانییدا واتای (ژیان) دەبەخشێت. بەشی دووەمیش (لۆجی) واتە گوتار، لێکۆڵینەوە، کە دەخرێتە پاش زۆر وشەی دیکە وەکو سایکۆلۆجی، سۆسیۆلۆجی و فیلۆلۆجی. ئەمڕۆ لە بواری تەسکی زانستدا بایۆلۆجی ئەو زانستەیە، کە لە چییەتی و کارکردنی ئەندامەکانی لەشە زیندووەکان دەکۆڵێتەوە. ئەم زانستە بۆمان باسدەکات دڵی مرۆڤ چۆن کاردەکات و خوێن بەسەرلەشدا دابەشدەکات. فەلسەفەی نیتشە بایۆلۆجی زانستانەی بوار تەسک نیە و هەوڵدانە بۆ تێگەیشتن لە واتای (ژیان). ئامانجیش لەم هەوڵدانە ناسینی ئەندامەکانی لەش و کارکردنیان نیە، بەڵکو واتای ژیان و ڕاستی ژیانە بۆ مرۆڤ، بەتایبەتی مرۆڤی بەرز یان ژیان بە بەرزی.[170] مەبەستی نیتشە لە بایۆلۆجی فەلسەفییانەیە و دەیەوێت بە ڕێگەی ئەم زاراوەیە مەبەستی (ژیان) دەربخات چونکە ویستی هێز هاوکات ویستی ژیانیشە. پێشخستنی ژیانیش ناوبردنی کەسانی دیکە و ڕوخاندنی ژیان نیە. پەرەسەندنێکی بەردەوامە بۆ گەیشتن بە داهاتوویەکی گەشاوەتر. هایدیگەر لە هەڵبژاردنی فەلسەفەی نیتشە بۆ زنجیرەیەک لە وانەکانی بە تەنیا بۆ بەرگریکردن لە بۆچوونەکانی نیە. نیتشە بۆ هایدیگەر جێگەیەکی گرنگ و سەرەکی لە مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفیدا داگیرکردوە. ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە، کە سەردەمەکەمان یان تێڕوانینی مێتافیزیکی سەردەمەکەمان (سەردەمی تەکنەلۆجیا) بەردەوامییەکە لە ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە. بێگومان بۆ زۆر کەس ئەم بۆچوونەی هایدیگەر ناڕەوایە چونکە نیتشە لە زۆر شوێندا دژی ئەفلاتونە. بەڵام بۆچوونەکەی هایدیگەر بەستراوە بە تێگەیشتنی

---

[170] هەمان سەرچاوە، بەرگی سێیەم، لاپەڕە 39

هایدیگەر لە مێتافیزیکی هیچگەرایەتی. هیچگەرایەتی لە ڕەتدانەوەی بوونی(سەدەمی هۆشەکی)یدا سەرهەڵنادات. وابەستە بە تێگەیشتنمان لە ڕاستی بوون و دانانی بوون بە(هیچ). گەڕانەوەیە بۆ فۆرمە بەرزەکان، ویستی ژیان یان ویستی هێز. لە سەرەتاوە لەوە دواین، کە بیریاران لە ئەفلاتونەوە(بوون)یان، وەکو بنەڕەتی هەموو شتێک، فەرامۆش کردووە و لە شتێک کۆڵراوەنەتەوە، کە ئەو شتەش لەسەر (بوون) ڕادەوەستێت. ئەمەش لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا ئاکامی ئەو بۆچوونەیە، کە (بوون) بە(هیچ) دادەنێت. فۆرمەبەرزەکان یان ویستی هێز دەکات بە بنەڕەت و ناوەڕۆکی هەبووەکان. لەم ڕوانگەیەوە و تەفسیرکردنی مێژووی فەلسەفە لە ئەفلاتونەوە لەم شێوەی فەرامۆش کردنە و ئاوەڕنەدانەوە لە بوون و دانانی بوون بە هیچ، مێتافیزیکی هیچگەرایەتی سەرهەڵدەدات و بە نیتشە کۆتایی دێت. نیتشە دوا بیریاری مێتافیزیک و فەیلەسوفێکی هیچگەرایەتی لەگەڵ خۆیدا نەریتی مێتافیزیکی هیچگەرایەتی لە سەردەمەکەماندا سەقامگیرکردووە. جارێکی دیکە، نیتشە، ئاماژەی بۆ (بوون) نەکردووە و شتێکی دیکەی خستۆتە جێگەی ئەم بنەڕەتە لە بنەڕەت بەدەرە.[171]

هایدیگەر هیچگەرایەتی نیتشەی بە(کلاسیکی) ناوزەدکردووە[172]، کە بە بۆچوونی من دەگەڕێتەوە بۆ پەیوەندی هیچگەرایەتی نیتشە بە

---

[171] هەمان سەرچاوە، بەرگی چوارەم، لاپەرە 56

[172] هەمان سەرچاوە.

فەلسەفەی ئەفلاتونەوە. من، بەپێچەوانەی هایدیگەرەوە، لە نوسراوەکەمدا لەسەر نیتشە هیچگەرایەتییەکەی ئەم فەیلەسوفەم بە(بەرنامەگەری) داناوە. بەرنامەگەری مێتافیزیکی نیتشەش لەسەر ئەو زەمینە ڕادەوەستێت، کە ڕەتدانەوە و ڕەتکردن دەبن بە دوو کۆڵەکەی ئەستور و (ویستی هێز) لە ڕێگەیانەوە خۆی بە داهاتوو دەگەیەنێت. لێرەدا، ئەو خاڵەشم ڕوونکردۆتەوە، کە هیچگەرایەتی نیتشە، بەتایبەتی لە مێژوودا، خۆی بەودیو هیچگەرایەتی دەگەیەنێت و بەرنامە بۆ ژیان دادەنێت. ئەمەش جیاوازییەکی بنەڕەتی لەنێوان هیچگەرایەتی نیتشە و شۆپنهاوەردا دەستنیشاندەکات. یەکەمیان بە ڕووناکبین و دووەمیان بە ڕەشبین دەخوێنێتەوە.[173]

فەلسەفەی نیتشە لەسەر پێنج کۆڵەکە ڕاوەستاوە؛ مردنی خوا، هەڵوەشاندنەوەی بەهاکان، ویستی هێز، مرۆڤی بەرزو گەڕانەوەی هەمیشەیی. هایدیگەر لە تەفسیرکردنی ئەم پێنج کۆڵەکەیەدا ئەوە دەردەخات، کە بیرکردنەوەی فەلسەفی نیتشە و ئایدۆلۆجی نازییەکان بە یەکدی ناگەن. ئەم پێنج کۆڵەکەیە لەسەر یەک زەمین داکوتراون و پەیوەندی زەرورییان لەگەڵ یەکدی هەیە. هیچ کامیان بە تەنیا و بەبێ ئەوانی دیکە واتاکەی خۆی تەواو ناکات. لە هەموویان گرنگتریش (مردنی خوا)یە، کە دەبێت بە پێشمەرج بۆ چوار کۆڵەکەکەی دیکە. ئەمەش پێویستییەکی ئۆنتۆلۆجییە. بە مردنی خوا هەموو بەها هەمەکی و نەگۆڕەکان هەڵدەوەشێتەوە و مرۆڤی بەرز لەدایک دەبێت و ویستی هێزیش ئەو مرۆڤە بەرەو ترۆپکە بەرزەکانی داهاتوو دەگەیەنێت. بەڵام ئەو پرسیارەی لێرەدا

---

[173] بڕوانە: محەمەد کەمال، نیتشە و پاش تازەگەری، لاپەرە 137، 220

سەرهەڵدەدات ئەوەیە، کە مردنی خوا چی پەیوەندییەکی بە (گەڕانەوەی هەمیشەیی)ەوە هەیە؟ لەگەڵ مردنی خوادا پەیوەندییەکانی نێوان زەمین و ئاسمان دەپچڕێت. گۆڕانکارییە مێژووییەکان لە ئاسمانەوە بەرەو زەمین و لە زەمینەوە بەرەو ئاسمان ناکەونە ڕێ. گۆڕانکارییەکان داهێنراوی مرۆڤی بەرزن، کە لە سەر زەمین جێنشین بووە. زەمین خاکی مرۆڤی بەرزە و ئاسمانیش ئەو جیهانە بەرزە نیە مرۆڤی بەرز ناچار بکات و دەسەڵاتی داگیربکات. مرۆڤ و زەمین، مرۆڤ و خاک، مرۆڤ و مێژوو تەواوکەری یەکدین. مرۆڤی بەرز لەسەر زەمین گۆڕانکارییەکان دەهێنێتە کایەوە و مێژوو دەنوسێتەوە. گۆڕانکارییەکانیش لە زەمینەوە بۆ زەمین خەسڵەتی سوڕانەوە و خولەی نێو بازنەیی وەردەگرێت، کە هەموو خاڵێک لەم خولەیەدا چەندبار دەبێتەوە و چەندجارێک دەگەڕێتەوە بۆ شوێنی خۆی.[174] سەرەنجامی توێژینەوەکەی هایدیگەر بۆ فەلسەفەی نیتشە لە چەند خاڵێکی گرنگدا کۆدەبێتەوە.

هایدگەر بوێرانە و بەتێکڕا دژی بەنازیکردنی فەلسەفەی نیتشەیە. نیتشە بە فەیلەسوفی ژیان دادەنێت، کە بۆ پەرەسەندنی ژیان بە ڕێگەی ویستی هێز، نەک ڕووخاندن و تێکشکاندنی ژیان هەوڵیداوە. بوونی مرۆڤی بەرز (سوپەرمان) بوونێکی ڕەسەنە و هێزێکی ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی بەردەوامە. بوونێکە دژی کەلتووری بازاڕی و بەها نەگۆڕو بەسەردا سەپێنراوەکان ڕادەوەستێت. لە پرۆسەی ڕەتدانەوە و ڕەتکردندا هەڵوەشاندنەوەی بەهاکان پرۆژەیەکی سەرەکی ئەم بوونەیە. لە ژیانی مرۆڤی بەرزدا هیچ

174 هەمان سەرچاوە، لاپەرە 7

بەهایەک دوا بەها و هیچ قۆناخێکی مێژوو دوا قۆناخ نیە. میتافیزیکی هیچگەرایەتی نیتشەش، کە (کلاسیکی)یە، دوا قۆناخی بیرکردنەوەی هیچگەرایەتی و سەرەتای سەرەتایەکی نوێیەو نیتشەش دوا بیریاری تازەگەرییە.

بەشی شەشەم
کاریگەریتی هایدیگەر لەسەر بیرکردنەوەی فەلسەفی سەردەم

هەندێک جار کاریگەریتی بیرکردنەوەیەکی فەلسەفی ڕاستەوخۆ لە تەمەنێکی کورتدا دەرەکەوێ‌و کاردەکاتە سەر نەریتی سەردەمەکەی. نموونەی ئەم جۆرە کاریگەریتیەش لە فەلسەفەی دیالێکتیکی هیگڵ و تەفسیری مارکسی بۆ مێژوو بە ئاشکرا دەبینرێت. هیگڵ و مارکس توانیان لە سەردەمی خۆیان و پاش مردنیان لە تەمەنێکی کورتدا گۆڕانکارییەکان لە بۆچوونی مرۆڤ بۆ بوون بخەنەگەر. جاری واش سەرهەڵدانی ئاکامی کاریگەریتییەکە درێژخایەن بووە. فەلسەفەی کانت، بۆ نموونە، ماوەیەکی درێژی پێویست بوو تاکو توانی لە بواری بیرکردنەوەی ئەکادیمیدا گۆڕانکاری دابهێنێت. هایدیگەر یەکێکە لەو بیریارانەی، کە کاریگەریتییەکەی لەسەر بیرکردنەوەی فەلسەفی سەردەمەکەی و دوای مردنیشی بەسەر مێژووی بیرکردنەوەدا دەخرێتە ڕیزی کاریگەریتی هیگڵ و مارکسەوە. بۆچوونە ئۆنتۆلۆجییەکانی هایدیگەر، وەکو ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی و فینۆمینۆلۆجی ئۆنتۆلۆجی و شیکردنەوەی بوونگەرایەتی بوونی مرۆڤ و تێگەیشتنی لە ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا و هونەر ئاسۆیەکی بەرفراوانی بیرکردنەوەی کردۆتەوە. کەم بیریار هەن لە سەردەمەکەماندا یار و نایارانە

لەسەر بۆچوونەکانی هایدیگەر نەدوابێتن و خۆیان بە یار یان نایار دانەنێن. ژمارەیەکی گەورە لە بیریارانی سەردەمەکامان، وەکو ژان پۆڵ سارتەر، مۆریس میرلۆپۆنتی، ئیمائیل لێڤیناس، پۆڵ تیلیچ، ئۆرتیگا گایست، ڕادۆڵف بەلتمان، هانا ئارنت، هەربەرت مارکۆز، هانس جۆناس، کارڵ لویس، هانس- جۆرج گادەمار، میشێل فۆکۆ، ژاک دێریدا، ژان بۆدریلارد، مۆریس بلندکۆت، هیوبرت درایفوس، ژاک لاکان، ڕیچارد ڕۆرتی و چارلس تەیلەر و گەلێکی دیکەش کەوتونەتە ژێر کاریگەرێتی هایدیگەرەوە. بێگومان لە پرۆژەی نوسینی پەرتووکێکدا، بەتایبەتی لە بەشێکیدا ناکرێت لەسەر هەموو ئەم بیریارانە بدوێین. بۆ ڕوونکردنەوەی کاریگەرێتی هایدیگەر بەسەر سەردەمەکەمانەوە چەند بیریارێک هەڵدەبژێرم و هەندێک لایەنی کاریگەرێتییەکەی ئاشکرادەکەم. بۆ ئەم کارەش بە پێویستی دەزانم لەو بیریارانەوە دەستپیبکەم، کە کاریگەرێتییەکەی هایدیگەر ڕاستەوخۆ و بە زەقی لەنێو بیرکردنەوەی فەلسەفییاندا خۆی دەرخستوەو بە ئاسانی دەناسرێتەوە.

هایدیگەر ڕاستەوخۆ کاریکردۆتە سەر بزوتنەوەی فەلسەفی بوونگەرایەتی فەڕەنسا. ئەم کارتێکردنەش لە ڕێگەی سارتەرەوە بوە، بەڵام، وەکو میسارۆز دەڵێت، سارتەر بەو شێوەیەی بە ئاشکرا ئاماژە بۆ کاریگەرێتی هیگڵ بەسەر مارکسەوە دەکات، باسی کاریگەرێتی هایدیگەر بەسەر بیرکردنەوەی فەلسەفی خۆیەوە

ناکات.[175] سارتەر بێجگە لەوەی بە نوسەرێکی گەورە ناسراوە و لە ساڵی 1964 خەڵاتی (نۆبڵ)ی پێدراوە و وەرینەگرتوە، یەکێکە لە پێشەوایانی فەلسەفەی بوونگەرایەتی و لەگەڵ سیمۆن دیبۆڤوار و میرلۆ پۆنتیدا ڕۆڵێکی گرنگیان لە پێشخستنی ئەم بزوتنەوە فەلسەفییەدا بینیوە. سارتەر یەکەمجار لەگەڵ فێرگەی فەلسەفی فینۆمینۆلۆجی هوسرڵدا ئاشنابووە. لەدواییشدا هایدیگەری ناسیوە. ئاشنابوونی سارتەر لەگەڵ فێرگەی فینۆمینۆلۆجیدا بە ڕێگەی(رایمۆند ئارۆن) ەوە بووە. سیمۆن دیبۆڤوار دەیگێڕێتەوە، کە ئارۆن پاش گەڕانەوەی لە ئەڵمانیا لەگەڵ سارتەرو سیمۆندا لە قاوەخانەیەک یەکدی دەبینن. سارتەر لەسەر بۆچوونە فەلسەفییە نوێکانی دەدوێت و ئارۆنیش نزیکی بۆچوونەکانی لە فێرگەی فینۆمینۆلۆجییەوە بۆ سارتەر باسدەکات و فینۆمینۆلۆجی پێدەناسێنێت. ئارۆن لە ئەڵمانیا فەلسەفەی خوێندووە و خوێندکاری هوسرڵ بووە. سارتەر، پاش ئەم چاوپێکەوتنە پەرتووکەکەی ئێمانوئیل لێڤیناس لەسەر فینۆمینۆلۆجی دەکڕێت.[176] هەروەها سارتەر داوا لە ئارۆن دەکات ساڵێک لە جێگاکەی مامۆستایەتی بکات و ئەمیش بۆ لێکۆڵینەوە بڕوات بۆ ئەڵمانیا. ئارۆن بە داواکەی سارتەر ڕازیدەبێت. لە ساڵی 1940 سارتەر بۆ ساڵێک دەڕواتە خوێندنگای فەڕەنسا لە بەرلین و لەبەر ڕۆشنایی فەلسەفەی فینۆمینۆلۆجیدا نوسراوەکەی *The*

---

[175] Istvan Meszaros. *The Work of Sartre: Search for Freedom,* vol.1, London: The Harvester Press, 1979. P. 27

[176] Simone de Beauvoir. *The Prime of Life*, translated by Peter Green, New York: Penguin Books, 1965. P. 135.

ساڵی 1937 *The Transcendence of the Ego* دەنووسێت.[177] لەم سەردانەدا، سارتەر لە شاری بەرلین ماوەتەوە و بۆ فرایبۆرگ، کە هوسرڵ و هایدیگەری تیاژیاوە، نەچووە. ناسینی هایدیگەریش دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1940 و بەدیل گرتنی سارتەر لەلایەن ئەڵمانیاوە. لەم ساڵەدا سارتەر بەدیل دەگیرێت و لە ئۆردوگای *Stalag X11- D* نزیک شاری (تریەر) دادەنرێت. چەند کەشیشێک ڕۆژانە سەردانی ئۆردوگاکە دەکەن و لەگەڵ سارتەردا ئاشنادەبن. پاش چەند گفتوگۆیەکی فەلسەفی یەکێک لە کەشیشەکان پەرتووکی(بوون و کات)ی هایدیگەر بە نهێنی بە سارتەر دەدات. پاش خوێندنەوەی پەرتووکەکە سارتەر دەکەوێتە ژێر کاریگەرێتی هایدیگەر و دەبێت بە یەکێک لە شوێنکەوتوانی فەلسەفەکەی. لە یاداشتنامەکەیدا ڕۆژی 23 ی نیسانی 1940، دوای بەربوون و گەڕانەوەی بۆ فەرەنسا دەنوسێت؛

> ڕۆمانەکەم (ڕشانەوە- *Nausea*) هۆسرلانەیە، بەلام
> من ئێستا خۆم بە لایەنگری هایدیگەر دادەنێم.[178]

پاش جەنگی جیهانی دووەم و داگیرکردنی ئەڵمانیا لەلایەن هێزە فرەنەتەوەییەکانەوە، ناوچەی خوارووی ئەڵمانیا و فرایبۆرگ کەوتە

---

[177] Annie Cohen- Solal. *Sartre a Life*, London: Minerva, 1991. P. 91.

هەروەها بڕوانە: Ronald Hayman. *Sartre: A Biography*, New York: Simon and Schuster, 1987. Pp. 172- 73.

[178] Annie Cohen- Solal. *Sartre a Life*, p. 141.

ژێر دەستی فەرەنسا. چەند ئەفسەرێکی فەرەنسی بەرهەمەکانی هایدیگەریان خوێندبووەوە و سەردانی ئەم بیریارەیان دەکرد. یەکیک لەم ئەفسەرانە بە ناوی Frederic de Towarinicki هەوڵدەدات پەیوەندی نێوان هایدیگەر و سارتەر دروستبکات و چاوپێکەوتنێکیان بۆ ڕێک بخات. ئەم پلانە لەبەر سەختی هاتوچۆکردن و (ڤیزە) بۆ سەفەرکردن لە ئەڵمانیاوە بۆ دەرەوە یان لە دەرەوە بۆ ئەڵمانیا ڕێناکەوێت. بەڵام هایدیگەر و سارتەر بە نامە لەو کاتەوە پەیوەندییان لەگەڵ یەکیدا هەبووە. هایدیگەر لە نامەیەکدا بۆ سارتەر دەنوسێت،(ئومێدەوارم پێکەوە بتوانین بیرکردنەوە بۆ ئەو ئەزموونانە بگەڕێنینەوە، کە میژوو تۆماردەکەن و مرۆڤی سەردەمیش لەو جێگەیەدا دابنێین، کە پەیوەندییەکی ڕەسەنانەی بە بوونەوە هەبێت.)[179] لە کۆتایی ساڵی 1952، دوانزە ساڵ پاش خوێندنەوەی پەرتووکەکانی هایدیگەر و نامە گۆڕینەوە بۆ یەکەمجار سارتەر بۆ سەردانی هایدیگەر بۆ فرایبۆرگ دەڕوات.[180]

هایدیگەر لە زۆر لایەنەوە لەگەڵ بۆچوونە فەلسەفییەکانی سارتەردا هاوڕابووە و ڕەخنەی لە چەند لایەنێکیش گرتووە. سارتەریش، بەهەمان شێوە، هەرچەندە(هایدیگەری) بووە، لەسەر چەند کێشەیەکیش لەگەڵ هایدیگەردا ڕێنەکەوتووە. پاش کۆڕەکەی سارتەر لەسەر بوونگەرایەتی و مرۆڤایەتی ژان بێوفرێت Jean

---

[179] Rudiger Safranski: *Martin Heidegger betwean Good and Evil*, traslated by Ewald Osers, Massachusetts: Harvard University Press, 1999. P. 347.

[180] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 350

Beaufret، یەکێک لە شوێنکەوتوانی فەلسەفەی هایدیگەر لە فەرەنسا، نامەیەک سەبارەت کۆڕەکەی سارتەر بۆ هایدیگەر دەنوسێت و لەبارەی پەیوەندی فەلسەفەی بوونگەرایەتی هایدیگەر بە مرۆڤایەتییەوە دەپرسێت. هایدیگەریش بە نامە وەڵامی ژان بێوفرێت دەداتەوە و ئەم نامەیەش بە ناوی (نامەیەک لەسەر مرۆڤایەتی Letter on Humanism) بڵاوکراوەتەوە. هایدیگەر، لەم نامەیەدا، دوو ڕەخنەی لە سارتەر گرتووە. یەکەم، هایدیگەر لەو باوەڕەدایە سارتەر خۆی لە کاریگەرێتی دێکارت ڕزگارنەکردووە. وەرگێڕانی کۆجیتۆ دێکارتییەکەش لە ناوەڕۆکەوە بۆ بوون گۆڕانێکی مێتافیزیکی بنەڕەتی نەهێناوەتە کایەوە؛

سارتەر خەسڵەتی بنەڕەتی بوونگەرایەتی بەم جۆرە دەستنیشان دەکات: بوون پێش ناوەڕۆک دەکەوێت. لەم دەستە واژەیەدا (بوون) و(ناوەڕۆک) لە سەرچاوە مێتافیزیکییەکەیانەوە وەرگیراون، کە لە سەردەمی ئەفلاتونەوە بەکارهێنراون و (ناوەڕۆک) لەپێشتر دانراوە. سارتەر دەستەواژەکەی وەرگێڕاوە. بەڵام وەرگێڕانی دەستەواژەیەکی مێتافیزیکی، وەکو خۆی مێتافیزیکییانەیەو سارتەر لەگەڵ ئەو شێوە میتافیزیکییەدا دەمێنێتەوە، کە ڕاستی بوون لە بیردەکات.[181]

ڕەخنەی دووەمی هایدیگەر دەگەڕێتەوە بۆ شێوەی مامەڵەکردنی سارتەر لەگەڵ (خۆ) دا.

---

[181] Martin Heidegger. “Letter on Humanism”, in *Basic Writings*, p. 232

به دیدی هایدیگەر، سارتەر زیاتر جەخت لەسەر(خۆگەرایەتی) دەکات وکەمتر ئاوری لە (بابەتگەرایەتی) داوەتەوە.[182]

ئاشکرایە، سارتەر خۆی بە لایەنگر و پارتیزانی هایدیگەر داناوە. پهرتووکەکەشی (بوون و نەبوون)، کە توێژینەوەیەکی ئۆنتۆلۆجی فینۆمینۆلۆجییانەیە کاریگەرێتی هوسرڵ و هایدیگەری بەسەرەوە دیارە. لە زۆر شوێنیشدا سارتەر ئاماژەی بۆ بۆچوونە فەلسەفییەکانی هایدیگەر کردووە. بەڵام زمانی فەلسەفی سارتەر هایدیگەری نیە و ئەم بیریارە، هایدیگەر گوتەنی، لەژێر کاریگرێتی نەریتی دێکارتیدا ماوەتەوە و زمانی فەلسەفی دێکارت و هیگڵ بۆ دەربڕینی بیروباوەڕە فەلسەفییەکەی بەکاردەهێنێت. ئەمەش بۆ هایدیگەر گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی ناهێنێتە کایەوە. زمانی فەلسەفی بەستراوە بە بیرکردنەوەی فەلسەفییەوە. بۆ بەرپاکردنی شۆڕشێکی فەلسەفی بەسەر نەریتی زاڵبوی دێکارتی و فەلسەفەی تازەگەرایەتییدا پێویستە زمانە فەلسەفییەکەشمان بگۆڕین و زمانێکی نوێ بۆ دەربڕینی بیرکردنەوە شۆڕشگێڕانە فەلسەفییەکەمان دامەزرێنین. لەبەر ئەمەشە هایدیگەر زمانێکی فەلسەفی نوێ لە شیکردنەوە بوونگەرایەتییەکەی بوونی مرۆڤدا داهێناوە و زاراوەی(خۆ)، بۆ نموونە، بۆ بوونی مرۆڤ دانانێ. ئەم بوونەی بە(دازاین- بوون لێرە) ناساندووە. سارتەر لە ناسین و شیکردنەوەی ئەم بوونە بۆ زمانی فەلسەفی هیگڵ گەڕاوەتەوە و (بوون- بۆ-خۆ being- for- self)ی بەکارهێناوە. بوونی مرۆڤ لە فەلسەفەی هیگڵدا (خۆیەکی ئاگامەند)ە و(خۆ- ئاگا) یە. واتە ئاگای

---

[182] هەمان سەرچاوە.

له بوونی خۆیەتی و بونێکە بۆ خۆی. هەبووەکانیش، وەکو مێز و درەخت و پەرتووک، لە ئاگا بەدەرن و خۆ- ئاگا نین و پڕ و تەواون و بوونێکن لەنێو خۆیاندا گیریانخواردووە و بەچی دیکە نابن. هەروەها سارتەر گەیشتۆتە ئەو ئاکامەی، کە بوونی مرۆڤ یان(تاک) تەنیا بوون- بۆ خۆی نیە. هەموو تاکێک بوونێکە لەبەردەم بوونی تاکێکی دیکەدا. تاکی دیکە بوونی ئەم دەناسێ و ب گوێرەی ناسینەکە مامەڵەی لەگەڵدا دەکات و دەبێت بە بوونیک بۆ ئەو(بوون- بۆ-کەسانی دیکە).[183] بە بیروڕای من، جیاوازییەکی سەرەکی نێوان هایدیگەرو سارتەر لەگەڵ (بوون- بۆ- کەسانی دیکە) ی سارتەردا سەرهەڵدەدات و دوو شێوازی فەلسەفەی کۆمەڵایەتیشمان بۆ دیاریدەکات. لە شیکردنەوە بوونگەرایەتییەکەی هایدیگەردا بوونی کەسانی دیکە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی (من). (من) بەبێ ئەوان نابم. بوونیشم – لەگەڵ- ئەواندا دوو شێوازی هەیە: ڕەسەن و نارەسەن. لە هەردوو شێوازەکەدا(من) بە(نیگەرانی Care)یەوە مامەڵە لەگەڵ ئەواندا دەکەم. ئەمەش ئەوە دەرناخات، کە بوونی(من) لەگەڵ ئەواندا بێ ناکۆکی و بەرەنگارییە. هەوڵدانی(من) بۆ چەسپاندنی ڕەسەنیەت و مانەوەی ڕەسەنیەتی بوونم (من) دەخاتە نێو بەرەنگاری و ناکۆکییەوە. ئەم بۆچوونە نزیکبوونەوەیەکە لە بۆچوونەکەی هیگڵ و تەفسیری هیگڵ بۆ مێژوو. نکۆڵی لەوە ناکرێت، کە هایدیگەر بەبێ ئاماژەکردنی بۆ هیگڵ لە توێژینەوەکەیدا ئاوەڕی لێداوەتەوە. بەڵام نزیکبوونەوەی سارتەر لە هیگڵەوە، لەسەر ئەم کێشەیە، تەنیا

---

[183] Jean-Paul Sartre. *Being and Nothingness*, translated by H. Barnes, London: Routledge, 1996. Pp. 221- 23.

ئاوەڕدانەوە نیە. لەژێر کاریگەرێتی تەفسیری هیگڵدا بۆ مێژوو بناخەی فەلسەفە کۆمەڵایەتییەکەی دامەزراندووە. دیالیکتیکی(کۆیلە و خاوەن کۆیلە)، بووە بە قاڵب بۆ دارشتنی کەرەسەی بیرەکانی. لە فەلسەفەی کۆمەڵایەتی سارتەردا تاکەکانی نێو کۆمەڵ یان(بوون- بۆ- خۆ) هاوکات (بوون- بۆ- کەسانی دیکە) یە. ئەم دوولایەنەی بوونی مرۆڤ(بوون- بۆخۆ و بۆ- کەسانی دیکە) کێشەی ناکۆکی و زۆرانبازی دەهێنێتەکایەوە. ژیانی کۆمەلایەتیمان لە شێوازی چینایەتیدا، دەزگا و تاکەکان، نێرینەو مێینەدا هەمیشە لەنێو ناکۆکیدایە، کە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی زۆرانبازی لەنێوانیاندا و تێکۆشان لە پێناوی سەربەستیدا دەردەخات. تاک بەردەوام لەنێو ناکۆکییەکان و زۆرانبازییدا دەژی. تەنانەت (خۆشەویستی) یان پەیوەندی سێکسی نێوان تاکەکانی کۆمەڵیش بەشێکە لەم زۆرانبازییە، کە تێدا لایەنێک دەیەوێت لایەنەکەی دیکە داگیربکات.[184]

لە ئاکامدا(بە یەکبوون) دەبێت بە کێشەیەکی مەحاڵ چونکە بۆ ئەوەی دوو لایەنی ناکۆک و دژوەستاو لە زۆرانبازییەکەیاندا ببن بە یەک لایەنێک دەبێت ئەوی دی لەناو بەرێت و جیاوازییەکانی بسڕێتەوە. جیاوازییەکانیش فەوتانی ئەوی دی و بڕوا نەکردنە بە بوونی، وەکو شتێکی جیاواز. گەیشتنە بە ناسنامەیەکی

[184] من لەنوسراوێکی دیکەدا ئەم کێشەیەم بە درێژی باسکردووە و واتای (خۆشەویستی)م لای سارتەر و بوونگەرایەتی ڕوونکردۆتەوە، بڕوانە: محەمەد کەمال، فەلسەفەی سارتەر و خوێندنەوەیەکی نوێ، دەزگای سەردەم، سلێمانی، 2004 ، لاپەرە، 110- 12

ڕووتکراوە (Abstract identity). ئەم جۆرە ناسنامەیەش لەنێو شێوازی بیرکردنەوەی فەلسەفی بوونگەرایەتیدا جێگەی نابێتەوە. هەموو ناسنامەیەک لێکچونێکە، کە تێیدا جیاوازییەکان پێکەوە دەژین. بێگومان هیگڵ و هایدیگەر و سارتەر لەسەر ئەم خاڵە هاوڕان. هیگڵ لە ئاکامدا گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی کۆمەڵگایەک پەیدابێت، کە لایەنە دژەکان(بڕوانامە) بە یەکدی بدەن و پێکەوەژیانی جیاوازییەکان تیایدا مسۆگەربێت. هایدیگەریش پێشمەرجی (نیگەرانی) کردووە بە بناخەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و سارتەریش لە پەرتووکەکەیدا لەسەر (ڕەوشت) لە ڕوانگەی فەلسەفەکەی هیگڵەوە باسی پێکەوەژیانی لایەنە جیاوازەکان و بەرانبەرە یەکسانەکان دەکات. تەنانەت لەو باوەڕەدایە خۆشەویستی لەوێدا سەرهەڵدەدات، کە دوو لایەنەکە باوەڕ بە سەربەستی یەکدی بکەن. هیچ کامیان دەستەڵاتی خۆی بۆ داگیرکردنی لایەنەکەی دیکە نەخاتەگەر.[185]

سارتەر لەسەر کێشەی مردنیش لەگەڵ هایدیگەر هاوڕا نیە. لەپێشتر باسمانکرد، کە (مردن) لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا ڕۆڵێکی سەرەکی لە گەڕانەوەی (خۆ) بۆ ڕەسەنیەتی بوون هەیە. هەروەها (مردن) دوا پڕۆژەی حەتمی بوونە و مرۆڤ بە(کۆتایی) دەگەیەنێت. لەبەر ئەوەی مرۆڤ دەمرێت ئەوا بە نیگەرانییەوە لەنێو جیهانداو لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەژی و واتا بە بوونی دەدات. سارتەر لەو باوەڕەدا نیە، کە بوونی مرۆڤ، بوونێکە بەرەو مردن. مردنیش نابێتە هاندەر بۆ واتا بەخشین بە

---

[185] هەمان سەرچاوە.

بوون، بەڵکو بەپێچەوانەی ئەم بۆچوونەوە، مردن هەموو واتاکان لەناودەبات و ژیان بێ واتادەکات. ئێمەش لە مردن بە ئاگاین یان دەزانین دەمرین چونکە لەگەڵ کەسانی دیکەدایین. ئەوان لەبەر چاوی ئێمە دەمرن یان لەبارەی مردنی ئێمەوە دەدوێن. ئەگەر کەسانی دیکە نەبوونایە و (من) لەگەڵ ئەواندا نەژیابامایە، نەمدەزانی مردن هەیە. ئەگەر کەسانی دیکە نەبن، ئێمەش لەبارەی مردنەوە هیچ نازانین و لەو چارەنوسەمان بەئاگا نەدەبوین. لەو حاڵەتەدا مردن دەبوو بە نەمانێکی کتوپڕی مرۆڤ و جیهان، خۆ و بابەت، واتاکان و شتە پڕ واتاکانیش.[186] لەگەڵ ئەم جیاوازیانەشدا سارتەر بەبێ کاریگەرێتی هایدیگەر نەیتوانیوە بیرکردنەوە فەلسەفییە بوونگەرایەتییەکەی خۆی دامەزرێنێت. هەرچەندە، وەکو هەندێک بیریاری دیکە، کە لەژێر کاریگەرێتی هایدیگەردا بوون، سارتەر زۆر خۆی لە فەلسەفەی مارکس نزیک کردۆتەوە. هێشتا ئەم نزیکبوونەوەیەش نەبۆتە هۆی دوورکەوتنەوەی لە هایدیگەر.

بیریارێکی دیکە، کە هایدیگەر کاریگەرێتی کردۆتەسەر(هانا ئارنت Hannah Arendt)ە. ئەم ژنە فەیلەسوفە لە خێزانێکی بە بنەچە(جو) بووە و لە ساڵی 1924 لە زانکۆیماربۆرگ (Marburg) بووە بە خوێندکاری فەلسەفە. لەژێر دەستی هایدیگەر فەلسەفەی خوێندووە. لە سەرەتاوە لەگەڵ خوێندکارەکانی دیکەدا تەواناو بلیمەتی هایدیگەری دۆزیوەتەوە و خۆی لە مامۆستاکەی نزیک کردۆتەوە. بە بڕوای هانا، هایدیگەر نەک یەکێکە لە پاشا

---

186 Jean- Paul Sartre. *Being and Nothingness*, p. 545.

نەناسراوەکانی فەلسەفە بەڵکو باشترین مامۆستاش بووە. لە نامەیەکدا، ساڵێک پێش مردنی بۆ هایدگەر دەنوسێت، (هیچ کەسێک پێش تۆ و دوای تۆش ناتوانێت، وەکو تۆ، مامۆستا بێت).[187] پەیوەندی نێوان هایدیگەر و هانا خۆشەویستی و هاوڕێیەتییەکی بەردەوام بووە. ئەم دوو بیریارە، هەرچەندە نەبوون بە هاوسەر، بەڵام تاکو دوا ڕۆژی ژیانیان یەکدییان خۆشویستوە. ئەم پەیوەندییەش بە سێ قۆناخدا ڕۆیشتوە. قۆناخی پێش جەنگی جیهانی دووەم و قۆناخی جەنگ و قۆناخی دوای جەنگ. قۆناخی پێش جەنگ لە سالی (1925) وە دەستپێدەکات. هانا لە ساڵی 1924 لە زانکۆی مالبۆرگ لە بەشی فەلسەفە بە خوێندکار وەردەگیرێ و هایدیگەریش دەبێت بە مامۆستای. پاش ساڵێک هایدیگەر و هانا پەیوەندی خۆشەویستی دەبەستن. لە کۆتایی ساڵی 1926، هایدیگەر هانا بۆ لای کارڵ یاسپەرزی هاوڕێی لە زانکۆی هایدڵبەرگ، بۆ خوێندنی دکتۆرا دەنێرێت. هانا دکتۆراکەی لەسەر(سانت ئۆگستاتن) لە ساڵی 1928 لەژێر سەرپەرشتی یاسپەرز تەواودەکات. لە ساڵی 1929 پەیوەندی خۆشەویستی لەگەڵ خوێندکارێکی هایدیگەر بە ناوی گۆینتەر شتێرن Guenther Stern دەبەستێ و دەبن بەهاوسەر و لە شاری هایدڵبەرگ جێنشین دەبن. هایدیگەر لەو ساڵەدا لەمانگی 9 دا

---

[187] Elzbieta Ettinger. *Hannah Arendt and Martin Heidegger*, New Haven: Yale University Press, 1995. P. 7.
{لەزانکۆکانی ماربۆرگ و فرایبۆرگ ئەم خوێندکارانە هانا ئارنت، کارل لویس، هانس جۆناس، هەربەرت مارکۆز، هانس- جورج گادەمار، ماکس هۆکایمەر، ئۆسکار بێکەرو فریتس کاوفمان. کە هەموویان بیریار و فەیلەسوفن، لەژێر دەستی هایدیگەردا خوێندویانە.}

دەچێتە سەردانیان و دەبێت بە میوانیان. پاش چەند ڕۆژێک هاوسەرەکەی هانا (گۆینتەر شتێرن) بڕیار دەدات لەگەڵ هایدیگەرد بۆ فرایبۆرگ بڕوات. هانا لەگەڵیاندا تاکو ئێستگەی شەمەندەفەرەکە دەڕوات. پاش بەڕێخستنیان نامەیەک بۆ هایدیگەر دەنێرێت و تیایدا دەنوسێت؛

> من لەبەردەمتا ڕاوەستام. تۆ منت بینی و لەپڕ تەماشای ئاسمانت کرد، نەتناسیمەوە. کاتێک منداڵ بووم دایکم بۆ ئەوەی بمترسێنێت بەو جۆرە تەماشای دەکردم. ئەو چیرۆکەم خوێندبووەوە، کە پاڵەوانەکەی ئەوەندە لوتی درێژ ببوو کەس نەیدەناسیەوە. دایکم وای دەردەخست، کە منیش لوتم درێژبووە. ئێستاش ئەو ڕۆژە و ئەو ترسە گەورەیەی لە دڵمدا بوو، لە بیرمە. ئەگریام و هاوارم دەکرد، دایە من هانام، من منداڵەکەی تۆم. ئەمڕۆ جارێکی دیکە ئەوە لە من ڕوویدایەوە.[188]

ئەم نامەیەی هانا بۆ هایدیگەر دوو هۆکاری هەیە. هۆکاری یەکەم وابەستە بە(غیرە) کردنی هانا لە هاوڕێیەتی هایدیگەر و شتێرن و چوونی هەردووکیان پێکەوە بۆ فرایبۆرگ و مانەوەی هانا بە تەنیا لە هایدڵبەرگ. دووەمیش، کاتێک هایدیگەر و شتێرن لەنێو شەمەندەفەرەکە دانیشتون و لە پەنجەرەکەوە تەماشای هانایان

---

[188] Ursula Ludz (ed.). *Letters 1925- 1975: Hannah Arndt and Martin Heidegger*, translated by Andrew Shields, New York: Harcourt, Inc., 2004. P.51.

کردووە و هایدیگەر ڕووی وەرگێڕاوە، ئەوە دەگەیەنێت، کە هانا هەستیکردووە هایدیگەر نایەوێت بیبینێت و خۆشی ناوێت. هەردوو هۆکارەکە ئاماژەی خۆشەویستییەکەی هانا بۆ هایدیگەر دەکەن، کە لەم نامەیەدا بە ئاشکرا دەردەکەوێت. هاوسەرێتی نێوان هانا و شتێرن تەمەن کورت بوو. لە ساڵی 1936 هانا لەگەڵ هێنریش بلۆیشەر Heinrich Bluecher، کە کۆمەنیست و یەکێکیش بوو لەوانەی هایدیگەری لە ڕێگەی نوسینەکانیەوە دەناسی و هەموو بەرهەمێکی خوێندبووەوە، بوون بە هاوڕێ و لە دوایشدا هاوسەر. بەڵام هانا بەردەوام لەگەڵ هاوسەرەکەی پێشوی(شتێرن)دا پەیوەندی دەبەست. تەنانەت شتێرن یارمەتی هانا و بلۆیشەری دا بۆ ئەمەریکا دەرچن.

قۆناخی دووەمی پەیوەندی نێوان هانا و هایدیگەر لەگەڵ جەنگی جیهانی دووەمدا دەستپێدەکات. لەم قۆناخەدا هایدیگەر و هانا لە یەکدی پچڕان. هانا لەبەر ئەوەی (جو) بوو، هاوسەرە نوێکەشی کۆمۆنیست ناچاربوون بۆ فەرەنسا ڕابکەن و لەوێوە بۆ ئەمەریکا بڕۆن. لەم قۆناخەدا هیچ پەیوەندییەک لەنێوان هایدیگەر و هانادا نامێنێت. لە قۆناخی سێیەمدا بەتایبەتی لە ساڵی 1950، هانا لە ئەمەریکاوە بۆ سەردانی هایدیگەر بۆ فرایبۆرگ دەگەڕێتەوە. لەگەڵ هایدیگەردا جارێکی دیکە تاکو ئەو ڕۆژەی دەمرن هاوڕێیە تییەکەیان زیندوو دەبێتەوە.

بە دیدی ئیلزەبیتا ئێتینگەر، هانا زۆرهەوڵیداوە خۆی لەژێر کاریگەرێتی سۆزو خۆشەویستییەکەی بۆ هایدیگەر ڕزگاربکات، بەڵام نەیتوانیوە، بۆیە لەنامەیەکدا بۆ هاوسەرەکەی دەنوسیت؛

ئازیزم
نیگەرانیم بۆ هایدیگەر ئەوەندە ئاسان نیە، وەکو بۆم باسکردیت. نەچوونی منیش بۆ لای ڕێکەوتنێکی بێدەنگە لە نێوانماندا.

لە نامەیەکی دیکەدا دەنوسێت؛

لەو کاتەوە لە(بارکلی) دەژیم هەواڵی هایدیگەر نازانم. هەموو ساڵێک لە ڕۆژی لەدایکبوونیدا کارتی پیرۆزباییم بۆ ناردووە. ئەو وەڵامی نەداومەتەوە و تەنانەت کارتی بە بۆنەی ڕۆژی لەدایکبوونمەوە نەناردووە.[189]

هانا، وەکو بیریار و فەیلەسوفێک بۆ ئەڵمانیا گەڕایەوە. پەرتووکەکانی لە بازاڕ و پەرتووکخانەی زانکۆکاندا بەکاردەهێنران. کۆڕەکانی لە ڕۆژنامەکاندا باسدەکرا. هایدیگەر دەیزانی (هانا) گەڕاوەتەوە بۆ ئەڵمانیا. بەڵام بێدەنگ بوو. هانا بۆ دۆزینەوەی هایدیگەر چوو بۆ فرایبۆرگ. کاتێکیش یەکدییان بینیەوە، هاوڕێیەتی و خۆشەویستییەکەیان بە گەرمی مابوەوە و بەردەوام بوو. هانا لەم بارەیەوە دەڵێت؛ (هیچ گۆڕانێک لە نێوانماندا ڕووینەداوە.)[190] لە ساڵی 1956 دا لە سەردانی کارڵ

---

[189] Elzbieta Ettinger. *Hannah Arndt and Martin Heidegger*, p.103.

[190] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 105.{ هایدیگەر لەم کاتەدا ژنێکی دیکەشی بە ناوی ئێلزابێت بلۆکمان Elisabeth Blochmann ،

یاسپەرزدا باسی خۆشەویستییەکەی بەرانبەر هایدیگەر دەکات دەڵێت، کە هایدیگەر سەرچاوەی ئازارو خۆشی ئەوە. یاسپەرز داوای لێدەکات خۆی لەو خۆشەویستییە ڕزگار بکات و لە هایدیگەر دووربکەوێتەوە، بەڵام هانا لە یاسپەرز ناڕاز دەبێت و پێشنیارەکەی وەرناگرێت.[191] هانا لە فرایبۆرگ لە ئوتێلەوە نامەیەک بۆ هایدیگەر دەنێرێت. ئەو کاتە هایدیگەر لە زێرینگن Zahringen، گوندێکی نزیک فرایبۆرگ ژیاوە. هایدیگەر نامەکەی پێدەگات و وەڵامی دەداتەوە؛

خۆشەویستەکەم هانا

خۆشحاڵم بەوەی جارێکی دیکە هاوڕێیەتییەکەمان دروست دەبێتەوە. حەزدەکەم سەردانم بکەیت و ئێوارە کات ژمێر هەشت یەکدی ببینین. هاوسەرەکەم، کە هەموو شتێک لەبارەی ئێمەوە دەزانێت بەخێرهاتنت دەکات، بەڵام بەداخەوە ناتوانێت ئێوارە بتبینێت. نامەکەت پاش نیوەڕۆ گەیشتە دەستم . من لە (زێرینگن) تەلەفونم نیە و بەریدیش داخراوە. ناتوانم لەوێوە تەلەفونت بۆ بکەم. من خۆم ئەم نامەیەت لە ئوتێلەکە بۆ دادەنێم .

مارتن.[192]

کە بە بنەچە (جو) بوو، لە زانکۆش مامۆستا بوو، خۆشدەویست. ئێلیزابێت لە ساڵی 1969 دا مردووە.}

[191] هەمان سەرچاوە. لاپەرە 109

[192] Ursula Ludz (ed.). *Letters 1925- 1975: Hannah Arndt and Martin Heidegger*, p. 57.

مارتن هایدیگەر و هانا ئارنت پاش حەڤدەساڵ یەکدییان بینییەوە. لەو کاتەدا تەمەنی هایدیگەر شەست و هانا چل وچوار ساڵان بوو. لەو ڕۆژەوە هانا، وەکو ژنێکی بیریاری جو، بوو بە پارێزەری بەرگریکردن لە هایدیگەر و هەڵوێستە ڕامیارییەکەی. هەوڵیدا لە ئەمەریکا بەرهەمەکانی بە زمانی ئینگلیزی بڵاوبکاتەوە. بەتایبەتی لەو کاتەدا، کە هایدیگەر هەژارانە دەژیا و باری ئابووری خراپ بوو. هایدیگەر لە پێش مردنیشی لە نامەیەکدا بە هانا دەڵێت؛ (تۆ سۆزی ژیانم بوویت.)[193]

هانا دکتۆراکەی لەژێر چاودێری و سەرپەرشتی کارڵ یاسپەرز لە هایدڵبەرگ لەسەر خۆشەویستی لە فەلسەفەی سانت ئۆگۆست لە ساڵی 1928 تەواوکرد. توێژینەوەکەی و تێگەیشتنی بۆ بابەتی نامیلکەکەی لەژێر کاریگەرێتی فەلسەفەی هایدیگەردا بەتایبەتی بیرەکانی (بوون و کات) دا خەملی. هانا لە ڕوونکردنەوەی واتای خۆشەویستی لای بیریارێکی مەسیحی وەکو سانت ئۆگۆست دەگاتە ئەو ئاکامەی، کە بیری مەسیحایەتی ڕێگە بە مرۆڤ نادات خۆشەویستی بۆ جیهان هەبێت. خۆشەویستی مرۆڤ بە بوونێکی بەرز و لەژوور جیهانەوە دەبەستێتەوە. خۆسەویستی بۆ جیهان و لەنێو جیهاندا ڕەتدەداتەوە. ئەمەش بەپێچەوانەی بۆچوونەکانی

[193] هایدیگەر شاعیریش بووە. چەند هۆنراوەیەکی بۆ هانا ئارندت نوسیوە و بە نامە بۆی ناردووە. ئەم هۆنراوانە لەگەڵ نامەکانی هایدیگەر بۆ هانا بڵاوکراونەتەوە.

هایدیگەرە، کە بوون_ لەنێو_ جیهان بە پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی و مرۆڤیش بە بوونەوەرێکی جیهانی دادەنێت. ژیان لە (مەنفا) و (جولەکە) و کێشەی دژی جولەکە لای هانا بوون بە هەوێنی بیرکردنەوەکانی. هاندەرێک بوون بۆ خۆماندووکردن بە فەلسەفەی رامیاری و کارکردن بۆ جولەکە و نوسین لەسەر کێشە رامیارییەکان. بەتایبەتی رژێمی رامیاری (تۆتەلیتالیزم)، وەکو رژێمی نازییەکان و ستالینیزم. دیسانەوە، لەژێر کاریگەرێتی هایدیگەردا، هانا لەو باوەرەدایە، کە ئەم رژێمانە هەرچەندە بانگەشەی جیاوازی لە ئایدیۆلۆجیدا دەکەن، بۆ نموونە ئایدیۆلۆجی نازییەکان لە ستالینیزمەوە جیاوازە، هەردووکییان رژێمێکی زوڵمکەرو سەرکوتکەرن. هۆی سەرهەڵدانی ئەم رژێمانە بۆ بارودۆخی ناوخۆیی و ناوچەیی ناگەرێنەوە و وابەستن بە ناوەرۆکی (تازەگەرایەتی) و تێگەیشتنی تازەگەرایەتی لە بوونی مرۆڤ و جیهان. هەروەها ئەم رژێمانە کەلتوورێکی بازاری دەهێننەکایەوە، کە تاکەکانی مرۆڤ تیایدا نامۆ دەبن و رێگەیان پێنادرێت رەسەنانە ناوەرۆکی خۆیان داهێنن[194]. حەزدەکەم ئەو خاڵە باسبکەم، کە توێژینەوەکەی هانا لەسەر ئەم رژێمی رامیارییە سەرکوتکەرانە یەکێکە لەو هەوڵدانانەی پاش جەنگی جیهانی

---

[194] Margaret Canovan. *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992. P. 20.

The Human Condition (1958) لەم بیرکردنەوە رامیارییە بوونگەرایەتییە دەدوێت.

دووەم هاتنەکایەوە. گەلێک بیریاری دیکەش، بەتایبەتی ئەوانەی بە بنەچە جولەکە و ئەڵمانی بوون دەیانویست لە ناوەڕۆکی ئەم دیاردە ڕامیارییە تێبگەن. بیریارانی فێرگەی فرانکفۆرت لە ڕوانگەیەکی مارکسی و فرۆیدییەوە دەیانڕوانیە ئەم دیاردەیە و تەفسیری ناوەڕۆکەکەیان دەکرد. بیرکردنەوەی ڕامیاری هانا بوونگەرانە (بوونخوازانە)یە و لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەرەوە هەڵقوڵاوە. بیرکردنەوەیەکە لەسەر بۆچوونەکانی نێو(بوون و کات) سەبارەت بە بوونی ڕەسەن و ژیانی ڕۆژانە و بوون-لەگەڵ-کەسانی دیکە دامەزراوە.

هانا، وەکو هایدیگەر، لەو باوەڕەدایە مرۆڤ لە بواری ڕامیارییدا دەبێت سەربەستانە و داهێنەرانە (ڕەسەنانە) ڕۆڵی مێژوویی خۆی ببینێت و بوونی داگیرنەکرێت. لەپهرتووکەکەیدا ڕووداوە ڕامیارییەکان لەنێو زەمینەی مێژوودا بۆ مرۆڤە ڕەسەنەکان دەبن بەو پرۆژانەی لە ڕێگەیانەوە ناوەڕۆکی خۆیان دادەمەزرێنن. لەم بۆچوونەوە ژیانی ڕامیاری داگیرکردن و چەوساندنەوەی دەستەو کۆمەڵ و چینێک نیە، بەڵکو بونیادنانی بناخەکانی بوونێکی رەسەن و سەربەستە، کە مرۆڤ بتوانێت بەو ناوەڕۆکە بگات خۆی دەیەوێت.

بیریارێکی دیکەی ئەم بەشەمان، کە لە هایدیگەرەوە نزیک بووە و هایدیگەر مامۆستای بووە (کارڵ لویس Karl Löwith) ە. ئەم بیریارەش بە بنەچە جو بووە و لە میونیخ لە دایکبوە. بۆ خوێندنی فەلسەفە لە ساڵی 1924 دەچێت بۆ فرایبۆرگ و دەبێت بە خوێندکار لای ئەدمۆند هوسرڵ. کاتێک لە ڕێگەی هوسرڵی مامۆستایەوە هایدیگەر

دەناسێت، کە ئەو کاتە هایدیگەر لە زانکۆی ماربۆرگ مامۆستا بووە، هوسرڵ جێدەهێڵێت و دەچێتەلای هایدیگەر.[195] ئەدمۆند هوسرڵ لەو کاتەدا بە یەکێک لە فەیلەسوفە مەزنەکانی ئەڵمانیا دادەنرا. دامەزرێنەر و سەرۆکی فێرگەی فینۆمینۆلۆجی بوو. هایدیگەر مامۆستایەکی نوێ بوو، بەڵام ناوبانگی بلیمەتی ئەم مامۆستا نوێیە گەیشتبوە زانکۆکانی ئەڵمانیا و خوێندکاران لە شارەکانی دیکەوە بۆ لای دەچوون. شێوەی وانە گوتنەوەی هایدیگەر بوو بە هۆکارێک بۆ وازهێنانی کارڵ لویس لە وانەکانی هوسرڵ و گواستنەوەی بۆ زانکۆی ماربۆرگ و چوونەلای هایدیگەر. کارڵ لویس لە بارەی هایدیگەرەوە دەنوسێت؛

> پیاوێکی گەنم رەنگ و کورتە باڵا بوو، دەیزانی چۆن سیحرت لێبکات....... تەکنیکی وانە گوتنەوە پێکهاتبوو لە دامەزراندنی بونیادێکی ئاڵۆز بۆ بیرۆکەکان و هەڵوەشاندنەوەی ئەو بونیادە، کە خوێندکاران لە ئاستیدا واقیاندەوڕما و لە بۆشاییدا بەجێدەمان.[196]

کارڵ لویس بوو بە خوێندکار لای هایدیگەر و دکتۆراکەی لەسەر (*Das individuum in der Rolle des Mittenschen*) لەژێر سەرپەرشتی هایدیگەر لەساڵی 1928 تەواو کرد. لەم نامیلکەیەدا لویس مامەڵە

---

[195] کارڵ لویس بە تەمەن زۆر لە هایدیگەر بچوکتر نەبووە و جیاوازی تەمەنیان هەشت ساڵ بووە. کارڵ لویس لە ساڵی 1897 لە شاری مینونیخ لەدایکبووە.

[196] Elzbieta Ettingen. *Hannah Arndt and Martin Heidegger*, p. 11.

لەگەڵ کێشەی بوونی تاک لەنێو کۆمەڵدا یان (بوون_ لەگەڵ)ی هایدیگەردا دەکات و ڕەخنەگرانە هەڵیدەسەنگێنێت. لەو باوەڕەدایە، کە جیهان بە تەنیا جیهانی تاکە کەس نیە. تەنانەت لە ڕووبەڕووبوونەوەی مردنیشدا تاک ناتوانێت خۆی لە کەسانی دیکە دابڕێ.

پاش هاتنی نازییەکان، لویس لەبەر ئەوەی بە بنەچە (جو) بوو ڕویکردە ئیتالیا و دوای ئەوە چوو بۆ یابان. لە هەڵوێستی ڕامیاری هایدیگەریش ناڕازی بوو. بە توندیش لە چەند نوسراوێکدا ڕەخنەی لێگرتوە[197]. هایدیگەریش لە لویس ناڕازبووە. لە گفتووگۆیەکدا لەگەڵ ئەلیزابێت بلۆکمان(ژنە مامۆستایەکی زانکۆی ماربۆرگ و خۆسەویستێکی هایدیگەر) هایدیگەر رەخنە لە لویس دەگرێت. لەو باوەڕەدایە، کە کەلێنێکی گەورە لە بیرکردنەوەی فەلسەفی لویسدا هەیە چونکە لویس فەلسەفەی کلاسیکی یۆنانی نەخوێندۆتەوە. هەروەها، هایدیگەر لە نامەیەکدا لە ڕۆژی 17ی مانگی دووی 1952 لەبارەی کارڵ لویسەوە بۆ هانا ئارنت دەنوسێت؛

> نوسراوەکەی لویس لە گۆڤاری *Neue Rundschau* دا سەرەتایەکی خراپ بوو. وادیارە هیچ فێر نەبووە. لە ساڵی 1928 دا (بوون و کات) ی بە پەرتووکێکی تیۆلۆجی دادەنا و لە ساڵی 1946 دا بە بێبڕوا لە قەڵەمی دا. ئەمڕۆش؟ من

[197] Karl Löwith. *Martin Heidegger and European Nihilism*, traslated by Gary Steiner, New York: Columbia University Press, 1995. P. 215.

سەرم سوڕماوە. هەڵوێستی مارتن بیوبەر جیاوازە- بەڵام ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە، کە بیوبەر لە بارەی فەلسەفەوە نازانێت و پێویستیش ناکات بزانێت.[198]

بۆچوونەکانی لویس لەسەر پەرتووکەکەی هایدیگەر (بوون و کات)، وەکو هایدیگەر خۆی لەم نامەیەدا بۆ هانای دەنوسێت سێ جار گۆڕانی بەسەردا هاتووە. یەکەم جار لویس ڕەگوڕیشەی بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر لەو پەرتووکەدا بۆ زەمینەی ئایین و تیۆلۆجی(خواناسی)، بەتایبەتی بیرە تیۆلۆجییەکانی مارتن لوسەر دەگەڕێنێتەوە.[199] لە ساڵی 1946 لەم بۆچوونەی پاشکەز دەبێتەوەو هایدیگەر بە بیریارێکی خوانەناس و بێبڕوا ناوزەد دەکات. لە ساڵی 1952 جارێکی دیکە لە توێژینەوەکەیدا لەسەر ئۆنتۆلۆجی بوونگەرایەتی هایدیگەر، ئەم سیستەمە فەلسەفییە بە سەرچاوەی بیروباوەڕی نازیزم دادەنێت. بێگومان، لویس بە تەنیا هایدیگەر تاوانبار ناکات. نیتشەش دەخاتە ڕیزی نازییەکان. لویس لەگەڵ هایدیگەری مامۆستاییدا هاوڕایە، کە نیتشە دوا بیریاری مێتافیزیکی تازەگەرییە و پێغەمبەرێکی نوێی

---

198 Ursula Ludz (ed.). *Letters 1925- 1975: Hannah Arndt and Martin Heidegger*, p.111.

مارتن بیوبەر (1878- 1965) بیریارێکی جو، لە زانکۆکانی فرانکفۆرت و قودس مامۆستای ئایین بووە و لەژێر کاریگەرێتی تەسەوفی ئایینی جولەکەدا بیریکردۆتەوە.

199 Karl Löwith. *Martin Heidegger and Eurupean Nihilism*, p. 215.

هیچگەرایەتییە. بەڵام بەپێچەوانەی هایدیگەرەوە، کە لەو باوەڕەدایە تەفسیری مارکس بۆ مێژوو باشترین تەفسیرەو نەمانتوانیوە ڕەتیبکەینەوە، لویس مارکسیش بە بیریارێکی بوحرانی ڕامیاری سەردەمی تازەگەری دادەنێت. لەو باوەڕەدایە بیرکردنەوەی فەلسەفی مارکس و نیتشە سەرچاوەی سەرهەڵدانی ڕژێمە سەرکوتکەرەکانی، وەکو ستالینیزم و نازیزمن. بیرکردنەوەی فەلسەفی مارکس و نیتشە بۆ سەقامگیرکردنی(دیکتاتۆریەتی پڕۆلیتار) و (ویستی هێز) کەلتوورێکی سەرکوتکەریان لە سەردەمی تازەگەرییدا هێناوەتەکایەوە.[200]

هانس جۆناس خویندکارێکی دیکەی هایدیگەر بووە و بە تەمەن دوو ساڵ لە هانا ئارنت گەورەتر بووە. لە ساڵی 1903 لە شاری مونشن گلادباخ لەدایک بووەو بە بنەچە(جو) بووە. لە ساڵی 1921 بۆ خوێندنی فەلسەفە لە زانکۆی ماربۆرگ بۆلای هایدیگەر چووە. جۆناس بەپێچەوانەی خوێندکارەکانی دیکەی هایدیگەرەوە لە فەلسەفەی عیرفانی Gnosticism و تیۆلۆجییەوە نزیک بووە. لەگەڵ رادۆڵف بەڵتمان هایدیگەریانە (لە پەنجەرەی فینۆمینۆلۆجی بوونگەرایەتی هایدیگەرەوە) توێژینەوە تیۆلۆجییەکەیان دامەزراندوە. لەگەڵ سەرهەڵدانی نازییەکاندا ئەم خوێندکارەی هایدیگەریش، وەکو هانا و لویس لە ئەڵمانیا وە چووە بۆ لەندەن. ماوەیەکیش لە فەلەستین لە شاری(قودس) جێنشین بووە. دوایی لە زانکۆکانی ماک گیل و کارلیتون لە کەنەدا نزیکەی

---

[200] Richard Wolin. *Heidegger's Children*, Princeton: Princeton University Press. 2001. P. 73.

شەش ساڵ مامۆستا بووە. دواجاریش لە کەنەداوە ڕوویکردۆتە ئەمەریکا و لە بەشی فەلسەفە لە The New School for Social Reserach لە شاری نیویۆرک دامەزراوەو لە ساڵی 1976 خانەنشین کراوە.[201]

هەربەرت ماکۆز Herbert Marcuse خوێندکارێکی دیکەی ئەم گروپەیە. لە ژێردەستی هایدیگەردا لە زانکۆی فرایبۆرگ لە ساڵی 1928-1932 فەلسەفەی خوێندووە. مارکۆز لە سەرەتاوە ڕێبازێکی چەپی گرتووە و لەگەڵ بزوتنەوەی مارکسیدا بووە. پاش تێکشکاندنی ڕاپەڕینی(سپارتاکۆس) لە ساڵی 1919 و کوشتنی ڕۆزا لۆکسمبرگ و کارڵ لیبکنیتخت نائومید لە بزوتنەوەکە نائومێد دەبێت. لە ساڵی 1927 دا هایدیگەر پەرتووکی (بوون و کات) لە چاپدەدات و مارکۆز

---

[201] ئەم فێرگەیە لە شاری نیویۆرک بیریارانی فیرگەی فرانکفۆرت، کەپاش سەرهەڵدانی نازییەکان لەئەڵمانیا ڕوویانکردە ئەمەریکادایانمەزراند. فێرگەی فرانکفۆرت لەساڵی 1923 دامەزراو بووبە مەڵبەندێکی توێژینەوە و بیریارانی، وەکو هۆرکایمە و فردریک پۆلۆک و واڵتەر بنیامین و ئەدۆرنۆ و هەربەرت مارکۆز و هابەر ماس بەشدارییان تیاکردووە. ناوی فێرگەکە(خوێندنگای لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی Institute for Social Research یەو پاش ساڵی 1927 ماکس هۆرکایمە بوو بەسەرۆکی خوێندنگاکە. بیریارانی ئەم فێرگەیە دەیانویست لە توێژینەوەکانیاندا لەنێو بۆچوونە مارکسیەکەیاندا بیرۆکە سایکۆلۆجیەکانی فرۆیدیش موتوربەبکەن و ڕوانینێکی گشتگرانەیان هەبێت. پاش سەرهەڵدانی نازییەکان ئەم بیریارانە لەبەرئەوەی بەبنەچە(جو) بوون و بەبیرکرنەوەش مارکسی ڕویانکردە هەندەران و لەئەمەریکا ئەم فێرگەیەیان بەناوی The New School for Social Reserach دامەزراند.

دەکەوێتە ژێرکاریگەرێتی بیرکردنەوەی فەلسەفەی هایدیگەر و بڕیار دەدات لە زانکۆی فرایبۆرگ لەگەڵ هایدیگەر فەلسەفە بخوێنێت و دەڵێت؛

ڕوخانی شۆڕشی ئەڵمانیا لە ساڵی 1921 بۆ من و هاوڕێکانم بەتایبەتی دوای کوشتنی ڕۆزا و کارڵ تێکشکاندن بوون. هیچ شتێک بۆ ئێمە نەمایەوە خۆمانی پێوە بناسێنین. (بوون و کات) ی هایدیگەر لە ساڵی 1927 بڵاوکرایەوە. پاش ڕوخانی شۆڕش چی ڕوو دەدات؟ ئەمە پرسیارێکی گەورە بوو بۆ ئێمە. ئەو فەلسەفەیەی لە زانکۆکان دەخوێنرا کانتیزمی نوێ و هیگڵیزمی نوێ بوون، (بوون و کات)، وەکو فەلسەفەیەکی کۆنکرێتی خۆی دەرخست و لەبارەی(دازاین) و (بوون) و(ئەوان) و (مردن) و (نیگەرانی) ئەدوا. هەستماندەکرد کێشەکانی ئێمە باس دەکات.[202]

لە ساڵی 1977 دا، واتە ساڵێک پاش مردنی هایدیگەر و لە یادکردنەوەیدا مارکۆز دەڵێت؛

(بوون و کات) لە کاتێکدا بڵاوکرایەوە، کە کۆماری وایمەر دوا هەناسەی ئەدا. ڕژێمی نازی لە دامەزراندابوو. کاتی هاتنی کارەسات بوو. بەڵام ئەم بەرهەمە فەلسەفییە بە هیچ شێوەیەک ڕەنگدانەوەی ئەو بارودۆخە نەبوو. بەرهەمەکەی هایدیگەر بۆ من و هاورێکانم سەرەتایەکی نوێ بوو. ئێمە بەرهەمەکانی و وانەکانیمان بە

[202] Richard Wolin. *Heidegger's Children*, p. 136.

فەلسەفەیەکی کۆنکریتی دادەنا... هەستمان بە سەربەستی ئەکادیمی دەکرد. تەفسیری هایدیگەر بۆ فەلسەفەی یۆنان و ئایدیالیزمی ئەڵمانیا تێڕوانینێکی نوێی بە دەقە مردووەکان دەداا.[203]

ئایامەبەستی مارکۆز لە فەلسەفەی کۆنکرێتی چییە؟ ئەگەر ئاوڕێک لە بزوتنەوەی فەلسەفی و خوێندنی ئەکادیمی بدەینەوە لە کاتێکدا، کە فەلسەفەی مارکسی لە زۆر زانکۆکانی جیهانی سەرمایەدارییدا لەناو بەرنامەی خوێندندا دەرهێنرابوو. فەلسەفەی کانت و هیگڵ بوارەکانی بیرکردنەوەیان، بەتایبەتی لە ئەڵمانیا داگیرکردبوو. خوێندکاران مامەڵەیان لەگەڵ دەقدا دەکرد و فەلسەفە ببوو بە گوتارێکی پچڕاو لە ژیان و ڕووتکراوە لە داکەوتی ڕۆژانە.

لەنێو ئەم دۆگما ئەکادیمییەدا هایدیگەر بە مامۆستایەکی یاخی بوو دادەنرێت، کە توانی نەک بە نوسراوەکانی و داهێنانی فەلسەفەیەکی نوێ (بوونگەرایەتی) بەڵکو لەوانەکانیشدا فەلسەفە بە ژیانەوە ببەستێتەوە. ئەمەش، بێگومان کارێکی گرنگە. بۆ ئەوەی لە واتای بیرکردنەوەی فەلسەفی تێبگەین خوێندنەوەی دەقە فەلسەفییەکان بە تەنیا بەس نیە. پێویستە فەلسەفییانە بژین.[204]

---

[203] هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 257

[204] پێش ئەوەی خۆم بە زانکۆیەک بگەیەنم و فەلسەفە لە دەستگایەکی ئەکادیمییدا بخوێنم لەوە دەترسام پرۆسەی خوێندنەکە ببیتە هۆی کەمکردنەوەی عەشق وسوتانم بۆ فەلسەفە چونکە هەموو سترەکچەرێک،

ئەو بوحرانەی بەسەر بزوتنەوەی مارکسیدا هات و مارکۆز و هاوڕێکانی نائومێد کرد، لە ئاکامی وەرگرتنی تاکتیکی کورتبینەوە سەرهەڵنادات و زەمینەی ئۆنتۆلۆجی و ئەپستمۆلۆجی خۆی هەیە. بوحرانێکە وابەستە بە کەموکورتی لە بیردۆزەدا. لەبەر ئەمەشە مارکۆز ڕوو لە هایدیگەر دەکات و بە(بەدیل)ی دادەنێت. دەیەوێت کەموکورتییەکەی نێو بیردۆزەی مارکس یان نەخۆشییە ئۆنتۆلۆجی و ئەپستمۆلۆجییەکە بە فەلسەفە بوونگەرایەتییەکەی هایدیگەر چارەسەربکات. ئەم کارەش لە سەرەتاوە ئاسان نەبوو، بەتایبەتی لەو سەردەمەدا، کە تەنانەت نوسینیش لەسەر بوحرانەکە بە کۆنەپەرست و هەڵمەت و هێرشی بورژوازییانە بۆ سەر بەرژەوەندی چینی کرێکار دادەنرا. بەڵام ئەم هەنگاوەی مارکۆز سەرەتایەک بوو بۆ گۆڕانکاری لە نێو بیرکردنەوەی مارکسیدا، کە دواجار بە مارکسیزمی نوێ ناوزەدکرا. بیریارانی دیکەش، وەکو سارتەر ، لۆکاش، ئادەم شاف و کارڵ کۆرش بوون بەرابەری. مارکسیزمی نوێ هەوڵدانێک بوو بۆ دوورخستنەوەی بیرکردنەوەی مارکسی لە دۆگما و ئەو تەفسیرە زانستییەی ئەنجلزو ڕوسەکان بۆیان کرد و نزیککردنەوەش لە مرۆڤایەتی. ئەم بیریارانەش بە توندی لەلایەن کۆمۆنیستەکانی سەر بە مۆسکۆ ڕەخنەیان لێگیرا. بە کۆنەپەرست و

بەتایبەتی ئەکادیمی یان پێداگۆگی عەشق و سۆزو داهێنان تاکو ڕادەیەک لەناودەبات. من بەدرێژایی تەمەنی خوێندنم لە زانکۆ لەم ناکۆکییەدا دەژیام و ڕێگەم نەدا دۆگمای ئەکادیمی لەو عشق وسۆزەم بۆ داهێنان و دۆزینەوەی ڕاستی کەم بکات.

کاسەلێسی ئیمپریالیزم ناوزەد کران.

مارکۆز دەیەوێت ئەم دۆگمایە هەڵوەشێنێتەوە و مارکسیزم بە دۆگمایەکی نەگۆڕ. دانانێت.[205] لەبەر ئەمە پێویستی بە گۆڕان هەیە و دەبێت سود لە بیرکردنەوە فەلسەفییەکانی دیکە بەتایبەتی فینۆمینۆلۆجی بوونگەرایەتی وەرگرێت. دامەزراندنی ئەم پەیوەندییە لەنێوان بیرکردنەوەی فەلسەفی مارکس و هایدیگەردا سود بە هەردوولا دەگەیەنێت. بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەریش بۆ ئەوەی تێگەیشتن لە بوونی مێژوویی دازاین لە قاڵبێکی ئۆنتۆلۆجی ڕووتدا نەهێڵێتەوە و خۆی بە داکەوتەوە گرێبدات پێویستە لە مارکسیزم نزیک بێتەوە.[206] مارکۆز لە ساڵی 1933 بۆ ئەمەریکا کۆچیکرد و لەوێ جێنشین بوو. دوای جەنگی جیهانی دووەم و ڕوخانی نازییەکان بۆ سەردان بۆ ئەڵمانیا گەڕایەوە و چاوی بە هایدیگەر کەوتەوە. بەڵام پێش سەردانەکەی نامەیەکی لە28 ی مانگی 8 ی 1947 بۆ هایدیگەر نارد و داوای لە مامۆستاکەی کرد لە ڕۆژنامەکاندا دژی نازیزم بیروڕای خۆی دەربڕێت تاکو بزانرێت نازی نیە. هایدیگەر لە وەڵامدا بە نامە

---

[205] جۆرج لۆکاش لە ساڵی 1923 پەرتووکەکەی بە ناوی *History and Class Consciousness* بڵاوکردەوە و تیایدا ڕەخنە لە مارکسیەتی توندرەو Orthodox دەگرێت. لۆکاش لەسەر ئەم پەرتووکە لە پارتی کۆمۆنیستی هەنگاریا دەرکراو بە کۆنەپەرت و بیریارێکی بورژوا ناوزەدکرا.

[206] Herbert Marcuse. “Contributions to a Phenomenology of Historical Marterialism”, published in *Telos*, No. 4, (Fall 1969), p. 16.

دەنوسێت، کە ئەو لەو کاتەدا نازییەکان دەستەڵاتیان هەبووە لە وانەکانیدا بە ئاشکرا ئەم خاڵەی ڕوونکردۆتەوە و دژی نازیزم ڕاوەستاوە.[207]

نوسینەکانی مارکۆز بەتایبەتی *One Dimensional Man* یەکێکە لەو بەرهەمانەی مارکسیزمی نوێ تیایدا ڕەنگیداوەتەوە. ئەم پەرتووکە لە ساڵەکانی شەستدا ڕۆڵێکی سەرەکی لە سەرهەڵدانی (شۆڕشی خوێندکاران) لە ئەمەریکا و ئەوروپای ڕۆژئاوا بینی. مارکۆز لەو باوەڕەدایە سەرمایەداری لە گۆڕانکارییدایە و لەگەڵ ئەم گۆڕانکارییەدا هەڵوێستی شۆڕشگێڕانەی چینی کرێکاری بەلای بەرژەوەندییە ئابوورییەکانی خۆی وەرگێڕاوە. چینی کرێکار لەبەر ئەو دەستکەوتە ساختانەی لە کۆمەڵگای سەرمایەدارییدا وەریگرتوە و پێویستییەکانی ڕۆژانەی پێدراوە ئالای شۆڕش و ڕووخاندنی ڕژێمی سەرمایاداری بەرزناکاتەوە. لەم حاڵەتەدا بۆ شۆڕشکردن و ڕووخاندنی ڕژێمی سەرمایەداری دەبێت ڕوو لەو لایەنانە بکەین، کە هەست بە چەوساندنەوە و بە پەراوێزکردن لە کۆمەڵدا دەکەن. ئەو لایەنانەش خوێندکارو گروپە پێست ڕەش و کەمایەتییەکانی دیکەی نێو کۆمەڵن و ئەمان ڕۆڵی شۆڕشگێرانە بۆ ڕوخانی سەرمایەداری دەبین.[208]

شۆڕشی خوێندکاران لە ئەمەریکا و ئەوروپای ڕۆژئاوا لە ساڵەکانی

---

[207] Dudiger Safranski. *Martin Heidegger between Good and Evil*, p. 421.

[208] Herbert Marcuse. *One Dimensional Man*, London: Routledge and Kegan Paul, 1964. Pp. 35- 42 .

1960 وە سەریهەڵدا و نزیکەی چوار ساڵی خایاند. بیریارانی وەکو مارکۆز و سارتەر و ئەدۆرنۆ و هابەرماس پشتگیری شۆڕشەکەیان کرد.
هانس-جۆرج گادەمار خوێندکارێکی دیکەی هایدیگەرە بەردەوام لەژێر کاریگەرێتی مامۆستاکەیدا ماوەتەوە و بیرکردنەوەی فەلسەفی خۆی گەشەپێداوە. گادەمەر لە ساڵی1900 لە شاری ماربۆرگ، لەو شارەی هایدیگەر بۆ یەکەمجار بووە بە مامۆستای فەلسەفە لەدایک بووە. بەڵام لە شاری برێسلاو Breslau لەبەر ئەوەی باوکی فەرمانکار بووە و بۆ ئەو شارە گوێزراوەتەوە گەورە بووە و لەوێ خوێندنی سەرەتایی و ئامادەیی تەواوکردووە.

گادەمار یەکێکە لەو خوێندکارانەی هایدیگەر، کە بە بنەچە (جو) نەبووە. لەبەر ئەمە لە ئەڵمانیا ژیاوە و لە جەنگی جیهانی دووەمدا ڕووبەڕووی کردۆتە هەندەران. بۆ خوێندنی فەلسەفە بۆ شاری ماربۆرگ چووە. بەڵام ئەو کاتە هایدیگەر لە زانکۆی فرایبۆرگ وەردەگیرێ و گادەمار هایدیگەر نابینێت. لەژێر سەرپەرشتی پۆڵ ناترۆپ و نیکۆلای هاتمان لە ساڵی 1922 دکتۆراکەی لەسەر چەمکی ئارەزو لە فەلسەفەی ئەفلاتوندا تەواودەکات. ڕۆژێک ناترۆپ نوسراوێکی هایدیگەر لەسەر ئەریستۆ بە گادەمار دەدات. گادەمار دوای خوێندنەوەی نوسراوەکە بڕیار دەدات جارێکی دیکە ببێتەوە خوێندکار و لەگەڵ هایدیگەردا فەلسەفە بخوینێت.[209] هەروەها لە ساڵی 1949 کارڵ یاسپەرز لە زانکۆی هایدڵبەرگ

---

[209] Dermant Moran. *Introduction to Phenomenology*, London: Routhelge, 2000. P. 257.

جێنشیندەکرێت و گادەمار لە جێگای دادەنرێت. تاکو ساڵی 1968 لەو زانکۆ یە مامۆستا دەبێت. گادەمار لەگەڵ هێڵمت کون Helmut Kuhn گۆڤارێکی فەلسەفی بە ناوی *Philosophische Rundschau* دەردەکەن و کۆمەڵەی هیگڵی Hegel Society دادەمەزرێنن. داوا لە هایدیگەریش دەکەن ببێت بە ئەندامی Heidelberg Academy of Science.[210]

لەژێر کاریگەرێتی هایدیگەردا، گادەمار هەوڵیداوە زیاتر فەلسەفەی یۆنانی بخوێنێتەوە و لەو نەریتە کلاسیکییە باشتر تێبگات. لە پەرتووکەکەشیدا، کە لەژێر ئەم کاریگەرێتییەدا نوسراوە (1975) *Truth and Method* سێ کێشەی سەرەکی ڕوونکردۆتەوە.

یەکەم، وەکو لە ناونیشانی پەرتووکەکەدا دەردەکەوێت، میتۆدو توێژینەوەی زانستانە تەسک بینە و ناخی ڕاستی ناپێکێت. بۆ دۆزینەوەی ڕاستی پێویستە ڕێگەی دیکە، بەتایبەتی(هونەر) بگرینەبەر. ئەمەش، بێگومان پەیوەندی بە بۆچوونەکانی هایدیگەر لەسەر هونەر و ڕۆڵی هونەر لە مێژوودا هەیە. دووەم، لەگەڵ پەیڕەوکردنی بۆچوونی هایدیگەر سەبارەت بە مێژووکردنی دازاین و دانانی دازاین لەنێو بارودۆخی مێژوودا گادامار گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی بەرهەمی هونەری یان ئەدەبی خەسڵەتێکی نەگۆڕ و هەگبەی دەستەیەک واتای چەسپاو نیە. واتاکان و تێگەیشتن لە بەرهەمێکی ئەدەبی و هونەری پەیوەندییەکی زەروری بە بارودۆخی مێژوویی و (کات) ی خوێنەرەوە هەیە. واتاکان بەردەوام

[210] هەمان سەرچاوە، لاپەرە 265

لە گۆڕاندان.

سێیەمیش. لەپێشتر ئاماژەمان بۆ ئەو خاڵە کرد، کە بۆ هایدیگەر تێگەیشتن Understanding پێش ڕاڤەکردن Interpretation دەکەوێت. گادامار جەختی لەسەر ئەم خاڵە کردۆتەوە و ئەوەشی ڕوونکردۆتەوە، کە لە فەلسەفەی هایدیگەردا تێگەیشتن پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤە و هەموو شێوەکانی هێرمینۆتیک (زانستی ڕاڤەکردن) لەسەر زەمینەی تێگەیشتن دامەزرێنراوە. بەبێ تێگەیشتن لە واتاکانی دەق، هیچ دەقێک ڕاڤە ناکرێت. ڕاڤەکردنەکەش دوا ڕاڤە و نەگۆڕ نیە چونکە بەستراوە بە تێگەیشتنی دازاینەوە و دازاینیش بوونەوەرێکی مێژووە و لە نێو شوێن و کاتی خۆیدا دەژی.[211] ئەم خوێندکارانە ڕۆڵێکی سەرەکییان لە گەیاندنی بیروباوەڕی فەلسەفی هایدیگەر بە دەرەوەی ئەڵمانیا و گەشەپێدانی بیرکردنەوەی فەلسەفیش بینیوە. هەر یەکێک لە ئەوان جێگەیەکی تایبەتی لە مێژووی فەلسەفەدا داگیرکردووە. لە ڕێگەی ئەم خوێندکارانەوە، بۆ یەکەمجار، بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر کاریگەرێتی خۆی بەسەر فەلسەفەی بوونگەرایەتی فەرەنساوە تۆمارکرد. لەپێشتر باسمانکرد چۆن سارتەر هایدیگەریانە بیریکردۆتەوە. لە پێش سارتەریشدا ئێمانۆئیل لێڤیناس لە ساڵی 1928 لە فەرەنساوە چوو بۆ زانکۆی فرایبۆرگ و بووە بە خوێندکاری هایدیگەر. سارتەریش پاش خوێندنەوەی پەرتووکەکەی لێڤیناس

[211] Hans-Georg Gadamer. *Truth and Method*, translated by Weinscheimer and Donnald G. Marshall, London: Continuum, 2004. Pp. 244-54.

لەسەر فینۆمینۆلۆجی ئاشنایی لەگەڵ ئۆنتۆلۆجی فینۆمینۆلۆجیدا پەیداکردوە. دوای جەنگی جیهانی دووەمیش بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر لە فەرەنسا جارێکی دیکە بۆ میشێل فۆکۆ و دێریدا بوو بە زەمینەیەکی پتەوی بۆچوونە نوێکانیان و گۆرانکارییە بنەڕەتییەکان لە قۆناخی بونیادگەرییەوە(سترەکچرەلیزم) بۆ پاش-بونیادگەری (پاش-سترەکچرەلیزم). بۆ نموونە میشێل فۆکۆ دەڵێت، (بۆ من، هایدیگەر هەمیشە فەیلەسوفێکی گرنگە... گەشەکردنی بیرکردنەوەی فەلسەفیم وابەستە بە خویندنەوەی بەرهەمەکانی هایدیگەرەوە.) تەفسیری هایدیگەریش بۆ مێژووی (بوون) بووە بە زەمینەیەک بۆ فۆکۆ و تێگەیشتنی ئەم بیریارە لە مێژووی بیرکردنەوەی ڕۆژئاواو ئەو گۆڕانانەی لە میژوودا بەسەر (زانین)دا هاتووە.[212] دێریداش لە زۆر شوێندا ئاماژەی بۆ کاریگەرێتی هایدیگەر بەسەر بیروباوەڕیدا کردووە و زۆر کێشەشی لەبەر ڕۆشنایی بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا باسکردووە. یەکێک لەو کێشانە مامەڵە کردنە لەگەڵ (جیاوازی)دا. لە سیستەمی ئۆنتۆلۆجی هایدیگەردا(جیاوازی) کاتیگۆرییەکی سەرەکییە و حوکم بەسەر بوونی هەموو شتێکدا دەکات. پاش ئەوەی هایدیگەر لە پەرتووکەکەیدا لەسەر(ناسنامە و جیاوازی) دژی یاسای ناسنامەی(خۆیەتی) لۆجیکی ئەریستۆ ڕادەوەستێت و ئەو ناسنامەیە بە ڕووتکراوە دادەنێت، بانگەشەی باڵادەستی جیاوازی دەکات. لە پەرتووکە شاکارەکەشیدا (بوون و کات) و لەگەڵ دامەزراندنی ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتییدا، جیاوازییەکانی نێوان(بوون) و

---

[212] Hubert L. Dreyfus. *Being-in-the World*, p. 9.

(دازاین) و هەبووەکانی دیاریکردووە. لەو باوەڕەشدایە، دازاینە تاکەکانیش لە جیاوازی بێبەش نەکراون. هەر یەکێک لە ئەوان تاکێکی تایبەتمەندو جیاوازە و لەنێو(کات) ی جیاوازی خۆیدا دەژی و مێژووی خۆی دەنوسێتەوە. دازاینە جیاوازەکان بە جیاواز لە بوون و مێژوو تێدەگەن و ڕاڤەیدەکەن. دێریدا، لەم سەرچاوە ئۆنتۆلۆجییەوە، تێگەیشتنی خۆی سەبارەت بوونی دەق و تێگەیشتن و ڕاڤەکردنمان بۆ دەق پێشدەخات. کاتیگۆری (جیاوازی) دەکات بە یەکێک لە کۆڵەکەکانی بیرکردنەوە فەلسەفییەکەی.[213] بێجگە لەمە، ئەو پرۆسەیەی هایدیگەر بۆ هەڵسەنگاندنی واتای بووی لە مێژووی مێتافیزیکدا بەکاریهێناوە و بە پرۆسەی (هەڵوەشاندنەوە) Deconstruction ناسراوە لە ڕاڤەکردنی واتاکاندا بۆ دێریدا بووە بە ڕێگەیەکی فەلسەفی گرنگ. ئەمڕۆ، ئەوانەی لەسەر (هەڵوەشاندنەوە) دەنوسن هەندێکیان بە میتۆد و هەندێکی تریش بە پرۆسەی دادەنێن. ئایا مەبەست لە(هەڵوەشاندنەوە) چییە؟ چی پرۆسەیەک دەبێت بە هەڵوەشاندنەوە؟

هەڵوەشاندنەوە ڕاستەوخۆ ئاماژە بۆ(دامەزراندن) دەکات. لەم پرۆسەیەدا دوو جۆر دامەزراندن هەیە؛ لەپێشتر و لەپاشتر. هەڵوەشاندنەوە ڕووخاندنی دامەزراوێکی لەپێشترە. بەڵام ڕوخاندنەکە لە پێناوی دامەزراندنیکی دیکەی(لەپاشتر)ە و لە ئاکامی هەڵوەشاندنەکەوە دادەمەزرێت. لەم ڕووەوە، هەڵوەشاندنەوە دامەزراندنە. واتایەکی باو لە پێناوی دامەزراندنی

---

[213] Jacques Derrida. *Margins of Philosophy*, translated by Alan Bass, Chicago: The University of Chicago Press, 1972. Pp. 21- 22.

واتایەکی نوێدا هەڵدەوەشێنینەوە یان بەهایەک لە پێناوی دامەزراندنی بەهایەکی نوێدا دەڕوخینین. هەڵوەشاندنەوە لەلایەکەوە نەرێ(نێگەتیڤ) و لەلایەکی دیکەوە ئەرێ (پۆزەتیڤە). بەڵام پێویستە ئەو پرسیارەش بکرێت، ئایا چی هەڵدەوەشینینەوە؟ یان تاکو چ ڕادەیەک هەڵوەشاندنەوە کاریگەر و روخێنەرە؟ ئەگەر من لە سیاسەتی پارتێک ناڕاز بم و لە هەڵبژاردنی داهاتوودا دەنگی بۆ نەدەم و پشتگیری لایەنێکی تر بگرم، نابێتە هۆی گۆڕانێکی بنەڕەتی یان ناوەڕۆکیی لە سیاسەتدا. ئەگەر من ڕەخنەش لەو لایەنە سیاسییە بگرم، هێشتا ڕەخنە گرتنەکەشم ئەو گۆڕانکارییە بنەڕەتییە ناهێنێتە کایەوە. کەوابوو، ناتوانین هەڵوەشاندنەوە بە گۆڕانکاری لە(شێوە)دا یان ڕەخنەکاری دابنێین. هەڵوەشاندنەوەی واتا، بەها یان تێگەیشتنمان لە بابەتێک گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی(جەوهەری)یە، کە بەسەر واتاکە یان بەهاکەدا دێت و ڕێگە بۆ واتا و بەهایەکی نوێتر خۆشدەکات. ئەگەر هەڵوەشاندنەوە بەم ئاکامە نەگەیشت ئەوا، وەکو پرۆسەیەکی ڕوخێنەری نەرێ(نێگەتیڤی) ڕووت دەمێنێتەوە و داهێنەرانە نابێت. هەڵوەشاندنەوەی واتا دامەزرێنراوەکەش هاوکات، بە دیدی دێریدا، ڕوخاندنی (دەستەڵات)ە، لەناوبردنی دەستەڵات و هێزی واتاکەیە، کە بووە بە بناخە بۆی. ئەمەش پەیوەندی بە(ناوەڕۆک)ەوە هەیە چونکە دەستەڵات لە ناوەڕۆکدایە، لەو زەمینەدایە، کە ئەو واتایە سەقامگیردەکات.[214]

---

[214] Jacques Derrida. "The Time is Out of Joint", in *Deconstrucfian is\in America* Anselm Haverkamp (ed.), New York: New York University Press, 1995. P. 25.

دەبینین کاریگەریّتی هایدیگەر سنوریّکی بەرفراوانی داگیرکردوە. ئەو بیریارانەی لەگەڵ بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەریشدا هاوبیر نین و دژی دەوەستن، وەکو ئەدۆرنۆ و هابەرماس، ڕەخنەگرانەش بووبێت، باسی هایدیگەریان کردوە. هەندێک نوسەریش، بۆ نموونە ریچارد ولێن و تیموتی کلارک هە وڵیانداوە کاریگەریّتی هایدیگەر لەگەڵ هیگڵدا بەراورد بکەن و ئەو بیریارانەی کەوتونەتە ژێر کاریگەریّتیەکەوە لە دوو گروپدا (هایدیگەریی چەپ) و (هایدیگەریی ڕاست) دابنێن .[215]
هایدیگەرییە چەپەکان جەخت لەسەر چەمکی مێژوویی دازاین و ڕەسەنیەتی بوون(بە نامۆ نەبوونی دازاین) و بوونی دازاین (لە-گەڵ) کەسانی دیکە و پرۆسەی (هەڵوەشاندنەوە) دەکەن و ئاوەر لە تێگەیشتنی هایدیگەر لە هونەر نادەنەوە. ئەمەش پەیوەندی بە تێگەیشتنی هایدیگەر لە هونەر و ڕاڤەکردنی بۆ هونەر نیە. یەکێک لە کەم و کورتییەکانی بیرکردنەوەی مارکسی لە پەراوێز دانانی هونەردایە و ئاوڕێکی (جیدی) لەم لایەنەی کەلتووری مرۆڤایەتی نەداتەوە.

[215] پاش مردنی هیگڵ لە ساڵی 1830 دا خوێندکارەکانی بوون بە دوو دەستەوە: هیگڵیی چەپ و هیگڵیی ڕاست. کارل مارکس، بۆ نموونە، کە یەکیک بوو لە هیگڵییە چەپەکان تەفسیرێکی مێژوویی و ئەنترۆپۆلۆجییانەی بۆ فەلسەفەی هیگڵ دەکرد و لە بۆچوونە مێتافیزیکییە ئایدیالیستییەکەی ڕووتدەکردەوە.

لەم دواییەدا چەند بیریارێکی ژن هاوڵیانداوە لەسەر بزوتنەوەی ژنان (فێمەنیزم) لەبەر ڕۆشنایی بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەردا بنوسن. ساندرا لیبارتکی یەکەم نوسەرە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی بوونی ژن لەنێو کۆمەڵدا ڕوویکردۆتە هایدیگەر. ساندرا چەپە و فەلسەفەی هایدیگەری خوێندۆتەوە. لە ساڵی 1970 نوسراوێکی لەسەر بیرکردنەوەی داهێنەرانە لە فەلسەفەی قۆناخی دوایی هایدیگەردا بڵاوکردەوە وفەلسەفەی هایدیگەری فێمەنیستانەی ڕاڤەکردوە.[216] ساندرا لەو باوەڕەدایە هایدیگەر لە تێگەیشتنی بۆ دازاین و مێژوو سەرکەوتوە، بەڵام هێشتا نەیتوانیوە پێکەوە بیانبەستێتەوە. لەبەر ئەمە دازاین لە مێژوو دابڕاوە. لە ساڵەکانی 1990 دا کۆمەڵێک بیریاری ژن، وەکو نانسی توانا، پاتریشا هانتنگتۆن، نانسی هۆڵاند، تینا چانتەر، جین گرەیبیەڵ، کارۆڵ بیگ ود، جولیا کریستیڤا و چەندی دیکەش هایدیگەریانە لە کێشەی بوونی ژنیان کۆڵیەوە. بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر سەبارەت بە (دازاین)، واتای مێژوو، بوونی ڕەسەن و نارەسەن و هونەر بوون بە زەمینە بۆ بۆچوونەکانیان. کارۆڵ بیگ ود، بەپێچەوانەی ساندرا لیبارتکییەوە بۆچوونە شیکارییە بوونگەرایەتییەکەی هایدیگەر بۆ دازاین و مێژوو بە زەمینێکی بەپیت بۆ بزوتنەوەی ژنان دادەنێت. (دازاین) یان بوونی مرۆڤ، کە هایدیگەر بە (پیاو)ی نەداوەتە قەڵەم و ئاماژە بۆ (مرۆڤ) دەکات و بوونی هەموو تاکێکی نێو کۆمەڵە. ژن، وەکو

---

[216] ئەم نوسراوەی ساندرا لیبارتکی لە ساڵی 1970 لە ژمارە (3) ی گۆڤاری *Philosophy and Phenomenological Research* دا بڵاوکرایەوە.

دازاین، لە ڕوانگەی ئەم فەلسەفەیەوە دەبێت ڕەسەنانە بژی و داهێنەرانە مێژووی خۆی بنوسێتەوە. کارۆڵ بیگ ود ڕەخنەش لە بیریارانی پاش تازەگەری دەگرێت و گوایە ئەم بیریارانە ناسنامەی ژنانیان خستۆتە نێو بەرگی زمان و زمانەوانییەوە و بوونیان شێواندوە. هایدیگەر، بەپێچەوانەی ئەوانەوە، ناسنامەیەکی ئۆنتۆلۆجی و مێژووی بۆ داناوە، کە ژن دەتوانێت لە مێژوودا دایهێنێ و بیخاتە بەر ڕۆشنایی بوون.[217] پاتریشا هەنتنگتۆن بیریارێکی دیکەیە هەوڵیداوە بیردۆزێکی کۆمەڵناسی فێمەنیستانە لەسەر فەلسەفەکەی هایدیگەر دامەزرێنێت. ئەم بیریارە ژنەش لەو باوەڕەدایە، کە هایدیگەر زەمینێکی بەپیت و فراوانی بۆ بیرکردنەوەی ژنان داناوە. بەڵام هاوکات ڕەخنەش لە هەڵوێستی ڕامیاری هایدیگەری ساڵی 1933 دەگرێت و ئەو قۆناخە کورتە لە ساڵی 1933- 1934 لە نێو فەلسەفەکەیدا دەردەهێنێت و بە هەڵوێستێکی (پیاوانە)ی دادەنێت.[218] ئەم ڕەخنەیەش لەسەر ئەو بۆچوونە دامەزراوە، کە زۆر بیریاری ژن دیاردەی سەرهەڵدانی بزوتنەوە ڕامیارییە فاشستەکانی، وەکو(نازیزم و فاشیزم و ستالینیزم) بۆ نەریتی پیاوسالاری و خۆدەرخستنی ماسولکەی پیاو دەگەڕێننەوە. چەند بیریارێکی ژن هەوڵیانداوە بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر بە سیاسەتی ژنان و ڕەوشتی ژینگەیی (ژن)ەوە

---

217 Carol Bigwood. *Earth Muse: Feminism Nature and Art*, Phildelphia: Temple University Press, 1993. P. 44.

218 Patricia Huntington. *Ecstatic Subjects, Utopia, and Recognition: Kristeva, Heidegger, Irigaray*, Albany: State University of New York Press, 1998. P. 78.

ببەستنەوە. ئەم بیریارانە، وەکو تریش گلازیبروک و میشتیلد ناگەڵ و ئایرس ماریۆن یۆنگ، جەختیان لەسەر گرنگی راڤەی هایدیگەر بۆ بوون- لەنێو- جیهان و بوون وەکو وڵات (نیشتمان) و واتای بوونگەرانەی جێنشینبوون لەنێو جیهاندا کردوە. دەیانەوێت لەسەر ئەو پەیوەندییەی هایدیگەر لەنێوان دازاین و بووندا باسیکردووە و گرنگی پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی (نیگەرانی Care) و بەها ڕەوشتییە ژینگەرایەتییەکان و هەڵسوکەوتی مرۆڤ لەگەڵ ژینگەدا ڕوونبکەنەوە.

بەشی حەوتەم
لە کۆتایی ئەم پرۆژەیەوە بۆ سەرەتا

بە گەیشتن بەم قۆناخە لەم نوسراوەدا دەکرێت ئاماژە بۆ چەند خاڵێکی هەرە گرنگ بکەین، کە لە ناوەرۆکی ئەم توێژینەوەیەدا دەبن بە کۆڵەکەکانی تێزەکەمان و باشتر هەڵوێستی ڕادیکاڵانەی فەلسەفی هایدیگەر ڕووندەکەنەوە. لە سەرەتاوە لەوە دواین، کە مەبەستمان لەم توێژینەوەیە ناسینی شۆڕشە فەلسەفییەکەی هایدیگەرە. ئێستا، پاش شیکردنەوەی بیروباوەڕە فەلسەفییەکەی کاتی ئەوە هاتووە لە ناوەڕۆکی ئەو شۆڕشە بپرسین. ئایا مەبەستمان لە شۆڕشی فەلسەفی چییە؟ تاکو چ ڕادەیەک بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر مژدەی سەرهەڵدانی شۆڕشێکی فەلسەفی پێداوین؟ بۆ تێگەیشتن لە واتای شۆڕشی فەلسەفی پێویستە دوو کاتیگۆڕی ڕەچاو بکرێن؛ نەریت و گۆڕانکاری. دەبیت هەڵوێستی بیروباوەڕە شۆڕشگێڕەکە بەرابنەر نەریت (مەبەست نەریتی فەلسەفییە) دیاریبکرێت و گۆڕانکارییەکانیش بناسرێنەوە.[219] مامەڵەکردن لەگەڵ نەریتدا فەلسەفییانە کێشەیەکی ئاڵۆزە. ناکرێت (ڕابردوو) بەگشتی ڕەتبدرێتەوە و لەبیربچێتەوە. زۆر بیری نوێ ڕەگوڕیشەی لەنێو ڕابردوودا داکوتاوە و لەوێوە سەریهەڵداوە. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت، نەتوانرێت ڕابردوو ڕەتبکرێت و بیرکردنەوە بە داهاتوو نەگات.

---

[219] لەبەر ئەوەی باسی شۆڕشی فەلسەفی دەکەین مەبەستیش لە نەریت Tradition نۆرم و دابی فەلسەفییە لە مێژوودا.

هەڵوێستی هایدیگەر بەرانبەر نەریتی فەلسەفی لەم بۆچوونەوە، دوولایەنییە. لەلایەکەوە سودی لەو گەنجینەی بیرە وەرگرتووە و کردوویەتی بە سوتەمەنی گەشتەکەی. لەلایەکی دیکەوە ڕادیکالانە ڕەتیدەداتەوە و لەنێو ئێستا و ڕابردوودا ناژی. ئێستا و ڕابردوو، دوو ڕەهەندی بیرکردنەوەی نەریتێکی فەلسەفین، کە پرسیارە گەورەکانی سەبارەت واتای بوون فەرامۆش کردووە. نەریتی فەلسەفی ئێستا و ڕابردوو بارودۆخی لەبیرچوون و کەژێکی بۆ کوشتنی پرسیارە گەورەکان خۆش کردووە. هایدیگەر گوتەنی، ڕێگە نادات مرۆڤ بیربکاتەوە. نەریتەکە توشی شێوازێکی بوونی کردووە، کە بیرنەکاتەوە چونکە پرسیارکردن، نەک لەبەر ئەوەی ڕێگەی پێنادرێت، بەڵکو بە پێویست دانانرێت. نەبوونی پرسیارکردن مەرگەساتی بیرکردنەوەیە. مرۆڤی ئەمڕۆ پێویستییەکانی بۆ ئامادەکراوە. کۆمەڵێ پێویستی نا- پێویستیشی بەسەردا سەپێنراوە. ئەم شێوازی بوونەی ئەمڕۆ لە ناوەڕۆک و ڕوانگەی فەلسەفی بەدەر نیە. هەموو سەردەمێک ڕەنگدانەوەی نەریتێکی فەلسەفییە. نەریتی فەلسەفی ئەمڕۆش، کە بە خەسڵەتەکانیەوە، وەکو لەبیرچوون و کوشتنی پرسیارکردن دەناسرێتەوە، بەبیروڕای هایدیگەر، لە مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفی ڕۆژئاوادا لە ئەفلاتونەوە سەریهەڵداوە. بە نیتشەی دوابیریاری تازەگەرایەتیش کۆتایی دێت. ئەم نەریتە مامەڵە لەگەڵ گەورەترین پرسیارە فەلسەفییەکە سەبارەت بە واتای بوون ناکات. بوون بە هیچ دادەنێت و تێڕوانینێکی مێتافیزیکی هیچگەرانەیە. لەگەڵ ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی ئەم نەریتەدا و بەم کۆتاییە بانگەشەی سەرەتایەکی نوێ لە مێژووی بیردا دەکرێت. بەبێ ڕەتدانەوەی ئەم نەریتە زاڵبووە گۆڕانکارییەکانیش سەرهەڵنادەن. ژیانەوەی پرسیارکردن

بەتایبەتی پرسیارە گەورەکان دیاریکردنی سەرەتایەکی نوێ و کۆتاییهێنانە بە ئێستا و ڕابردوو. لەم سەرەتا نوێیەدا، بەپێچەوانەی شێوازی بوون لە نەریتە فەلسەفییەکەی ڕابردوودا، مرۆڤ لەگەڵ پرسیارکردندا بۆ بوونی ڕەسەنی خۆی دەگەڕێتەوە و لەنێو چوارچێوەی وەبەرهێنانی تەکنەلۆجی سەردەم و کەوتنەخوارەوە *verfallen* خۆی دەرباز دەکات. بەم شێوەیە دەبینین، نیتشە دوا بیریاری تازەگەری ئەو نەریتە فەلسەفییەی ئێستایە و لەگەڵ خۆیدا کۆتایی پێدەهێنێت. هایدیگەریش بە ڕەتدانەوەی نەریتەکە سەرەتایەکی نوێ بۆ بیرکردنەوەی فەلسەفی دادەمەزرێنێت. هەڵوێستی هایدیگەر لە ئاستی نەریتی فەلسەفیدا لەبەر ڕۆشنایی هەڵوێستی هیگڵ بەرابنەر نەریتی فەلسەفی (کانت) باشتر ئاشکرا دەبێت. کانت لە ئاکامی توێژینەوە ئەپستمۆلۆجییەکەیدا گەیشتە ئەو باوەڕەی (ڕاستەقینە) لەبەر ئەوەی دەکەوێتە ژوور دەستەڵات و بڕستی هەستکردن و زانینی هۆشەکییەوە هەرگیز ناناسرێت. ئەم ئاکامە نەرێییە بۆ هیگڵ تاڵ و کورت بین بوو. ئەگەر ڕاستەقینە نەناسراو بێت، مرۆڤ ناتوانیت مامەڵە لەگەڵ بووندابکات و لایەنەکانی بناسێت. بەهەمان شێوەش، نەریتی فەلسەفی ئێستا و ڕابردوو بۆ هایدیگەر لەبیرچوونەوەی ڕاستەقینەیە. ئەمەش دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی دەستەڵاتی داهێنان و ناسینی بوون یان بەنامۆکردنی بوون. ڕەتدانەوەی ئەم نەریتەش لەناوبردنی نامۆبوونە. ئەو پرسیارەی گرنگە بکرێت ئەوەیە، کە چۆن ئەم ڕەتدانەوەیە دەبێت بە شۆڕشێکی فەلسەفی؟

هەموو ڕەتدانەوەیەک یان بەرەنگارییەک شۆڕش نیە، بەڵام هەموو

شۆڕشێک ڕەتدانەوە. ڕەتدانەوە بە(ڕەتکردن)ی ئێستا و ڕابردوو خەسڵەتی شۆڕشگیرانە وەردەگرێت. ڕەتکردنیش زەمین گواستنەوە نیە و ڕەوتێکی بەرەو پێشەوە چوونە لەنێو(کات)دا. بەجێهێشتنی ئێستا و ڕابردووە. گەیشتنە بە داهاتوو. کات بۆ شۆڕش (داهاتوو) ە نەک ئێستا و ڕابردوو. ڕەتکردن لە ڕەتدانەوەدا ئاماژە بۆ گۆڕانکارییەکان دەکات. (پێویستی) گۆڕانکاری دەبێت بە دیاردەیەکی زەق و خۆسەپاندوو، بۆیە لەگەڵ ڕەتدانەوەدا ڕەتکردنیش خۆی فەرز دەکات. گۆڕانکارییەکانیش دەبێت سەرهەڵبدەن. گۆڕانکاری پێشمەرجە بۆ ڕەتکردن و ڕەتکردنیش پێشمەرجە بۆ ڕەتدانەوەی شۆڕشگێڕانە. ڕەتدانەوە، لەم ڕوانگەیەوە، دەبێت بە ڕەتکردن و ڕەتکردنیش بە گۆڕانکاری. ئەم سێ کاتیگۆرییەش(ڕەتدانەوە و ڕەتکردن و گۆڕانکاری) کۆڵەکەکانی شۆڕشێ فەلسەفین. هایدیگەر، لەگەڵ ڕەتدانەوەی نەریتدا، سەردەمەکەی ڕەتکردووە و گۆڕانکاری هێناوەتەکایەوە. شۆڕشە فەلسەفییەکەی کۆتایی بەو کۆتاییە هێناوە، کە ئاماژەمان بۆ کردو سەرەتای گەشتێکی فەلسەفی بۆ کردووینەتەوە. لەسەر ڕێگایەکی نوێی بیرکردنەوە ڕایگرتوین. پڕۆژەی فەلسەفی هایدیگەر کۆتایی هێنانە بەو نەریتە و لەناوبردنی لەبیرچوونەوەی بوون و هیچگەرایەتییە.

بۆ ئەم مەبەستەش گەڕانەوە بۆ پرسیارکردن و بیرکردنەوەی داهێنەرانە دەبێت بە ئامانجی سەرەکی گەشتەکەمان. پرسیارە هەرەگەورەکان سەبارەت بە واتای بوون سەرهەڵدەدەنەوە. داهێنەرانەش مامەڵە لەگەڵ وەڵامەکانیاندا دەکەین. بیرکردنەوەی فەلسەفییانە (نەک زانستانە) دەبێت بە پێشەوای کاروانی

گەشتەکە. لە مێژووی فەلسەفەدا، بەتایبەتی لە ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە، بەو شێوەیەی هایدیگەر شیدەکاتەوە، بوون بە(هیچ) دانراوەو ئاوەڕ لەو (هەبووانە) دراوەتەوە، کە شیاوی ئەوە نین لەپێشتر و بنەڕەتی هەموو شتێک بن چونکە ئەوان بۆ بوونیان پێویستیان بە(بوون) هەیە. لەگەڵ ئەم سەرەتا نوێیەدا و ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی ئەو نەریتە لەو مێژووە درێژەدا و هەڵوەشاندنەوەی ناوەڕۆکی فەلسەفی نەریتەکە بۆ (بوون) دەگەڕێنەوە و (بوون) نەک هەبوویەکی کەمتر لە بوون دەبێت بە بنەڕەتی هەموو شتێک و ڕاستەقینەی داکەوت و مێژوو. ڕێگەچارە بۆ نامۆبوونی ئاگامەندی لە ڕاستەقینە، کە لەلای هیگڵ لە یەککگرتنی ئاگامەندی و بابەتی ئاگامەندیدا دەبینرێت، لە پڕۆژە فەلسەفیەکەی هایدیگەردا لە دامەزراندنی فەلسەفەی بوونگەرایەتی یان فینۆمینۆلۆجی ئۆنتۆلۆجییدایە. بوونگەرایەتییەک، کە بە میتۆدی فینۆمینۆلۆجی لە واتای بوون دەکۆڵێتەوە. مادامەکی (بوون)یش بنەڕەتی هەموو شتێکە، ئەوا ئۆنتۆلۆجییەکەش یان ئەو زانستەی بوونی پێدەناسرێت و لە واتاکەی دەکۆڵێتەوە ئۆنتۆلۆجییەکی بنەڕەتییە و لە بەشەکانی دیکەی ئۆنتۆلۆجییەوە جیاوازە.[220] لەگەڵ ئەم

---

[220] مەبەست لە وشەی (زانست) لێرەدا بۆ فینۆمینۆلۆجی بەکارم هێناوە، گوتار Discourse یان توێژینەوەیە بە واتا یۆنانییە کۆنەکەی. من (فینۆمینۆ-لۆجی)، یان زاراوەی (لۆجی) بە (زانست) ی تاقیگەرایەتی و سروشتی، وەکو فیزیا یان کیمیا دانانێم. زمانێکی نوێی فەلسەفی و ڕەتکردنی زمانی فەلسەفی نەریتەکە، کە خۆی لەسەر کاتیگۆرییەکانی ئەریستۆ ڕاگیرکردوە پێویستیەکی دیکەی ئۆنتۆلۆجی فینۆمینۆلۆجییە. لەم ڕووەوە ناوەڕۆکی فەلسەفی توێژینەوەکەمان لەگەڵ خۆیدا، لەبەر ئەوەی نوێیە، زمانێکی

سەرەتا نوێیەدا ڕاستەقینە نابێت بە(هیچ) یان جۆرێک لە (هەبوو). ئاگامەندی لەنێو بۆشایی و لەبیرچوونەوە و نەناسینی بنەڕەتی خۆیدا ناژی. ئەو دەزانێت ڕاستەقینە(بوون)ە و بەبێ (بوون) تەنانەت (هیچ) یش نیە و نابێت.

گەورەترین پرسیاری فەلسەفی، کە سەرهەڵدەدات سەبارەت بە واتای ئەو ڕاستەقینەیەیە. ئاشکرایە بەبێ بوون هیچ شتێک نیە و نابێت. بەڵام واتای بوون پێویستی بە ڕوونکردنەوە هەیە و هێشتا بە تەواوی نەزانراوە. بوون ئەم و ئەو شتە و دازاین(مرۆڤ) نیە، بەڵکو بوونی هەموویانە. هەموویان بەشێکن لەو ڕاستەقینەیەو هەر بەشە یان بە شێوەیەک لایەنێکی بوون دەردەخات. شێوەی خۆدەرخستنی بوون لە هەبوویەکدا(بۆ نموونە مێز) لە خۆدەرخستنی لە بوونی مرۆڤدا جیاوازە. بوون لە سروشت و مێژوودا لە دوو شێوازی جیاوازدا خۆی دەردەخات، کە بە ئاسانی شێوازەکان دەناسرێن و جیاوازییەکانیان دەردەکەون. لەبەر ئەمە توێژینەوەمان بۆ ناسینی بوون و تێگەیشتن لە واتاکەی لەنێو سروشتدا دەبێت جیاوازتربێت لە توێژینەوەمان بۆ مێژوو. لێرەدا ئۆنتۆلۆجی ناوچەگەری و زانستە سروشتی و کۆمەڵایەتییەکان سەرهەڵدەدەن، کە لەسەر ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی ڕاوەستاون. بوون یەک ڕاستەقینەیە، بەڵام شێوەی خۆدەرخستنی چەندلایەنی و جیایە . جیاوازی یان جیاوازییەکان لەنێوان بوون و هەبووەکاندا، هەبووەکان و بوونی مرۆڤدا، سروشت و مێژوودا، زمانەوانی نیە.

فەلسەفی نوێی پێویستە و شۆڕشە ئۆنتۆلۆجییەکە هاوکات زمانەکەشمان دەگۆڕێت. ئەوەش دەسەلمێنێت، کە زمان بنەڕەتی ئۆنتۆلۆجی خۆی هەیە.

بناخەیەکی ئۆنتۆلۆجی هەیە. جیاوازییەکە لە بنەڕەتەوە. بۆ نموونە جیاوازی بوونی مرۆڤ لە مێزەکە لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی مرۆڤ و مێزەکەدایە. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت ئەم دوو بوونە سەر بە دوو جۆر ڕاستەقینەی دووری ئۆنتۆلۆجین. دەزانین، کە (بوون) بنەڕەتی هەردووکیانە، بەڵام شێوازی خۆدەرخستنی بوون لە ڕێگەی بوونی ئەم دوو شتەوە جیاجیایە و جیاوازییەکی ئۆنتۆلۆجی پێبەخشیون. ئەگەر بوون ڕاستەقینەی هەموو شتێک و بنەڕەتی سروشت و مێژوو بێت، ئەوا لە هەموو شتێک زیاتر لە ئێمەوە نزیکە و هێشتا لە هەموو شتێکیش دوورتر دەبینرێت و لە بارەیەوە بەتەواوی نازانین و لە واتاکەی ناکۆڵینەوە. بە ڕەتدانەوە و رەتکردنی هیچگەرایەتی و گەڕانەوە بۆ (بوون) پێویستییەکی هەرە گەورەی فەلسەفی یەخەمان دەگرێت، ئەویش سەبارەت واتای بوونە.

تێگەیشتن لە واتای (بوون) داوای سەرەتای توێژینەوەمان لێدەکات. دەبێت گەشتەکەمان لە سەرەتایەکەوە بکەوێتەگەر، کە لە هەموو سەرەتایەکی دیکە لەپێشتر وگرنگترە. لێرەدا، لەگەڵ هەڵبژاردنی ئەم سەرەتایەدا بۆ بەرێخستنی گەشتەکە لەلایەنێکی بوونەوە بەرەو بوون دەڕۆین. هەڵبژاردنی ئەم سەرەتایەش هاوکات دەبێت لەسەر بناخەی شۆڕشە فەلسەفییە بوونگەرایەتییەکە دامەزرابێت و هاوکات تێگەیشتنیشمان لە سەرەتاکە دەبێت نوێ بێت. لە نێو سترەکچەری نەریتە فەلسەفییەکەدا نەمێنێتەوە. لەبەر ئەمە خەسڵەتەکانی شۆڕشەکە بە تەنیا لە هەڵبژاردنی سەرەتاکە بۆ ناسینی واتای بوون نیە، بەڵکو لە چۆنیەتی سەرەتاکە و تێگەیشتنمان و بەکارهێنانی زمانە فەلسەفییەکەشدایە لە

ڕاڤەکردنی چۆنیەتی سەرەتاکە. داهێنانی گەڕانەوە بۆ سەر زمانی لۆجیکی سیستەمی کاتیگۆرییەکانی ئەریستۆ لە دوو ڕووەوە نەگونجاوە. ئەگەر کاتیگۆرییەکان لەم تۆێژینەوە ئۆنتۆلۆجییە فینۆمینۆلۆجیەدا بەکاربهێنرێنەوە ئەوە دەگەیەنێت، کە گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکان ڕوویاننەداوە. یان گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکان بە زمانێکی ناڕێک و نادروست مامەڵەیان لەگەڵدا کراوە. ئەمەش لەگەڵ ئەو بیرۆکەیەدا ناکۆکە، کە بناخەیەکی ئۆنتۆلۆجی بۆ زمان دیاریدەکات. زمانی فەلسەفی بە سیستەمی ئۆنتۆلۆجییەوە گرێدراوە.

ئەو سەرەتا لەپێشترو گرنگترینە بۆ دەستپێکردنی گەشتەکەمان لە پێناوی دۆزینەوەی واتای (بوون) ، بوونێکە یان لایەنێکی بوونە، کە پرسیار لەبارەی واتای بوونەوە دەکات. بوونێکە دەیەوێت لەواتای بوون تێبگات. ئاگامەندانە و بە نیگەرانییەوە مامەڵە لەگەڵ بووندا دەکات.

ئەم سەرەتایە بوونی مرۆڤە، کە لە نەریتە فەلسەفییەکەدا بە ناوەڕۆک و (خۆ) دانراوە. (خۆ) یەک بتوانێت بەبێ جیهانی دەرەکی هەبێت و (شتێک)ی جیاوازتر بێت لە مێژوو. ئەم خۆیە لەبەر ڕۆشنایی سیستەمی کاتیگۆرییەکاندا لە نەریتەکەدا واتای بوونی لێکدراوەتەوە و بە (شت) ێکی جیا لە(لەش) دانراوە. بەڵام هێشتا جیاوازییەکەی لەگەڵ (لەش) دا نەبۆتە هۆ بۆ باسکردنی ئەم بوونە لە زمانێکی جیاوازتردا. بوونی مرۆڤ، بەپێچەوانەی بۆچوونی نەریتەوە، لەم شۆڕشە فەلسەفییەدا، سەرەتای گەشتەکە و بوونێکی مێژووییە. بوونێک نیە خاوەنی لەش بێت و لە مێژوو دابڕابێت. ئەو

لەشە و مێژووش داستانی بوونی ئەوە. بەبێ مێژوو ئەم بوونە هەبوویەکی وەستاو و لاشەیەکی مردووی بێ داهاتووە. بیر لەم بوونە بەبێ مێژوو، مێژووش بەبێ ئەم بوونە ناکرێتەوە. بەڵام چۆن یان بە چ زمانێکی نوێی فەلسەفی لەسەر ئەم بوونە بدوێین؟ پێش هەموو شتێک، بەدرێژی لە پێشتریش ڕوونمانکردەوە، کە مرۆڤ خاوەنی بونیادی ئۆنتۆلۆجی خۆیەتی. ئەم بونیادە ناوەڕۆکێکی لەپێشتر ئامادەکراو بە بوونی مرۆڤ نادات. بوونیشی لە مێژوودا ناچار ناکات. بونیادەکە خەسڵەتە ئۆنتۆلۆجییەکانی ئەم بوونەمان بۆ دیاریدەکات، کە تایبەتمەندێتی و جیاوازی مرۆڤ لە هەبووەکانەوە دەردەخات. لەبەر ئەوەی میتۆدی توێژینەوە ئۆنتۆلۆجییەکەش فینۆمینۆلۆجییانەیە، ئەم بوونە لە سەرەتاوە بەو شێوەیە دەناسرێتەوە، کە خۆی دەردەخات. ئێمەش پێش بیرو بیردۆزەکانی لەپێشتر لەبارەی ئەم بوونەوە ڕەتدەدەینەوە. ڕاستەوخۆ هەوڵدەدەین بوونی بناسین. بەو جۆرەی ئەم بوونە ڕاستەوخۆ خۆی دەردەخات، تێدەگەین، کە بوونێکە لێرەدا (دازاین *Da-Sein*) لەنێو جیهاندا دەژی. مرۆڤ هەرگیز فینۆمینۆلۆجییانە خۆی، وەکو ناوەڕۆکی هۆشەکی دێکارتی یان مۆنادی لایبنیز دەرناخات. ئەو بوونێکە لێرەدا (بەبێ ناوەڕۆک پەیدابووەو هەوڵی داهێنانی ناوەرۆک بۆ خۆتەواوکردن دەدات). بێگومان ئەم دەستەواژەیە کێشەیەکی فەلسەفی ئاڵۆزە. ئێمە ئەم بوونە دەبینین، کە لێرەدایە. ئەی چۆن بزانین ناوەڕۆکی نیە و خۆی ناوەرۆک دادەهێنێت؟

دروستە(بوون) بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەری هەموو هەبوویەک و ئۆنتۆلۆجییەکە. بەڵام (بوون) بنەڕەتێکی ئاگامەند نیە. نەخشە و

پلانێکی لەپێشتر بۆ هەبووەکان بەتایبەتی بوونی مرۆڤی دانەناوە. دازاین بوونێکی بەبێ ناوەڕۆکێکی لەپێشترە (لێرە) دا. بوونێکە بەو هەژاری و ناتەواوییەوە پەیدابووە. گرنگی ئەم بوونەش لە ئاگامەندیدایە. ئەو بەپێچەوانەی هەبووەکانەوە لە بوون بەئاگایە و ئاگامەندانە مامەڵەی لەگەڵدا دەکات. هەوڵدەدات لە واتاکەی تێبگات. ناتەواوی بوونی مرۆڤ لە بونیادی ئۆنتۆلۆجی ئەم بوونەدایە. ئەمەش هاندەرە بۆ خۆ- تەواوکردن. پرۆسەی خۆ- تەواوکردنی مرۆڤیش داستانی میژوو تۆماردەکات. ئەگەر مرۆڤ بە پڕی و تەواوی بە شێوەی هەبووەکان پەیدابیوایە و ناوەڕۆکێکی نەگۆڕو چەسپاوی لەپێشتری پێبدرایە ئەوا هەوڵدان بۆ خۆ- تەواوکردن لە مێژوودا نادروست و نا- لۆجیکمەندانەش دەبوو. پێویسست ناکات بوونێکی پڕو تەواو خۆی تەواو بکات. ئەمە کێشەیەکی پارادۆکسە. هەوڵدانی بێ وچانی دازاین بۆ خۆتەواوکردن و داهێنانی مێژوو بەڵگەیە بۆ بوونی مرۆڤ بە(نەبوون)یەوە. تێگەیشتنیش لە مێژوو لەبەر ڕۆشنایی ئەم شیکردنەوە بوونگەرایەتییەدا واتایەکی دروستی هەیە چونکە ناتەواوی و کەموکورتی پێش مەرجن بۆ گۆڕانکارییەکان. بەم جۆرە، دەبینین مرۆڤ بوونێکی ناتەواو و ئاگامەند و مێژووییە. بە تەنیا مرۆڤ مێژووی هەیە چونکە مێژوو داستانی ڕەوتی ژوورکێشی ئەم بوونەیە لە پێناوی خۆ تەواوکردندا. ئەم شێوازی بوونەش بە ناتەواوی و ئاگاوە هاوکات خسڵەتێکی بنەڕەتی و گرنگی مرۆڤمان بۆ دەردەخات، کە مرۆڤ بەبێ ئەم خسڵەتە ناتوانێت ڕۆڵی مێژوویی خۆی ببینێت، ئەمەش (داهێنان) ە. مرۆڤ داهێنەرانە و بە ئاگاوە دەژی. جەخت لەسەر بوونی ڕەسەنی خۆی دەکات. نەریتی مێتافیزیکی سەردەمەکەمان، کە خۆی لە کالآی تەکنەلۆجیادا

دەرخستوە مێتافیزیکییەکی هیچگەرایەتی و بەرهەمهێنەرە. هیچگەرایەتی و هەڵوێستی بەرهەمهێنەری تەکنەلۆجیا وابەستە بە مامەڵەکردنی ئەم مێتافیزیکە لەگەڵ بوون و تێگەیشتن لە واتاکەی. هایدیگەر ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە، کە نەریتی مێتافیزیکی لە ئەفلاتونەوە بۆ نیتشە هیچگەرانەیە. (بوون) لەبیرچۆتەوە و بە(هیچ) دانراوە. لە باتی (بوون) ئاماژە بۆ لایەنێکی کراوە و ئەو لایەنە بە بنەڕەت و ڕاستی خوێندراوەتەوە. هاوکات لە ئەفلاتونەوە(بوون) کراوە بە کارخانەی بەرهەمهێنان و سودی لێوەرگیراوە. سەردەمی تەکنەلۆجی ئەمڕۆش بەردەوامی و پەرەسەندنی نەریتە مێتافیزیکییە هیچگەرایەتییەکەیە. ناوەڕۆکی تەکنەلۆجیا لە تێگەیشتنی تەکنەلۆجیادایە بۆ واتای بوون. تەکنەلۆجیا سەربە مێتافیزیکی هیچگەرایەتی بەرهەمهێنەرە. (بوون) بە سامان و گەنجینەیەکی ئابووری بۆ (وەبەرهێنان) دادەنێت. بایەخدانی بە بوون بەستراوە بە سود بەخشینی بوون لە پرۆسەی وەبەر هێنانەکەدا. گرنگی و نرخی پارچە زەوییەک لە کاتی وەبەرهێناندا دەردەکەوێت. ئەم ناوەڕۆکە تەکنەلۆجییە هەموو لایەنێکی بوون لەبەر ڕۆشنایی سود و زیان بە پرۆسەی وەبەرهێناندا دەبینێت و لە واتاکانیان تێدەگات. زیادەڕۆیی تەکنەلۆجی بە تەنیا لەوەدا نیە، کە زەمین و ئاسمان و ئەستێرەکانیش، وەکو سەرمایە و سامانی وەبەرهێنان دادەنێت. زیادە ڕۆیی تەکنەلۆجیا لەوێدایە، کە بوونی مرۆڤیشی خزانۆتە نێو چوارچێوەی وەبەرهێنانەوە. ئەم بوونەش، وەکو زەمین و ئاسمان و ئەستێرەکان، بەبێ جیاوازی بووە بە سامانی وەبەرهێنان. لێرەدا، هیچ جیاوازییەکی ئۆنتۆلۆجی لەنێوان بوونی مرۆڤ و هەبووەکاندا دانەنراوە. هەموویان خراونەتە نێو هەنبانەیەکەوە و بۆ

سودلێوەسگرتن بەکاردەهێنرێن.[221]

مەترسی گەورە لە تەکنەلۆجیا لەم زیادە ڕۆییەدایە. ئەو پرسیارەی لێرەدا دێتە پێش ئەوەیە، ئایا تەکنەلۆجیا و نەریتە مێتافیزیکییەکەی چ گۆڕانکارییەک لە بوونی مرۆڤدا دەهێننەکایەوە؟ بە خزانە نێو چوارچێوەی وەبەرهێنانەوە بوونی مرۆڤ لە خەسڵەتە بە مرۆڤبووەکانی خۆی ڕووتدەکرێتەوە. دەبێت بە شتێکی هەبوو، کەلوپەلێک، وەکو کەلوپەلە بەردەستەکانی دیکە و بەکاردێت. ئەمەش بە ناڕەسەنبوون و نامۆکردنی ئەم بوونەیە. تەکنەلۆجیا بوونی مرۆڤی بەناڕەسەنی و نامۆوە دەوێت چونکە ئەو بوونە بە سامان و گەنجینەیەکی ئابووری دادەنێت. ئاکامەکانی نامۆبوونیش نەرێن و لەم خاڵانەی خوارەوەدا کۆدەبنەوە:

1. مرۆڤ ناڕەسەنانە دەژی و ناتوانێت ببێت بە خاوەنی خۆی.
2. دەستەڵاتی داهێنان و بیرکردنەوەی داهێنەرانە دەدۆڕێنێت.
3. وەکو کەلوپول دادەنرێت.
4. دەخزێنرێتە نێو سترەکچەرێکی تەسکەوە و لە دەرەوەدا بڕیار لەسەر پرۆژەکانی بوونی دەدرێت.
5. دواجاریش دەستەڵاتی پرسیارکردن دەدۆڕێنێ و ناتوانێت پەنجەی یاخیبوون بەرزکاتەوە.

[221] لەم ساڵانەی دواییدا لە دەستگا ئابووری و فەرمانگەکانی دەولەتدا لە رۆژئاوا بەشێک بە ناوی(سامانی مرۆڤانە Human Resources) کرایەوە. ئەم بەشە بەرپرسە لە دامەزراندن و لابردنی کرێکارو فەرمانبەران و مامۆستایان لەسەر کار. سیستەمی تەکنەلۆجی مامۆستاش بە سامان بۆ وەبەرهێنان دادەنێت، وەکو کەلوپەل مامەڵەی لەگەڵدا دەکات.

سەردەمی تەکنەلۆجی، سەرەڕای پێشکەوتنی زانستە سروشتییەکان و ئاسانکردنی هەندێک لایەنی ژیان، نامۆبوونە. مرۆڤی سەردەمی تەکنەلۆجی نارەسەن دەژی و دەستەڵاتی داهێنان و پرسیارکردنی لە دەستداوە و بیرناکاتەوە. مەبەست لە بیرکردنەوە لەنێو ئەم توێژینەوەیەشدا لەپێشتر باسمکردووە بیرکردنەوەی داهێنەرانەیە نەک ژمێریاری (ماتماتیکی)، کە تەکنەلۆجیا پیویستی پێیەتی و بووە بە تاجی سەری.

بۆ ڕزگاربوون لە نامۆیی دەبێت خۆمان لەنێو چوارچێوەی وەبەرهێنانی تەکنەلۆجی دەربازبکەین. دەستەڵاتی پرسیارکردن و داهێنان بە خۆمان بدەین و هونەرمەندانە بژین. مرۆڤی هونەرمەند داهێنەرە. بەردەوام ڕاستییەکانی بوون دەردەخات. بوونی داهێنەرانە یان هونەرمەندانە بوونی ڕەسەنانەیە، کە لەگەڵ بڕیاردان لەسەر پرۆژەکانی مێژوو تۆماردەکرێت. ئەو هێزەی دژی تەکنەلۆجیا و نەریتی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا و بیرکردنەوەی ژمێریاری دەوەستێت و لەنێو زەلکاوی وەبەرهێنان و تاریکستانی تەکنەلۆجیا ڕزگارمان دەکات هێزێکە لە بوونی ڕەسەنی مرۆڤ و داهێنان و بیرکردنەوەی داهێنەرانەوە هەڵدەقولێت.

فەلسەفەی بونگەرایەتی یان ئۆنتۆلۆجی فینۆمینۆلۆجی لە ئەنجامی توێژینەوە ڕادیکاڵە فەلسەفییەکەیداو ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی نەریتی مێتافیزیکی بەرهەمهێنەردا تێگەیشتنی نوێی لە بوون و بوونی مرۆڤ و پەیوەندییەکانەوە هەیە. تێگەیشتنەکەش چاکسازی و داپۆشینی چەند لایەنێکی نا- پێویست نیە بەڵکو

هەڵوەشاندنەوە و دامەزراندنە. هایدیگەر لە سەرەتای پرۆژە فەلسەفییەکەیەوە ئاشکراو نا- ئاشکرا بەردەوام هەوڵیداوە ئەو نەریتە، کە بە درێژای مێژووی مێتافیزیکی ڕۆژئاوا لە ئەفلاتونەوە خۆی سەپاندووە، هەڵوەشێنێتەوە.

هەڵوەشاندنەوە گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە بیردا دروستدەکات و بە تەنیا ڕەتدانەوە نیە. لە هەمان کاتدا پرۆسەی دامەزراندنیشە. گۆڕانکارییە ناوەڕۆکییەکەی هاتۆتە پێش، پاش هەڵوەشاندنەوەی نەریتەکە، تێڕوانینێکی فەلسەفی جیاوازترمان بۆ مسۆگەردەکات. لەم تێڕوانینەدا گەورەترین پرسیار سەبارەت بوون دەبێت بە یەکەم پرسیاری فەلسەفی. بیرکردنەوەش خۆی بەو پرسیارە گەورەیەوە ماندوو دەکات. بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، پاش هەڵوەشاندنەوەی نەریتەکە، بوونی مرۆڤ دەبێت بە سەرەتای گەشتەکە. هەڵوێستی ئەم بوونە لەگەڵ بوونە گشتییەکەدا لەسەر زەمینە فەلسەفییە بوونگەرایەتییەکە ڕووندەکرێتەوەو لە ئاسمان دادەبرێت. مرۆڤ لەم بۆچوونە فەلسەفییەدا بوونەوەرێکی جیهانییە. جیهان پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی و نیشتمانی ئەوە. بوون، وەکو پێشمەرج و نیشتمان، نابێت بە سامان و گەنجینەی وەبەرهێنان. مرۆڤیش بە نیگەرانییەوە مامەڵە لەگەڵ نیشتمان و خاکی خۆیدا دەکات. نابێت بە ڕوخێنەر و وێرانکەری نیشتمان. بە بیروڕای من، ئەم هەڵوێستەی مرۆڤ بەرانبەر بوون، کە یەکێکە لە پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییەکانیش بناخەیەکی نوێیە بۆ ڕەوشتی ژینگەیی، کە کەم بیریار ئاوەڕیلێداوەتەوە. دژوەستانی بوونگەرایەتی بەرابنەر نەریتی مێتافیزیکی تەکنەلۆجیا تەنیا ئۆنتۆلۆجییانە نیە و نەبەستراوە بە تێگەیشتن لە واتای (بوون).

ناکۆکییەکانی لەسەر بەها ڕەوشتییەکان بۆ پاراستنی ژینگەش هۆکاری دژوەستانەکەن.

خاڵێکی دیکەی گرنگ لەگەڵ سەرەتا نۆێکەدا پێویستە باسکرێت ڕەتدانەوەی یاسای ناسنامە (خۆیەتی) ئەریستۆ و لە جێدانانی یاسای (وەکۆخۆی) یان یەکێتیە لەگەڵ جیاوازییەکاندا. بەگوێرەی ئەم یاسایە و بۆچوونی ئۆنتۆلۆجی فینۆمینۆلۆجی (جیاوازی) ڕاستەقینەی بوونی شتەکانە. بێجگە لەوەی سیستەمە ئۆنتۆلۆجییە ناوچەگەرییەکان لە یەکدییەوە جیاوازن و بابەتی توێژینەوەکانیان لە یەکدی ناچن، دیاردەکانی بوونیش، هەر تاکەیان لەوی دیکەیانەوە جیاوازە. لەسەرو ئەمانەشەوە، لەبەر ئەوەی بوونی مرۆڤ ناوەڕۆکێکی نەگۆر و ناسنامەیەکی لەپێشتری پێنەدراوە، هەر بوونێک یان دازاینێک، تایبەتمەندو جیاوازە. جیاوازیش دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی تێگەیشتن و راڤە و داهێنانی فرەجۆر لە ژیاندا. بوونیش پێکەوەژیانی جیاوازییەکانە. مانەوەی جیاوازییەکانیش ڕەسەنیەتی بوون دەپارێزیت و مرۆڤ توشی نامۆیی ناکات.

لە کۆتایی ئەم پڕۆژەیەدا، دەمەویت بڵێم، کە نیتشە کۆتایی بە قۆناخیکی دریژخایەنی نەریتی فەلسەفە دەهێنێت. هایدیگەر لەو کۆتاییەوە دەبێت بە سەرەتایەکی نوێ بۆ قۆناخێکی نوێ و تەواوکردنی پڕۆژەی تازەگەری. بیرکردنەوەی فەلسەفی هایدیگەر لەگەڵ ئەوگۆڕانکارییانەدا هێناوییەتەکایەوە مژدەی سەرەتایەکی نوێمان دەداتێ و بیرکردنەوەی فەلسەفیمان بە قۆناخیکی دیکەی مێژووی دەگەیەنێت. مرۆڤی سەردەم، دەتوانێت لە تاریکستانی نەریتی میتافیزیکی بەرهەمهێنەر و تەکنەلۆجیاوە بەرە و ڕووناکی

بوون و داهێنان لەم سەرەتایەوە هەنگاو بنێت. بیرکردنەوەی داهێنەرانە و ژیانی هونەرمەندانە بکات بە(هێزی رزگارکەر).

پاشکۆی یەکەم

ئەم پاشکۆیە بەشی یەکەمی پەرتووکەکەی (هێنریک ویگاند پێزێت)ە بە ناوی *Encounters and Dialogues With Martin Heidegger 1929- 1976* لە ساڵی 1983 لە فرانکفۆرت بە زمانی ئەڵمانی بڵاوکرایەوە. لە ساڵی 1993 پروێز ئیماد و کێنیت مالی وەریانگێڕا بۆ ئینگلیزی و دەزگای چاپی زانکۆی شیکاگۆ لە چاپیداوە. منیش ئەم بەشەم لە زمانی ئینگلیزییەوە بۆ کوردی وەرگێڕاوە. نوسەری ئەم پەرتووکە لە ساڵی 1929 لە زانکۆی فرایبۆرگ لەژێر دەستی هایدیگەردا فەلسەفەی خوێندووەو بووە بە هاوڕێی ئەم فەیلەسوفە و تا مردنی هایدیگەر هاوڕێیەتیان بەردەوام بووە.[222]

وانە لەسەر مێتافیزیک 1929

"هاوڕێکانم، فەیلەسوفێکی شاراوە لەنێو هەموو مرۆڤێکدا هەیە."

ئەم گوتەیەی ئەفلاتونم لە دایەلۆگی *Phaedrus* لە وانەکان لەسەر کلاسیکی یۆنانی لە ئامادەیی بریمنی کۆن خویندەوە و چەند جارێکیش بۆ خۆ ئامادەکردنم بۆ خویندنی فەلسەفە بەرچاوکەوتەوە و سەرنجی ڕاکێشام. گوتەکە دڵخۆشکردنێک بوو بۆ ئەو ئاڵۆزی و تێگەیشتنەم لە هەندێک کێشەی فەلسەفی. تویژەری هاندەدا بۆ ناوەوەی خۆی بگەڕێتەوە و تەواناى خۆی بدۆزێتەوە. تەوانابیەک،

---

[222] Heinrich Wiegand Petzet. *Encounters and Dialogues With Martin Heidegger 1929-1976*, translated by Parviz Emad and Kenneth Maly, Chicago: University Press, 1993.

کە مرۆڤ خۆی خاوەنیەتی و کەسێکی دیکە دەستەڵاتی بەسەردا ناگرێت. هەرگیز نیازی خوێندنی فەلسەفەم نەبوو. تەنانەت نەمدەویست ببم بە مامۆستای فەلسەفەش. با، گوتەکەی نیتشە وەرگێڕم و بڵێم، بۆ من، بیرکردنەوەی ڕووت خەم و ئازار بوو نەک ئاهەنگ گێڕان. لەگەڵ تەواوکردنی خوێندنی ئامادەییدا حەزو ئارەزووم بۆ مێژوو زۆرتر بوو. کاتێک بیرم لە کار پەیداکردن لە شارەکەم هانسیاتیک لە برێمن کردەوە ڕێزم لە بیروڕاکەی باوکیشم گرت، کە دەیویست یاسا بخوێنم. زانکۆی فرایبۆرگیش مامۆستای باشی هەبوو زۆر لە خوێندکارەکانی شارەکەشم ڕوویان کردبووە ئەو زانکۆیە و بەشە زانستییەکانی دیکەشی پێشکەوتووبوون.

لەو ساڵانەدا گێرهارد ڕیتەر Gerhard Ritter ژمارەیەکی گەورەی خوێندکارانی لە وانەکانیدا لەسەر مێژوو کۆکردبوەوە. هۆڵی وانەکانی فینۆمینۆلۆجیستی بەناوبانگ ئەدمۆند هوسرڵیش بەهەمان شێوە پڕبوو. هەوڵدانم بۆ تێگەیشتن لە هوسرڵ سەرکەوتوانە نەبوو. لە پشوی یەکەمی خوێندندا ناڕەزایی و نائومێدی خۆمم بۆ یەکێک لە مامۆستاکانی فەلسەفە باسکرد. ئەو مامۆستایەش ئاگاداریکردم، کە ئەستێرەیەکی نوێ لە ئاسمانی فەلسەفەدا دۆزراوەتەوە و لەماربۆرگەوە بۆ فرایبۆرگ هاتووە و ناوی مارتن هایدیگەرە. داوای لێکردم بچمە وانەکانیەوە. ئەمە ئەو کاتە بوو، کە هانا ئارنت لە دواییدا لەسەری نوسی و ناوی هایدیگەر، وەکو پاشایەکی نهێنی فەلسەفە لە ئەڵمانیا گەیشتە هەموو جێگایەک. پێش ئەوەی لە جێگاکەی هوسرڵ دامەزرێت و لە تەمەنی چل ساڵیدا، هایدیگەر ژمارەیەکی زۆری لە خوێندکاران بەرەو لای خۆی ڕاکێشا. لە هەموو وڵاتانی ئەوروپا و ئاسیاشەوە بۆ

لای دەهاتن. ئەمەش پەیوەندی بەو شێوازە ئازادەی هایدیگەر لە وانەگوتنەوەی فەلسەفیدا دژی نەریتی خوێندن هەبوو، کە وەکو موگناتیس، خویندکاری بەرەو لای خۆی ڕادەکێشا. هەرگیز بینینی هایدیگەرم بۆ یەکەمجار لە هۆڵی وانەگوتنەوەکەدا لەبیر ناچێت. لە تێرمی هاوینی 1929، هایدیگەر وانەی لەسەر پێشەکییەک بۆ خوێندنی ئەکادیمی پێشکەشکرد. باسی ئەشکەوتی ئەفلاتونی کرد. هۆڵی ژمارە پێنج بەو بەیانییە پڕ بوو لە خوێندکاران. هایدیگەر بە پەلە هاتە نێو هۆلەکە. پێش ئەوە هەندێک لە خوێندکارەکانی، وەکو بیمیڵ و وایز زێکەر و بۆڵناو باسی هایدیگەریان کردبوو، کە چۆن دێتە ژوورەوە. گوایە هایدیگەر بە ڕواڵەت لە جوتیار دەچێت. بەڵام، کە تاماشای نێوچاوەکانی دەکەیت، دەکەویتە ژێر سیحروجادوی ئەم مامۆستایەوە و دەیناسیتەوە، کە ئەم کەسە دەبێت هایدیگەر بێت. کاتێک لاپەڕەکانی بەردەستی هەڵدەدایەوە و دەستی بەوانە گوتنەوە دەکرد، لاپەرەکانی نەدەخوێنەوە تەنانەت باسی نوسینی نێو لاپەڕەکانیشی نەدەکرد. لایدەداو بیری نوێی لا پەیدادەبوو. لای خوێندکارەکان، گرانترین و ئاڵۆزترین کێشەی فەلسەفی ئاسان دەبووەوە و تێدەگەیشتن. دەنگە بەرزەکەی بەبێ گۆڕان لەشێوەی گوتندا پێویستی بە گوێگرتن و بیرکردنەوەی چڕ هەبوو. بۆڵناو لەم بارەیەوە دەڵێت: (فیختە بەم شێوەیە کاریدەکردە سەرگوێگرانی. دەتوانین بەراوردی هایدیگەر لەگەڵ مارتن لوسەریش بکەین. لێرەدا، لە هۆڵی وانە گوتنەوەدا هایدیگەر فەلسەفەی زیندوو کردەوە) .

وانەکانی ئێمەی جولان و ئۆقرەنەگیرانە گومانمان لەو فێربوونە کرد بەتایبەتی لەسەر جیهانی یۆنانی، کە لەوەو پێش

وەرمانگرتبوو. دنیاو ڕەهەندێکی نوێی بیرکردنەوەمان بۆ کرایەوە. لەهەمان کاتدا ئەم وانەیەی هایدیگەر، کە پێشەکی بوو زۆر لەو بابەتانەوە دوور نەبوو، کە لەپێشتر خوێندبوومان. بەڵام بە ئامارەکردنی بۆ ئەشکەوتەکەی ئەفلاتون و تەفسیرکردنی لەو وانەیەدا و ئێمەش لەو سەرەتایەدا تینوێتی بۆ زانیاری و خوێندنی ئەکادیمی لە فزیۆلۆجییەوە بۆ ڕۆمانی ئەڵمانی نوێ زۆرتر کرد. میتافۆرەکەی ئەفلاتون گەلێک لە وانەکەی جۆناس کۆهن لەسەر سیستەمەکانی ڕەوشت، کە زۆر فۆرمەلێستانە بوو، کاریگەرتر بوو.

هایدیگەر وەڵامی گەلێک پرسیاری نە ئەدایەوە. ئەو وەڵامانەی ئامادەشی دەکرد پرسیاری دیکەیان تێدا پەیدا دەبوو. ئەو بەبێ وەستان پرسیاری دەکرد. ئەو خوێندکارانەی لە سەرەتاوە خۆیان ڕادەگرد لە کۆتاییدا لە ئەنجامی پرسیاکردنەکانی دەکەوتنە نێو گومانەوە. وانەکەی (لەسەر پێشەکییەکە) دەیگەیاندە ئەو دیو سنوورەکانی زانستەکانەوە. بەڵام بەرەو کوێ ئەیبردن؟ وادەردەکەوت، کە مێتافۆری ئەشکەوتەکە لەنێو هۆڵی وانەگوتنەوەکەدا، وەکو مەتەڵ بێت. ئەوانەی دانیشتبون بە پەرۆشەوە گوێیاندەگرت. مەتەڵێک، کە نەماندەزانی چۆن چارەدەکرێت و ئێمەش خۆمان لەبەر ڕۆشناییدا نەدەبینی. تەنیا ئەو مرۆڤە ئەسمەرە کورتە باڵایەی لەبەردەمماندا وانەکەی دەوتەوە و سەرنجی ئێمەی ڕادەکێشا، دەردەکەوت خۆی بە ڕووناکی {دەرەوەی ئەشکەوتەکە} گەیاندبێت و کلیلی نهێنیەکانی دۆزیبێتەوە. زۆرشتی ئەو تێرمەی فرایبۆرگم بیرنایەت. بەڵام زۆر ڕێگەم بۆ کرایەوە و هیچ کامیان ئەو ڕێگەیە نەبوو من دەمویست. لەگەڵ خۆئامادەکردنیشم بۆ خوێندنی فەلسەفە، لەگەڵ وانەکانی

هایدیگەردا بەردەوام نەبووم. چەند مانگێکم خۆش بوو، توانیم کەسانی ڕۆشنبیر لەنێو بازنەی ئەدەب و ئەکادیمیا لە ڕێگەی(ئێرنست زین)ەوە بناسم. بەڵام لە خوێندندا دواکەوتم. چەند دنیای جیاواز هەن! ئەوانەی ناسیمن، زانایەکی سایکۆلۆجی لود ویگ کلاگس و فەیلەسوف نیکۆلای بێردیائێڤ و زانای ئایینی جو مارتن بیوبەر و زانای ئایینی کاتۆلیک ئێرک پرزیوارو ئەندازیار و پلانەری شار ئێرنست مەی، نوسەر ئەلفرێد نیومان و ئەندازیار مۆهۆل- ناگی بوون.

بەڵام هایدیگەرم لە بیر نەچوو. زۆرجار دەنگێک لە ناخمەوە دەیگوت، وازم لە شتێکی گرنگ هێناوە. هاوڕێ خوێندکارەکانم باسیاندەکرد لە وانەکانیدا چی ڕوودەدات. من یەکجار بەشداری وانەکانیم کرد و لێی پچرام. دەردەکەوێت هایدیگەر دەستەڵاتی بەسەر ژیانی ڕۆشنبیری زانکۆدا گرتبێت. تەنانەت لەو شوێنانەشادا کە چالاکی نەدەنواند دۆست و دوژمنی هەبوو. زۆر کەس بە خۆشیەوە شوێنی دەکەوتن و هەندێکیش گاڵتەیان پێدەکرد. گاڵتەیان بە جل و بەرگی دەکرد، کە شیاو نەبوو. ئەو شەرواڵ و چاکەتێکی کورتی لەبەر دەکرد و یەخەی کراسەکەشی دەردەهێنا. بە ڕواڵەت لە جوتیارێکی (هێسیان) دەچوو. لە ماوەیەکی کورتدا گاڵتەپێکردنەکە نەما. زۆر خوێندکاران، وەکو من، کە لە فەلسەفە تێنەدەگەیشتن، هایدیگەر بۆ ئەوان بوو بەو مامۆستایەی ژیانیانی گۆڕی.

24 ی مایسی 1929 هایدیگەر ڕۆبێکی مامۆستایەتی لەبەردابوو، هاتە نێو هۆڵەکەوە و وانەیەکی بە ناوی (مێتافیزیک چییە؟)

گوتەوە. ئەو وانەیە کاریگەرێتی قوڵی لە مندا بەجێهێشت. هەستم کرد بروسکەیەکی ڕووناکی لە ئاسمانی دەرەوەی ئەشکەوتەکەوە پێکامی. هەموو شتێکم لە دەوروبەرما بە ڕووناکی دەبینی. وانەکەی بەبێ کێشە نەبوو چونکە هەموو ئەو زانینانەی هەڵدەوەشاندەوە، کە باوبوون. ئێمەش خۆمان لەبەردەم توێژینەوەیەکی ئەکادیمییدا نەبینی، بەڵکو لە ئاستی پێویستیدا بۆ بیرکردنەوە خۆمان دۆزییەوە. هەستمان کرد نەک لەگەڵ سیستەمدا بەڵکو لەگەڵ بووندا مامەڵە دەکەین. پەردەکان لە بەردەم ڕوانینمدا لاچوون. باوەڕەکانم، کە سیستەمی فیربوون دروستیان کردبوو لەلام ونبوون. پرسیاری چوارەمی کانت، بوون بە مرۆڤ چییە؟ جارێکی دیکە لەلام سەریهەڵدایەوە. کاتیک هۆڵەکەم جێهێشت دەمم بەسترابوو. بۆ ساتێک هەستم کرد لەسەر بنی دنیا ڕاوەستاوم. لە ناخمدا، شتێک جولا، کە بۆ ماوەیەکی درێژخایەن نوستبوو. هایدیگەر بە پرسیارەکەی، بۆچی لە باتی (هیچ) بوون هەیە؟ لە خەو ڕایچڵەکاندم.

دوا تێرمم لە فرایبۆرگ سەبارەت پرسیارە بنەڕەتییەکانی مێتافیزیک بوو (جیهان، بڕاوە و تاکەکان). کات و شوێنی ئەو تێرمەم لەبیر ناچێت. چوارجار لە هەفتەیەکدا کاتژمێر پێنج بۆ شەشی ئێوارە لە هۆڵە گەورەکە کۆدەبوینەوە. ئەو کاتە پەیوەندیم لەگەڵ هایدیگەردا نەبوو. هەوڵیشم بۆنەدا چونکە لە ئاستی ئەو مرۆڤە و ئەو ئاگرەی لە ناخیا دەسوتا شەرمن بووم. (ڕووبەڕووبوونەوەکەم لەگەڵ هایدیگەردا یادی جۆرج شمید{بەڕێوەبەری مۆزەخانەی باسیل} م هاتەوە، کە چۆن چووە بۆلای پیکاسۆ.) باسدەکات چەند بە گران توانیویەتی لەگەڵیدا

بدوێت. ترساوە لەوەی شتێک بڵێت و گوتەکەی بێتە هۆی نیگەرانی و ڕێگر لەبەردەم سۆزو فلْچەی هونەری ئەم هونەرمەندەدا. تەنانەت، پێویست بوو خوێندکار ئازاو چاونەترس بێت چونکە هایدیگەر لە نزیکەوە سەرنجی خوێندکارەکانی دەدا. لەنێو ئەو هۆڵەدا بارودۆخێکی ڕۆشنبیری تایبەت سەریهەڵدا بوو، کە ئەمڕۆ نازانم چۆن بیگێڕمەوە.

گفتوگۆکان لەو تێرمەدا لەسەر ئەو ڕاپۆرتانەبوو خوێنکارانی Dauoser Hochshulkurse لەبارەی دایەلۆگی نێوان هایدیگەر و ئێرنست کاسیرێر Ernst Cassirer ئامادەیانکردبوو. ڕاپۆرتەکان یادی ئەو دایەلۆگانەیان دەخستینەوە، کە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا لەنێوان بیریارەکاندا ڕوویاندەدا. گوتەیەکی هایدیگەر مێشکە خەوتوەکانی هەژاند و باوەڕەکانی شێواندن. لەم گوتەیەدا هایدیگەر دەڵێت، ڕۆڵی فەلسەفە (ڕزگارکردنی مرۆڤە لە تەمەڵی بیرکردنەوە و گەڕانەوەی بەرەو چارەنوسی خۆی و بەکارهێنانی بیرکردنەوەی.) کێ ئەم گوتەیە ڕەچاو ناکات؟ ئەم گوتەیە لە ساڵس ماریاوە، پەنجا ساڵ لەمەوبەر بووە بە سەرباسی کۆڕو گفتوگۆکانی هۆڵی وانەکانی زانکۆی فرایبۆرگ و خانوی نێو چیا بەفراوییەکان. ئەمەش گەڕان و لێکۆڵینەوە لە بیردۆزە نەبوو، بەڵکو لەبارەی بوونی مرۆڤ خۆیەوە بوو. زنجیرەی وانەکانی ئەو تێرمە بە گوتەیەکی نۆڤاڵیس کرایەوە، کە دەڵێت: (فەلسەفە خەموپەژارەی دوورەوڵاتییە. ئارەزوی مرۆڤە بۆ هەستکردن بەوەی لەهەر شوێنێکدا بێت ئەو شوێنە بە خاکی خۆی دابنێت.) بۆ من دژواربوو فرایبۆرگ جێهێڵم. بۆ شوێنێک، کە چالاکی بیرکردنەوەی تێدابێت و لێی دووربم خەموپەژارەی دوورەوڵاتی بوو.

پاشکۆی دووەم

ئەم پاشکۆیە بەشێکە لە پەرتووکێکی هایدیگەر بە ناوی *Besinnung* لە ساڵەکانی نێوان 1936-1941دا نوسراوە. بەرگی(66)ی بەرهەمە کۆکراوەکانی هایدیگەرە و لە ساڵی 1997 لە فرانکفۆرت بڵاوکرایەوە. پارویز ئێماد و تۆماس کالاری وەریانگێڕاوە بۆ ئینگلیزی و لە ساڵی 2006 دا بە ناوی *Mindfulness* دەزگای کوانتینوم لە لەندەن لەچاپیداوە. منیش ئەم بەشەیم بۆ کوردی وەرگێڕاوە. ئەوەی سەرنجڕاکێشە لەم بەرهەمەی هایدیگەردا شێوازی نوسینەکەیەتی، کە بەپێچەوانەی نوسینەکانی پێشویەوە، وەکو نیتشە لە بەش و پەرەگرافی کورت و خەستدا بیروباوەڕە فەلسەفییەکانی دەربڕیوە. ئەم بەشەی وەرمگێڕاوە بە ناوی (تەواوبوونی تازەگەری) پەرەگرافی (10،11) و ژمارەی لاپەڕەکانی لە (19) بۆ (21)ە.

10- تەواوبوونی تازەگەری[223]

لەگەڵ تەواوبوونی تازەگەرییدا کۆتاییش بە مێژووی مێتافیزیکی ڕۆژئاوا دێت. ئەو مێژووەی بە ئاشکرا و شاراوەیی بیرکردنەوەی

---

[223] Martin Heidegger. *Mindfulness*, translated by Parviz Emad, Thomas Kalary, London: Continuum, 2006. Pp. 19- 21.

مێتافیزیکی ڕایگرتووە. دەتوانین بڵێین، کە کۆتایهێنان بە میتافیزیک سەرەتای تەواوبوونی تازەگەری دیاریدەکات. لێرەدا مەبەست لە تەواوبوون کاریگەرێتی تەواوی دەستەڵاتە بەسەر سەردەمەوە. تەوابوون، لەم ڕووەوە نە ئامازەکردنە بۆ دۆزینەوی سەردەمێکی ونبوو، نە کۆتایی هێنانیشە بە شتە زانراوەکان. بەڵکو تەواوبوون مژدەی هەڵوەشاندنەوە و شێواندنی شتەکانی نێو سەردەمە بەبێ ئەوەی لەناوبچن و زەمینەیەکی دیکە بۆ دەستەڵاتیش دادەمەزرێت. کۆتاییهێنان بە سەردەمی میتافیزیک (بوون) لە واتای (بەماکینەکردن) دەردەهێنێت. بەو دەستەڵاتەی دادەنێت، کە لە واتای بەماکینەکردندا (بوون) لە بیرچۆتەوە. هاوکات بووە بە بناخەش بۆ هەموو نوێنەرایەتیکردن و بەرهەمهێنانێک. ئەم مامەڵەکردنە بۆ نوێنەرایەتیکردن و بەرهەمهێنانەی (بوون)، بوونی بە نە-بوون{هیچ} داناوە. بەرهەمهێنانی هەبووەکان بە ماکینەکردنە {machination}، کە ڕۆڵی هەبووەکان دیاریدەکات و واتایان پێدەبەخشێت.

کاریگەرێتی بە کورت نەفەسی هەبووەکان ناپێورێت. وابەستە بە کاریگەرێتی بە ماکینەکردنی (بوون) ەوە. بە ماکینەکردن، هاوکات، دەبێت بە دیاردەیەکی واقعی و زاڵبوی (ویستی هێز) و زەمینەیەک، کە بە کاریگەرێتییەکەی نەناسراوە و لەنێو مێتافیزیکیشدا بڕوای پێنەکراوە. کاریگەرێتییەکەی دەستەڵاتێکی پێویست و نەوەستاوی باڵادەستی هەموو دەستەڵاتەکانە. دەستەڵاتێکە بەرەوپێشەوە دەڕوات و نابێتە هۆ بۆ دروستکردنی بە ماکینەکردن. پلان دانان، پێوەرەکان، ئامادەبوون و زاووزێکردن هەبوویەک پەروەردەدەکات، کە دەیەوێت ببێت بە شتێک. ئەمەش لە پێناوی گەیشتن بە ئامانج

و ئایدیایەک نیە. تەنیا گەیشتنە بەوەی دەیەوێت چونکە گەیشتن بەوە سەقامگیرکردنی دەستەڵاتە و خۆشی بەو دەسەڵاتەوە دەهێڵێتەوە. وەدیهێنانی ئەم کارەش لەسەر بە ماکینەکردن ڕاوەستاوە چونکە بە ماکینەکردن لە ئەنجامی کاریگەرێتی بوون، وەکو ئامادەبوون و بەردەوامی سەرهەڵدەدات. "بوون، بوونە بە ئەو" نکۆڵی کردنە لە بوون. لە "بوون، بوونە بە ئەو"دا کاریگەرێتی بنەڕەتی بوون لە بە ماکینەکردنی بووندا و لادان لەسەر زەمینەی ڕاستی خۆی تەواودەکات. دانانی بوون بە ئەو{becoming} لە پێش بووندا دەستەڵاتی بەرهەمهێنان و ئامادەبوون دیاری دەکات. کاتێک بیرکردنەوە خۆی لە نێو دژوەستانی نێوان بوون و بوون بەودا دەبینێت نازانێت بیر لەچی بکاتەوە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە بیرکردنەوە نازانێت چی لە مێتافیزیک بکات.

مێتافیزیکی هیگڵ و نیتشە، پێکەوە، لەنێو تەواو بوونی مێتافیزیکی ڕۆژئاوادا، بە چەپ و ڕاست تەفسیرێکی سەرتاپاسەر بۆ هەمووەکان دەکەن، کە دەبێت بە بیرۆکەی (هۆشی ڕەها) بۆ هیگڵ و (لەش) بۆ نیتشە. بە کورتییەکەی بۆ هەردووکیان بوون ئاژەڵێکی هۆشەکی ڕەهایە. سەردەمی کۆیاییهێنان بە میتافیزیک بوون دەخاتە ژێر دەستەڵاتی ماکینەوە. مرۆڤیش (ئەو بوونەی بڕوای پێنەکراوە و پاسەوانی ڕاستی بوونە) بە هەڵوێستێکی ڕقاوییەوە و بێ سەرنج خۆی تەواودەکات. ئەم ئاژەڵە هۆشەکییە بووە بە خۆ(subject) و لەنێو مێژوودا خۆی پێشخستوە. کاریگەرێتییەکەی بە تەکنیکەوە گرێدراوە. مرۆڤی سەردەمی تەواوبوونی تازەگەری ئاژەڵێکی مێژووییە، هاندەرەکانی پاڵیپێوەدەنێن بگاتە ژوور کردەوەکانی.

ئارەزومەندانە لە ئەزموونەکانی ژیانیدا هەبووە سەرتاپاسەرەکان وەکو ژیان دەبینێت.

سەرهەڵدانی دوو جۆر گۆڕانکاری لە ئاکامی مێتافیزیکی ڕۆژئاوایی نیتشە لە تەواوبوونی تازەگەرێتیدا شایەنی باسکردنن. میتافیزیکی قەیسەری Caesars و سپێنگلر Spenglr بۆ مێژوو هەروەها مێتافیزیکی کرێکاری یونگەر Junger. یەکەمیان مرۆڤ بە دڕندە دادەنێت و تەواوبوونەکەش لە سەقامگیرکردنی دەستەڵاتی (قەیسەر)دا دەدۆزرێتەوە، کە خەڵکی بۆ خزمەتگوزاری ئەو دەستەڵاتە لە ڕێگەی ئابووری و تەکنیکی و جەنگی جیهانیەوە بەکارهێنراون. دووەمیان بیر لە ژیانی ئەم ئەستێرەیە(نە ئابووری و نە کۆمەڵایەتی و نە ڕامیاری) ناکاتەوە، بەڵکو دەروانێتە کرێکار، کە هەموو مرۆڤایەتی نوێ تیایدا دەبێت بە ئەندامی بونیادێکی ئۆرگانیکی سەرتاپاسەری هەبووەکان. بەهەرحاڵ، ناکرێت بیروباوەڕەکانی سپێنگلر و یونگەر بە تەنیا لەبەر ڕۆشنایی زاراوەکانی، وەکو قەیسەر و کرێکاردا بناسرێن. ئەم زاراوانە، کە پەیوەندییان بە بۆچوونیان سەبارەت بە تاکەکان هەیە ئاماژە بۆ مرۆڤی بەرز دەکەن، کە هاوکات ئاژەڵێکی ناچاریشە. ئاماژەکردن بۆ یەک شێوەی چەسپاو بۆ زنجیرەیەک بیرکردنەوەی بەردەوامبوون کورتە نەفەس و پاش دەخات. ئەم ئاماژەکردنە تەنیا پێشنیاری ئەو خاڵە دەکات تێکۆشان بۆ جێگەگرتن و دامەزراندنی بیروباوەڕ بەردەوامە و دەستەڵات بەرجەستە دەکات. شپلینگر و یونگەر سەر بە یەک سەرچاوەی مێتافیزیکن، بەڵام پاش دەرچوونیان لەم سەرچاوەیەوە بیروباوەڕەکانیان جیادەبنەوە. گرنگ نیە بزانین تاکو چ ڕادەیەک ئەمان ڕەتکراونەتەوە، بەکارهێنراون یان بی زیانن. ڕەشبینییەکەی

شپلینگر و دینامیکییەتی ڕەوانی یونگەر لەهەر حاڵەتێکدا، دەبن بە زەمینەیەکی لە پێش بۆ ناونانی بوارە پێویست و لە بیرۆکە بەدەری نێو کۆمەڵ.

لە دەرخستنی مێتافیزیکی نیتشەدا لەلایەن شپلینگر و یۆنگەرەوە سەرتاپاسەری هەبووەکان میکانیکییانە بیری لێکراوەتەوە. لەبەر ئەوەی مرۆڤیش بە ماکینەکردنەوە ئاڵۆزاوە، ئەوا بووە بە جێبەجێکەری ئەو پرۆسەیە. مرۆڤ، وەکو جەماوەری ڕێکخراوو ئەندامێکی ئەو ڕێکخراوەش، پێکرا دەستەڵاتدارو بێباکە، سەرۆک و ژێردەستەشە. دوا زاراوە لە ئاکامی بە یەک گەیشتنی (سەرتاپاسەری هەبووەکان) و مرۆڤ (چارەنوس)ە. وەکو باڵاترین ویستی هێزی مرۆڤی دڕندە، بیرکردنەوەی سەربازانە، کە لە جەنگی جیهانی و چەکدارکردنی بێ مەرج دێتە کایەوە ئاماژە بە کۆتاییهێنان بە مێتافیزیکی سەردەم دەکات. جەنگی جیهانی و ئاشتی بۆ جیهان(لە بیرکردنەوەی ئالۆزی، یەهودی- مەسیحایەتیدا) پەیوەندیەکانی نێو ڕیکخراوەکانی سەر بە ماکینەکردن دەگرێتەوە. جەنگ و ئاشتی لەم سەردەمەدا وەسیلەیەک نین ئێمە بە ئەنجامێک بگەیەنن. خۆشیان نابن بە ئەنجام بۆ خۆیان. جەنگی جیهانی و ئاشتی تەنیا لە تەواوکردنی هەبووەکاندان. ئەو هەبووانەی، کە بەهێزبوون و لە ناوچوونیان بەستراوە بە لەبیرچوونەوەی بوونەوە. بانگکردن بەرەو(چارەنوس) لە چەکدارکردنی هەبووەکاندایە بە لەبیرچوونەوەی بوون. هاوکات، چارەنوس، سەرکەوتنی بێ واتای ئەو قارەمانەیە، کە بە(خۆ) ناسراوە و خاوەنی بڕیاردان نیە. ئەمە پاشگەزبوونەوەیە لە واتای چەمکی مێژوو. تێگەیشتنە لەسەر ڕوونکردنەوەی هۆ و ئەو

ئاکامانەی دەمانەوێت. سوربوون لەسەر چارەنوس دەرچوونێکی بێدەرە لە مێتافیزیکێک هەموو وزەکانی خۆی لە دەربڕین و دەرخستندا بەکارهێنابێت و هێشتا لەناوخۆیدا پەنگی خواردبێتەوە. بە تەنیا بانگی بوونێک یان هەبوویەک، وەکو خوا (رووکردن لەخوای یەهودی- مەسیحایەتی دابینکەر) ناکات. بانگەوازەکەی بەرەو مرۆڤ و داهێنانی مرۆڤە، کە بەرزێتی خۆی دۆڕاندوە. بەرەو شوێنێکە، کە تەنیا کردەوەی دەستبەسەردا گیراو لە جیهاندا ڕۆڵی هەیەو داوا لە مرۆڤ و حەزو ئارەزووی بۆ ژیان و خواش بۆ دڵدانەوە دەکات. لێرەدا، خوا و جیهان و مرۆڤ، هەرسێکیان دەبن بە بونیادێکی سێ کوچکەی سەرتاپاسەری هەبووەکان، بوارێکی مێتافیزیکی، کە لەبێ بناخەیی ڕاستی بووندا مرۆڤی سەرسوڕماو بەبێ باکانە لەنێوان هەڕەشەکردن و ئاسودەییدا دادەنێت.

11- هونەر لە سەردەمی تەواوبوونی تازەگەرییدا

لە سەردەمی تەواوبوونی تازەگەرییدا مێتافیزیکییانە هونەریش تەواو دەبێت. بەڵگەش بۆ ئەمە دیارنەمانی بەرهەمی هونەرییە، نەک هونەر. هونەر ئەو شێوەیە وەردەگرێت، کە بە ماکینەکردن تیایدا هەبووەکان دادەمەزرێنێت و بەبێ مەرج بۆ مسۆگەرکردنی بەکارهێنان بەڕێوەیان دەبات. وەکو شێوەی بنەڕەتی کاریگەرێتی بە ماکینەکردن هەبووە دروستکراوەکان (ڕێگەوبان، عەمباری فرۆکە خانە، بازدانی سەربەفر، دەستگاکانی وزە، بەرهەمهێنانی ڕووەک و خۆ بەهێزکردن) بە شێوەیەکی جیاواز و بە گۆڕانی چیەتییەکەیان لەنێو سروشت و بۆ خەڵکی ئاسانکراون. سروشت بەگوێرەی دامەزراندنەکان (instalations) خۆی دەگۆڕێت. لەنێویاندا خۆی دەردەخات و دەبینرێت. سروشت لەنێو ئەم دامەزراندنانەداو لەسەر

شێوەی ئەوان دەبێت بە شتێکی (جوان). لەبەر ڕۆشنایی مێتافیزیکی هونەردا، کە تەواوبووە (جوانی)، وەکو خسڵەتێکی بە دەستەڵات ماوەتەوە. جوانی ئەوەیە، کە ئارەزووی دەستەڵاتی مرۆڤی دڕندە دەجوڵێنێ و دڵخۆشیدەکات. ئەمەش وابەستە بە کۆڵدان و وازهێنان لە بوونی هەبووەکان. لەبەر ئەمە گەڕان بە دوای(واتا)ی ئەم هونەرەدا، کە لەسەرو بەرهەمەکانیەوە خۆی نیشاندەدات بێبەرە.

بێگومان، لە شێوازی تەکنەلۆجی نوێ و میژوودا هونەر جارێکی دیکە دەبێتەوە بە تەکنیک *techne*– نەک لەبەر ئەوەی خۆی بەوەوە دەبەستێتەوە، بەڵکو کۆتایی پێدێت یان تەواو دەبێت. لە شێوازی خۆ گونجاندنی لەگەڵ بە ماکینەکردندا بۆ نموونە بۆ ئەوەی ببێت بە دڵخۆشکەر، بەبێ مەرج پێکهاتەی هەبووەکان لەنێو بە ماکینەکردنەکەدا ڕێکدەخات.

ئێستا، وانەکانی هونەر لەناوچووندان. بواری نادروستی دیکە بۆ ڕۆمانتیکییە دواییەکان کراوەتەوە، کە داهاتوویان نادیارە. وانەکانی هونەر بە ناو ماونەتەوە و بوون بە کۆپیکردنی هۆنراوە و دراما و مۆسیقا و وێنەکێشان و پەیکەرسازی. ئەوەی هونەر دایدەهێنێت لەم بەرهەمانەدا، بەتایبەتی ئەو بەرهەمانەی خەسڵەتی میژووییان پێوە دیار نیە، ڕاستی بوون، کە بنەڕەتی هەبووەکانە، دەرناخات. ئەوەی هونەر بەرجەستەی دەکات دامەزراندنە (instalations) شێوەکانی هەبووە ڕێکخراوەکانە: (هۆنراوەکان) دەبن بە بانگەواز و لافیتە، لەو شتانە دەدوێت، کە هەن و بڕیاریان لەسەر دراوە و خەڵکی ئاسودە دەکات. وشە، دەنگ

و شێوە دەبن بە وەسیلە بۆ بونیادنان و ڕێکخستنی جەماوەر. نابێت فۆتۆگرافی و سینەما لەگەڵ بەرهەمە هونەرییەکانی دیکەدا مێژوویيانە بەراورد بکرێن. هەردووکیان لەنێو مێتافیزیکی تەواوبوونی هونەردا خەسڵەت و نەریتی خۆیان هەیە. فلیمی سینەما دامەزراندنێکی گشتییە لەنێو ڕەفتار و هەڵسوکەوتی کۆمەڵایەتی نوێدا. مۆدێل و نیەتی نوێی ئەزموونی ژیانە. فلیم لە خۆیدا بێکەڵک نیە، بەڵکو ئەوەی دەریدەخات لە پێناوی پرۆسەی بە ماکینەکردنەکەدا بۆ ئەزموونی ژیان بڵاویدەکاتەوە بێکەڵکە. لەبەر لاساییکردنەوە و کۆپیکردن ئەوەی ئێستا هونەر ئامادەی دەکات لەناوچوونی بەرهەمی هونەرییە. هونەری کاڵوکرچ سەرهەڵدەدات و بە کاڵوکرچی نابینرێت. کاڵوکرچی هونەر بە بەرهەمێکی نزم دانانرێت، بەڵکو دەبێت بە بلیمەتی و وەستایی لە دەربڕینی بەتاڵ و بێ ناوەڕۆک و مسۆگەرکردنی بیروڕای جەماوەر.

نەک تەنیا بەراوردکردنی مێژوویی ئەم کاڵ و کرچییە لەگەڵ بەرهەمی هونەرییدا ئێستا نادروستە، تەنانەت ناگونجێت لەسەر بەهاکانیش بدوێین، کە بەدرێژایی میژوو بە ئێمە گەیشتون. ئەوەی لە مێژوودا بە ئێمە گەیشتووە و فێریکردووین و بیرکردنەوەمانی وروژاندوە هونەرێکی تەواوکۆیە. ئەوەی ئەمڕۆ بە بەرهەمی هونەری دادەنرێت لەشێوە بەدەر نیە. بەڵام شێوەکەی لە پرۆسەی بە ماکینەکردنەکەوە گرێدراوە، کە خۆی بۆ ڕێکخستنی ژیانی خەڵکی تەرخانکردووە. لەبەر ئەمە هەڵوێستی دۆستانەی هونەر بەرانبەر خەڵکی لەنێو پرۆسەی بەماکینەکردن و دەستەڵاتی تەکنەلۆجیادا ڕەگوڕیشەی داکوتاوە. بەپێچەوانەی سەدەی نۆزدەهەمەوە، شێوەی هونەری مێژوویی ئەوە نیە بە تام بێت و

بەرپرس نەبێت.[224] مێژووبوونی هونەر لەسەر بە ماکینەکردنی هەبووەکان ڕادەوەستێت و لەوێوە بەرپرسی خۆی دەستنیشان دەکات. (مۆزەخانە) شوێنی پاراستنی ڕابردوو نیە. پێشانگایە بۆ بانگەواز و نەخشەکێشانەکە. بە واتایەکی فراوانتر بۆ ڕێکخستنی "زەمین". نەخشەکێشانەکە پارچە پارچە و لە یەکداپچڕاو نیە بەڵکو، لەپێشتر و بەر لە کاریگەرێتییەکەی گشتگرانە بۆی ئامادەکراوە. ئەوەی لەو نەخشەیەدا دانراوە ڕاستەوخۆ خۆی دەردەخات و دەکەوێتەگەر: داواکردنی دەستەڵات، خۆپیشاندانی ژمارەکان، درێژی و پانی و بەرزی. پێشانگا ئەو واتایە دەدات، کە ئەوەی پیشاندراوە لەوەوپێش لەسەر ئەو پرنسیپاڵە لە پێشترە دامەزراوە. بەرهەمەکانی هونەر لە سەردەمی تەوابوونی تازەگەرییدا[225] خەسڵەتی دامەزراندنیان هەیە، کە لەژێر چاودێری نەخشەو پلانە لەپێشترەکەدا ئەو هەبووانە دەهێنێتەکایەوە بتوانرێت دەستەڵاتیان بەسەردا بگیرێت. لەنێو ڕێکخستن و گونجاندنی دیمەنی پێویست و پێوەرەکاندا جێگەی خۆی بکاتەوە. بەهەر حاڵ، لەبەر ڕۆشنایی کاریگەرێتی پرۆسەی بە ماکینەکردنی

---

[224] ئەو زاراوە و ڕستانەی خراونەتە نێو ئەم جۆرە کەوانەیەوە، وەرگێڕ بۆ ڕوونکردنەوەی واتای دەقە وەرگێڕاوەکە دایناوە و لەنێو دەقەکەدا نیە.

[225] هایدیگەر واتای تەکنیکی لە زمانی یۆنانی کۆندا، کە بۆ یەکەمجار بەکارهێنراوە ڕوونکردۆتەوە. لەو باوەڕەدایە زاراوەی تەکنیک بە تەنیا واتای پیشەی دەستی و هونەر نابەخشێت و ئەو واتایەشی نیە ئەمڕۆ لە سەردەمی تەکنەلۆجیدا بەکاریدەهێنین. بەڵکو، لە زمانە یۆنانییە کۆنەکەدا تەکنیک ڕێگەی زانینە. بڕوانە:

Martin Heidegger. "The Origin of the Work of Art", in *Off the Beaten Track*, translated by Julian Young and Kenneth Haynes, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. P. 35.

بەرهەمەکان، بۆ نموونە ئەوەی لەگەڵ دیمەنەکەدا دەگونجێت پێویستە لەپێشتر تەکنەلۆجییانە ببینرێت و بەرهەمە تەکنەلۆجییەکانیش دەبێت لەنێو دیمەنەکەدا جێگەیان ببێتەوە.

شێوەی نواندنی بەرهەمەکان پەیوەندی بەخەسڵەتی دامەزراندنەوە هەیە، کە بەرهەمەکان لە ئامێز دەگرێت و داگیریاندەکات. ئەمە، وەکو"ئەزموونی ژیان"، "ڕاهێنان لەنێو ئەزموونی ژیاندا" هەموو شتێک لەژێر کاریگەرێتی بە ماکینەکردنەکەدا دەپێورێت و بەهای بۆ دادەنرێت. ئەمەش ئەو واتایە دەبەخشێت بەدوای بوونەکاندا نەگەڕێین و هەست بە بۆشایش نەکەین. گەڕان و دۆزینەوە بەتەواوی دەخرێتە نێو ژیانی بە ماکینەکردن. ئەوەی دەبێت بە بوونی تاکە کەسێک، خەسڵەتی کەسانی دیکەیە بەمەوە لکاوە یان ئەو هەڵیگرتووە.

هونەر بە دەربڕینی ژیان دادەنرێت. بەهاکەشی لە سەرکەوتنی دەربڕینەکەیدا دەبینرێت. ئەوەی لە ژیاندا هەبێت لە بەرهەمی هونەرییدا ڕەنگیداوەتەوە(بۆ نموونە، پیاوەتی بە ماسولکەی گەورەو دڕندەییش بە دەموچاوی ناشیرین و نەناسراو) دەربڕوان. بەڵام، لێکدانەوەی هونەر، وەکو دەربڕین ئەوەش دەگەیەنێت، کە هونەر دەبێت لەژێر کاریگەرێتی دامەزراندندا{instalations} لایەنەکانی ڕاهێنان لە ئەزموونی ژیاندا دەربڕێت. کەوابوو، مێژوو، وەکو زانستیک تەفسیرێکی نوێی بۆ ناکرێت، تاکو لەژوور پەیوەندییەکانەوە زانینی نوێ مەزنی بە توێژەرەکان بدات و ئاگابییان ڕاچڵەکێنێت. لەنێو پێویستییەکاندا زانست بووە بە شتێکی زۆر جیاوازتر لەوەی کاتی پێشوتر بیری لێکراوەتەوە. نە

زەمینەیەکە، نە ڕێگەیەکیش بۆ زەمینە. بووە بە تەکنیکی ڕێکخستن بۆ مەشق و ڕاهێنان و مسۆگەرکردنی ئەزموونی ژیان لە ڕێگەی بە ماکینەکردنەوە. شێوەکانی کارکردنی زانستەکانی ئەمڕۆ لە ڕێگەی ڕێکخراوەکانەوە، بۆ نموونە زانکۆکانەوەیە. ئەمانەش دەزگای توێژینەوە و خوێندگاکانن بۆ خوێندنی باڵا و فێربوون. بەم جۆرە، هونەر دەبێت بە بەشێک لە پەرەسەندنی بە ماکینەکردنی بەرهەمهێنانی هەبووەکان و لە خزمەتگوزاری ئەو پرۆسەیەدا سنوور بۆ هیچ شتێک دانانێت. هونەر دەبێت بە ڕێکخستنی دامەزراندن لە پێناوی بەرهەمهێناندا. پێش سەرهەڵدانی دەزانین، کە خاوەنی بڕیاردان نیە، هونەر لە بەشداریکردنیدا لەگەڵ کاریگەرێتی تەکنەلۆجیا و مێژوو دەیەوێت ئەو بەرهەمانە ڕێکبخات، کە لەپێشتر پرۆسەی بە ماکینەکردنەکە بڕیاری لەسەر داون. لەبەر ئەمە هونەر{لەم سەردەمەدا} دەستەڵاتی بڕیاردانی نیە. بەپێچەوانەی ئەمەشەوە، ئەگەر بمانەوێ هونەر کاریگەرێتی خۆی لە دۆزینەوەی ڕاستی بووندا بخاتەگەر، دەبێت خۆمان بە سەردەمێکی مێژوویی دیکە بگەیەنین. تەنیا لە ڕێگەی تەفسیرێکی چەواشە بۆ ئەم مێژووە مێتافیزیکی هونەر دەناسرێت.

تێگەیشتنی نیتشە لە هونەر، وەکو "هاندەری ژیان" جێگەیەکی سەیر لەنێوان ئێستاتیک و مێتافیزیکی بەرهەمی هونەری و هونەریش، وەکو پڕۆژەیەکی تەواوبووی بە ماکینەکردندا دەستنیشاندەکات. ئەم چەمکە {هاندەری ژیان} لە بواری مێتافیزیکی خۆیدا گیردەخوات، کە لای نیتشە هەڵگێڕانەوەی ئەفلاتونیزمە. ئەمڕۆ تێگەیشتنی نیتشە بۆ هونەر کاریگەرێتی کاڵوکرچی بەسەر هونەر و هەڵوێستی هونەر بە ژیانەوە هەیە.

هونەری ڕەسەنی مۆدرێن، ئەو هونەرەی لەژوور بۆچوونی هیگڵ بۆ هونەر و سەدەی نۆزدەهەمەوەیە بە داهێنانی ئاشکرای پرۆسەی دامەزراننددا دەناسرێتەوە، کە لەنێو هەبووەکاندا دەبینرێت. لەسەرو ئەمەشەوە بەردەوامییە مێژووییەکەی (هونەری پێشەسازی) سەدەی نۆزدەهەمە، کە ئەمڕۆ بە کەلتووری ڕامیاری دادەنرێت. لە تەنیشت ئەم بەردەوامییەشەوە، تێڕوانین و چێژوەرگرتنە لەو نەریتە هونەرییەی میراتی ڕۆژئاوا بۆ مەبەستی خوێندن و توێژینەوەی هونەری ڕەگوڕیشەی داکوتاوە.

لەلایەکی دیکەوە، دەبینین ئەوانەی بیر لە هونەر دەکەنەوە ناتوانین بڕیار لەسەر بیرکردنەوەکەیان لە دەرەوەی چوارچێوەی دەستەڵاتی بە ماکینەکردنەکە دامەزرێنن و زەمینەیەکی بۆ بدۆزنەوە. بیرکردنەوەی بڕیاردان لەسەر هونەر دەبێت لە دەرەوەی بیردۆزە هونەرییەکاندا بێت. بۆیە تێپەڕکردنی ئێستاتیک کارێکی پێویستە. ئەوەی بە هەڵەش تەفسیرکراوە ئەو خاڵەیە، کە ئێستاتیک بە جۆرێک لە هونەری دیکە جێگەی پڕبکرێتەوە. ئەم بیرکردنەوەیە هیچ مامەڵەیەک لەگەڵ بەرهەمی هونەری و پەیوەندییەکەی بە هونەرمەند و ئەوانەوە نیە چێژی لێوەردەگرن. تەنانەت ئەم مامەڵەکردنەش مێتافیزیکییانە نامگەیەنێتە ئەو هونەرەوە. کاتێک ناوەڕۆکی بەرهەمی هونەری بە ڕاستی بوونەوە دەبەسترێتەوە و لەسەر ئەو زەمینە دادەنرێت واتایەکی جیاواز بە پرسیاری مێژوویی سەبارەت بەرهەمی هونەری دەدرێت. لێرەدا، بەرهەمی هونەری دەبێت بە کردەوەیەکی بنەڕەتی بۆ دەرخستن و بڕیاردانی بوون. ئەم جۆرە بەرهەمە هونەرییە نە هێمایە نە

دامەزراندنی هەبووەکان. ڕۆشنکردنی بوونە، کە بڕیاردان بۆ مرۆڤ و شێوەی بوونی ئاشکرا دەکات. هونەر دەبێت بە خەسڵەتی دازاین[مرۆڤ].

پاشکۆی سێیەم

ئەم پاشکۆیە وەرگێڕانی چەند بڕگەیەکی(لە بڕگەی 126 بۆ 130)ی پەرتووکی (بوون و کات)ی هایدیگەرە. لە زمانی ئینگلیزییەوە بۆ کوردی وەرمگێڕاوە. ئەم پەرتووکە دووجار وەرگێڕاوەتە سەر زمانی ئینگلیزی. ئەم بڕگانە لەوەرگێڕانەکەی جۆن ماکوێری و ئێدوارد رۆبسنەوە دەرهێنراون.[226]

بوون بە- خۆی ڕۆژانە و "ئەوان"

ئەنجامی ئۆنتۆلۆجییانەی شیکردنەوەکەمان بۆ بوون_ لەگەڵدا داوامان لێدەکات پێناسێکی بوونگەرانە بۆ بوونی دازاین و کەسانی دیکە بکەین. ڕوونیکەینەوە بوون بۆ هەر کەسە چۆن دەبێت. لەوێدا خۆمان بەو خاڵەوە ماندوودەکەین، کە چۆن ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ کەسانی دیکەدا بەو جۆرەی هەن و بەو جۆرەی هەڵسوکەوت دەکەن ڕوودەدات.

ئەوەی گرنگە لە هەڵسوکەوت بەرانبەر کەسانی دیکە، ئەو هەڵسوکەوتە دژی ئەوان بێت یان نا، پێویستە بزانرێت، کە جیاوازی لەنێوان تاکێک و ئەواندا هەیە. ئینجا ئەو جیاوازییە شتێکی ڕیزپەڕانە بێت یان دازاین خۆی بە تێپەڕکردنی ئەوان

[226] Martin Heidegger. *Being and Time*, translated by John Macquarrie and Edward Robinson, London: Blackwell, 1997. Sections 126- 130, pp.163-168.

پەیدای کردبێت، یان جیاوازییەکی لەپێشتر بێت و بۆ تێپەڕبوونی ئەوان دانرابێت لەهەموو ئەم حاڵەتانەدا، دوورکەوتنەوە لە ئەوان {لەسەر بنەمای جیاوازی} دەمانشێوێنێت. ئەگەر ئەمە بوونگەرانە دەربڕین، بوون_لەگەڵ_ئەوانی دیکە خەسڵەتی دوورکەوتنەوە{ *Abstandigkeit*} ی هەیە. چەند ئەم خەسڵەتە شاراوە بێت و بەرچاو نەکەوێت ئەوەندە زیاتر خۆی دەسەپێنێت.

لەم دوورکەوتنەوەیەدا، کە لە بوونی مرۆڤدایە لەگەڵ ئەواندا و دازاین [مرۆڤ] لە ژیانی ڕۆژانەدا، وەکو بابەتێک لە بەردەم ئەواندا ڕادەوەستێت. ئەو **خۆی** نیە{ *Nicht es selbst ist*} و ئەوان بوونیان داگیرکردووە. پرۆژەکانی ڕۆژانەی دازاین بە دەست ئەوانە و ئەوان بەو جۆرەی دەیانەوێت بڕیاری لەسەر دەدەن. ئەوانیش، کەسانێک نین بناسرێنەوە. بەپێچەوانەوە، هەموویان لە یەکدی دەچن و نوێنەرایەتی یەکدی دەکەن. لەم داگیرکردنە بەرچاونەکەوتوەدا تاک دەبێت بە ئەوان و دەستەڵاتی ئەوان زۆرتر دەکات. " ئەوان" نیش، کە تاک ئاماژەی بۆ دەکات لە ژیانی ڕۆژانەدا لەوێدان و لەگەڵ تاکدان. " ئەوان" کەسێ یان ئەم و ئەو، نیە و بەڵکو "ئەوان" ن{ *das Man*} بەگشتی.[227]

---

[227] "ئەوان" بۆ هایدیگەر خەسلەتێکی دیاریکراوی نیە، تاکو بەو خەسڵەتە پێناسبکرێت. تەنانەت هایدیگەر بە بێلایەن neuter ناوزەدی دەکات. مەبەستیش لە بێلایەنی ئەوان ئەوەیە، کە نە نێرن و نە مێ، نە سەر بەم یان بەو بیروباوەڕو ئایینەن، هاوکات هەموویانن، ئەوانن بەگشتی.

لەپێشتر باسمانکرد، چۆن لە ژینگەی کۆمەڵایەتیدا، کە نزیکترینە و لەبەر دەستماندایە، بۆ ئێمە جێگەی بایەخدانە. لە بەکارهێنانی وەسیلەی گواستنەوە و ڕاگەیاندن، وەکو خوێندنەوەی ڕۆژنامە، کاسانی دیکە هەموو لە یەکدی دەچن. بوون_ لەگەڵ_ کەسانی دیکەدا، بوونی دازاین لەنێو بوونی ئەواندا بە جۆرێک دەتوێنێتەوە، کە جیاوازییەکانی نێوانیان ووندەبن و دەستەڵاتی دیکتاتۆری ئەوان دەردەکەوێت. {لەژێر ئەم بارودۆخەدا} ئێمە خۆشی لەو شتە وەردەگرین، کە ئەوان لایان خۆشە، وەکو ئەوانیش دەخوێنینەوە، دەبینین، هونەر و ئەدەب هەلدەسەنگێنین. ئەوەی ئەوان دەهەژێنێ ئێمەش دەهەژێنێ. " ئەوان"، کە پێناسێکیان بۆ ناکرێت و هەموون، بەڵام کۆی تاکەکان نیە، جۆرێک بوون دیاریدەکەن، کە بە بوونی ژیانی ڕۆژانە ناوزەد دەکرێت. " ئەوان" شێوەی بوونی خۆی هەیە. ئەو شێوازی بوونەی لەگەڵ_ کەسانی دیکەدا بە" دوورکەوتنەوە" دامانا، دەبێت بە بوونێکی مامناوەندی{ averageness} و خسڵەتێکی بوونگەرانەی " ئەوان" و بوونی " ئەوان " هۆکاری خۆی لە شیوازی مامناوەندییدا گلدەداتەوە. لێرەوە بەهاکان بە ڕەوا و ناڕەوا، گونجاو و نەگونجاو دەبینێت. لێرەوە دەڕوانێت و چاودەخاتە سەر ئەوانەی دەیانەوێت لێیدەرچن. نهێنیەکان هێز و دەستەڵات وندەکەن.

مامناوەندێتی ژیانی ڕۆژانە بایەخ بە شێوازێکی بوونی مرۆڤ دەدات، کە لێرەدا بە " تەختکردن"ی {Levelling down} هەموو پڕۆژەکانی بوونی دادەنێم. دوورکەوتنەوە، مامناوەندێتی و تەختکردن دەبن بە خسڵەتی ئەوان لە بوونی گشتیاندا {*die*

{*offentlichkeit*}.[228] بوونی گشتی دەست بەسەر جیهان و دازاییندا دەگرێت و هەمیشە خۆی بە ڕاست دادەنێت. نەک لەبەر ئەوەی پەیوەندییەکی دروستی بە شتەکانەوە هەیە، یان بە ئاشکرا مامەڵە لەگەڵ دەستکەوتەکاندا دەکات، بەڵکو گوێناداتە جیاوازییەکان و ڕەسەنی. بە ناخی مەسەلەکان ناگات و هەموو شتێک بە ئاسانی دەستدەکەوێت. "ئەوان" لە هەموو شوێنێکدان و بڕیارەکانی دازاین دەقۆزنەوە. لەبەر ئەوەی " ئەوان" خۆیان دەکەن بە خاوەنی بڕیارەکان و حوکمدەدەن، مافی وەڵامدانەوە لە دازاین دەسەننەوە و خۆیان وەڵامەکان ئامادە دەکەن. ئەمەش کارێکی ئاسانە چونکە " ئەوان" هیچ کەسێک نین تاکو بەرپرسبن. هەمیشە، دەڵێین، " ئەوان" کردیان، ئەوانیش دیارنین کێن. لە ژیانی ڕۆژانەی دازاییندا {"ئەوان"} ە ی کارەکان جێبەجیدەکەن {کەس} نین.

لەم ڕووەوە، دازاین لە ژیانی ڕۆژانەیدا "ئەوان" لێپرسینەوەی بڕیاردان لەسەر کارەکانی دەگرنە ئەستۆ. تەنانەت لە ئەرکی لێپرسینەوە لە ئاستی بوونی خۆشیدا دووردەخەنەوە. ئەوان ئەگەر دازاین لەگەڵیاندا خۆش ڕەوبێت باوەشی بۆ دەکەنەوە. "ئەوان" لێپرسینەوەی دازاین لادەبەن، زیاتر لە سەقامگیرکردنی

[228] زاراوەی (بوونی گشتی) یم بۆ (Publicness) ی ئینگلیزی داناوە. ئەم زاراوەیە هاوکات بەرانبەر بوونی تایبەتی ڕادەوەستێت. مەبەستی هایدیگەر لەم بوونە ژیانە لە نێو خەڵکیداو کۆڵدان و وازهێنانە لە پڕۆژە تایبەتییەکان بۆ خەڵکی، کە دەبێتە هۆی نامۆیی و بوونی ناڕەسەنانەی تاک.

بڕیارەکاندا پێدادەگرن.

هەموو کەسێک ئەوی دیکەیە و کەس خاوەنی خۆی نیە. "ئەوان"، کە وەڵامی هەموو پرسیاریکی ژیانی ڕۆژانەی دازاین دەدەنەوە و دازاین لەنێویاندا دەژی و تەسلیمیان دەبێت، هیچ {کەس} نین. لەم خەسڵەتانەی بووندا، وەکو بوون لەگەڵ_کەسانی دیکەدا، لە ژیانی ڕۆژانەدا، دوورکەوتنەوە، تەختکردن و گشتبوونی و سوککردنی لێپرسینەوە، (نەگۆڕان)ی دازاینیش نیشاندەدات. ئەم نەگۆڕانە بەردەوامی و مانەوەی بابەتێک نیە، بەڵکو بوونی دازاییینە لەگەڵ ئەواندا. لەم مانەوەیەدا نە دازاین نە ئەوان دەتوانێت خۆی بناسێت. لەم بارودۆخەدا شێوازی بوون نارەسەنانەیە و لە ناسینەوەی خۆیدا سەرنەکەوتووە. ئەم شێوازی بوونە چی لەو فاکتۆرە کەمتر نیە، کە دازاین دەکات بە (ئەوان) و کەسایەتی لە دەستدەدات و لەنێو داکەوتدا {*ens realissimum*} دەمێنێتەوە.

بەهەر حاڵ، ئەوان، وەکو دازاین دەبێت بە بابەت. چەند هەڵسوکەوتیش بکات، بۆ ناسینەوەی دژوارتر دەبێت و زیاتریش بەرەو هیچ دەڕوات. ئەگەر بێلایەنانە لە ڕوانگەی ئۆنتۆلۆجییانەوە تەماشابکرێت، خۆی وەکو (خۆیەکی ڕیالیستانە)ی ژیانی ڕۆژانە دەردەخات.

هەرچەندە، وەکو بەردیش بابەتێک نیە بناسرێت، هێشتا بوونی خۆی دەسەپێنێت. ئێمە ناتوانین "ئەوان" بە هیچ دابنێین، یان تەفسیرێکی لەسەر کۆکردنەوەی چەند خۆیەکی تاک بۆ بکەین. لەسەر ئەمەوە، " ئەوان" خۆیەکی هەمەکی نین، کە کۆی خۆیە

تاکەکان بێت. ئەمە لە حاڵەتێکدا دەبێت، کە خەسڵەتەکانی بە دازاینەوە گرێنەدەین، یان جینسێک بێت بۆ بابەتەکان. لێرەدا دەبێت هەموو شتێک لە پەیوەندی نێوان جینس و جۆرەکانیدا ببینرێت.

" ئەوان" جینسی {Genus} دازاین نین. تەنانەت لۆجیکی کۆنیش ناتوانێت تەفسیری ئەم دیاردانەمان بۆ بکات. هەنگاوەکانی لۆجیک لە چاکسازییەکانیدا بەرەو زانستە کۆمەڵایەتییەکان زیاتر توشی تەمومژی ئۆنتۆلۆجییانەمان دەکەن.

"ئەوان" پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی و دیاردەیەکی لەپێشتری بوونی دازاینن. ئەم پێشمەرجە ئۆنتۆلۆجییە چەند ڕێگەیەکی دیاریکراوی بۆ خۆ چەسپاندن دیاریکردووە. بە هۆی ئەم ڕێگەیانەوە دەستەڵاتی داگیرکردنی لەنێو مێژوودا دادەمەزرێنێت. خۆی ژیانی ڕۆژانەی دازاین دەبێت بە خۆی "ئەوان"، کە لە خۆیەکی ڕەسەنی جیادەکەینەوە. ئەو خۆیەی شێوەی بوونی خۆی هەیە {*eigens ergriffenen*}. دازاین {لە شێوازی بوونی ناڕەسەندا} لەنێو "ئەوان" دا ونبوە، بەڵام پێویستە خۆی بدۆزێتەوە. خۆ دانانی دازاین بە "ئەوان" ئەوە دەگەیەنێت، کە دازاین ڕازیبووە بەو تەفسیرەی "ئەوان" بۆ جیهان و بوون_ لەنێو_ جیهانیاندا کردووە. دازاین لە پێناوی ئەواندا دەژی و ئەوانیش ئامازە بۆ ناوەڕۆکی هەموو شتێک دەکەن. دازاین واز لەو بابەتانە دەهێنێت، کە بەرەوڕووی دەبنەوە و بەجێیان دەهێڵێت بۆ "ئەوان". لێرەدا "من" ئەو کەسە نیم، کە "هەم" ، هەموو شتێک "ئەوان" ن. لە زاراوەی "ئەوان" دا، لەنێو ئەواندا "من" لە خۆم نزیکدەبمەوە. ئەگەر دازاین

{ بەپێچەوانەی ئەم شێوازی بوونەوە} جیهان لە ڕێگەی خۆیەوە بدۆزێتەوە و ڕەسەنانە بژی، دۆزینەوەی خۆی و جیهان هاوکات ڕێگەی بۆ ڕۆشندەکاتەوە و شتە شاراوەکانی لائاشکرادەکات. لەگەڵ تەفسیرکردنەکەمان بۆ بوون_ لەگەڵ و خۆ_ بوون لەنێو "ئەوان" دا وەڵامی پرسیارەکەمان سەبارەت (کێ) لە ژیانی ڕۆژانەی بوون_ لەگەڵ ئەواندا مسۆگەر دەکات. هەروەها بونیادی بنەڕەتی دازاینیش لە ژیانی ڕۆژانە و مامناوەندێتی بووندا بۆ دیاریدەکات.

لەم بوونەوە، کە سەر بە "ئەوان"ە، ژیانی ڕۆژانەی دازاین تەفسیرێکی نا_ ئۆنتۆلۆجییانە، { یان، پێش ئۆنتۆلۆجییانە} مان بۆ دەکات. هەرچەندە تەفسیری ئۆنتۆلۆجییانەش بوونی دازاین لە نێو جیهاندا ڕووندەکاتەوە، بەڵام لێرەدا ناوەستێت. لەبەر ئەوەی لەنێو دیاردەی جیهاندا شتەکانی دیکەش، بابەتەکان هەن، بوونی ئەم بابەتانە لەگەڵ ئێمەدان و بە بابەتی دەرەکی دەناسرێن. لە تەفسیرەکەمان بۆ بوون لە ژیانی ڕۆژانەدا ئەوە دەردەخات، کە لایەنێکی دیکەی بوون هەیە باسنەکراوە. ئەم شێوازی بوونەی ژیانی ڕۆژانە لەلایەکەوە خۆی دەردەخات و لەلایەکی دیکەوە خۆی دەشارێتەوە. ئەگەر بوون لە ژیانی ڕۆژانەدا و بوون_لەگەڵ_ ئەواندا لە بنەڕەتەوە لە بابەتەکانەوە جیاواز بێت، هێشتا بوونێکی ڕەسەن بە بابەت دانانرێت. بوونی ڕەسەن لەسەر ئەو بابەتە سەربەخۆ و جیایە لە ئەوانەوە ڕاناوەستێت، گۆڕانکارییەکی بوونگەرانەیە لە "ئەوان"دا. هاوکات، دوورییەکی ئۆنتۆلۆجی لەنێوان خۆیەکی ڕەسەن و ئەو "من" ە دا هەیە، کە بەردەوام بە نێو ئەزموونەکاندا دەگوزەرێ و وەکو خۆشی دەمێنێتەوە.

پاشکۆی چوارەم

ئەم پاشکۆیە نوسراوێکی (هانا ئارنت)ە، لە یادی لە دایکبوونی هایدیگەر لە هەشتا ساڵییدا لە کۆڕێکدا خوێندویەتیەوە. ئەم نوسراوە چەند جاریک بڵاوکراوەتەوە. دواجار لەپەرتووکی (هایدیگەر و فەلسەفەی نوێ) بە زمانی ئینگلیزی لە ساڵی1978 لە چاپدراوە. من لە زمانی ئینگلیزییەوە بۆ کوردی وەرمگێڕاوە.[229]

مارتن هایدیگەر لە هەشتا ساڵیدا

نوسینی : هانا ئارنت

ساڵڕۆژی هەشتا ساڵەی مارتن هایدیگەر، هاوکات یادی تێپەڕبوونی پەنجا ساڵەیەتی نەک وەکو نوسەرێک، هەرچەندە پەرتووکێکی لەسەر دەنس سکۆتس Duns Scotus نوسیبوو، بەڵکو وەکو مامۆستایەکی زانکۆ. تەنانەت سێ چوار ساڵیش پاش لە چاپدانی ئەو پەرتووکە خوێندکاران هایدیگەریان وەکو مامۆستا باشتر لە نوسەری پەرتووکەکە دەناسی. ئەگەر گوتەکەی ئەفلاتونیش ڕاست بێت، کە دەڵێت، (سەرەتا خوایەک بێت و ئەو خوایەش لەنێو خەڵکدا بژی ئەوا هەموو شتێک دەپارێزرێت.) [*Laws,* 775]. لەم ڕووەوە، لە کێشەی هایدیگەردا سەرەتا نە ڕۆژی لەدایکبوونیەتی و

[229] بڕوانە :

Hannah Arendt. “Martin Heidegger at Eighty”, in *Heidegger and Modern Philosophy*, Michael Murray (ed.), New Haven: Yale University, Press, 1978. Pp. 293- 303.

(26 ی سپتەمبەر 1889 لە شاری مێسکرش) نە بڵاوکردنەوەی یەکەم پەرتووکی، بەڵکو دەستپێکردنی پیشەی مامۆستایەتی و سێمنارەکانیەتی وەکو یاریدەدەری هوسرڵ لە زانکۆی فرایبۆرگ لە ساڵی 1919 دا.

ناودارێتی هایدیگەر بۆ هەشت ساڵ پێش نوسینی (بوون و کات) (1927) دەگەڕێتەوە. بێگومان سەرکەوتنی ئەم پەرتووکە نەک تەنیا وابەستە بە کاریگەرێتی ڕاستەوخۆیەوە، لە دەرەوەو ناوەوەی جیهانی ئەکادیمیدا، لە بەردەوامبوونی دەستەڵاتی کاریگەرێتیەکەشدایە، کە کەم پەرتووک لە سەردەمەکەماندا هاوشانی ڕادەوەستن. ناکرێت ئەم سەرکەوتنە بەبێ ناودارێتی نوسەرەکەی وەکو مامۆستایەک لەنێو خوێندکارەکانیدا باسبکرێت. بۆ خوێندکارەکان سەرکەوتنی پەرتووکەکە ئەو بۆچوونەیانی سەلماند، کە چەند ساڵێک لەپێشتر لە بارەی مامۆستاکەیانەوە هەیانبوو.

لە سەرەتاوە ناودارێتی هایدیگەر لە ناودارێتی کافکا لە بیستەکاندا و براک و پیکاسۆ سەرسوڕهێنەرتر بوو. ئەوانیش نەناسراوبوون و کاریگەرێتی گەورەشیان بەسەر دەوروبەریانەوە خستبوەگەر. لە کێشەی ناودارێتی هایدیگەردا بێجگە لە ڕەشنوسەکانی بۆ وانەکانی هیچ نوسراوێکی دیکە لە بەردەستا نەبوو. وانەکانی مامەڵەیان لەگەڵ دەقە {فەلسەفییە} ناسراوەکاندا دەکرد و شوین ڕاڕەوێکی دیاریکراو نەدەکەوتن تاکو پەیرەوی بکرێت. هەروەها لەم گۆڤارەشدا لە ساڵی 1971 دا بڵاوکراوەتەوەو ئەلبێرت هۆفشتادەر لە ئەڵمانییەوە بۆ ئینگلیزی وەرگێڕاوە:

The New York Review of Books, October, 1971, translated by Albert Hofstadter. Reprinted by Permission of Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

{هایدیگەر}. تەنیا ناوێک بوو، کە بە هەموو ئەڵمانیادا، وەکو ناوی پاشایەکی نهێنی بڵاوبوەوە.

ئەمەش لەو دەستە و گروپانەوە جیاوازبوو، کە پێشەوایەک سەرپەرشتیان دەکات، (بۆ نموونە گروپی ستیڤان جۆرج)، کە لەلای خەڵکی ناسراون، بەڵام تەنیا ئەندامانی نهێنیەکانیان دەزانن. لێرەدا بە ئەندامبوون و نهێنی نەبوو. ئەوانەی هەواڵی{هایدیگەر}یان دەبیست، لەگەڵ یەکدی ئاشنادەبوون و دەبوون بە هاوڕێی یەکدی چونکە هەموویان خوێندکاربوون. لە دواییدا چەند بازنەیەک لە چەند شوێنێکدا سەریانهەڵدا. بەڵام نەبوون بە دەستە و گروپێکی دامەزراو یان خاوەنی نهێنی.

هەواڵەکان چییان دەگەیاند و بە کێ دەگەیشتن؟ لەو کاتەدا، دوای جەنگی جیهانی یەکەم، یاخیبوون لەنێو زانکۆکانی ئەڵمانیادا نەبوو. بێزاربوون لە دەستگا ئەکادیمییەکان، لەو بەشانەی کارکردنی لە پاشەڕۆژی خوێندکاران مسۆگەردەکرد بە ئاشکرا دەبینرا. فەلسەفە بابەتێک نەبوو بۆ نان پەیداکردن بخوێنرێت، بەڵکو بۆ چارەسەرکردنی برسێتی بوو، بۆیە دژوارانە مامەڵەی لەگەڵدا دەکرا. خوێندکاران بەرەو زانایی نەدەبران. هەرچ خوێندکارێکیش سەرقاڵی کردنەوەی گرێی نهێنیەکان بوایە، ئەوا کۆمەڵێک بۆچوونی لەپێشتر ئامادەکراو لەبەردەستیدا بوو شوێنی بکەوێت. پێویستی نەدەکرد بۆ هەڵبژاردن و شوێنکەوتنی یەکێک

لەم بۆچوونانە فەلسەفەی بخوێندایە. بەڵام خوێندکاران نەیاندەزانی داواکارییان چییە. بەرنامەی فەلسەفی زانکۆکان لەسەر کانتییە نوێکان و هیگڵییە نوێکان و ئەفلاتونیەتی نوێ و هتد... یان بەرنامەیەکی ئەکادیمی کۆن بوو. فەلسەفە بەسەر بوارەکانی ئەپستمۆلۆجی و ئیستاتیک و ڕەوشت و لۆجیکدا دابەشکرابوو. ئەوەندە بە تێگەیشتنەوە مامەڵەی لەگەڵدا نەدەکرا. لەنێو ئۆقیانوسی سیستی و بێزارییدا نوقم ببوو. هەرچەندە لە پێش هایدیگەردا چەند یاخیبوونێک دژی ئەم بارودۆخە سەریانهەڵدابوو. لەمانە هوسرڵ و بانگەوازەکەی "گەڕانەوە بۆ خودی شتەکان"، ئەمەش ئەو واتایەی دەبەخشی " با واز لە بیردۆز و پەرتووکەکان بهێنین". فەلسەفە، وەکو زانستێکی چەسپاو لەگەڵ زانستە ئەکادیمییەکانی دیکەدا هاوتەراز دابنێین. بەڵام، هێشتا بانگەوازەکەی هوسرڵ هاوارێکی بەرزی یاخیبووانە نەبوو. بۆ یەکەمجار شیلەر و دواتریش هایدیگەر سودیلێوەرگرت.

بێجگە لەمە، کارڵ یاسپەرزیش لە هایدلبەرگ هەرچەندە فەلسەفەزان نەبوو، بەڵام یاخیبوویەکی دیکە بوو. وەکو دەزانین بۆ ماوەیەکی درێژ خایەن هاوڕێی هایدیگەر بوو. یاسپەرز هەڵوێستی یاخیبووانەی هایدیگەری بە بنەڕەتی و ڕەسەن دەبینی. هاوڕابوونی {ئەم دوو هاوڕێیە} بەو جۆرەی هایدیگەر باسیدەکات لەسەر جیاکردنەوەی (دوو بابەتی خوێندنی ئەکادیمی و بیرکردنەوە). [230]

---

[230] لیرەدا ووشەی (خوێندنی ئەکادیمی) م بۆ (Scholarship) ی ئینگلیزی داناوە.

بوو ئەمان { هایدیگەر و یاسپەرز} بایەخیان بە بابەتی خوێندنی ئەکادیمی نەدەدا. ئەو کاتە هەواڵی هایدیگەر بەو کەسانە گەیشت، کە چاوەڕوانی ڕوخاندنی نەریت و سەردەمە تاریکەکانیان دەکرد. شارەزاییان لە کێشە فەلسەفییەکاندا گیریخواردبوو. دەیانویست بایەخ بە (بابەتەکانی بیرکردنەوە) بدەن یان هایدیگەر گوتەنی (ئەو بابەتانەی بیرکردنەوە دەیانگرێتە خۆی) *Zur Sache des Denkens* *1969*. ئەم هەواڵە خوێندکارانی بەرەو فرایبۆرگ و لای ئەو مامۆستایە ڕاکێشا. هایدیگەریش پاش ماوەیەکی کورت لە ماربۆرگ بوو بە پرۆفیسۆر. مامەڵەی لەگەڵ ئەو شتانەدا دەکرد، کە هوسرڵ ئاماژەی بۆ کردبوون. ئەو{ هایدیگەر} دەیزانی شتەکان بابەتی ئەکادیمی نین و کەرەسە و بابەتی ئەوانەیە بیردەکەنەوە. هەروەها کێشەیەک نیە لەمرۆدا سەریهەڵدابێت و لە مێژەوە هەبووە. بەڵام پەیوەندی خۆی لەگەڵ نەریتدا پچڕاندوە و لە ڕوانگەیەکی نوێوە دەیڕوانیە رابردوو. بۆ ئەو گرنگ بوو باس لە ئەفلاتون بکرێت بەڵام با لەسەر بیردۆزەی ئایدیاکەی نەدوێین، لە سمیستەرێکدا {نیوساڵی خوێندن} دایەلۆگێکی هەنگاو بە هەنگاو شیکرێتەوە و بیردۆزە باوەکە لە ناوببرێت و گرفتی نوێ خۆیان بسەپێنن. ئەمڕۆ ئەم شێوازی توێژینەوەیە ئاساییە و زۆرکەس پەیڕەوی دەکەن، بەڵام کەس پێش هایدیگەر نەکەوتوە.

مەبەستی هایدیگەر لەم جۆرە خوێندنە لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی باوە لە زانکۆکاندا بەبۆچوونی ئەو مەرج نیە خوێندنی ئەکادیمی ببێتە زاگەی بیرکردنەوەی فەلسەفی.

هەواڵەکەش لە بارەی هایدیگەرەوە بەکورتی ئەمە بوو: بیرکردنەوە ژیاوەتەوە، ئەو زەخیرە کەلتوورییەی ڕابردوو، کە بە مردوو دادەنرا دەدوێتەوە و باس لە شتی جیاوازتر دەکات. مامۆستایەک پەیدابووە فێری بیرکردنەوەت دەکات. لەم ڕووەوە، پاشای نهێنی دەستەڵاتی خۆی بەسەر جیهانی بیرکردنەوەدا دامەزراند. جیهانێک، کە دڵنیا نیت لەوەی هەیە بەڵام هێشتا ژمارەی ئەوانەی لەو جیهانەدا دەژین زۆرترە لەوەی دەزانرێت. ئەگینا چۆن کاریگەرێتی نایاب و شاراوەی هایدیگەر دەتوانێت ئەوەندە ڕۆڵی خۆی بەسەر بیرو ڕاڤەکردنی دەقە فەلسەفییەکانەوە لە ناوەوەو دەرەوەی بازنەی خوێندکاران و تێگەیشتنی گشتی لە فەلسەفە ببینێت؟ ئەمەش نەبەستراوە بە فەلسەفەی هایدیگەرەوە کە (ژان بیۆفرێت)یش پرسیاری لەبارەوە دەکات، بەڵکو لە دامەزراندنی شێوازی بیرکردنەوەی سەردەمەکەمان و بەشداربوونی چڕی بیرکردنەوەی هایدیگەردایە. ئەم بیرکردنەوەیە خەسڵەتی قوڵبوونەوەی خۆی هەیە. ئەگەر بیخەینە قاڵبێکی زمانەوانییەوە دەتوانین بڵێین لەسەر وشەی(بیرکردنەوە) رادەوەستێت. هایدیگەر سەبارەت شتێک بیرناکاتەوە. ئەو بیر لە شت دەکاتەوە. لەم چالاکییەی بیرکردنەوەیەوە خۆی بە قوڵایی یان ناخی شتەکان دەگەیەنێت بۆ ئەوەی لایەنە شاراوەکان بخاتە بەر تیشک و بیاندۆزێتەوە. لەوێدا بۆ دۆزینەوەی ڕێگاکان و نیشانکردنی *Wegmarke* دەمێنێتەوە.[231] ئەم شێوە بیرکردنەوەیە ئەرکێک بۆ

---

[231] ئەمە ناونیشانی کۆمەڵێک نوسراوی هایدیگەرە، هانا ئارنت ئاماژەیان بۆ دەکات.

خۆی دیاریدەکات. لەوانەیە مامەڵە لەگەڵ چەند گرفتێکدا بکات،ئەمەش کارێکی ئاساییە، کە بە بابەتێکی دیاریکراوەوە خۆی ماندوو بکات، بەڵام ناتوانین بڵێین ئامانجی لە دوایە. ئەم شێوەیە ئەو بیرکردنەوەیەیە، کە بەردەوام لە چالاکییدایە. تەنانەت دیاریکردنی ڕێگاکانیش بۆ کردنەوەی ڕێگای دیکەیە و لە پێناوی گەیشتن بە ئامانجێک نیە، کە لەپێشتر نەخشەی بۆ دانرابێت.

دەتوانین بە ڕێگاکان بڵێین *Holzwege* تولە ڕێیەکانی نێو دارستان. (ئەمەش ناوی کۆمەڵێک بەرهەمی هایدیگەرە لە پەرتووکێکدا لە نێوان ساڵەکانی1935-1946دا نوسراون)، کە لە دەرەوەی دارستانەکەدا ووندەبن و (ناکاو بێهێزی و خاوبوونەوە) پەیدادەکەن. ئەمەش بۆ کەسێک دارستانی خۆش بوێت باشترە لە توێژینەوەی مێژوونوسانی بیرو پسپۆڕەکانی فەلسەفە. میتافۆری "تولە ڕێیەکان" بنەڕەتییە نەک لەبەر ئەوەی کەسێکی ونبوو دەخاتە سەر ڕێگە، کە لەوانەیە لە سەرەتاوە بەم شێوەیە لێی تێبگەین، بەڵکو، وەکو ئەوە وایە کەسێکی داربڕ، کە ژیانی لەنێو دارستانە، تولە ڕێیەکان دەدۆزێتەوە و بەردەمی دەکرێتەوە.

لە قولایی ئەم ڕووبەرە هەڵکەنراو و پاکراوەیەدا، هایدیگەر بە بیرکردنەوە کۆمەڵێک تولە ڕێی بۆ دۆزیوینەتەوە. یەکیک لە ئاکامەکانی بیرکردنەوەکەشی لەوێدایە، کە مێتافیزیکی نەریتە باوەکە هەرچەندە زۆر کەس بەرانبەری نایار بوون،

ئەم هەڵیوەشاندەوە. لە ژێر زەمینەکەیەوە بناخەکانی لەق کردوەو ڕووخاندویەتی. ئەمەش پرۆسەیەکی مێژوییە، تەنانەت بە یەکەمیش دادەنرێت، بەلام با ئەمە نەبێتە کێشە بۆ ئەوانەی لە دەرەوەی ئەم پیشەیە ڕادەوەستن تەنانەت مێژووییەکانیش. ئەگەر ماف بە کات بدەین، لەم ڕوووە دیاریکراوەوە بە(ڕوخێنەر) دادەنرێت، ئەمەش پەیوەندی بە خودی کاتەوە نیە و دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆڵە مێژووییە پێهەڵسپێراوەکەی. سەبارەت هەوڵدانی هایدیگەر بۆ ڕووخانی مێتافیزیک، کە چاوەڕوانکراو بوو، لەوێدا خۆی دەسەپێنێت، کە ڕووخاندنەکە باشتر لەپێشو ئەنجامدراو کۆتاییەکەی ڕاڤەکرا.

{ئەمە بۆ هایدیگەر} "کۆتایی فەلسەفە"یە و لە نوسراوەکەیدا بە ناوی *Zur Sache des Denkens* باسیدەکات. کۆتاییەک لەسەر شانی فەلسەفە و کەسێکیش لە هەمووان زیاتر خولیای فەلسەفە و نەریتی فەلسەفییە. بۆ ماوەیەکی دریژ خایەن وانە و سێمینارەکانی لەسەر دەقی نوسینی فەیلەسوفەکان بوو. تەنیا لە تەمەنی پیریدا توانی باسی نوسینەکانی خۆی بکات و دەقەکان شیبکاتەوە. نوسراوەکەی *Zur Sache des Denkens* هەوڵدانێکی سەرەتایی بوو بۆ سیمینار لەسەر بەشی یەکەمی پەرتووکی بوون و کات.

خەڵکی شوێن هایدیگەر دەکەوتن تاکو فێری بیرکردنەوە بن. ئەوەی لەم ئەزموونەدا پێدەگەیشتن چالاکییەکی ڕووتی بیرکردنەوە بوو، کە نەبەسترابوو بە گەڕان بە دوای زانیندا. سۆزو عاتیفە بوو بۆ

بیرکردنەوە بەبێ ئەوەی خۆی بە یاسا و نەریتەکانەوە ببەستێتەوە.

ئێمە فێربووین هۆش و سۆز، گیان و ژیان لە یەکدی جیابکەینەوە و بەدژوەستاو تەماشایان بکەین، بۆیە، گوێمان لە سۆزی بیرکردنەوە دەبێت ڕادەچڵەکێین و پاشگەز دەبینەوە. جارێکییان هایدیگەر ئەم یەکێتییەی {لەنێوان سۆزو بیرکردنەوەدا} لە یەکێک لە وانەکانی لەسەر ژیانی ئەریستۆ بەم شێوەیە دەربڕی، (ئەریستۆ لە دایکبوو، نوسی و مرد).

ئەو سۆزی بیرکردنەوەیەی هایدیگەر باسیدەکات و لە دواییدا باوەڕیپێدەهێنن، بارودۆخێکی پێویستە بۆ هەموو جۆرە فەلسەفەیەک. بەڵام ئەو پرسیارەی خۆی دەسەپێنێت ئەوەیە، ئایا بەبێ بیرکردنەوەی هایدیگەر دەمانتوانی بیدۆزینەوە؟ سۆزی بیرکردنەوە، کە بوون لەنێو جیهان و ئێستادا واتای شتەکان بەرجەستەدەکات، دوا ئامانجی زانینە، بێجگە لە ناسینی خۆی هیچی بۆ دیارینەکراوە. کۆتایی ژیان مردنە، بەڵام مرۆڤ ناژی بۆ ئەوەی بمرێت. مرۆڤ بوونێکە بیردەکاتەوە. بیرکردنەوەی لەپێناوی گەیشتن بە کۆتایی نیە. ئەو بیردەکاتەوە چونکە بوونەوەرێکی سەرسوڕهێنەرە. لە ئاکامی ئەم بۆچوونەدا بیرکردنەوە ڕوخێنەرانە و ڕەخنەگرانە بەرەوکۆتایی دەڕوا. دڵنیام لەوەی فەیلەسوفەکان و فێرگە فەلسەفییە دێرینەکان بە ناڕەزاییەوە ویستویانە سیستەمەکانیان دامەزرێنن. ئێمەش زۆرجار لە هەڵوەشاندنیاندا توشی کێشە و گرفت بووین. ئەم ویستە لە ناخی بیرکردنەوەوە هەڵناقوڵێت و لە پێویستیەکی دیکەوە مافی دامەزراندن بە خۆی

دەدات. ئەگەر بیرکردنەوە لە فۆرمە ڕاستە خۆییەکەی و سۆز دارییەکەی بە ئاکامەکانی بپێورێت ئەوا وەکو دەمامەکەی (پینەلۆپی) لێدێت. ئەوەی بە ڕۆژ ڕوویدەدا و دەسوڕایەوە بە شەو هەڵدەوەشایەوە و ڕۆژی داهاتوو جارێکی دیکە سەر لە نوێ دەستپێدەکردەوە. هەموو نوسراوێکی هایدیگەر لەوەدەچێت لە سەرەتایەکی نوێوە دەستیپێکردبێت. ئەو زمانەشی بەکاریهێناوە زاراوەکانی تولە ڕێیەکانن، کە بیرکردنەوەی نوێ خۆیانی لەسەر دەدۆزنەوە.

من بزانم ئەفلاتون یەکەم کەسە بیرکردنەوەی بە ئازار *Pathos* لەنێو خۆڕاگرتندا دانابێت و لە دایەلۆگی (تیاتیتوس 155 d)دا سەرسوڕمانی بە سەرەتای بیرکردنەوەی فەلسەفی دەستنیشانکردووە. ئەم سەرسوڕمانە ئەوە نیە لەگەڵ بینینی شتێکی سەیردا سەرهەڵبدات چونکە سەرەتا و جێگەزای زانستەکانە. هایدیگەریش لە سەرسوڕمان دەدوێت، بەڵام بۆچوونەکەی لەوەی ئەفلاتونەوە جیاوازە و دەڵێت، (سەرسوڕمان دەبێت بە نیشتمان) (*Vorträge und Aufsätze*, 1954, Part III, p. 259) ئەم گوتەیە بۆ ناسینی هایدیگەر گرنگە. زۆرکەس بیردەکەنەوە بەڵام لەنێو بیرکردنەوەدا جێنشین نەبوون. کاتێک سەریان دەسوڕمێ و بیردەکەنەوە دەزانن بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کێشە مرۆڤایەتییەکاندا لە هەموو شتێک دابڕاون. دەتوانن شتەکان بەجێبهێڵن و جارێکی دیش بۆیان بگەڕێنەوە. ئەو نیشتمانەی هایدیگەر {لەم گوتەیەدا} ئاماژەی بۆ دەکات مێتافۆرە و لە ژوور هەموو نیشتمانێکەوەیە. هەروەها مێتافۆری (با)ش، (زینەفۆن دەیگێڕێتەوە) سوکرات بەکاریهێناوە، هێشتا مێتافۆری (زریانی

سەردەم)، کە ناوزەدیدەکات بەهێزترە{ لە مێتافۆری (بای سوکرات}. [232]

ئەگەر بەراوردێکی نێوان نیشتمانی بیرکردنەوە و ئەوانی دیکە بکەین، دەبینین یەکەمیان{نیشتمانی بیرکردنەوە} جێگای ڕاوەستانە. *Zun Sache des Denkens*, p. 75 سەرسوڕمان ڕاوەستان پێکدەهێنێت و ئەو شتە لە دەنگەکان، تەنانەت دەنگی ناوەوەش دەپارێزێت. بە دیدی هایدیگەر، لەم ڕاوەستانەدا گۆڕانکارییەکان لەنێو ڕەهەندەکانی بیرکردنەوە ڕوودەدەن. لە تەنیایی و خەڵوەتدا، بیرکردنەوە مامەڵە لەگەڵ شتە شاراوەکاندا دەکات. ڕووداو و فاکتۆرە نەناسراوەکان دەدۆزێتەوە. کاتێک بەرانبەر کەسێک ڕادەوەستیت، تۆ کەسەکە دەبینیت، بەڵام مەرج نیە بیریلێبکەیتەوە. ئەگەر بیرت لەو کەسە کردەوە، ئەوا خۆت لە بینینە ڕاستەوخۆکەت دوور دەخەیتەوە. بۆ ئەوەی بیر لە بابەتێک یان کەسێک بکەیتەوە پێویستە لە دوورەوە بیناسیت. لەم ڕووەوە هایدیگەر دەڵێت؛ (بیرکردنەوە نزیکبوونەوەیە لە بابەتەکە، بەڵام لە دوورەوە). *Gelassenheit*, p. 45 بۆ تێگەیشتنمان لەم کێشەیە نموونەیەک دەهێنمەوە. بۆ بینینی شتە دوورەکان سەفەردەکەین، هەندێک جار ئەو شتانەی دەیانبینین و لێیان نزیک دەبینەوە و بەجێیان دێڵین، بیریان لێبکەینەوە و بیانهێنینەوە نێو یادمان، لەم حاڵەتەدا واتاکانیان، بەبێ ئەوەی شتەکان

---

[232] ئەم جۆرە کەوانەیە لەم پەرتووکەدا دانراوە تاکو خوێنەر بزانێت وشە و دەقی نێوی نوسەری ئەم پەرتووکە دایناون و لەنێو دقە ڕەسەنەکەدا نیە. ئەمەش بۆ ئەوەیە خوێنەر باشتر لە واتای دەقە وەرگێڕاوەکان تێبگات.

لەبەردەممانداین، بۆ ئێمە ئاشکرا دەبن. ئەم کێشە چەواشەیەی بیرکردنەوە، کە بیرکردنەوە بۆ ناسینی بابەتەکەی لە نزنیکەوە دەبێت خۆی دووربخاتەوە گرنگە بۆ وەڵامی ئەو پرسیارەی ئێمە لە بیرکردنەوەدا لە کوێ ڕادەوەستین. بیرهاتنەوە، کە لە بیرکردنەوەدا دەبێت بە بیرەوەری و دەستەڵات ڕۆڵێکی گرنگی لە مێژووی بیرکردنەوەدا بینیوە چونکە هەر وەکو چۆن لە هەستکردنیشدا ڕوودەدات، گەڕەنتیشتمان سەبارەت بەو نزیکی و دوورییە دەداتێ.

کەم جار هایدیگەر لەمە دواوە. ئەو جارانەش دەربڕینەکەی لەبارەی (نیشتمان) و هەستکردن بەو نیشتمانە نەرێییە. بۆ نموونە ئەو دەڵێت،(پرسیارکردنی بیرکردنەوە بە ژیانی ڕۆژانەوە نەبەستراوەتەوە....داواکارییەکانی پەلەمان لێناکەن یان پرسیارکردنەکە لەناوچووە.) *An Introduction to Metaphysics*, 1961, pp.10-11. بەڵام پەیوەندی نێوان نزیکی و دووری و چەواشەکردنی لەنێو هەموو بەرهەمەکانی هایدیگەردا دەدۆزێتەوە و بووە بە کلیل بۆ تێگەیشتنیان. لە هەموو شوێنێکدا ئامادەبوون و ونبوون، نزیکی و دووری، دیار و نادیار، بەستنەوە و دابڕان سەرهەڵدەدەن. تاکو ونبوون و دووری و نادیاری و دابڕان نەبێت هەست بە ئامادەبوون و نزیکی و دیاری بوون و بەستنەوەش ناکرێت.

ئەگەر لە کێشەی (نیشتمانی بیرکردنەوەوە) تێبڕوانین، (وازهێنان لە بوون) جیهانی داگیرکردوە و گەمارۆی شوێنی بیرکەرەوەشی داوە(شتە باوەکانی.... ژیانی ڕۆژانە) بۆ نموونە ونبوونی ئەو بابەتەی بیرکردنەوە بایەخی پێدەدات، دەستەباڵا بووە.

لەناوچوونی (وازهێنانەکە) لەلایەکی دیکەوە، قوربانی داوە بە نزیکبوونەوە لە جیهانی کێشە مرۆڤایەتییەکان. لەبەر ئەمە، ئەریستۆ، لەسەر نموونەکەی ئەفلاتون، داوا لە فەیلەسوفەکان دەکات خەو بە (فەیلەسوفی پاشاوە)، کە فەرمانڕەوایی جیهان و کۆمەڵ دەکات نەبینن.

(دەستەڵاتی سەرسوڕمان)، بەلای کەمەوە هەندێک جار، لای هەموو تاکێک هەیە. بیریارەکانی ئێستا و ڕابردووش دەبێت بەوە جیابکرێنەوە، کە دەستەڵاتەکە پێشکەوتووەو بەکارهاتووە. ئەو دەستەڵاتەی (سەرسوڕمان بە نیشتمانی هەمیشەیی خۆی دادەنێت) شتێکی جیاوازە. ئەمە شتێکی نائاساییە ئەفلاتونیش بە ڕادەیەک و چەند جارێک لە تیاتیتۆسدا (173 d-176) باسی کردووە. لەوێدا ڕووداوەکەی تالیس و تراسیان(کچە جوتیارەکە) دەگێڕێتەوە، کە دەبینێت ئەم فەیلەسوفە لەبەر تەماشاکردن بۆ ئاسمان بەر پێی خۆی نەبینیوە و کەوتۆتە ناو بیرەکەوە. ئەم کچە، کە تالیس دەیبینێت {دەکەوێتە ناوبیرەکەوە} پێدەکەنێت بەوەی کەسێک دەیەوێت ئاسمان بناسێت و نازانێت چی لەبەر پێیدایە. ئەگەر ڕاپۆرتەکەی ئەریستۆ دروست بێت، تالیس دڵگرانبووە لەوەی خەڵکی گاڵتەیان بە ژیانی سادە و هەژارییەکەی کردووە. بەڵام چونکە زانیویەتی لە ساڵی داهاتوودا ڕۆنی زەیتون گران دەبێت دەوڵەمەند بووە.[233] لەبەر ئەوەی کچە جوتیارێک پەرتووک

[233] ئەریستۆ ئەم ڕووداوە لەسەر تالیس لە پەرتووکی(*Politics* 125 9a) دا دەگێڕێتەوە. تالیس زانیویەتی ساڵی داهاتوو باران کەم دەبارێت و بەرهەمی زەیتون کەم دەبێتەوە و ڕۆن گران دەبێت، پارە قەرزدەکات و

نانوسێت پێکەنینەکەی هیگلیشی جولاندوەو لە وەلامدا دەلێت، کە {تراسیان-کچە جوتیارەکە} ئارەزووی ناسینی شتە بەرزەکانی نیە.

ئەفلاتون، لە کۆمارەکەیدا، نەک هۆنراوە پێکەنینیشی قەدەغە کردووە. بەتایبەتی لەنێو دەستە و چینی فەرمانبەرەکاندا. ئەو لە پێکەنینی هاووڵاتیان زیاتر دەترسا لەوەی رەخنە لە بۆچوونی فەیلەسوف بگیرێت و خەڵکی دژی ڕاوەستن. ئەو دەیزانی نیشتمانی بیریارێک، کە لە دەرەوە تەماشای دەکرێت لەو خاکە دەچێت ئەریستۆفان لەسەر هەوری(کوکو) ڕایگرتوە. ئەو ئاگای لەباری ئاستەنگی فەیلەسوف بوو، کە ئەگەر بیرۆکەکانی بخاتە بازاڕەوە لەوانەیە خەڵکی گاڵتەی پێبکەن. ئەمەش هانیدەدات لە تەمەنێکی گەورەدا سێ جار ڕووبکاتە سیسلی و پاشا زۆردارەکەی **سیراکیۆس** فێری ماتماتیک بۆ تێگەیشتنی لە فەلسەفە بکات. بیخاتە سەر ئەو ڕێگە ڕاستەی هونەری فەرمانڕەوایی وەکو پاشایەکی فەیلەسوف حوکم بکات.

هایدیگەر لەوێدا ئاماژە بۆ ئەم خەسڵەتەی بیرکردنەوە دەکات، کە بە بۆچوونی ئەو پرسیارە گرنگەکە لە بیردا بە بەردەوامی و پێویستییەوە لەنێو بیرکردنەوەدا دەهێڵێتەوە. کاتێک لەسەر نیتشە

ڕۆنێکی زۆر بە هەرزان دەکرێت. ساڵی داهاتوو بە گران دەیفرۆشێ و دەوڵەمەند دەبێت. مەبەستی تالیس لەمە ئەوە بووە، کە فەیلەسوف دەتوانێت دەوڵەمەند بێت، بەلام مەبەستی ژیان بۆ ئەو دەوڵەمەندێتی نیە و بەدوای ڕاستیدا دەگەڕێت.

دەدوێت، (لاساری بیرکردنەوە بۆ هەمیشە بەردەوام و نوێیە.) دەڵێت؛ بیرکردنەوە (خەسڵەتی خەراپبوونی هەیە). کاتێک پەرتووکەکەی خۆی (بوون و کات) هەڵدەسەنگێنێت، یان لەوە دەدوێت، کە ڕاڤەکردنەکەی بۆ واتای ڕاستی لای ئەفلاتون تەمومژاوییە یان باسی بۆچوونی بیریارەکان لەسەر نوسینەکانی خۆی دەکات دەیەوێت بیرکردنەوەیەکی نوێتر بخاتەگەر.

هەموو بیریارێک، ئەگەر پیر بوو، پێویستە ئاڵۆزییەکان لەناوبەرێت، کە لە ئاکامی بیرۆکەکانیدا پێکهاتوون. ئەمەش بە بیرکردنەوەیەکی نوێتر لەو ئاڵۆزیانە ڕوودەدات. (لەگەڵ یاسپەرزدا دەڵێت، " ئێستا" نیازی دەستپێکردنت هەیە و دەبێت بمریت.) ئەو (من)ەی بیردەکاتەوە پیر نابێت. بیریار لەنێو بیرکردنەوەدا گەورە دەبێت بەڵام پیر نابێت. سۆزی بیرکردنەوەش، وەکو سۆزەکانی دیکە، مرۆڤ داگیردەکات. هەموو خسڵەتەکان، کە بە(کارەکتەر) ناوزەددەکرێن، کۆدەکاتەوە و دەبن بە بەشێک لەو سۆزەو ئەو خەسڵەتانەش لەناودەبات، کە لەو سۆزەوە دوورن. ئەو (من)ەی بیردەکاتەوە و هایدیگەر گوتەنی لە ناوەڕستی زریانێکی تورەدا ڕاوەستاوە، بە تەنیا بۆ هەمیشە لاو نیە، هەروەها بەردەوام دەبێت بە شتێکی دیکە. (من)ی بیرکەرەوە هەموو شتێکە، بەڵام ئەو خۆیە ئاگامەندە نیە.

لەسەرو ئەمەوە، بەو جۆرەی هیگڵ لە نامەکەیدا بۆ زیلمان لە ساڵی 1807 دا سەبارەت فەلسەفە نوسی، بیرکردنەوە(تەنیایی) یە. ئەمەش ئەو واتایەی ئەفلاتون ناگرێتەوە، کە مرۆڤ تەنیا بێت و(لەگەڵ خۆیدا لە دایەلۆگێکی بێدەنگدا بێت.) (*Sophist* 263 e)،

چونکە لە تەنیاییدائەو شتە هێشتا نەگوتراوانە دەردەکەون، کە ناخرێنە نێو قاڵبی زمان و گوتنەوە. دژواریشە بتوانرێت بە کەسانی دیکەی بگەیەنین. ئەفلاتون لە نامەی حەوتەمیدا باسی ئەم شتە نەگوتراوە دەکات، کە خەسڵەتێکی تەنیایی بە بیرکردنەوە دەدات. لەسەر زەمینێکی بە پیتیش بۆ نوێکردنەوە ڕایدەگرێت. کاتێک بیر لەم حاڵەتە دەکەینەوە، دەبینین ئەمە بەسەر هایدیگەردا ساخنابێتەوە چونکە لەوانەیە تەنیاییەکە لە ئاکامدا ئارەزوومەندەکە بڕوخێنێت.

ئەو نەیدەزانی، ئەگەر لە ڕوانگەی کچە جوتیارەکەوە بڕوانێتە ئەم کارە، ڕووداوەکەی تالیس زیاتر شیاوی گاڵتەپێکردن دەبێت. بە ڕادەیەکیش، ئەو{ئەفلاتون} حەقی بوو گوێنەداتە ئەمە، وەکو بزانم خوێندکاری فەلسەفە پێناکەنێت، هیچ نوسەرێکیش پێکەنین بە شتێکی باش لە ئاستی ڕووخانی بیریارەکاندا دانانێت. کەمیش لەوان هەوڵیانداوە وەڵامی ئەو پرسیارە بدەنەوە، کە هۆی پێکەنین و گاڵتە پێکردن چی بێت.

ئێستا دەزانین، هایدیگەریش، جارێکیان، ویستی نیشتمانەکەی بگۆڕێ و خۆی بە کێشە مرۆڤایەتییەکانەوە ماندووبکات. بۆ هەموو جیهان، کارەکەی هایدیگەر لەوەی ئەفلاتون خراپتر دەرچوو چونکە پاشا زۆردارەکە و لێقەوماوەکانی ژێر دەستەڵاتەکەی لەوپەڕی دەریاوە نەدەژیان و کەسانی وڵاتەکەی خۆی بوون. بۆ هایدیگەریش، لەو باوەڕەدام، کێشەکە جیاوازە. ئەو هێشتا لاو بوو. بە مەبەستی تێگەیشتن لە ئازاری ڕووداوەکە، پاش دە مانگی کورت و ماندووبوون سی و حەوت ساڵ لەمەوبەر، گەڕایەوە بۆ نیشتمانەکەی

خۆی تاکو ئەزموونەکەی هەڵسەنگێنێت.

ئەوەی {هایدیگەر} دوای ئەم ئەزموونە بۆیدەرکەوت (ویست) بوو، وەکو (ویستی ویست خواز) و (ویستی هێز). لە سەردەمی نوێدا زۆر لە بارەی ویستەوە نوسراوە، بەڵام پاش کانت و نیتشە، کەسێکی دیکە لەبارەی سروشتی ویستەوە هیچی نوێیان باسنەکردووە. کەس لە پێش هایدیگەردا ئاماژەی بۆ ئەو خاڵە نەکردووە، کە چۆن ویست دژی بیرکردنەوە ڕادەوەستێت و دەیڕوخێنێت. بیرکردنەوە خاوەنی ئارامی و لەسەرخۆیی و بەردانە یان بەکورتی خۆ ئامادەکردنە بۆ پەیداکردنەکان. لەبەر ڕۆشنایی ویستدا بیریاران دەبێت ئەو پارادۆکسە بڵێنەوە، (ویستی نا-ویستیم هەیە) چونکە بە وازهێنان لە ویست خۆمان بۆ بیرکردنەوە تەرخاندەکەین، کە ویست نیە. ئێمە، ئەو کەسانەین ڕێز لە بیریاران دەگرین، هەرچەندە خۆمان لە ناوەڕاستی جیهانیشدا ڕاوەستاوین و ناتوانین یاریدەی ئەو پەستی و بێزارییەی ئەفلاتون و هایدیگەر بدەین لەسەرئەوەی مامەڵەیان لەگەڵ کێشە مرۆڤایەتییەکاندا کردووە و روویان کردۆتە زۆردارو سەرۆکەکان. ئەمەش پێویستە بەو بارودۆخەوە ببەسترێتەوە، کە تیایدا ژیاون یان وەکو فەرەنسییەکان دەڵێن *déformation Professionelle*. دەشێت نزیکبوونەوە لە زۆردارەکان لەلای زۆر بیریاری گەورە بنەمایەکی بیرەکی هەبێت (با کانت نەخەینە ڕیزیانەوە). ئەگەر ئەم بنەمایە نەدۆزرایەوە، ئەوا هۆکەی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە هەندێکیان سەرسوڕمانێکی سادەیان هەبوە و کردوویانە بە نیشتمانی خۆیان. بۆ ئەم چەند بیریارە گرنگ نیە زریانی سەردەمەکەیان بەرەو کوێی بردوون. ئەو بایەی لە بیرکردنەوەی هایدیگەرەوە هەڵیکردووە- وەکو ئەوە وایە

پاش هەزار ساڵ تێپەڕبوون بەسەر نوسینەکانی ئەفلاتوندا- ڕێگاکانمان دەماڵێت. لەو سەردەمەوە نەهاتووە، کە خۆی تیایدا دەژی. {ئەو بایە} لە سەردەمە دێرینەکانەوە هەڵیکردووەو ئەوەی بۆ ئێمە جێدەهێڵێت شتێکی پڕو تەواوکۆیە، ڕیلکە Rilke گوتەنی، وەکو شتێکی پڕو تەواو بۆ سەرچاوەکەی خۆی دەگەڕێتەوە.

سەرچاوە کوردییەکان

- نالی، دیوانی نالی، لێکدانەوەی مەلا عەبدول کەریمی مودەریس، کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، 1976.
- مارتن هایدیگەر، گفتوگۆیەک لەگەڵ هایدیگەردا، وەرگێڕانی لەئینگلیزییەوە د. محەمەد کەمال، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی 2005.
- د. محەمەد کەمال، بوون وداهێنان، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی 2004.
- د. محەمەد کەمال ، فەلسەفەی سارتەر و خوێندنەوەیەکی نوێ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی 2003.
- د. محەمەد کەمال ، نیتشە و پاش تازەگەری، دەزگای چاپ و پەخسی سەردەم، سلێمانی 2006.

سەرچاوە ئینگلیزییەکان

Aristotle. "Metaphysics", in *Complete Works of Aristotle*, Vol.2, (ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, 1995.

Aristotle. "Categories", in *Complete Works of Aristotle*, Vol.1, (ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, 1995.

Aristotle. "On Interpretation", in *Complete Works of Aristotle*, Vol.1, (ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, 1995.

Aristotle. "Prior Analytics", in *Complete Works of Aristotle*, Vol.1, (ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, 1995.

Barnes, Jonathan. *Aristotle*, Oxford: Oxford University Press, 1986.

Bigwood, Carol. *Earth Muse: feminism nature and Art*, Philadelphia: Temple University Press, 1993.

Cahoon, Lawrence (ed.). *From Modernism to Postmodernism*, London: Blackwell, 1996.

Canovan, Margaret. *Hannah Arndt: A Reinterpretation of Her Political Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Cate, Curtis. *Friedrich Nietzsche: A Biography*, London: Pimlico, 2003.

Chanter, Tina. Time, *Death, and feminine: Levinas with Heidegger*, Stanford: Stanford University Press, 2001.

Clarke, Simon. *The Foundations of Structuralism: A Critique of Levi Strauss and the Structuralist Movement*, the Harvester Press, 1981.

Cohen-Solal, Annie. *Sartre a Life*, London: Minerva,

1991.
Culler, Jonathan. *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, London: Routledge & Kegan Paul, 1983.
Curley, E. M. *Spinoza's metaphysics: An essay in Interpretation*, Cambridge: Harvard University Press, 1969.
De Beauvoir, Simone. *The Second Sex*, translated by H.M. Parshley, London: Jonathan Cape, 1956.
De Beauvoir, Simone. *The Prime of Life*, translated by Peter Green, New York: Penguin Books, 1965.
Derrida, Jacques. "The End of the Book and the Beginning of Writing", in *Modernism to Postmodernism: An Anthology*, London: Blackwell, 1996.
Derrida, Jacques. *Of Gramatology*, translated by Gayatri Chakravorty Spivak, Baltimore: the John Hopkins University Press, 1997.
Derrida, Jacques. *Margins of Philosophy*, translated by Alan Bass, Chicago: The University of Chicago Press, 1972.
Derrida, Jacques. "The Time is Out of Joint", in *Deconstruction is/in America*, Anselm Haverkamp (ed.), New York: New York University Press, 1995.
Descartes, René. "Meditations on First Philosophy", in *The Philosophical Writings of Descartes*, Vol.2, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
Diethe, Carol. *Nietzsche's Sister and the Will to Power*, Chicago: University of Illinois Press, 2003.
Dorter, Kenneth. *Form and Good in Plato's Eleatic Dialogues*, University of California Press, 1994.
Dreyfus, Hubert. *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division 1*, The MIT Press, 1991.
Dreyfus, Hubert. and Hall Harrison, *Heidegger: A*

Critical Reader, London: Blackwell, 1995.
Ettinger, Elzbieta. *Hannah Arndet and Martin Heidegger*, New Haven: Yale University Press, 1995.
Fried, Gregory. *Heidegger's Polemos*, New Haven: Yale University Press, 2000.
Gadamer, Hans-George. *Truth and Method*, translated by William Glen-Doepel, London: Sheed and Ward, 1979.
Gashche, Rodolphe. "Tuned to Accord: On Heidegger's Concept of Truth", in *Heidegger toward the Turn*, (ed.) James Risser, New York: State University of New York Press, 1999.
Harvey, David. *The Condition of Postmodernity*, London: Blackwell, 1990.
Hayman, Ronald. *Sartre: A Biography*, New York: Simon and Schuster, 1987.
Hegel, G. F. W. *Encyclopedia of Philosophical Sciences*, translated by William Wallace, London: Oxford University Press, 1985.
Hegel, G. F. W. *The Phenomenology of Mind*, translated by J. B. Baillie, New York: Harper Torchbook, 1967.
Heidegger, Martin. "Letter on Humanism", in *Basic Writings*, David Farrell Krell (ed.), London: Routledge, 1996.
Heidegger, Martin. "The Origin of the Work of Art", in *Basic Writings*, David Farrell Krell (ed.), London: Routledge, 1996.
Heidegger, Martin. "On the Essence of Truth", in *Basic Writings*, David Farrell Krell (ed.), London: Routledge, 1996.
Heidegger, Martin. "On the Essence of Truth", in *Basic Writings*, David Farrell Krell (ed.), London: Routledge, 1996.
Heidegger, Martin. "The Question Concerning Technology", in *Basic Writings*, David Farrell Krell

(ed.), London: Routledge, 1996.

Heidegger, Martin. “What is metaphysics?”, in *Basic Writings*, David Farrell Krell (ed.), London: Routledge, 1996.

Heidegger, Martin. *Being and Time*, translated by John Macquarrie & Edward Robinson, London: Blakwell, 1997.

Heidegger, Martin. *Being and Time*, translated by Joan Stambaugh, Albany: State University of New York Press, 1996.

Heidegger, Martin. *Parmenides*, translated by Andre Schuwer and Richard Rojcewicz, Bloomington: Indiana University Press, 1998.

Heidegger, Martin. “The Onto-Theo-Logical Constitution of Metaphysics”, in *Identity and Difference*, translated with an introduction by Joan Stambaugh, Chicago: Chicago University Press, 2002.

Heidegger, Martin. *Contributions to Philosophy (From Enowning)*, translated by Parviz Emad and Kenneth Maly, Bloomington: Indiana University Press, 1999.

Heidegger, Martin. *Introduction to Metaphysics*, translated by Ralph Mannheim, Yale University Press, 1959.

Heidegger, Martin. *Phenomenological Interpretation of Aristotle*, translated by Richard Rojcewicz, Bloomington: Indiana University Press, 2001.

Heidegger, Martin. *Ontology-The Hermeneutics of Facticity*, translated by John van Buren, Bloomington: Indiana University Press, 1999.

Heidegger, Martin. *Nietzsche*, four volumes, (ed.) David Farrell Krell, New York: Harper Collins, 1982.

Heidegger, Martin. *Zollikon Seminars*, translated by Fanz Mayr and Richard Askay, Illinois: Northwestern University Press, 2001.

Heidegger, Martin. *History of the Concept of Time*,

translated by Theodor Kisiel, Bloomington: Indiana University Press, 1985.

Heidegger, Martin. "…Poetically, Man Dwells…", in *Martin Heidegger's Philosophical and Political Writings*, (ed.) Manfred Stassen, New York: Continuum, 2003.

Heidegger, Martin. *Four Seminars*, translated by Andrew Mitchell and Francois Raffoul, Bloomington: Indiana University Press, 2003.

Heidegger, Martin. *What is called thinking?* translated by J. Glenn, New York: Harper & Row Publisher, 1968.

Heidegger, Martin. "Nietzsche's Word: God is Dead", in *Off the Beaten Track*, translated by Julian Young and Kenneth Haynes, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Heidegger, Martin. *The Essence of Truth: On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*, translated Ted Sadler, London: Continuum, 2002.

Heidegger, Martin. *The Essence of Human Freedom*, translated by Ted Sadler, London: Continuum, 2002.

Heidegger, Martin. *Introduction to Phenomenological Research*, translated by Daniel O. Dahlstrom, Bloomington: Indiana University Press, 2005.

Heidegger, Martin. *Mindfulness*, translated by Parviz Emad and Thomas Kalary, London: Continuum, 2006.

Hume, David. *A Treatise of Human Nature*, second edition, Oxford: At the Clarendon Press, 1985.

Huntington, Patricia. *Ecstatic Subjects, Utopia, and Recognition: Kristeva, Heidegger, Irigaray,* Albany: State University of New York Press, 1998.

Husserl, Edmund. *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology,* translated by W. R. Boyce Gibson, London: George Allen and Unwin, 1931.

Husserl, Edmund. *The Shorter Logical Investigations*, translated by J.N. Findlay, London: Routledge, 2001.
Kamal, Muhammad. *Mulla Sadra's Transcendent Philosophy*, London: Ashgate Publisher, 2006.
Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*, translated by F, Max Muller, New York: The Anchor Books, 1966.
Kaufman, Walter. *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*, New York: New American Library, 1975.
Kaufman, Walter. *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton: Princeton University Press, 1974.
Kenny Anthony. *Descartes: A Study of His Philosophy*, New York: random House, 1968.
Kisiel, Theodore. *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, Los Angeles: University of California Press, 1995.
Kisiel, Theodore. *Heidegger's Way of Thought*, London: Continuum, 2002.
Kockelmans, Joseph J. *On the Truth of Being: Reflections on Heidegger's Later Philosophy*, Bloomington: Indiana University Press, 1984.
Ludz, Ursula (ed.). *Letters 1925-1975: Hannah Ardent and Martin Heidegger*, New York: Harcourt Inc., 2004.
Lowith, Karl. *Martin Heidegger and European Nihilism*, translated by Gary Steriner, New York: Columbia University Press, 1995.
Marcuse, Herbert. "Contributions to a Phenomenology of Historical Materialism", in *Telos*, No.4, (Fall 1969).
Marcuse, Herbert. *One Dimensional Man*, London: Routledge & Kegan Paul, 1964.
Meszaros, Istvan. *The Work of Sartre: Search for Freedom*, Vol.1, London: The Harvester Press, 1979.
Moran, Dermot. *Introduction to Phenomenology*, London: Routledge, 2000.

Mulhall, Stephen. *Heidegger and Being and Time*, London: Routledge, 1997.
Mure, G. R. G. *Aristotle*, Westport, Conn: Greenwood Press, 1975.
Nietzsche, Friedrich. *Thus Spake Zarathustra*, translated by Thomas Common, London: Wordworth Classics, 1997.
Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*, translated by Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1968.
Okrent, Mark. *Heidegger's Pragmatism. Understanding, Being, and the Critique of Metaphysics*. Cornell University Press, 1988.
Ollman, Bertell. *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society*, Cambridge University Press, 1971.
Partenie Catalin and Rockmore Tom. *Heidegger and Plato: Toward Dialogue*, Illinois: Northwestern University Press, 2005.
Philipse, Herman. *Heidegger's philosophy of Being: A Critical Interpretation*, Princeton: Princeton University Press, 1998.
Randall, John Herman. *Aristotle*, New York: Columbia University Press, 1960.
Richardson, John. *Existential Epistemology: A Heideggerian Critique of the Cartesian Project*, Oxford: Clarendon Press, 1991.
Richardson, William J. *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1963.
Ross, W.D. *Aristotle*, London: Methuen & Co., 1937.
Safranski, Rudiger. *Martin Heidegger between Good and Evil*, translated by Ewald Osers, Massachusetts: Harvard University Press, 1999.
Sallis, John. "Interpreting Truth", in *Heidegger toward the Turn*, (ed.) James Risser, New York: State

University of New York Press, 1999.
Sartre, Jean-Paul *Being and Nothingness*, translated by Hazel E, Barnes, London: Routledge, 1996.
Sluga, Hans D. *Heidegger's Crisis: Philosophy and Politics in Nazi Germany*, Cambridge: Harvard University Press, 1993.
Steiner, George. *Martin Heidegger*, with a new introduction, Chicago: Chicago University Press, 1989.
Stenzel, Julius. *Plato's Method of Dialectic*, translated and edited by D. J. Allan, New York: Arno Press, 1973.
Thomson, Iain D. *Heidegger on Ontotheology*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
Taylor, Charles. *Hegel*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
Van Gogh, Vincent. *The Complete Letters of Vincent van Gogh*, Vol.1, New York: Graphic Society, 1959.
Victor, Farías. *Heidegger and Nazism*, edited with a foreword by Joseph Margolis and Tom Rockmore, translated by Paul Burrell, Philadelphia: Temple University Press, 1989.
Wiegand, Petzet, Heinrich. *Encounters and Dialogues with Martin Heidegger, 1929-1976*, translated by Parvis Emad and Kenneth Maly, Chicago: University of Chicago Press, 1993.
Wolin, Richard. *Heidegger's Children*, Princeton: Princeton University Press, 2001.
Young, Julian. *Heidegger's Later Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
Young, Julian. *Heidegger, philosophy, Nazism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
Zimmerman, Michael E. *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, Art*, Bloomington: Indiana University Press, 1990.

فەرهەنگۆک

ئەپستمۆلۆجی زاراوەیەکی یۆنانییە لە دوو بەش پێکهاتووە: ئەپستمۆ(زانین) و لۆجی (زانست)، کە واتای زانستی زانین دەبەخشێت. ئەپستمۆلۆجی لقێکی فەلسەفەیە و لە چییەتی زانین دەکۆڵێتەوە.

ئەنەلۆجی شوبهاندن

ئەستو ماتەر Matter

ئەستویی ماتەری

ئەندێشە ڕامان، خەیاڵ، Imagination

ئامێر ئامراز، کەلوپەلی بەردەست

ئیشراقی جۆرێك لە بیرکردنەوەی فەلسەفییانەیە شەهابەدین سوهرەوەری(١١٥٣-١١٩٢)، کە بە(المقتول) ناسراوە هێناوییەتە کایەوە.

ئۆنتۆلۆجی زاراوەیەکی یۆنانییە لە دوو بەش پێکهاتووە: ئۆنتۆ(بوون) و لۆجی(زانست)، کە واتای زانستی بوون دەبەخشێت. لقێکی فەلسەفەیە و لە واتای بوون دەکۆڵێتەوە.

ئایینخواز کەسێك ئایین بە سەرچاوەی ڕاستی و زانینی بەهاکان دانێت و شوێنی بکەوێت.

ئۆنتۆ-تیۆلۆجی زاراوەیەکی لێکدراوە لە دوو بەش پێکهاتووە: ئۆنتۆ(بوون) و تیۆلۆجی (خواناسی).

بەوجۆرە مێتافیزییکە دەوترێت، کە بنەڕەتی بوون بە سەدەمی هۆشەکی و یەکەم بۆ بوون لەژوور هەموو هەبووەکانەوە دادەنێت و لەو باوەڕەدایە، ئەو سەدەمە مەبەستی بە بوون داوە. باشترین نموونە، بۆچوونە مێتافیزیکییەکەی ئەریستۆیە.

ئاکار Morality زۆرجار لە جێگەی ڕەوشت Ethics دادەنرێت، بەڵام جیاوازییەکی بنەڕەتی لەگەڵ ڕەوشتدا هەیە. هەرچەندە ئاکار و ڕەوشت لە چییەتی بەهاکانی، وەکو چاکە و بەختەوەری و ...هید. دەکۆڵنەوە لە ڕەوشتدا ئەم بەهایانە لە دەرەوەی ویستی تاکەکاندا دەمەزرێنراون. بۆ ئاکار بەهاکان ویستی تاکەکانە.

ئاگامەندی ڕەها ئاگامەندی بێسنوور و هەمەکی.

بابەت Object

بار، کاتیگۆری، دەخرێتە پاڵ بارهەڵگر، بۆ نموونە (سوکرات فەیلەسوفە.) سوکرات بارهەڵگرە و فەیلەسوفیش بارە.

بارهەڵگر، ناوەڕۆک، لە لۆجیکی ئەرستۆدا، کە بەڕێگەی بارەکەیەوە باشتر دەناسرێت.

بایۆلۆجی زاراوەیەکی یۆنانییە لە دوو بەش پێکهاتووە:

بایۆ(ژیان) و لۆجی (زانست)، واتای زانستی ژیان یان ژیانناسی دەبەخشێت.

بوون بوونی گشتگر، بنەڕەتی هەموو شتێکی هەبوو، بوونێك کەبوونی هەموو شتێکی لەسەر ڕاوەستاوەو خۆی پێویستی بە چی دیکە بۆ بوونی نیە.

بوون- لەناو- جیهان پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجی بوونی مرۆڤە و لە هەموو پێشمەرجەکانی دیکە هەمەکیتر و لە پێشترە.

بوون- لەناو- شوێن پێشمەرجێکی بوونی مرۆڤ و لە بوون لەناو جیهانەوە پەیدا دەبێت.

بوونی دیاردە بنەڕەتی دیاردە یان ئەو بناخەیەی دیاردەکەی لەسەر دامەزراوە.

بوونی ڕەها بوونی بێسنوور و تەواوکۆ و خۆبژێو.

بێبڕوا ڕەتدانەوەی بوونی سەدەمی یەکەم بۆ جیهان و بۆ بوونی مرۆڤ.

بیرە هەمەکییەکان مەبەست لە فۆرمە بەرزەکانی جیهانی بەرزی ئەفلاتونە.

بیردۆزە تیوری ، دیمانە.

بیری زگماکی جۆرێکە لە بیرۆکە یان زانین بە دیدی دێکارت، مرۆڤ لەگەڵ خۆیدا دەیهێنێتە جیهانەوە و سەدەمی هۆشەکی لەناو هۆشی مرۆڤدا دایناوە.

بێهودە بێکەڵك و لە واتابەدەر.

بنەڕەتی لە بنەڕەت بەدەر مەبەست بوونی گشتگرە، کە دەبێت بە بنەڕەتی هەموو شتێک و خۆی پێویستی بە بنەڕەت نیە.

بەڵگەنەویست دیاردەیەك هێندە ئاشکرا بێت پێویستی بە بەڵگە و سەلماندنی بۆ بوونی نەوێت.

پارادۆکس کێشەیەك ڕەتدانەوەی مەحاڵ بێت. بۆ نموونە، ناتوانین بڵێین لاکێشە خڕە.

پیرۆز دەخرێتە پاڵ بوونێکی لە کەمووکورتی بەدەر یان بوونێك لە هەموو لایەنێکەوە پڕو تەواوبێت .

پەیوەندی زەروری پەیوەندی نەگۆڕ، بۆ نموونە، ئاگر بەبێ گەرمایی نیە. پەیوەندی نێوان ئاگر و گەرمایی نەگۆڕ و زەرورییە.

پەیوەندی پێویست پەیوەندییەکی دیالێکتیکییە لە نێوان دوو هەبووی جیاوازدا، وەکو هۆ و ئاکام.

پەیوەندی دیالێکتیکی پەیوەندی نێوان بابەت و دژەبابەت، لە ڕاوەستانیان بەرانبەری یەکدی بەبێ یەکدی نابن. پەیوەندییەکی پێویست، کە نەتوانین بەپێچەوانەوە بیری لێبکەینەوە.

پەیوەندی ناوەکی پەیوەندییەك لەدەرەوە دانەمەزرێ.

پێشتر شتێك یان هۆكارێك پێش بوونی ئێمە بكەوێت، یان لەپێش ئەزموونی هەستەكیمانەوە سەری هەڵدابێت و پێویستی بەو ئەزموونە نەبێت.

پێشمەرجی ئەپستمۆلۆجی ئەو پێشمەرجە پێویستانەن، كە بەبێ ئەوان زانین پەیدا ناكرێت.

تازەگەری بەو قۆناخە فەلسەفییە دادەنرێت لەگەڵ بۆچوونەكانی ڕێنە دێكارت (١٥٩٦-١٦٥٠) دەستپێدەكات.

ترانسێندنتاڵ بەرز، لەژوور ئاگامەندییەوە.

تراجیدیا جۆرێكە لە شانۆگەری، بۆ یەكەمجار یۆنانییەكان دایانهێناوە و لەمەڕ ناخۆشی بڕانەوەی ژیان دەدوێت. تراجیدیا زاراوەیەكی یۆنانییە و لەو زمانەدا واتای (گۆرانی بزن) دەبەخشێت. ئەمەش لەو نەریتەوە هاتووە، كە یۆنانییەكان (بزن)یان بۆ دیۆنسیس (خوای سەما و مۆسیقا و مەستبوون) كردووە بە قوربانی و سەریان بڕیوە.

تیلۆ Teleo وشەیەكی **یۆنانییەواتەكۆتایی یان مەبەست.**

ترس هەستكردنە بە لاوازی و بێدەسەلاتی لە ئاستی هێزێكی هەرەشەكەردا.

جیهانگەری بوون-لەنێو-جیهاندا. شێوازێكی تێگەیشتنە لە پێشمەرجی بوون- لەنێو- جیهاندا.

جیهانی ئایدیاڵ جیهانی فۆرمە هەمەکییەکانی مێتافیزیکی ئەفلاتون.

جیهانی دەرەکی جیهانی دەرەوەی بیرکردنەوە، داکەوت.

جیهانی ناوەوە مەبەست لە جیهانی بیرکردنەوە و ئەندێشەیە، نەك ناوەڕۆکێکی گیانەکی.

حەدەس دەرککردنی ڕاستەوخۆ بە بابەتی دەرەوەی ئاگامەندی.

خۆ زات Subject

خۆی بەرز خۆیەك لەژوور ئەزموونە هەستەکییەکانەوە یەکێتی لەنێوانیان دروست دەکات. خۆیەکە بە ڕێگەی ئەزموونی هەستەکییەوە ناناسرێت.

خۆ پێزی خۆ- خۆیی.

دەرچوون لەم توێژینەوەیەدا بۆ ڕەتدانەوە و ڕەتکردنی دۆگمای نێو ئەشکەوت بەکارمهێناوە. دەرچوون لەو ئەشکەوتە ڕەتدانەوەو ڕەتکردنی دۆگما باوەکەیەتی و ڕەهەندێکی (شوێن) یی نیە.

دابڕانی سەرمەدی مردن، لەناوچوونێکی هەمیشەیی و بێگەڕانەوە.

دازاین زاراوەیەکی ئەڵمانییە *Dasein* واتە بوون- لێرە. مارتن هایدیگەر بۆ بوونی مرۆڤ بەکاریهێناوە.

داهێنان پەلکێشکردنی بوونێك لە نەبوونەوە.

دووەلیست بۆچوونێکی مێتافیزیکییە باوەڕ بە بوونی دوو ڕاستەقینەی هاوتەراز دەهێنێت، کە هیچیان پێویستی بەوی دیکە بۆ بوونی نەبێت.
دیاردەی بوون خۆ دەرخستنی (بوون) لە شێوازێکدا.
دیالێکتیك زاراوەیەکی یۆنانییە بۆ یەکەمجار زینۆی ئیلیا و سوکرات و ئەفلاتون بەکاریانهێناوە. **هیگڵ** و مارکس بەرەوپێشەوەیان بردووە. وەکو شێوە لۆجیك داکەوت و گۆڕانکارییەکانی نێو داکەوتیان لەسەر ڕاڤەکردووە.
ڕەتدانەوە (نەفی). هێزی دیالێکتیکییە و گۆڕانکارییەکان ئافەرید دەکات.
ڕەسەن بوونێکی خۆ ناس و خاوەن خۆ.
ڕسکاو بوونێك لە خۆیەوە پەیدابووبێت.
ڕادیکاڵ بنەڕەت، بناخە، بنەما.
ڕاستی بەرز ڕاستی ترانسێندنتاڵ. ڕاستییەك لەژوور ئەزموونی هەستەکییەوە.
ڕاستی ڕەها ڕاستییەکی هەرگیز نەگۆڕ.
ڕووداو لە لۆجیکی ئەریستۆدا خسڵەتێکی ناوەڕۆکە، کە ناوەڕۆك دەتوانێت بەبێ ئەو بمێنێتەوەو بوونی بەردەوام بێت. مرۆڤی پێست ڕەش هەیە. بەڵام پێست ڕەشی ڕووداوە، ئەگەر مرۆڤ پێستی ڕەشیش نەبێت هێشتا مرۆڤە.

ڕووداوگەری بۆچونێکی مێتافیزیکییە بنەڕەتی پێویست بۆ ڕووداوەکان ڕەت دەداتەوە.
ڕێکەوت بێ مەبەست.
زانینی هەستەکی زانینێك بە ڕێگەی هەستکردنەوە پەیدادەبێت.
زانینی هۆشەکی زانینێك بە ڕێگەی هۆشەوە پەیدا دەبێت و هەمەکییە.
سەدەمی هۆشەکی سەدەمی یەکەم لە فەلسەفەی ئەریستۆدا.
سەدەمی یەکەم هۆکار یان بنووسی یەکەم. لە فەلسەفەی ئەریستۆدا ئەو بوونەیە، کە لەوەوە جوڵان و گۆڕانکارییەکان لە جیهاندا دەکەونەگەڕ بەڵام خۆی جوڵان و گۆڕانکاری تێدا ڕوونادات.
سەرمەدی هەمیشەیی .
سوپەرمان مرۆڤی بەرز، ئامانجی مرۆڤە لە فەلسەفەی نیتشەدا.
سێبەری خوا پاسەواری مێتافیزیکی ڕووناکبینە، کە بە دیدی نیتشە، پاش ڕەتدانەوەی ئەو شێوە مێتافیزیکییە دەمێنێتەوە.
شت یەکگرتنی فۆرم و ناوەڕۆك.
شیکردنەوە وردکردنەوەی واتای چەمکێك بۆ لایەنەکانی.

عیرفان زانینی سۆفیگەرانە بۆ ناسینی ڕاستی (حەقیقەت).
فۆرم شێوە.
فۆرمەلیست شێوەگەرایەتی، بایەخدان بە شێوە و بایەخنەدان بە ناوەڕۆك.
فینۆمینە دیاردە، خۆدەرخستنی بوون. ئەو لایەنەی بوونە خۆی دەخاتەبەر ڕۆشنایی زانین.
فینۆمینۆلۆجی دیاردەگەری. ئەو میتۆدە فەلسەفییەیە ئەدمۆند هۆسرڵ بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر واتای دیاردەی بوون دایمەزراند.
کارەکی پڕاکتیك سەقامگیرکردنی بیردۆزە بۆ پێکهێنانی گۆڕانکارییەکان.
کلتووری بازاڕی نەریتی باو، کە زۆرینەی کەسانی نێو کۆمەڵ شوێنی دەکەون.
کۆیایی مێژوو گەیشتن بە دوا قۆناخی پێشکەوتن لە مێژوودا. بۆچوونێکی هیگڵیانە و مارکسیانەیە. بە دیدی ئەم دوو فەیلەسوفە، مێژوو لە ئەنجامی گۆڕانکارییە دیالێکتیکەکەدا دەگاتە قۆناخێك، کە هەموو ناکۆکییەکانی تێدا وون دەبێ و لەوە زیاتر پێشناکەوێت.
کۆجیتۆ گوتە بەڵگە نەویستەکەی دێکارت (من بیردەکەمەوە کەوابوو من هەم.)
گومانکاری گومانایەتی، دڵنیا نەبوون لە ڕاستی.

گونجاو پەیدابوو یان پەیدا کراو، داهێنراو. بۆ نموونە پرۆژەکانی بوون گونجاون.
گۆڕانی ڕادیکاڵ گۆڕانی بنەڕەتی.
مردن پێشمەرجێکی ئۆنتۆلۆجییە بۆ بوونی مرۆڤ. کۆتایی هەموو پرۆژەکانی بوونە.
مێتافیزیک زاراوەیەکی یۆنانییە لە دوو بەش پێکهاتووە: مێتا (پاش) و فیزیک (سروشت)، کە واتای پاش یان ئەودیو سروشت دەبەخشێت. (ئەندرۆنیکۆس)ی سەر بە فێرگەی ئەریستۆ، کە نووسراوەکانی مامۆستاکەی کۆدەکردەوە و پۆلێنی کردن بۆ یەکەم جار ئەم زاراوەیەی بۆ ئەو نووسراوانە دانا، کە لە ڕاستی ئەو دیو سروشت و جیهانی ئەستووەوە دەکۆڵنەوە. پاش ئەمە، زاراوەکە جێگەی خۆی گرت و بەو لقەی فەلسەفە دادەنرێت، کە بە دوای بنەڕەتی بوون و چییەتی ئەو بنەڕەتەدا دەگەڕێت.
مێتافور شوبهاندن.
مێتاگۆتار (مێتا) وشەیەکی یۆنانییە واتای (پاش یان ئەودیو) دەبەخشێت. مێتاگۆتار بۆ ئەو بیردۆزەو بۆچوونانە بەکاردێت، کە هەمەکین و لێکدانەوەیان بۆ هەموو ڕووداو و دیاردەیەك هەیە بەبێ ئەوەی جیاوازییەکانی نێوان ئەم دیاردەو ڕووداوانە بخوێننەوە.

منی بەرز لە بیردۆزی دەرونشیکاری فرۆیدا لایەنێکی (خۆ) یەو خاوەنی دەستەڵاتی ویژدانی و بەها بەرزەکانە.
نەبوون هیچ .
نارەسەن بوونێکی خۆ نەناس و نامۆ، بوونێکی داگیرکراو.
نادیار شاراوە، نەناسراو یان بوونێك زانینمان لە بارەیەوە نەبێت.
نازانمکاری فێرگەیەکی مێتافیزیکییە. بانگەشەی نەزانینی ڕاستییە دوورەکانی بوون دەکات.
ناسنامە خسڵەتێك یان چەند خسلەتێکی تایبەت بە بوونێك، کە بەوا یان بەواندا بناسرێتەوە.
ناچارەیی یان **ناچارەکی** ڕارەوێکی مێتافێزیکی و ئاکارییە ڕووداوەکان یان گۆڕانکارییەکانی ناو مێژوو بە دەسەڵاتێکی دەرەکییەوە بێجگە لە دەسەڵاتی مرۆڤ دەبەستێتەوە.
نێرسیست زاراوەیەکی یۆنانییە و لەو ئەفسانەیەوە هاتووە، کە گوایە (نێرسیس) لاوێکی جوان بووە و خۆی خۆشویستوەو ئاوەڕی لە کچە هەرزەکارەکانی دەوروبەری نەداوەتەوە. کچەکانیش داوایان لە خوا کردووە سزای بدات. ڕۆژێك، کە لەبەر ئاوی گۆمێکدا تەماشای خۆی دەکات دەکەوێتە نێو گۆمەکەوە و دەخنکێت و لاشەکەشی دەبێت بە گوڵی نێرگس و

لە ئاوەکەوە دێتەدەرێ. ئەم زاراوەیە لە سایکۆلۆجیدا بۆ کەسێکی خۆویست بەکاردەهێنرێت.

ناوەڕۆکی گیانەکی ناوەڕۆکێکی لە ئەستو بەدەرە. لە فەلسەفەی دێکارتدا سەرچاوە و بنەرەتی (خۆ)ی مرۆڤە. ناوەڕۆکی گیانەکی بەگوێرەی بۆچوونەکانی دێکارت خۆیەکی سەربەخۆ و خۆبژێوو نەگۆڕە.

ناوەڕۆکی پێدراو ناوەڕۆکێك مرۆڤ خۆی داینەهێنابێت.

نامۆیی ناڕەسەنی، بوونێکی داگیرکراو، خۆ نەناس.

ناماقوڵ بێ بناخە، بێ مەبەست، شتێك هۆش نەیسەلمێنێ.

نۆمینە بوون-لەناو-خۆی، جۆرێك بوونە بە بیروڕای کانت لە ژوور بوونی ئێمەوەیە و سەرچاوەی هەموو شتێکە.

هەندەکی Particular

هەمەکی Universal

هەموو Total هەمەلایەنی، هەمووایوتی Totality

هەبوو هەیەی بوونێکی پڕ و خاوەن چیەتییەکی نەگۆڕ.

هاوجنسخواز Homosexuality حەزو ئارەزووی جوتبوونە لەگەڵ هاوجنسدا. بۆ نموونە، نێرینە لەگەڵ نێرینە و مێینە لەگەڵ مێینەدا.

هەڵوەشاندنەوە میتۆدێکە هایدیگەر لە توێژینەوەکانیدا بەتایبەتی لەسەر مێتافیزیك بەکاریهێناوەو لای هەندێك لە بیریارانی پاش تازەگەری ڕۆڵێکی گرنگی هەیە. (Deconstruction یان *Destruktion*)

هۆ سەدەم.

هیچگەرایەتی بۆچوونێکی ئۆنتۆلۆجییە، کە بنەڕەتی بوون بە(هیچ) دادەنێت. لەم توێژینەوەیەدا باسی دوو جۆر هیچگەرایەتیم کردووە: هیچگەرایەتی ڕەشبین و ڕووناکبین، یان هیچگەرایەتی ڕەشبین و بەرنامەگەری.

هیچگەرایەتی بەرنامەگەری زاراوەیەکە بۆ هیچگەرایەتی نێو فەلسەفەی نیتشە بەکارمهێناوە.

هیچگەرایەتی کلاسیکی زاراوەیەکە مارتن هایدیگەر بۆ هیچگەرایەتی نێو فەلسەفەی نیتشە بەکاریهێناوە.

ویستی هێز ناوەڕۆکی بوونە لە فەلسەفەی نیتشەدا.

ویستی ژیان ناوەڕۆکی بوونە لە فەلسەفەی شۆپنهاوەردا.

یەکانەکی بۆچوونێکی مێتافیزیکییە باوەڕ بە بوونی یەک جۆر ڕاستەقینە دەهێنێت.

یۆتۆپیا زاراوەیەکی یۆنانییەلەدوو بەش پێکهاتووە: (*OU*) هیچ و (*topos*) جێگا، کە واتای هیچ جێگا یان شوێنێک دەبەخشێت،

ئەم زاراوەیە بۆ یەکەمجار تۆماس مور لە ساڵی ١٥١٦ بەکاریهێنا. بەگشتی، یۆتۆپیا بۆ ئەو کۆمەڵگایە دادەنرێت، کە هیچ کەموکورتییەکی نیەو کۆمەڵگایەکی گەش و پەرەسەندووە، کە هێشتا پەیدانەبووە یان لە هیچ شوێنێکدا نیەو دانەمەزرێنراوە.

ئیندێکس

ئـه

ئایدیالیست 28

ئامێر 69،71

ئەپستمه 181، 190

ئەپستمۆلۆجی 26،96

ئەریستۆ 9، 29، 37، 46، 50، 54، 104، 162، 242، 303

ئەسکەندەری مەکەدۆنی 162

ئەزمونی هەستەکی 24

ئەزمونگەری 56

ئەفلاتون 12-14، 16، 18-19، 39، 41، 43، 58، 62، 92، 103-104، 136، 139، 141، 144، 161، 175، 179، 184، 209، 253، 265، 268، 310-311

ئەلفرید پێتری 10

ئەریستۆفان 308

ئەلیزابێت (خوشکی نیتشه) 202

ئەوان 75-77، 111-113، 119، 125، 128، 130، 133، 141، 150، 289-292

ئۆنتۆلۆجی 14، 18-19، 22، 24، 29، 34، 36، 49، 61، 68، 78، 86، 90، 96، 113، 126، 135، 125، 172

ئۆنتۆ – تیۆلۆجی 15-16، 36

ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی 50-51، 58، 135-136، 139

ئۆنتۆلۆجی ناوچەگەری 50-51، 135، 137

ئۆنتیک 52 (ئۆنتیک ئۆنتۆلۆجی) 52

ئێرنێست کاسیرێر 219

ئیبن سینا 162
ئیمانۆئێل لێڤیناس 214-215، 244
ب
به جیهانکردنی جیهان 25
بەهاکان 13، 17، 77، 79، 82، 132، 190، 206-207، 211
بەڵگە نەویست 46
بەرزێتی 50، 136
بەرەنگاری 127-129
بابەت 12، 14، 113
بارکلی 56
بابەتگەری 219
بانگەواز 129-130
بازنەی هێرمنیۆتیکی 23
باوەڕ 13
بڕواگەری 189
برنیتانۆ 34
بوون 8، 15، 17-20، 34، 38، 40، 44، 46، 49، 60، 105، 140، 142، 153، 173، 209، 218، 256-257، 265 (واتای بوون) 39، 43، 46، 53، 59، 129، 142، 160، 173
بوون بەرەو کۆتایی 114، 126، 137
بوون بەرەو مردن 114، 120، 198
بوونی بەرز 50، 56
بوون بۆ ئەوان 130، 219-220
بوون بۆ خۆ 130، 219-220
بوونی تەواوکۆ 18

بوونی ڕەسەن 64، 89، 195
بوونی ڕەها 18
بوون لەنێو جیهان 52، 58، 61، 65، 66-73، 96، 119، 199، 229، 251
بوون لەگەڵ 74-76، 76-119، 233، 288-289،
بوون لەنێو شوێندا 72-75
بوون لێرە 32، 53
بوونگەرایەتی 45، 62، 80، 101، 104، 125-126، 141، 154، 162، 174، 217-218، 223، 238
بڕوانامە 222
بێدەنگی (نەگوتن) 91
بیردۆزە 64، 71
بیرکردنەوەی فەلسەفی 49، 213، 222
بیرە زکماکییەکان 56
بیرچوونی بوون 157، 172-177، 255
بیستن 91، 95، 132-133

پ

پارادۆکس 16
پاتریشا هەنتینگتۆن 291
پارمەنیدس 39
پاش تازەگەری 94
پاش بونیادگەری 91، 94، 245
پڕۆژەکانی بوون 76-77، 81، 84
پرسیارکردن 42-43، 47-48، 136، 253، 263

پۆل تیلچ 238
پۆڵمیک 128
پۆزەتڤیزم 139
پێشمەرجی ئۆنتۆلۆجی 31، 49، 60، 64، 72، 84، 96، 121، 141، 199، 293
پێناسە 46، 61

ت

تالیس 307، 310
تەفسیرکردن (ڕاڤەکردن) 87-89
تەکنەلۆجیا 9، 35، 41، 1570159، 171-172، 176، 178-182، 213، 263 (واتای تەکنەلۆجیا) 181
تەنیایی 74، 309
تەواوکۆیی 115-122
تازەگەری 40، 54، 230، 280-282
ترس 81-82، 95، 130
تینا چانتەر 250
تیۆلۆجی 36، 234-235
تێگەیشتن 83-85، 87-89، 129، 173، 243

ج

جەوهەر 45
جەنگ 127
جولەکە28، 166-167، 226، 230

جۆن لۆک 56
جوڵێنەری یەکەم 14، 41، 44
جولیا کریستیڤا 250
جیاوازی 46، 52، 75-76، 78، 94، 111-114، 130، 147، 221، 245 (جیاوازی ئۆنتۆلۆجی) 160، 258
جیهان 30-31، 56، 65، 96، 141، 199
جیهانگەری 68
جیهانی بەرز 13-14، 16، 18، 137
جین گرەییبیەڵ 250
جێنشین 72-72، 199-200
چ
چاکە 14
چاکەی ڕەها 40
چارەنوس 279
چارلس تەیلەر 214
چییەتی 52، 63-64، 71، 86، 100، 106-107، 113، 178

خ
خۆ 12، 30، 77، 104، 113، 128-129، 141، 171، 218، 259، 277
خۆرسکی نەگۆڕ 57-58
خۆی بەرز 25، 30
خۆتێهەڵقورتان 83
خۆشەویستی 221، 229
خۆ – ویستی 102

خۆگەرایەتی 219
خوا 40، 96، 130، 188، 198-200، 204،)(هەڵهاتنی خواکان) 177-178

د
داراکی 44، 62، 64، 86، 102
دەستەڵاتی هۆشەکی 18، 26
دەنس سیسکۆتس 295
دەنگەرایەتی 93
دازاین 21، 31-32، 53، 58، 63، 66، 74-75، 94، 108، 113-114، 116، 123، 135، 140-141، 153، 159، 219
دامەزراندن 280-282
داهێنان 9، 77، 84، 88، 107-108، 130، 134، 147، 157-159، 177، 231، 261
داهاتوو 80-81، 95، 137، 151، 255
داکۆکیکردن 89-90
دایڤدهیوم 56
دیکتاتۆریەتی پڕۆلیتاریا 235
دووەلیست 12، 18، 54، 101
دوو دڵی 80-81، 95، 118-119
دوولایەنی 103-104، 140
دێکارت 16، 18، 25، 27، 29، 32-33، 54، 60-61، 66، 70، 94، 112-113، 165، 218-219
دیاردە 50، 105-106
دیاردەگەری 59

دیالیکتیک 146، 186، (دیالیکتیکی کۆیلە و خاوەن کۆیلە) 222
دیۆنسیس 162

ڕ
ڕایمۆند ئارۆن 215
ڕاستی 9، 17، 29-30، 37، 41، 44، 47، 82، 89، 111، 123-125،
132، 137، 139-142، 150-151(ڕاستی بوون) 40-41، 113، 141
ڕاڤەکردن (تەفسیر) 65، 96 – 97، 271 – 272
ڕەسەن 47، 74، 78، 81، 83-85، 95، 108، 111-117، 126، 231
ڕووخانی زەمین 177-178 (ڕووخان) 183
ڕۆتری 168
ڕیالیست 141
ڕیچارد ڕۆرتی241
ڕێنەر 166
ڕێنە چار 187

ز
زانین 26، 47، 70، 84، 99-100، 118، 132، 181، 245
زمان 82-83، 89، 91، 133-135 (زمانی بازاڕی) 82
زیۆس 160

ژ
ژان بۆدریلارد 214
ژان بێوفرێت 154، 217-218، 300
ژان پۆڵ سارتەر 18، 76، 154-155، 213-215، 223، 239، 244

ژاک دێریدا 91-93، 168، 213، 245، 247
ژاک لاکان 214
ژیان 207-209
ژینگە 30، 67-78، 98، 183-184، 251

س

سالم 195-196
سانت ئۆگستاین 224-229
سەدەمی هۆشەکی 40، 149، 175، 189، 209
سەرسوڕمان 307
سەرمایەداری 241
ستالینیزم 230، 230، 250
سترەکچەر 69-70، 75، 78، 92، 103، 127، 132
سپارتاکۆس 236
سترەکچەری لەپێشتر 87-89
ستیڤان جۆرج 297
سنیکا 162
سروشت 40، 51، 67، 176
سوپەرمان 202، 204، 211
سوکرات 39، 305
سوهرە وەردی 44-45
سۆلیپسیزم 102
سیلۆجیزم 124
سیمۆن دیبۆڤوار 86، 215

ش

شوێن 49-50، 55، 62، 72-73، 136
شۆڕشی خوێندکاران 241
شیکردنەوەی بوونگەرایەتی 159، 170

ف

فاشیست 112-113
فەلسەفە کاری 33
فەلسەفەی شیگەرایەتی 143
فەلسەفەی یەکەم 50
فرویبۆرگ (زانکۆ) 9، 21، 24، 28، 163، 216، 297
فۆرمە هەمەکییەکان 13-14، 16، 19-20، 44، 58، 62، 161، 173، 176
فینۆمینۆلۆجی (دیاردەگەری) 24-25، 27، 30، 33، 61، 68، 85، 88، 99، 111، 121، 123، 135، 213، 215، 256
فینۆمینۆلۆجی بەرز 24، 26 (فینۆمینۆلۆجی هێرمنیۆتیک) 59
فینۆمینە 59، 61، 150، 181
فێمەنیزم 250-151
فیختە 270

ڤ

ڤان کوخ 32
ڤیکتۆر فارياس 169-170

ک

کات 29، 50، 54-55، 62، 99، 113، 121-122، 135-137، 154، 156، 199، 243
کاتیگۆری 31، 53
کارڵ بارت 165
کارڵ مارکس 139، 172، 182، 213، 235، 238، 248
کارڵ کۆرش 231-234،
کارڵ لویس 257، 331
کارڵ یاسپەرز 10، 224، 228، 242
کارۆڵ بیگ دو 250
کانت 16، 18، 104، 213، 173، 311
کەلتووری بازاڕی 77-78
کەلوپەلی بەردەست 67، 69
کردەگی 26، 64، 70-71، 96، 100
کۆتایی 114-115
کۆجیتۆ 54-55، 218

گ

گەڕانەوەی هەمیشەیی 210-211
گادامار 88، 168، 214، 242-244
گوتە 89-91
گوتار 83-85، 89، 94
گوتاری لەکارکەوتوو 83، 90، 132
گونجاندن 121-124
گۆڕان 34، 48، 62، 95، 106-108، 115، 255

گیان 54
گیانەکی 37

ل

لەش 55، 67، 259، 277
لەیەکچون 79، 172
لاساییکردنەوە (هونەر وەکو) 76، 82، 84
لێپرسینەوەی مێژوویی 77، 81
لیۆناردۆ دافینشی 179

م

مامناوەند(پلە) 177
ماتەر 38، 54
ماتەریالیست 37، 62
ماکس شیلەر 29
مارتن لوسەر 234
ماربۆرگ (زانکۆ) 9، 21، 24، 29، 168، 223، 235
مەزاج 79-81، 129
مەلا سەدرا 45
مردن 114-116، 210، 222-223
مرۆڤە بەرزەکان 205-208
مۆریس میرلۆپۆنتی 214-215
مۆنالیزا 179
مۆریس بلندکۆت 214
مێتافیزیک 12، 19، 24، 33، 36، 49، 53، 58، 101، 171، 175

مێتافیزیکی بەرهەمهێنەر 182-184
مێتاگوتار 17
مێژوو 30، 58، 62، 68، 77، 102، 107-108، 113، 126، 134، 141، 176، 256
میشێل فۆکۆ 214، 245

ن
نارەسەن 74، 76-77، 80، 108، 111-115، 130
نارەوان 82
نانسی توانا 250
نانسی هۆڵاند 250
ناسنامە 75-76، 79، 94، 109، 245
نازییەکان 27، 162-163، 168، 172، 202
نامۆبوون 9، 21، 28، 41-42، 49، 56، 64، 108، 111-114، 126، 130، 108، 171، 184، 230
نالی 88، 195-196
نارەوان 91
ناوەڕۆک 16، 30، 45، 54، 56، 60، 62، 64، 86، 147، 174، 178
ناوەڕۆکگەرایەتی 45، 173-174
ناوەڕۆکی هۆشەکی 30، 55-56، 61، 65، 67-68، 94، 207، 218، 247
نوێنەرایەتی 44
نۆڤالیس 247
نۆمینە 104-105
نوسین 89-90، 93

نیگەرانی 30-31، 95-110، 199، 220، 222، 251
نیتشە 12، 17-18، 40-42، 170، 175، 200-204، 223
نیشتمان 30، 56، 68-69، 251، 304 (نیشتمانی بیرکردنەوە) 305-306
نیرۆن 162

و
وەبەرهێنان 161، 184-185، 195
وەرگەڕان 10، 22، 152-154
وشەگەرایەتی 93
ویژدان 129، 133، 135
ولیەم ریچەردسەن 155
ویستی هێز 19-20، 176، 203-205، 209، 235، 311

ه
هەبوو 31، 36، 38، 49، 60، 105، 115-116، 133، 137، 160
هەمەکی 37، 44، 46، 93، 147، 171
هەموو 40-41، 51، 59، 64، 100، 148، 159
هەربەرت ماکۆز 124، 236-238
هەندەکی 49، 52
هەڵوەشاندنەوە 28، 47، 52، 93، 180، 206، 245
هەستەکی 12، 56، 104
هەمیشە نەگۆر 40، 98
هەیەی نەگۆڕ 88-89
هانا ئارنت 10، 167-168، 214، 223-225، 295

هانس جۆناس 214
هایدیگەری دوا 22، 33-34، 152-160
هایدیگەری چەپ 248
هۆش 54، 56، (دەسەڵاتی هۆشەکی) 161
هۆشی ڕەها 18، 227
هۆڵدەرلن 11، 157، 165، 192-193، 198
هونەر 33، 35، 77، 157-158، 161، 187، 281-283 (هونەر وەکو هێزی ڕزگارکەر) 35، 190-193، 267، 243
هوسرڵ 9، 24-29، 33-34، 87، 168، 215-216، 220، 231-232، 268، 297
هیچ 16، 19، 41-42، 133، 173، 207، 256
هیچگەرایەتی(نیهێڵیزم) 17-20، 41-42، 173-174، 176، 209، 235، 253، (هیچگەرایەتی کلاسیکی) 8، 41، 209، (هیچگەرایەتی بەرنامەگەری) 210
هیتلەر 165
هیگڵ 18، 146، 162، 182، 213، 219، 238، 277، 286
هیراکلایتس 127
هیوبرت درایفوس 214
هێما 192-193
هێرمەن(کوڕی بچوکی هایدیگەر) 11
هێرمنیۆتیک 23، 29، 31، 59، 156، 159، 244-245

ی
یەکانەگی 105
یۆرگ (کوڕی گەورەی هایدیگەر) 11